

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**DİNİ SEMBOL VE PRATİKLER DÜZLEMİNDE KUŞAKLARIN DİNDARLIK
YORUMUNDA ALGI FARKLARI: TRABZON İLİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS

İleyda ŞEN

MART - 2022

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**DİNİ SEMBOL VE PRATİKLER DÜZLEMİNDE KUŞAKLARIN DİNDARLIK
YORUMUNDA ALGI FARKLARI: TRABZON İLİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS

İleyda ŞEN

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Serdal FİDAN

MART-2022

TRABZON

ONAY

İleyda ŞEN tarafından hazırlanan “Dini Sembol ve Pratikler Düzleminde Kuşakların Dindarlık Yorumunda Algı Farkları: Trabzon İli Örneği” adlı bu Çalışma 08.04.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı-Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Doç. Dr. Fatih TOPALOĞLU	Başkan	☐	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Serdal FİDAN	Üye	☐	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ONUR	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Tülay İLHAN NAS
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

İleyda ŞEN

08.03.2022

ÖNSÖZ

Dine bağılılık düzeyi olarak ifade edilen dindarlık, kişinin mensubu olduğu dinin pratiklerine ve ahlaki ilkelerine uyumlu ve uygun olarak yaşamasıdır. Her dini yaşantı kültürel ve sosyo-ekonomik çevreye göre farklılaşabilmekte ve dine bağılılık düzeyi her dinde farklı olduğu gibi, aynı din içerisinde de değişiklik gösterebilmektedir. Bu nedenle dindarlığın kesin bir tanımının yapılması güç olmakla birlikte, dindarlığı etkileyen çok çeşitli faktörün olduğunu söylemek de mümkündür. Türkiye’de tek bir dini yapıdan ziyade pek çok dini yapı bulunmakta ve bu anlamda kişilerin içerisinde bulunduğu kültürel ve zamansal bağlamla ilişkili olarak dindarlığın toplumdaki yansıma biçimlerinde, dindarlık yorumlarında pek çok farklılık söz konusu olabilmektedir. Bu çalışmada da kişilerin içinde bulunmuş olduğu zamansal süreç kapsamında kuşakların dini pratiklere ve dini sembollere ilişkin dindarlık yorumlarındaki farklılıklar Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı ele alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Lisansüstü eğitim sürecimde emeklerime olan saygım gereği umudumu kaybetmeden devam edebildiğim, içimdeki ışığın söndürülmesine izin vermeden, yaşadığım tüm zorluklara rağmen tez sürecimi kendime yakışır bir şekilde tamamlayabildiğim için gururluyum. Bu sürece doğrudan katkısı olan herkese teşekkürler...

Mart, 2022

İleyda ŞEN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
TABLOLAR LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XI
GİRİŞ.....	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	3-9
1.1. Araştırmanın Konusu	3
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	4
1.3. Araştırmanın Problematikliği	5
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	5
1.5. Araştırmanın Yöntemi.....	6
1.5.1. Veri Toplama Süreci ve Tekniği.....	7
1.5.2. Veri Analiz Tekniği	7
1.6. Çalışma Grubu	8

İKİNCİ BÖLÜM

2.KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	10-68
2.1. Din-Toplum İlişkisi ve Dindarlık.....	10
2.1.1. Din-Toplum İlişkisi.....	10
2.1.1.1. Modern Toplumda Din Olgusu	12
2.1.1.2. Türkiye’de Modernleşme Süreci ve Din	14
2.1.1.3. Sekülerleşme	19
2.1.2. Dindarlık	23
2.1.2.1. Türkiye’de Dindarlık	27
2.1.2.2. Dindarlık Tipolojileri.....	28
2.1.2.3. Dindarlık Ölçme ve Dindarlığın Boyutları	33

2.2. Din-Sembol İlişkisi	38
2.2.1. Sembol	38
2.2.1.1. Sembollerin Özellikleri.....	40
2.2.1.2. Sembol Türleri	41
2.2.2. Dini Sembol	43
2.2.2.1. Dini Sembollerin Ehemmiyeti ve İlâhi Dinlerde Kullanılan Dini Semboller .	46
2.2.2.2. Dini Sembollerin İşlevleri/Fonksiyonları ve Pratik Hayattaki Yansımaları ...	48
2.2.2.2.1. Sembolün Gizli Bir Anlamı Açığa Çıkarması.....	48
2.2.2.2.2. Sembolün Kutsalla İletişime Geçmede Yardımcı Olması.....	49
2.2.2.2.3. Sembolün Hayatı Anlamlandırması ve Ona Denge Sağlaması	49
2.2.2.2.4. Sembolün Aidiet Duygusunu Geliştirmesi.....	50
2.2.2.2.5. Sembolün Birey ve Toplumu Harekete Geçirmesi.....	50
2.2.2.2.6. Sembolün Yıkıcı ve Yapıcı Bir Gücünün Olması	50
2.2.2.3. Dini Sembollerdeki Anlam Kayıpları	51
2.3. Kuşak.....	52
2.3.1. Kuşakların Sınıflandırılması ve Genel Özellikleri.....	54
2.3.1.1. Sessiz Kuşak ve Özellikleri (1925-1945)	55
2.3.1.2. Bebek Patlaması Kuşağı ve Özellikleri (1946-1964).....	56
2.3.1.3. X Kuşağı ve Özellikleri (1965-1979)	57
2.3.1.4. Y Kuşağı ve Özellikleri (1980-1999)	58
2.3.1.5. Z Kuşağı ve Özellikleri (2000 ve Sonrası)	58
2.3.2. Kuşaklararası İlişki ve Çatışma.....	59
2.4. Araştırmanın Kuramsal Perspektifi: Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın Gerçekliğin Sosyal İnşası Kuramı.....	62
2.4.1. Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın Kuramsal Anlayışı	62
2.4.2. Berger ve Luckmann'ın Kuramının Temel Kavramları.....	64
2.4.2.1. Dışsallaştırma Kavramı	65
2.4.2.2. Nesnelleştirme Kavramı	66
2.4.2.3. İçselleştirme Kavramı	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.KUŞAKLARIN DİNDARLIK YORUMUNDA DİNİ PRATİKLERİN VE SEMBOLLERİN ETKİSİ.....	69-129
3.1. Dindarlık Tanımlamaları ve Dindar Kişi Tasnifi	69
3.2. Önem Verilen, Anlamlı Bulunan Dini Semboller	79
3.3. Kişilerin Dindarlık Düzeylerini İfade Eden Dini Semboller	85
3.4. Dini Pratikler Kapsamında Dini Eylemlerin, Kişisel Özelliklerin ve Davranışların Kişilerin Dindarlık Düzeyinin Belirlenmesindeki Etkisi	89
3.5. Dini Semboller Kapsamında Bedensel ve Mekânsal Sembollerin Kişilerin Dindarlık Düzeyinin Belirlenmesindeki Etkisi.....	104
3.6. Katılımcıların Dini Pratikler ve Semboller Üzerinden Kişilerin Dindarlık Düzeylerine Dair Değerlendirmelerin Yapılması Hususundaki Görüşleri	125
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	130
KAYNAKÇA	137
EKLER.....	145
ÖZGEÇMİŞ.....	150

ÖZET

Dindarlık, kişinin hayatında dinin önemini, dine inanma ve bağlanma düzeyini ifade eden bir kavramdır. Her din, toplum, tabaka ve hatta yaşam tarzı içerisinde farklı dindarlık biçimleri bulunmakta ve buna bağlı olarak farklı dindarlık yorumları söz konusu olabilmektedir. Bu anlamda kişilerin içinde bulunmuş olduğu kuşak ve zaman dilimi de, dindarlık yorumlarında dini pratiklere ve dini sembollere yükledikleri anlamlarda farklılıkları beraberinde getirmektedir. Bu araştırmada dini sembol ve pratikler düzleminde kuşakların dindarlık yorumundaki algı farkları araştırılmıştır. Araştırma, insanların diğer insanları eylemsel, kişisel, davranışsal olmak üzere hangi dini pratiklere ve bedensel, mekânsal olmak üzere hangi dini sembollere göre dindar olarak tanımlayıp tanımlamadıklarını, kuşaklar arasında dindarlık tanımlamasındaki olası farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koyma amacı taşımaktadır. Araştırma kapsamında toplumun bir üyesi olarak insanların birbirleriyle iletişim kurarak ve etkileşim içerisine girerek din ve dindarlık alanına yönelik gündelik hayat içerisinde inşa etmiş oldukları anlamın; kişilerin yaşamış oldukları döneme, koşullara, birbirleriyle olan etkileşimlerine göre değişip değişmediği, insanlar tarafından oluşturulan anlamda zaman içerisinde eski ve yeni kuşaklar arasında bir farklılığın yaşanıp yaşanmadığının araştırılmak istenmesi sebebiyle teorik zemin Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın gerçekliğin sosyal inşası kuramına dayandırılarak tasarlanmıştır. Bu çerçevede araştırma mekânı olarak Trabzon ili seçilmiştir. Kuşaklar arasındaki farklılıklara dair bilgileri daha açık ve anlaşılır bir şekilde sunması açısından çalışma grubu ise, Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyelerinden oluşmaktadır. Kuşakların dindarlık yorumundaki algı farklarını ortaya koymayı amaçlayan çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Tabakalı amaçsal örnekleme yöntemi ile belirlenen 20 katılımcı (10 Bebek Patlaması Kuşağı ve 10 Y Kuşağı) ile yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat gerçekleştirilerek veriler toplanmıştır. Mülakatlar sonucunda elde edilen veriler ise, betimsel analiz tekniğiyle yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda kişilerin dindarlık tanımı, dindar kişi tasnifi, önem verdikleri dini semboller ile ilgili Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı arasında bir farklılığın bulunmadığı, buna karşın söz konusu iki kuşağın kişilerin dindarlığının belirlenmesi hususunda dini semboller ve pratikler üzerinden gerçekleştirdikleri dindarlık yorumlarında ise birtakım farklılıkların bulunduğu görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Dindarlık, Dini Pratik, Dini Sembol, Bebek Patlaması Kuşağı, Y Kuşağı.

ABSTRACT

Religiosity is a concept that reflects the significance of religion in the life of individuals, their religious beliefs, and commitments to religion. There are different forms of religiosity in each religion, society, stratum and even lifestyle; and thus, these entities interpret religiosity differently. The generation and era that people belong to could also lead to differences between religious practices and symbols in the interpretation of religiosity. The present study aims to investigate the differences between generational differences in the interpretation of religiosity based on religious symbols and practices. The aim of the study is to determine the religiosity that individuals of different generations assign to others based on which religious practices, including operational, personal, behavioral, symbolic, physical, spatial, differential attributes. Since the study aimed to determine whether the religious meanings that people as a member of the society constructed in daily life differed based on interpersonal communication and interaction, the period, conditions and the generations, the theoretical background was designed based on Peter Berger and Thomas Luckmann's theory of social construction of reality. The study was conducted in Trabzon province, Turkey. To collect comprehensive data that reflect intergenerational differences, the study group included the members of the Baby Boomer generation and generation Y. The phenomenological approach, a qualitative research method, which aimed to determine the perceptive differences between the interpretations of religiosity by the generations, was employed in the study. Data were collected with semi-structured in-depth interviews conducted with 20 participants (10 boomers and 10 generations Y members) assigned with the stratified purposive sampling method. The interview data were interpreted with the descriptive analysis technique. The study findings revealed that there was no difference between the religiosity perceptions of the baby boomer and Y generation members based on the definition of religiosity, the classification of religious individuals, and significant religious symbols; however, there were differences between their interpretations of religiosity based on religious symbols and practices.

Keywords: Religiosity, Religious practices, religious symbols, baby boomers, generation Y.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Örneklem Grubu Kategorileri	7
2	Kişilerin Dindarlık Düzeyinin Belirlenmesinde Dini Eylemlerin Etkisi.....	96
3	Kişilerin Dindarlık Düzeyinin Belirlenmesinde Davranışların ve Kişisel Özelliklerin Etkisi	103
4	Kadınların Kullandıkları Bedensel Sembollerin Dindarlık Düzeylerinin Belirlenmesindeki Etkisi	112
5	Erkeklerin Kullandıkları Bedensel Sembollerin Dindarlık Düzeylerinin Belirlenmesindeki Etkisi	118
6	Kişilerin Dindarlık Düzeyinin Belirlenmesinde Mekânsal Sembollerin Etkisi.....	124

KISALTMALAR LİSTESİ

Ed.	: Editör
Çev.	: Çeviren
Çev. Ed.	: Çeviri Editörü
TDK	: Türk Dil Kurumu
Vd.	: Ve diğerleri
EKEV	: Erzincan Kültür Eğitim Vakfı
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
Covid-19	: Koronavirüs Hastalığı

GİRİŞ

Kuşak kavramı, insanlar arasındaki yaş ve yaşanan dönem farkını ifade etmekte ve kuşaklar aynı zaman diliminde dünyaya gelmiş olan, benzer duygu, düşünce, tutum ve davranışlara sahip kişilerden oluşmaktadır. Belirli zaman aralığında doğmuş olmaları kişilerin benzer yaşam biçimlerine, davranışlara, özelliklere ve değer yargılarına sahip olmalarına, toplumda yaşanan benzer olaylara benzer tepkiler vermelerine neden olmaktadır. Kuşaklar, kendilerine özgü birtakım karakteristik özellikler geliştirmekte ve kişilerin söz konusu bu özelliklere sahip olmalarında aynı zamansal süreci paylaşmaları, benzer şartları ve deneyimleri yaşamaları etkili olmaktadır.

Aynı toplumsal değişim süreçlerini yaşamaları, kuşakların diğer kuşaklardan ayrı bir tarihsel-toplumsal bilince sahip olmalarına sebep olmakta ve bu da bir kuşağı diğer kuşaktan ayıran en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de kuşaklar doğdukları yıllara, taşıdıkları özelliklere ve toplumda gerçekleşen siyasi, ekonomik, sosyal, demografik, teknolojik değişimlere göre “Sessiz Kuşak, Bebek Patlaması Kuşağı, X Kuşağı, Y Kuşağı ve Z Kuşağı” olarak sınıflandırılmaktadır. İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin, kuşaklar arasında bulunan eğitim, yaşayış, değer yargısı ve kültür farklılıklarının, küreselleşme ve bununla bağlantılı olarak modernleşme sürecinin kuşaklararası ilişkiler üzerinde ciddi etkileri bulunmaktadır. Söz konusu bu gelişmeler kuşakların birbiriyle ilişkisini ve etkileşimini etkileyerek kuşaklar arası farklılıkların yaşanmasına neden olmaktadır. Kuşakların kendilerinden önce ve sonra gelen diğer kuşaklarla olan farklılıkları aynı zamanda çatışmayı da beraberinde getirmektedir. Kuşaklar arası çatışma; duygu, düşünce, beklenti ve amaç farklılıklarından kaynaklanmakta ve yeni değerlere, gelişmelere açık olan gençler ile daha tutucu, yerleşik değerlere önem veren yetişkinler arasında gerçekleşmektedir. Kuşaklar arası çatışma konuşma şekli, beğeni, giyim tarzı, bakış açısı, yaşam şekli, tutum ve inançlar olmak üzere her alanda kendini göstermektedir.

Kuşaklar arasında birçok alanda farklılıklar bulunmakta ve söz konusu bu farklılıkların sebep olduğu kuşaklararası çatışmanın yaşandığı en önemli alanlardan biri de inançlar kapsamında din ve dindarlık alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Din, insan yaşamında çok güçlü bir yere ve etkiye sahip olan bir olgudur. Dindarlık kavramının, din kavramından bağımsız olarak ele alınması mümkün değildir. Din, değişmezliği ve orijinalliği yansıtırken; dindarlık, göreceli bir yapıyı ifade etmektedir. Toplumlarda çok büyük bir etkiye sahip olan din kavramı gibi dindarlık kavramının da tanımlanması oldukça zordur. Dindarlık, insanların dine bağlılık düzeyi olarak da ifade edilmektedir. Dine bağlılık düzeyi her dinde farklı olduğu gibi, aynı din içerisinde de değişiklik göstermektedir. Dindarlığın şekillenmesinde, dini inanç ve davranışların oluşumunda; sosyalleşme süreci, cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, coğrafi bölge, kır-kent hayatı, sosyo-ekonomik statü,

zaman ve mekân gibi çeşitli faktörlerin etkisi bulunmaktadır. Bu anlamda dindarlığın kaynağıyla ilgili literatürde farklı görüşler bulunmakta ve dindarlık olgusunun kaynağı, içinde bulunulan mekâna, duruma ve zamana göre değişmektedir. Kişilerin dindarlık yorumlarında etkili olan dini sembol ise, kutsal olana ve dini bir hakikate işaret etmektedir. Sonsuz olarak kabul edilenin sonlu olanla ifade edilmek istenmesidir. İnsanların hayatlarında önem atfettikleri şeyleri yansıtan dini semboller, çok daha karmaşık gerçekleri anlatarak bu gerçeklerin kesin olarak tanımlanmasına rehberlik etmekte, özellikle dini sözcükleri ve dini ibadetleri kapsamaktadır. Bu bağlamda dini semboller, sembolize ettikleri şeyi insanlarda yarattıkları çağrışım ile ortaya koymaktadır. Zekâ, yetenek, mizaç gibi genel özellikler açısından insanlar arasında bulunan farklılıklar, aynı zamanda insanların dini sembollere yükledikleri anlamlarda, dini tutum, davranış ve algılarında da görülmektedir. Bu bağlamda kuşaklararası farklılıklardan biri olarak ifade edebilecek olduğumuz kuşakların dindarlık yorumundaki algı farkları, dini semboller ve dini pratikler düzleminde Trabzon'da yaşayan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyeleri ele alınarak incelenmiştir. Söz konusu beş kuşak içerisinde kuşaklar arasındaki farklılıkların daha net, açık ve anlaşılır bir biçimde ortaya konulabilmesi amacıyla Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyeleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Eski ve yeni kuşaklar arasında kuşakların dindarlık yorumundaki algı farklarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiş olan bu çalışma, üç ana bölüm altında ele alınmıştır. Çalışmanın ilk bölümünü oluşturan araştırma metodolojisi bölümünde; araştırmanın konusu, amacı, önemi, problematiği, sınırlılıkları, yöntemi ve çalışma grubuna dair bilgilere yer verilmiştir. Çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesini oluşturan ikinci bölüm içerisinde ise dört farklı bölüm bulunmaktadır. Söz konusu bu dört alt bölümün birincisinde din ve toplum arasındaki ilişki kapsamında modern toplumda din olgusuna, Türkiye'de modernleşme ve sekülerleşme süreci ile din ilişkisine; dindarlık kapsamında ise, dindarlık tipolojilerine, boyutlarına ve Türkiye'de dindarlığın durumuna değinilmiştir. Kavramsal ve kuramsal kısmın ikinci alt bölümünde din ve sembol arasındaki ilişki kapsamında sembollere, sembollerin özelliklerine, türlerine, dini sembollere, dini sembollerin önemine, işlevlerine ve dini sembollere zaman içerisinde yaşanan anlam kayıplarına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise kuşaklara dair bilgiler; kuşakların özellikleri, sınıflandırmaları, kuşaklar arası ilişkiler ve çatışmalar temelinde ifade edilmiştir. Son olarak kavramsal ve kuramsal kısmın dördüncü bölümünde; araştırmanın kuramsal perspektifini oluşturan Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın gerçekliğin sosyal inşası kuramına, Berger ve Luckmann'ın kuramsal anlayışına ve kuramda kullanılan temel kavramlara yer verilmiştir. Araştırmanın üçüncü ve son bölümünde Trabzon ilinde yaşayan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyeleri ile yapılan mülakatlar sonucunda elde edilen veriler analiz edilmiştir. Veriler, katılımcılar tarafından verilen cevaplardan ve katılımcılara yöneltilen sorulardan hareketle oluşturulan altı adet tema altında yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1. Araştırmanın Konusu

Dindarlık, kişinin hayatında dinin önemini, dine inanma ve bağlanma düzeyini ifade eden bir kavramdır. Her dini yaşantı bulunduğu kültürel ve sosyo-ekonomik çevreye göre değişiklik göstermekte ve dindarlık algısının dinden dine, kültürden kültüre ve bireyden bireye farklılık gösterip değişken bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu sebeple her din, toplum, tabaka ve hatta yaşam tarzı içerisinde farklı dindarlık biçimlerinin ve buna bağlı olarak farklı dindarlık yorumlarının bulunduğu söylemek mümkündür. Kişilerin algısında söz konusu bu farklı dindarlık yorumlarının oluşmasında, yaşamış oldukları zaman dilimiyle paralel olarak, dini pratiklere ve sembollere yükledikleri anlamların etkili olduğu görülmektedir.

Semboller, örtük bazı şeylerin bilinmesini sağlayan, görünür işaretler olarak ifade edilmekte, hayatın birçok alanında söz konusu olduğu gibi dinî alanda da varlıklarını sürdürmektedir. Dinler tarihi incelendiğinde hemen her şeyin sembol olarak kullanıldığı görülmektedir. Dinî sembol, kutsal olana ve dini bir hakikate işaret etmekte, sonsuz olarak kabul edilenin sonlu olanla ifade edilmek istenmesidir. Bu bağlamda dini semboller, çok daha karmaşık gerçekleri anlatarak bu gerçeklerin kesin olarak tanımlanmasına rehberlik etmekte ve böylece, insanların bazı olayları bir kalıp içerisine koymasını sağlayarak onları gördüklerinde hatırlayıp anlamlandırmalarını sağlamaktadır. Bütün dinler kutsal sözcükler, ibadetler, davranışlar, eylemler, resimler, yemekler ve yerler şeklinde kutsalı temsil eden birtakım dini sembollere sahiptir. Başta din olmak üzere farklı alanlarda kullanılan bu semboller, zaman içerisinde birtakım değişikliklere maruz kalmakta, sembollere yüklenen anlamlar değişiklik göstermektedir.

Dindarlık yalnızca tek bir kaynaktan beslenen tek yönlü bir kavram olmamakla birlikte, oldukça farklı kaynaklardan beslenerek şekillenen bir olgudur ve bu yönüyle dindarlığı etkileyen pek çok faktörün bulunduğunu söylemek mümkündür. Kişilerin dindarlık yorumları, içerisinde bulunmuş oldukları mekâna, duruma ve zamana göre değişiklik göstermektedir. Küreselleşme, modernleşme, sekülerleşme gibi süreçler, toplumda pek çok alanda değişim ve dönüşümü beraberinde getirmiştir. Söz konusu bu gelişmeler kuşakların birbirleriyle ilişkisini ve etkileşimini etkileyerek kuşaklar arası farklılıklara neden olmaktadır. Bu kapsamda aynı kuşak içerisinde yer alan kişilerin benzer deneyimleri yaşayıp, benzer özelliklere sahip oldukları görülürken, kuşakların kendilerinden önce ve sonra gelen diğer kuşaklarla aralarında birtakım farklılıklar bulunması

sebebiyle çatışma yaşadıkları görülmektedir. Bu anlamda bir Hristiyan'ın dindarlık anlayışı ile bir Müslüman'ın dindarlık anlayışı aynı olmadığı gibi aynı dine inanan insanların dindarlık anlayışları ve yaşam tarzları arasında da benzerlikler ve farklılıklar söz konusudur. Bu kapsamda kişilerin içinde bulunmuş oldukları kuşağın ve zaman diliminin, sahip oldukları dindarlık yorumunda dini pratiklere ve sembolere yükledikleri anlamlarda farklılıkların bulunmasına neden olduğu görülmektedir. Bu çalışmada kişilerin dindarlık yorumunda, dini pratiklere ve dini sembolere ilişkin algı farklılıkları kuşaklar arası ilişkiler, benzerlikler ve farklılıklar kapsamında Trabzon İl'inde yaşayan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyeleri ele alınarak incelenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Din kavramının tanımında bulunan çeşitlilik, dindarlık kavramı için de söz konusudur. Dindarlık algısı pek çok faktöre göre değişkenlik gösteren bir yapıya sahiptir ve bu sebeple toplumda birçok farklı dindarlık yorumunun bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda gündelik yaşam bireysel ve toplumsal dindarlık algısında görsel dini sembollerin ve dini pratiklerin etkisi kapsamında Trabzon İl'inde Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı arasındaki farklılıkları incelemek amacıyla yapılmış olan bu çalışma; insanların diğer insanları eylemsel, kişisel, davranışsal olmak üzere hangi dini pratiklere ve bedensel, mekânsal olmak üzere hangi dini sembolere göre dindar olarak tanımlayıp tanımlamadıklarını, bu faktörlerin onlar için ne düzeyde etkili olduğunu, kuşaklar arasında dindarlık tanımlamasındaki olası farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koyma amacı taşımaktadır.

Literatürde ve özelde Trabzon İl'inde kişilerin dindarlık algısına dair yeterli düzeyde çalışmanın bulunmaması kaynak bakımından alanda eksikliğe neden olmaktadır. Bu alandaki eksikliğin gerekli çalışmalar yapılarak giderilmeye çalışılması büyük bir önem arz etmekte, çalışmaların kısıtlı olması alanda yeni çalışmaların yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Literatürdeki eksikliğin giderilmesi amacıyla gerçekleştirilmiş olan bu çalışma, insanların dindarlık algısında gözlemlenebilir toplumsal dindarlık algısının yanı sıra, aynı zamanda bireysel dindarlık algısının incelenmesi ve bu algılamada kuşaklar arasındaki farklılıklara değinilmesi gerekliliğini içermektedir. Bu kapsamda araştırmanın alana katkı sağlayıp, gelecek çalışmalar için bir temel oluşturması bakımından gerekli bir adım olacağı düşünülmektedir. Dindarlık yorumundaki algı farkları ile ilgili olarak yapılmış olan bu çalışmada, kuşaklar arasında bulunan farklılıkların daha açık ve anlaşılır bir biçimde ortaya konulabilmesi amacıyla peş peşe, birbiri ardına gelen kuşakların incelenmesi tercih edilmemiştir; bu kapsamda Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı ile görüşmelerin gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür. Aynı zamanda araştırma Türkiye'de Din Sosyolojisi alanında, hem dini pratikleri hem de dini sembolleri kapsamına dâhil ederek nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan ilk Yüksek Lisans Tez çalışmalarından biri olması itibarıyla de önem arz etmektedir.

1.3. Araştırmanın Problematiği

Dini pratikler ve semboller düzleminde Trabzon’da yaşayan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyeleri arasında dindarlık algısında ne tür farklılıkların bulunduğunu araştıran bu çalışmada şu sorulara cevap aranmıştır:

a)İnsanlar hiç tanımadıkları, ilk defa karşılaştıkları diğer insanların dindarlık düzeylerini; gerçekleştirmiş oldukları hangi dini eylemlere, davranışlara, kişisel özelliklere, bedensel ve mekânsal sembolere göre belirlemektedir? Söz konusu bu kriterlerde Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı arasında bir farklılık var mıdır ve bu faktörler onlar için ne derece etkilidir?

b)Söz konusu iki kuşağın dindarlık ve dindar kişi tanımlaması nasıldır? Bu tanımlamalar arasında bir fark var mıdır?

c)İnsanların anlamlı buldukları, önem verdikleri dini semboller nelerdir, bu kapsamda söz konusu iki kuşak arasında bir fark söz konusu mudur?

d)İnsanlar hangi dini pratikleri ve sembolleri kullanarak dindarlık düzeylerini ifade etmektedir? Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı arasında bu konuda bir farklılık var mıdır?

e)Dini pratikler ve semboller üzerinden insanların dindarlık düzeylerine yönelik değerlendirilmelerin yapılması hususunda nasıl bir düşünce hâkimdir? Bu görüşlerde kuşaklar arasında bir farklılık söz konusu mudur?

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, Trabzon İl’inde yaşayan 57-75 yaşları arasında bulunan Bebek Patlaması Kuşağı üyeleri ve 22-41 yaşları arasında bulunan Y Kuşağı üyeleri ile sınırlandırılmıştır. Tüm dünyayı etkisi altına alan Pandemi sürecinin, araştırmanın saha kısmında mülakatların gerçekleştirileceği zamana tekabül etmiş olması, insanların yüz yüze görüşmelerin yapılmasını riskli bulmalarından kaynaklı olarak zorlukların yaşanmasına neden olmuştur. Çalışmada kullanılan yarı yapılandırılmış mülakatların gerçekleştirilmesinde Covid-19 salgınının insanları ikna etme ve özellikle çalışma kapsamında yer alan iki kuşaktan biri olan Bebek Patlaması Kuşağı içerisinde bulunan kişilere süreçle ilgili hassasiyetleri noktasında ulaşmakta ve insanların görüşmeye onay vermelerinde güçlüklerin yaşanmasına neden olmuştur. Aynı zamanda yüz yüze görüşme tekniğinin çok zaman alıcı bir yöntem olması, insanların vakit yetersizlikleri ve vakit ayırma konusunda isteksiz oluşları da araştırmanın sınırlılıkları dâhilinde bir dezavantaj olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.5. Araştırmanın Yöntemi

Bilimsel araştırmalarda yöntem, araştırmanın konusu ve amacına uygun olarak belirlenmekte, verilerin elde edilmesi ve yorumlanması hususunda araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Bu araştırma insanların dindarlık algısını, kuşaklar arasındaki olası farklılıkları derinlemesine inceleme ve anlama amacı taşıdığı için çalışma kapsamında temel nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan nitel yöntem; katılımcıların içinde bulundukları durumları, olay ve olguları nasıl anlamlandırdıklarını anlamaya çalışan araştırma yöntemidir (Demir, 2017: 289). Nitel araştırma, sosyal olguları içerisinde bulundukları bağlamda araştırmayı ve anlamayı amaçlayan bir yaklaşımdır. İnsanların toplumsal eylemlerinin anlamlarını yorumlamaya yönelik sistematik gözlemleri içeren nitel yöntemde, her sistemin kendi içinde birtakım özellikler geliştirilmesiyle gerçeklik karmaşık bir yapıya sahiptir ve sistemler önceden kestirilemez bir düzen içerisinde. Nitel araştırma yöntemi; karşılıklı nedenselliğin bulunduğu, her parçanın birbiriyle ilintili olarak bütünün bilgisini taşıdığı, olasılıkların bilinmesine karşın kesin sonuçların kestirilemediği bir araştırma yöntemidir (Bozkurt, 2012: 77-78). Nitel araştırmada en sık kullanılan yöntemler ise gözlem ve görüşme yöntemleridir. Araştırmacılar; insanların bakış açılarını, duygularını, tecrübelerini, algılarını ortaya koymakta çok güçlü olan bu yöntemler ile araştırılan konuyu, ilgili kişilerin bakış açılarıyla değerlendirmekte ve bakış açılarının sebebi olan sosyal yapıyı ortaya koymaya çalışmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 40).

Araştırma kapsamında; etnografik araştırma, fenomenoloji, eylem araştırması, durum çalışması ve gömülü teori olmak üzere pek çok farklı deseni bulunan nitel araştırma yöntemleri içerisinde olgubilim çalışmaları olarak da adlandırılan fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Fenomenolojik araştırma, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir bilgiye sahip olmadığımız olgulara odaklanmakta, veri kaynakları araştırmanın odaklanmış olduğu olguyu yaşayan ve bu olguyu dışa vurup aktarabilecek olan kişilerden oluşmaktadır (Büyüköztürk vd., 2014: 20). Bu araştırma yönteminde kişilerin olgulara ilişkin algıları, yaşantıları ve olgulara yüklemiş oldukları anlamların ortaya çıkartılması amacıyla görüşmeler gerçekleştirilmektedir. Fenomenolojik araştırma, bir olguyu daha iyi tanımamızı ve anlamamızı sağlamaktadır. Çalışma kapsamında araştırmacının görüşülen kişilerle güven ve empatiye dayalı bir ilişki kurması; kişilerin bile daha önce farkına varmadıkları, üzerinde fazla düşünmedikleri anlamları ortaya koyabilmesi yönüyle büyük bir önem arz etmektedir. Fenomenolojik araştırmada sonuçlar kesin ve genellenebilir olmaktan çok, olguyu daha iyi anlayıp tanımlamamızı sağlayacak yaşantılar, açıklamalar ve örnekler sunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 74-75). Bu bağlamda çalışma kapsamında kuşakların dini pratikler ve dini semboller düzleminde dindarlığa yüklemiş oldukları anlamlar Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı ele alınarak fenomenolojik yaklaşım temelinde incelenmiş, kuşakların dindarlığa ilişkin tanımlamaları ve kuşaklar arasında dindarlık yorumunda bulunan algı farkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.5.1. Veri Toplama Süreci ve Tekniği

Araştırma kapsamında görüşme soruları hazırlandıktan sonra öncelikle pilot çalışma gerçekleştirilmiş ve pilot çalışma sonucunda hazırlanmış olan mülakat soruları revize edilerek sorulara son hali verilmiştir. Birçok alt soruya sahip olan 13 temel sorudan oluşan yarı yapılandırılmış mülakat formu ile görüşmeler Aralık 2021’de Trabzon İl’inde ikamet eden Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyelerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada katılımcıların gizlilikleri korunarak araştırma sorularına vermiş oldukları yanıtlar, izinleri doğrultusunda kayıt altına alınmış, çalışmada görüşmelerin gerçekleştirilmesi hususunda hiç kimse zorlanmamıştır. Mülakatların tamamı araştırmacı tarafından yüz yüze gerçekleştirilmiş ve katılımcılara onam formu onaylatılmıştır. Genel olarak görüşmeler 40-45 dakika sürmüş ve görüşme uzunluğu 30-60 dakika arasında değişiklik göstermiştir. Katılımcıların görüşme esnasında vermiş oldukları yanıtlar bilgisayar ortamında kayıt altına alınmış, veriler yorumlanarak analiz edilmiştir. Katılımcılara ait kimlik bilgileri gizli tutulduğundan görüşmeler Bebek Patlaması Kuşağı için “BP1, BP2, ...” ve Y Kuşağı için “Y1, Y2, ...” olmak üzere kodlanarak değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Örneklem Grubu Kategorileri

	Bebek Patlaması Kuşağı	Y Kuşağı
Kadın	5 kişi (BP1, BP2, ...)	5 kişi (Y1, Y2, ...)
Erkek	5 kişi (BP6, BP7, ...)	5 kişi (Y6, Y7, ...)

Araştırmanın veri toplama sürecinde görüşmeler yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmasında, Covid-19 süresince belirtilen tüm tedbir ve kurallara dikkat edilmiş, sürecin getirdiği şartlar doğrultusunda mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında veri toplama aracı olarak kullanılmış olan yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile derinlemesine bilgi elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat yönteminde konuyla ilgili olarak önceden hazırlanmış olan sorular ile görüşmeler gerçekleştirilmekte ve bu yöntem araştırmacılara görüşme esnasında soruların sırasında, soruluş biçiminde değişiklik yapma, görüşme konusu kapsamında yeni soru/sorular ekleme veya çıkarma gibi birtakım esneklikler sağlamaktadır.

1.5.2. Veri Analiz Tekniği

Araştırma kapsamında Trabzon İl’inde yaşayan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı’na dâhil olan katılımcılardan elde edilen veriler, bilimsel tarafsızlık ilkesi doğrultusunda incelenerek araştırmanın üçüncü bölümünü oluşturan “Kişilerin Dindarlık Yorumunda Dini Pratiklerin ve Sembollerin Etkisi” başlığı kapsamında belirlenen ana temalar altında ele alınarak yorumlanıp

analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin geçerliliği katılımcıların sorulan sorulara verdiği yanıtların doğru olduğu varsayımına dayanmaktadır.

Fenomenolojik araştırma deseninde yürütülen çalışmanın araştırma sürecinde elde edilen verilerin çözümlemesinde betimsel analiz tekniği kullanılmış, konu resmedilerek açıklanmıştır. Betimsel analiz tekniği ile veriler, araştırma sorularının ortaya koymuş olduğu temalara ve görüşme sürecinde katılımcılara yöneltilmiş olan sorulara göre analiz edilmektedir. Betimsel analizde görüşülen kişilerin görüşlerini yansıtabilmek amacıyla doğrudan alıntılara yer verilmesi büyük bir önem arz etmektedir. Söz konusu bu analiz türünde amaç, elde edilen verileri düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunmaktır. Bu sebeple elde edilen veriler, mantıklı ve anlaşılır bir biçimde betimlenmekte ve yapılan betimlemeler yorumlanmakta, neden-sonuç ilişkisi kurularak birtakım sonuçlara ulaşılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 224).

1.6. Çalışma Grubu

Kuşakların dindarlık yorumundaki algı farklarını ortaya koymayı amaçlayan çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, yüz yüze gerçekleştirilmiş olan yarı yapılandırılmış mülakatlar aracılığıyla katılımcılara sorular yöneltilmiş ve daha sonra veriler analiz edilerek yorumlanmıştır.

Araştırma konusu çerçevesinde veri toplamak amacıyla kuşaklar arasındaki farklılıklara dair bilgileri daha açık ve anlaşılır bir şekilde sunması açısından birbiri ardına gelen kuşaklar tercih edilmeyerek araştırmanın çalışma grubunu, aralarında farklı bir kuşağın daha bulunduğu Trabzon'da yaşayan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyeleri oluşturmaktadır. Söz konusu iki kuşaktan oluşan çalışma grubu, aynı zamanda her kuşak için söz konusu olmak üzere cinsiyete göre kadın ve erkek olarak da iki farklı kategoriye daha ayrılmıştır. Her bir kuşaktan 5'er kadın ve 5'er erkek olmak üzere 10 kişiyle görüşülmüş, iki kuşak için toplamda 20 kişiyle görüşmeler gerçekleştirilerek mülakatlar tamamlanmış ve bilgiler kayıt altına alınmıştır.

Gerçekleştirilmiş olan görüşmeler kapsamında elde edilen bilgilerde veri doyumuna ulaşılması sebebiyle çalışma grubu 20 kişi ile tamamlanmıştır. Nitel araştırmalarda katılımcıların sayısının belirlenmesinde temel ilke olan veri doyumu, araştırmacının çalışma kapsamında yeni verilere ulaşamadığı noktada gerçekleşmektedir. Bu bağlamda araştırmada, 20 katılımcı ile yapılan derinlemesine görüşmelerde alınan yanıtların birbirini tekrar etmesi sebebiyle veri doyumuna ulaşılmış ve görüşmeler 20 kişi ile sonlandırılmıştır. Yarı kadın ve diğer yarı erkeklerden oluşan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyelerinin yaş ortalamaları ise Bebek Patlaması Kuşağı için 64, Y Kuşağı için ise 25'tir. Ayrıca, çalışmada veri doyumuna ulaşılmasının yanı sıra, aynı zamanda görüşmelerin gerçekleştirilmesinde pandemi sürecinin beraberinde getirmiş olduğu dezavantajlar da görüşmelerin 20 kişiyle tamamlanmış olması hususunda etkili olmuştur.

Araştırmanın çalışma grubunun seçiminde, seçkisiz olmayan örnekleme yaklaşımlarından amaçsal örnekleme kapsamında bulunan tabakalı amaçsal örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçsal örnekleme, çalışmanın amacına uygun olarak veri açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine incelenmesini sağlamaktadır. Belli özelliklere sahip olan bir veya birden çok durum araştırılmak istenildiğinde tercih edilmektedir. Araştırmacı seçilen durumlar kapsamında olay veya olguları anlamaya ve aralarındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmaktadır. Çalışmada, Patton'un amaçsal örnekleme ile ilgili ifade etmiş olduğu farklı yöntemlerden biri olan tabakalı amaçsal örnekleme ile katılımcılar çalışma grubuna dâhil edilmiştir. Tabakalı amaçsal örnekleme yöntemi, belirli alt grupların özelliklerini göstermek, betimlemek ve bu gruplar arasında karşılaştırmalara olanak tanımak amacıyla tercih edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2014: 90-91). Bu kapsamda çalışmada katılımcıların, belirlenmiş olan iki farklı kuşaktan örnekleme seçilmesiyle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Tabakalı amaçsal örnekleme yöntemi ile söz konusu iki kuşak arasında dindarlık yorumunda bulunan algı farklılıkları betimlenerek, bu anlamda iki kuşağın karşılaştırılmasının yapılması amaçlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Din-Toplum İlişkisi ve Dindarlık

İnsanlık tarihinin hemen hemen her döneminde kutsal ve kutsal olanla ilişkili olarak inanç sistemleri, büyük bir önem teşkil etmektedir. Din, insanların hayatını şekillendirmekte, sosyal, kültürel ve ekonomik hayat içerisinde düzenin kurulması hususunda önemli katkılar sunmaktadır (Kahraman, 2010: 6). Dindarlık ise, hem bireysel hem de toplumsal boyutları olan sosyal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşama, hissetme ve öznel yönü olması sebebiyle bireysel; etkileri, nesnel ve gözlenebilir olması bakımından ise toplumsal bir olgudur (Karakaya, 2008: 20).

2.1.1. Din-Toplum İlişkisi

Din, insan yaşamında çok güçlü bir yere ve etkiye sahip olan bir olgudur. Bilinen tüm insan toplumlarında dinin etkisi bir şekilde görülmekte ve arkeolojik kalıntılar da dinin toplumdaki yerini mağara duvarlarında rastlanılan bulgularla, dinsel sembol ve ayin izleriyle bizlere sunmaktadır. Tarihin diğer süreçleri içerisinde de dinin, insan yaşamının önemli bir parçası olmaya devam ettiği görülmektedir (Giddens, 2012: 579-580). Toplamların hayatta kalabilmeleri için gerekli olan en temel olgulardan biri olan dinin tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylemek mümkündür (Akden, 2009: 8). İnsanlığın hemen her döneminde dinin toplumdaki etkileri kapsamında toplumların hayatını etkileyen, aşkın bir güce inanma duygusunun var olduğu görülmektedir. Din, insanların yaşam biçimlerinin şekillenmesinde, toplumdaki sosyal, kültürel, ekonomik alanların düzenlenmesinde önemli bir unsurdur (Bayer, 2006: 8). Özellikle eksen/mihver kurum olduğu Ortaçağ'da, dinin toplumda bulunan diğer bütün kurumlar üzerindeki etkisinin önemi büyüktür. Din kurumu, bu dönemde hem diğer kurumları etkilemiş hem de onları kendi taleplerine uygun olarak biçimlendirmiştir.

Din, alanı ve konusu itibariyle çok geniş bir olgudur. Dini bu geniş alanı kapsayacak şekilde tek bir tanımda toplamak mümkün olmadığından, dinin birçok tanımı bulunmaktadır (Turan, 2017: 96). Dinin tanımındaki bu çeşitlilik, herkesin üzerinde uzlaşmaya varabileceği, evrensel bir tanımının yapılmasının ne kadar zor olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda, Klasik Dönemden günümüze kadar birçok sosyolog tarafından, onların bakış açılarını yansıtacak şekilde, pek çok farklı tanım yapılmıştır (Bayer, 2006: 8). Dine ilişkin tanımlar, "Din doğaüstü ve esrarlı güçlerin varlığına inanmaktır, din Tanrı'nın varlığına inanmaktır ve son olarak din zorunlu inançlardır"

şeklinde üç başlık altında toparlanabilir. Din, diğer ifadeyle bir inanç sistemidir ve belirli pratikleri vardır. Sahip olduğu bu pratiklerle mensuplarının davranışlarını ve toplumsal örgütlenmelerini etkilemektedir (Bozkurt, 2012: 240). Doğaüstü olan, kutsal ve ahlaki öğeler taşıyan, çeşitli ayin ve uygulamaları bulunan, değer ve kurumlara sahip inanç ve ibadetler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Alkış, 2013: 106).

Tarihin her döneminde ve her toplum tipinde var olan din, kimi zaman sınırlandırıcı kimi zaman yönlendirici bir unsur olarak hem bireyi hem de toplumu çeşitli açılardan etkilemektedir (Yıldırım, 2019: 9). Din, kişi üzerinde bireysel bir etkiye sahipken aynı zamanda kişilerin toplum içerisinde diğer insanlarla ilişkilerinde, davranışlarında ve ahlakında etkili olması, inananları birbirine bağlayarak birtakım gruplar ve kurumlar oluşturması yönüyle de, toplumsal bir etkiye sahiptir (Kahraman, 2010: 6). Böylelikle, din insanlara bir hayat tarzı sunmakta ve onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayarak yaratıcıya gönülden bağlanıp, ona koşulsuz iman etme olarak da görülebilmektedir (Alkış, 2013: 106). Dinler hem insanlar arasındaki hem de tabiatüstü ile insan arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla, kişilerin uyması için birtakım kurallar ortaya koymuş ve bunlara uyulmasını sağlamak için de yaptırımlar geliştirmiştir. Dine mensup olan kişi, dinin ortaya koymuş olduğu bu gerekleri yerine getirmek durumundadır. Bu yönüyle din, genel bir toplumsal düzen belirleyicisidir (Yıldız, 2015: 19-20).

Dinin, toplumsal düzeni sağlamasının yanı sıra, toplumda bütünleştirici bir işlevi de söz konusudur ve din, toplumun bütünleşmesi konusunda çok kapsayıcı bir konuma sahip olmakla birlikte bir başka unsurun bütünleşmede onun kadar etkili olduğunu söylemekte güçtür (Yıldız, 2015: 21). Dinî inançlar, uygulamalar, ayinler ve törenler toplumsal bütünleşmeyi desteklemekte, toplumda ortak bir değerler sistemi oluşturup sosyal bağların güçlenmesini ve toplumu bir arada tutmak için gereken dayanışmayı sağlamaktadır (Şen, 2019: 10). Din, tüm dönemlerde, toplumdaki hareketlerin meşru veya yasak olmasını belirleyen en önemli sosyal kontrol aracı olarak toplum bütünleşmesine katkıda bulunmaktadır (Yıldız, 2015: 22). Din, aynı zamanda kültürün taşıyıcısıdır ve toplum kültürü içerisinde önemli bir yere sahiptir. Zaman içerisinde dini değerler kültürel bir forma dönüşmekte ve böylece kültür dini, din de kültürü koruması altına almaktadır (Şen, 2019: 10-11).

Benzer bir şekilde Luckmann dinin, toplumsal düzenin bütünleşmesinde ve meşrulaştırılmasında hizmet gördüğünü ve bununla birlikte bazı durumlarda bir sosyal güç haline gelebileceğini ifade etmektedir (Luckmann, 2016: 25). Bu kapsamda Saint Simon da söz konusu bu durumu destekleyecek şekilde, toplumda yaşanan Fransız Devrimi gibi çeşitli siyasi devrimler ve olaylar sonucunda ortaya çıkan buhran ve bunalımların bir din oluşturularak yaratılan bu din üzerinden çözümlenebileceğini, toplumun din aracılığıyla yeniden organize edilebileceğini ifade etmektedir (Bozkurt, 2012: 29).

İnananlarına belli bir değerler sistemi sunması dinin toplumdaki en önemli işlevlerinden biridir (Yıldız, 2015: 23). Din, insanlara kendisini ve çevresini tanıma imkânı sağlamasının yanı sıra, onlara değer ve tutum kazandırmakta ve durumlar karşısında kişinin nasıl hareket etmesi gerektiğini bildirmektedir. Din, fiziki varlık alanının ötesine geçerek, metafizik alana yönelik anlam arayışı için önemli bir tecrübe alanıdır (Taşdemir, 2017: 4). Bu yönden dinin bir başka işlevi de, dünyaya ve hayata anlam kazandırma fonksiyonuna sahip olmasıdır. Din, kişilerin akıl yoluyla açıklayamayacağı, cevaplayamayacağı soruları cevaplandırarak kişilerin hayata bağlanmasını (Şen, 2019: 10), bu dünyadaki varoluş sebeplerini izah etmesini sağlayarak hayata anlam kazandırmakta ve insanlara gönül huzuru vermektedir (Bozkurt, 2012: 241). Toplumda sahip olduğu bu önemli işlevler sebebiyle din ve toplum arasında sıkı bir ilişki bulunmakta, dini toplumdaki toplumu da dinden soyutlamanın mümkün olmadığı görülmektedir (Güçlü, 2017: 199). Din toplumu, toplum ise dini karşılıklı olarak etkilemekte, böylelikle din hem etkileyici hem de etkilenen konumuna sahip olarak toplumu, toplumsal şartlar ise dini değiştirebilmektedir (Dönmez, 2017: 17).

2.1.1.1. Modern Toplumda Din Olgusu

Modern toplumlarda din ile ilgili önemli konuların hepsi küreselleşmeyle ilişkilidir. Bu kapsamda bunun örneği olarak fundamentalizm ve dini şiddet gösterilebilmektedir (Turner, 2017: 13). Küreselleşme sürecinde insanlar, çeşitli kültürler, dinler, diller ve devletler ile karşılıklı iletişim ve etkileşim halindedir (Yılmaz, 2014: 83). Küreselleşmenin bir sonucu olarak, modern toplumlar genellikle çok kültürlü ve çok inançlı toplumlardır. Modern toplumlar çok kültürlü olmalarına karşın, ortak bir dini kültürle bir arada tutulan çok sayıda büyük komüniteden oluşmakta ve bu nedenle devlet çeşitli politikalarla dinlerin yönetimine dâhil olmaktadır (Turner, 2017: 13-14). Küreselleşme ile birlikte dinler birçok farklı kültür, anlayış ve hayat tarzıyla karşılaşmaktadır (Yılmaz, 2014: 84). Çoğulcu bir yapının bulunduğu bu toplumlarda dinlerde de dışlama, bağdaştırma ve bütünleştirme süreçleri yoluyla birtakım değişimler yaşanmaktadır (Turner, 2017: 14).

Değişim her toplumun olmazsa olmazıdır. Bu değişim bilim ve teknolojinin gelişmesiyle hız kazanmakta ve modern hayatın getirisiyle birlikte toplumlar hızlı bir değişime tabi olmaktadır (Dönmez, 2017: 15). Bu dönüşümlerde, teknolojik gelişmelere paralel olarak internet de komüniteler için can alıcı bir rol oynamakta ve internet imkânıyla birlikte spiritüellik olarak atıfta bulunulan geçici bir dinin yayılması da söz konusu olabilmektedir. İnternet tartışmayı kolaylaştırıp, anlamaya katkıda bulunurken, aynı zamanda insanlara karşı duruşlarını savunabilmeleri için blog açabilme imkânı da tanımaktadır. Bunun sonucunda post-kurumsal, hibrit bir dinsel ortaya çıkmakta ve bu tür post-kurumsal spiritüellik tecrübesi Bauman tarafından 'akışkan din' olarak ifade edilmektedir (Turner, 2017: 14). Küreselleşme ile bütün dinler ve kültürler arasındaki duvarlar ortadan kalkmakta ve bu durum dinlerin birbirlerini yeniden tanımlamalarına ve tanımlamalarına imkân tanımaktadır (Yılmaz, 2014: 100).

James Frazer'ın büyü, din ve bilim olarak sıralamış olduğu toplumların bilgi hiyerarşisi, Auguste Comte tarafından da benzer bir şekilde teolojik, metafizik ve pozitivist aşama olarak ifade edilmiştir. Bu sıralamalara göre toplumlar gelişimsel olarak üç aşamadan geçmekte, yani insanlar insan doğasını, olayları ve dünyayı ilk olarak büyü, sonra din, daha sonra ise bilim ile açıklamaktaydı. Kimi zaman bilim ve din birbirlerine üstün olarak görülmekte ve bu kapsamda dindarların bakış açısıyla modern akılcı düşüncenin bakış açısı arasında farklılıklar bulunmaktadır. Modernleşmeyle birlikte akılcıların bakış açısının varoluşumuzla ilgili olarak birçok yönden galip geldiği görülmektedir (Giddens, 2012: 579). Fakat modern toplumda özel alana aktarılmış olan dinin, kamusal alanda patlamasıyla birlikte modern toplumun seküler olduğu anlayışına ciddi şekilde meydan okunmakta ve sekülerleşmeye alternatifler önerilmektedir. Bu alternatifler de-sekülerizasyon, tekrar kutsallaştırma ve bir post-seküler toplumun doğuşu şeklinde ifade edilmektedir (Turner, 2017: 15). Modern toplumda din ile ilgili yapılan araştırmalar, çağdaş dünyanın giderek daha az dini hale geldiğini ispatlama çabası içerisindedir. Luckmann bu araştırmaların ulaştığı hükmü, araştırmacıların dini kurumsal bir yapıdan ibaret görme önyargılarından ötürü eleştirmektedir (Luckmann, 2016: 33-34). Modern dünyada din, toplumda ve kültürde önemli bir rol oynamaya devam etmekte, ayrıca özel alanda özel bir inanç ve pratik konusu olmaktan çok, giderek artan bir şekilde kamusal kültürün önemli bir unsuru gibi görünmektedir (Turner, 2017: 15-16).

Globalleşme, farklı kültürlerin göç yoluyla etkileşimine ve küresel şehirlerde komünitelerin artmasına olanak tanıdığı için kültürel hibritleşmeye neden olmaktadır. Bu kültürel hibritlikle birlikte dini tecrübe de söz konusudur. Dini hibritleşmede ortaya çıkan mekanizma ise, küresel ölçekte yeni dinler olarak açıklanabilecek olan 'Spiritüel Pazar'dır (Turner, 2017: 21). Göç, öğrenci hareketliliği, okur-yazarlığın artması, eğitimin gelişmesi, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ve internet spiritüel pazarı yaratmıştır. Böylece kültürler, küresel dünya arenasında kendilerini ifade etme imkânına sahip olmakta ve dar bir dünyaya sıkışmış bazı gruplar, mezhepler ya da etnik azınlıklar bu imkânları kullanarak kendilerini ifade etme fırsatı bulabilmektedirler (Yılmaz, 2014: 84-85). Bu anlamda internet, kültürel ve sosyal ilişkileri sürdürmede önemli olmakla birlikte, müritlerin yerel karizmatik liderler etrafında örgütlenmelerine mekân sağlayarak alternatif dini kültürlerin gelişiminde de önemli rol oynamaktadır (Turner, 2017: 23). Bu gelişmelerle birlikte geleneksel yapılarda birtakım dönüşümler yaşanmakta ve dinin elektronik bir nitelik kazanması sebebiyle elektronik din, televangelizm gibi kavramların ortaya çıktığı görülmektedir (Bayer, 2006: 32-33). Bu kapsamda modernlikle birlikte küreselleşmenin, hem düşünce atmosferi hem de dindarların dini yorumlarını şekillendirme üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür (Yılmaz, 2014: 83).

2.1.1.2. Türkiye’de Modernleşme Süreci ve Din

Modernleşme, az gelişmiş toplumların modern olarak kabul edilen gelişmiş toplumlar yönünde sosyal değişme sürecini ifade etmektedir. Bu süreç içerisinde ileri olarak kabul edilen ülkelerin kurumlarının, değerlerinin ve tüketim modellerinin benimsenmesi söz konusudur (Bayer, 2006: 31). Modernlik, insanlık tarihinin geçmişinden gelen her türlü birikime ve deneyime meydan okuyan, eskinin gelenek olarak sistematize edilip dışlanması ve yeni olan her şeyin kutsanmasını içeren yeni yaşam tarzıdır (Şen, 2019: 24-25). Geleneksel toplum şeklinden modern bir topluma doğru her türlü değişim modernleşme olarak ifade edilmektedir. Bu değişimlerin temelinde Aydınlanmanın ortaya koymuş olduğu felsefî değişimle birlikte (Yıldırım, 2019: 19), Batı Avrupa’da modernliğe geçişi belirleyen bilimsel, siyasal, kültürel ve endüstriyel alandaki devrim hareketleri etkili olmuştur (Şen, 2019: 24). Modernlik, Bilimsel Devrim ve Sanayileşme gibi süreçler sonucunda çok yönlü bir yenilenmek; modernleşme, tüm dünyada Avrupa merkezli bilgi, üretim, teknoloji, kültür ve hayat tarzının yaygınlaşma sürecidir (Taşdemir, 2017: 22). Bu bağlamda modernlik yenedünya görüşünü, modernleşme ise bu görüşün dünya genelinde yaygınlaşma sürecini ifade etmektedir (Şen, 2019: 25).

Ortaya konulan onca bilgiye rağmen modernleşmenin ne olduğu, modernleşme sürecinin tam olarak ne zaman başladığı, moderniteyi oluşturan öğelerin neler olduğu konusunda hâlâ birtakım belirsizlikler bulunmaktadır (Çetin, 2013: 77-78). Rönesans, Reform, Amerika’nın keşfi, ekonomik, siyasi ve askeri uygulamaların bürokratikleşmesi, kapitalist pazarların ortaya çıkışı ve burjuvazinin oluşması Batı’da başlamış olan modernleşmenin başlangıcı olarak ifade edilmekle birlikte, bu sürecin başlangıcı hakkında net bir uzlaşma sağlanabilmiş değildir (Alparslan Özkan, 2019: 32). En genel anlamıyla modernleşme, 15. ve 17. yüzyıllarda Avrupa’da başlayan ve daha sonra tüm dünyayı etkisi altına alan bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç içerisinde coğrafi keşifler, sanayi devrimi, aydınlanma hareketi, bilimsel ve teknolojik buluşlar, şehirleşme, eğitim, kitle iletişim araçlarının hızlı gelişmesi gibi toplumların yapılarında önemli değişmelere sebep olan hadiseler yaşanmıştır. Bu hadiselerin etkisi ortaya çıktığı coğrafi alanla sınırlı kalmayıp, tüm dünyaya yayılmıştır (Bayer, 2006: 32).

Modernlik olgusu esas itibariyle fiziki yani somut dünyayı kabul eden bir bakış açısına sahiptir (Taşdemir, 2017: 22) ve bu özelliği, dini inançların da içerisinde yer aldığı metafizik varlıkların ve inançların bulunduğu doğaüstü dünyanın karşısında yerini almasına neden olmaktadır (Şen, 2019: 26). Bu kapsamda modernlik, doğa ve toplum ele alınırken geleneği, dini ve irrasyonel bakış açısını reddetmekle birlikte (Taşdemir, 2017: 22) modern toplumda gerçekleştirilen her eylem, akıl ve bilim kaynaklı somut deneyimlere dayanmaktadır (Şen, 2019: 26). Geleneksel toplumlarda din toplumsal yapı üzerinde egemenken, modern toplumlarda insanların varoluşsal anlam krizlerini açıklama ve anlam verme aracı olmuştur. Teknoloji ve bilim alanında yaşanan gelişmelerle birlikte dinin toplumda sahip olduğu fonksiyonların yerini bilim almıştır. İnsanlar

geçmişte karşılaştıkları problemlerin çözümü için dine, kutsal metinlere, din adamlarına başvururken; modernleşmeyle birlikte bilim ve teknik alanında yaşanan gelişmelerle artık dinle değil, bilimsel veri ve tekniklerle mevcut problemleri çözmektedirler. Bu nedenle dinin modern toplumda öneminin azaldığı ifade edilmekte, fakat aynı zamanda dinin modern toplumda yer alması onun karşıt bir kutup olduğu anlamına da gelmemektedir. Din toplumda hem özel hem de kamusal alanda gözle görülür bir şekilde var olmaya devam etmektedir. Modernleşme ile birlikte dini kurumların fonksiyonlarında birtakım değişimlerin yaşanmış olması toplumda dini kurumların çöküşü manasına gelmemekte, fonksiyonların modern toplumda yer değiştirmiş olduğunu ifade etmektedir (Bayer, 2006: 32-34).

Toplumun sahip olduğu özelliklere ve yaşanan sürece paralel olarak, toplumlarda din ve modernleşme arasındaki ilişki değişiklik göstermektedir. Bazı toplumlarda modernleşme dini etkilerken, bazı toplumlarda ise din modernleşmeyi etkilemektedir. Geleneksel toplumlarda din merkezi bir konuma sahip olmakla birlikte, din modernleşmeyi etkileyerek genellikle olumsuz bir tutuma maruz kalmıştır. Modern toplumlarda dinin özel alana itilip, dini yaşam ve tercihlerin kişisel tercihlere bırakılması dinin toplumsal işlevlerinde birtakım değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur (Alparslan Özkan, 2019: 32). Bu kapsamda modernleşmeyle birlikte din önemsizleşmemiş, dini semboller ve pratikler insanların yaşantılarının her alanında var olmaya devam etmiştir. Modern toplumda dinin sosyal ve kültürel yapısında bir dönüşümün yaşanmış olduğu söylenebilir, lakin yaşanan bu dönüşüm hiçbir zaman dinin sosyal ve kültürel bir güç olarak varlığını devam ettirdiği gerçeğini değiştirmemiştir (Bayer, 2006: 35).

Çok farklı özellikleri bünyesinde bulunduran modernlik, hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle birlikte ele alınabilecek bir olgudur. Bu kapsamda modernliği sadece olumlu ya da sadece olumsuz olarak tek yönlü ele alıp değerlendirmek yanlış olacaktır. Modernleşme farklı yönleri, farklı dinamikleri, olumlu ve olumsuz özellikleri bulunan bir olgudur ve bu nedenle bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmalıdır (Çetin, 2013: 78). Modernleşme bir yandan birtakım problemlere yol açarken, diğer yandan insanlara yarar ve imkânlar sağlamaktadır. Karşılaşılan problemlere çözüm sunması yönünden bilim, her zaman tatmin edici olmamaktadır. Bilim bize dünyanın durumunu açıklayabilme olanağını sunarken, dünyanın anlamı, insanın var oluşu gibi evrensel soruları yanıtsız bırakmaktadır. Bu anlamda din, bilimden farklı olarak insanlara bu evrensel soruları karşısında doğüstü çözümler sunmaktadır (Bayer, 2006: 33).

Modernleşme her toplumda farklılık göstermekle birlikte, aynı toplumun içinde bulunduğu farklı zaman dilimlerine göre de değişiklik göstermektedir (Alparslan Özkan, 2019: 32). Türkiye'nin modernleşme kapsamında Batı'ya yönelmesi alınacak malzemelerin dağınıklığı, ayrıntılarda erimeden bir sentezin yapılmaya çalışılması yönüyle pek kolay olmamıştır (Mardin, 2018: 237). Modern dünyada Türk toplumunun kendini değiştirip, dönüştürmesi yaklaşık iki yüz yıl süren çok sancılı bir sürece tekabül etmektedir (Taşdemir, 2017: 22). Türkiye'de

modernleşmenin gelişimini genel olarak Cumhuriyet dönemi ile başlatma eğiliminin yaygın olduğu görülmektedir. Fakat modernleşme sürecinin ilk başlangıcı olarak Osmanlı Devleti'nin Batı'yı örnek alarak eğitim, sağlık, hukuk ve askeri alanda yapmış olduğu reformlar gösterilebilmektedir. Bu anlamda Cumhuriyet öncesi yaşanan dönüşümler sürecin anlamlı bir parçasını oluşturmaktadır. Türkiye'de modernleşme sürecini anlayabilmek için bu modernleşme sürecinin ilk basamağı olan Osmanlı Devleti'nde yaşanan dönüşümlerin bu süreçle bağlantılı olarak ele alınması gerekmektedir (Alparslan Özkan, 2019: 32).

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda başlatmış olduğu modernleşme hareketi, ilerleyen süreçlerde siyasal ve yapısal dönüşümlere de olanak sağlamıştır. Dolayısıyla tarihi bütünlüğünü anlayabilmek için Cumhuriyetin ilanından önce Osmanlı Devleti'nde başlayan dönüşümleri, sürecin bir parçası olarak görmek gerekmektedir (Şen, 2019: 35). Bu kapsamda Türk modernleşme sürecini Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi modernleşmesi olarak iki aşamada ele almak konunun anlaşılabilmesi açısından büyük bir önem arz etmektedir. Devletin askeri alanda zayıflamasıyla birlikte Osmanlı döneminde modernleşme hareketleri öncelikle askeri ve bürokratik yapıda gerçekleşmiş ve bu dönüşümleri sanat, kültür, eğlence, yeme-içme, giyinme alanlarındaki gelişmeler takip etmiştir. Cumhuriyet döneminde ise modernleşme tüm toplumsal kesimleri bünyesinde bulunduracak şekilde kentten köye, yönetici seçkinlerden toplumun en alt kesimine kadar etkisini göstermiştir (Çetin, 2013: 80).

Osmanlı Döneminde modernleşme sürecinin başlangıcı kesin bir şekilde belirlenememekle birlikte, Türk modernleşmesinin Lale Devri'ne dayandığı görüşü yaygındır (Çetin, 2013: 79). Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde ardı ardına alınan yenilgiler ve kaybedilen topraklar mevcut yapının değiştirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Tanzimat'ın/ Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanı ile başlayıp, Kanuni Esasi'nin kabulü, I. ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile Cumhuriyet'in ilanına kadar uzanan reformlar sosyal, siyasal, askeri, hukuki gibi çeşitli yapılarda değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur (Şen, 2019: 35-36).

Osmanlı Devleti'nin değişim süreci içerisinde din, tartışmaların merkezinde yer almıştır. Osmanlı Devleti, İslam dininin gücü ve egemenliğinin yayılması için Batı ile ilişkisini hiçbir zaman kesmemiş, sürekli onunla mücadele halinde olmuş ve kendini Batı'dan üstün görmüştür (Alparslan Özkan, 2019: 32-33). Osmanlı'nın gerilemesiyle birlikte bunun arkasında yatan nedenler sorgulanmaya başlanmıştır. Öncelikle devlet yönetiminin bozulmuş olduğu, daha sonra ise Batı'nın askeri üstünlüğü neden olarak gösterilmiştir (Şen, 2019: 36). Osmanlı, sınırlarını genişleten bir devletken, toprak kaybetmeye başlamış ve diğer ülkelerin kendisinden daha güçlü ve ileri olduğunu fark etmiştir. İleri olarak kabul edilen toplumların seviyesine erişebilmek için bu toplumları örnek alarak askeri alanda yeniliklere gidilmiş ve askeri alanda başlayan bu yenilikler diğer alanlarda yaşanan yeniliklerle desteklenmiştir. Osmanlı Devleti Batılı gibi olma amacı gütmekten Batı'nın sahip olduğu bazı olguları kendi bünyesine dâhil etmeye çalışmıştır (Alparslan Özkan, 2019: 32-

33). Yaşanan modernleşme süreciyle Osmanlı'da gündelik hayat kalıplarının değişmesiyle birlikte yeni beğeni biçimleri, yeni anlayışlar, yeni tavırlar, duyuş ve düşünüş tarzları ortaya çıkmıştır (Çetin, 2013: 85).

Osmanlı'da modernleşme hareketleri, zayıflayan devletin yeniden eski gücüne kavuşmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiş olan, hasta durumda bulunan devlete çare olarak sunulmuş bir kurtuluş reçetesidir (Çetin, 2013: 82). Osmanlı, özellikle yükselme döneminde kendisini Batı'dan üstün görmüştür. İmparatorluğun gerilemeye başlamasıyla Batı'dan geri kalındığı fark edilmiş ve bunun nedenleri kısmi sebeplere bağlanmıştır. Geri kalma nedenlerinin kısmi faktörlere bağlanmış olması, yüzeysel ve yerel değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Öncelikle Batı'nın askeri eğitimi ve teknolojisi, daha sonra ise genel bir model olarak Batı'nın örnek alınmasını içeren Tanzimat gündeme gelmiştir (Mardin, 2018: 9-11). Osmanlı Devleti geri kalmış olduğunu fark etmiş olmasıyla birlikte kendisini yenilemek zorunda hissetmiştir. Bu yenileme ve değişimi modernleşme açısından oldukça önemli olan Tanzimat ile gerçekleştirmiştir (Alparslan Özkan, 2019: 33). Batı'nın yalnız askeri açıdan değil, aynı zamanda ekonomik, siyasal, kültürel ve üzere her açıdan benimsenmesini içeren Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Osmanlı'da aşırı batılılaşma süreci ile birlikte modernleşme deneyimleri de hız kazanmıştır (Şen, 2019: 36). Türk modernleşmesi olarak isimlendirilen dönemin başlangıcı olan Tanzimat siyasi, sosyal değişimlerin yaşandığı ve bu değişimlerin meşrulaştırıldığı dönemdir. Tanzimat bir ferman adı olmasının yanı sıra aynı zamanda yarattığı değişimin etkileri sebebiyle bir döneme adını vermiştir (Alparslan Özkan, 2019: 33). Tanzimat döneminde devlet yönetiminden insanların eğitime, askeri düzenlemelerden vergi düzenine, etnik ve dinsel ayrımların giderilmesine kadar uzanan çok geniş bir alanda kapsamlı bir yenileşmeye gidilmiş ve bu yenileşme hareketleri Türk modernleşmesinin temel iskeletini oluşturmuştur (Çetin, 2013: 83).

Modernleşme hareketleri Osmanlı Dönemi'nde başlatılmış olsa da, Cumhuriyet Dönemi'nde ciddi bir ivme kazanmıştır. Osmanlı Dönemi modernleşmesinden farklı olarak Cumhuriyet Dönemi modernleşmesinde, Batı formatında sıfırdan yeni bir ülke ve devlet inşa etme düşüncesi yer almaktadır (Çetin, 2013: 86). Modernleşme hareketlerinin en somut yansımalarının yer aldığı Cumhuriyet Dönemi modernleşmesinde esas amaç, modern Batılı yapılara göre toplumsal yapıyı ve meşruiyet kaynağını düzenlemektir. Bu kapsamda yıkılmakta olan imparatorluk yapısının yerine modernliğin getirilerinden biri olan ulus-devlet yapısının ikame edilerek devletin seküler bir temele dayandırılması amaçlanmıştır (Kahraman, 2010: 26).

Osmanlı Dönemi modernleşmesinden farklı olarak Cumhuriyet Dönemi modernleşmesinde, daha köklü ve radikal dönüşüm stratejileri uygulanmıştır (Akden, 2009: 75). Osmanlı modernleşmesi devletin gerilemesini durdurmak ve toplumsal bütünlüğünü korumak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Fakat, buna karşın Cumhuriyet modernleşmesi, var olan mevcut yapıyı kurtarmak yerine imparatorluğun ömrünün tükenmiş olması sebebiyle ulusal temele dayalı bir

devlet kurma amacı taşımaktadır. Osmanlı Dönemi'nin çok uluslu yapısına karşılık, Cumhuriyet Dönemi'nde ulusal bir Türk kimliği oluşturulmaya çalışılmıştır (Çetin, 2013: 86-87). Cumhuriyet Dönemi modernleşmesinde, geçmişin ve kültürün izlerinden tamamen kopularak ideolojik bir ortamda modernleşmenin gerçekleştirilebileceği (Alkış, 2013: 53-54) ve modern bir din algısı oluşturmak amacıyla dinden tamamen kopmak yerine devleti ilgilendiren alanlardan dinin ayıklanması düşüncelerinin hâkim olduğu görülmektedir (Alparslan Özkan, 2019: 36).

Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde Batı çeşitli yönleriyle örnek alınmış ve bu kapsamda bir medenileşme, modernleşme projesi ortaya konulmuştur. Söz konusu modernlik projesinde kıyafet devrimi, Latin alfabesinin kabulü, soyadı kanunu, eğitim-öğretimle ilgili kanun, takvim ve ölçü birimi değişikliği gibi düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir (Alparslan Özkan, 2019: 36). Cumhuriyet Dönemi'nde yalnızca Avrupa'nın kanunu, nizamı ve giyim tarzının alınmasıyla modernleşmenin gerçekleştirilemeyeceği düşüncesi söz konusudur. Modernleşme, ancak topyekûn Batılılaşmayla mümkün görülmektedir (Çetin, 2013: 87).

Batı'nın örnek alınmasını kapsayan düzenlemelerden bir diğeri, din-devlet ilişkisine ilişkin laik ve seküler yapıdır. Bu seküler yapıda yalnız devlet laikleşmemiş, aynı zamanda bilim, toplum ve siyaset de laikleşmiştir (Alparslan Özkan, 2019: 36). Türk toplumu modernleşmesinin temel şartı olarak görülen laiklik ile din ve devlet işleri birbirinden ayrılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet'in İlanıyla akıl ve bilim yol gösterici olarak benimsenmiş, seküler/laik bir düzen yaratılmaya çalışılmıştır (Bozkurt, 2012: 255). Modernleşme kapsamında Cumhuriyet Dönemi'nde uygulanan önemli reformlar arasında dini ve dünyevi otoriteyi temsil eden halifelik sisteminin kaldırılması ve dini hizmetlerin tek elden yürütülmesi amacıyla 1924 tarihli Anayasal Kanun'da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması kararlarına yer verilmiştir. Bu kapsamda Türkiye'de laiklik, batılı yaşam tarzına uygun yeni bir din anlayışının oluşturulmasını ifade etmekte ve Batıyla çatışmayan yeni anlayış ve pratikleri içermektedir (Şen, 2019: 38-40).

Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen reformlar kendini davranış, anlayış, düşünüş, görünüş ve giyim alanlarında da göstermiştir. Toplumda gerçekleştirilen söz konusu bu yapılanma girişimlerinin ana amacı, toplumu değiştirmek ve dönüştürmektir (Çetin, 2013: 88-89). Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen inkılaplarla geleneksel toplum modern biçimde tekrar inşa edilmeye çalışılmıştır. İnşa edilen modern ulus devlette siyaset, ekonomi, bürokrasi gibi alanlarda, bireysel ve toplumsal ilişkilerde köklü değişimler yaşanmış; dini inançların yerini akılcı ilkeler almıştır (Şen, 2019: 40).

Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilmiş olan tüm bu reformlar, Türk toplumunun modernleşmesinde ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasında büyük bir önem teşkil etmektedir (Kahraman, 2010: 28). Türk modernleşmesi ve din arasındaki ilişkiye baktığımızda; toplumsal hayatın modernleşmesiyle birlikte dinin de modernleşme ideolojisine göre yeniden yorumlandığı,

toplumda modernleşmeye uygun din tasarımının gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir (Akdin, 2009: 76). Türkiye’de yaşanan modernleşme süreci ile birlikte gündelik hayat içerisinde birçok değişim, dönüşüm yaşanmış ve gündelik hayatın en önemli parçalarından biri olan din, dini kültür ve dindarlık formları da toplumda yaşanan bu dönüşümlerden etkilenmiştir. Yaşanan modernleşme süreci, bir yandan dinin sarsıntı geçirmesine sebep olurken, diğer yandan da geleneksel dindarlığın bazı boyutlarının canlanmasına olanak tanımıştır (Taşdemir, 2017: 22-23).

2.1.1.3. Sekülerleşme

Sekülerleşme asır, devir ve dünya anlamını gelen Latin kökenli saeculum kelimesinden gelmektedir (Kurt, 2015: 209). İdeolojik bir kavram olan sekülerizm, kısaca dünyevileşme manasında kullanılmaktadır (Alkış, 2013: 91). Sosyolojide sekülerleşme kavramını ilk kullanan kişi Max Weber iken, Ernest Troeltsch kavramı yaygınlaştıran kişidir. Weber, dinin modern öncesi geleneksel toplumlara ait bir dünya görüşü olduğunu, modernleşme süreciyle birlikte sekülerleşmenin kaçınılmaz olduğunu ileri sürmektedir (Kurt, 2009a: 72). Ayrıca Weber modernleşme ve kapitalizm ile sekülerleşmeyi ilişkilendirmiş, rasyonelleşme süreciyle birlikte sorunların çözümünde artık dine ve din adamlarına değil, bilime ve bilim adamlarına başvurulacağını belirtmiştir (Alparslan Özkan, 2019: 13). Sekülerleşme, geleneksel toplumun gerileyip modern toplumun ortaya çıkmasıyla birlikte din ve dine bağlı geleneğin yerine aklın, bilimin ve insanın merkezde olduğu bir toplumun egemen olması, dinin toplumdaki görünürlüğünün ve etkisinin azalması anlamına gelmektedir.

Sekülerleşme kavramı ilk olarak, orta çağda kiliseye ait arazilerin ve malların devlet tarafından kamulaştırılmasını ifade etmek için kullanılmıştır. Bu süreçte kilisenin malları dünyevi maksatlar için kullanılmış, devlete teslim edilmiş yani kamuya ait kılınıp, kamusallaştırılmıştır. Kavramın ilk kullanım manası, günümüzde kavramın kullanıldığı anlama sahip olmamakla birlikte, kavram 15. ve 19. yüzyılda geçmişte kullanıldığı anlamı kaybetmiş ve hukuk, etik, güzel sanatlar ve bilim gibi toplumsal yaşamın her alanını dini etkilerden arındırmaya yönelik bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır (Alkış, 2013: 91). Sekülerleşme kavramı zamanla dinin egemenliğinde olan kurumların onun elinden alınmasını ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Sekülerleşme günümüzde oldukça değer yüklü bir kavram olarak kullanılmasına karşın, ilk kullanımlarında değerden bağımsız bir manaya sahipti (Kurt, 2015: 209). Aynı zamanda sekülerleşme kavramı ifade edilirken ‘Dünyanın büyüünden arınması, rasyonelleşme, bireyselleşme, özelleşme, bu dünyaya ait olma, inanmama, kilise dindarlığının çöküşü, kilisesizleşme, dinin gerilemesi, bu dünyaya uyma, dünyanın kutsallıktan arındırılması, kutsal bir toplumdan seküler bir topluma geçiş’ gibi kavramlar da kullanılmaktadır (Alparslan Özkan, 2019: 13). Sekülerizm kavramı, yerine göre hem olumlu hem de olumsuz olarak kullanılabilen bir kavramdır. Bu kapsamda ruhbanlık karşıtı, Marksist din sosyologları bu süreci modern insanın dinin egemenliğinden kurtulmuş olması yönüyle, olumlu bir gelişme olarak ifade ederken; kiliseyle bağları bulunan, din hassasiyeti olan

evrelerde ise bu süreç Hristiyanlıktan uzaklaşma, dinsizleşme gibi ifadelerle nitelendirilerek, olumsuz bir çözülme olarak değeriendirmektedir (Kurt, 2009a: 70).

Dinin, merkezi etkiye sahip olduğu geleneksel toplumdan modern topluma doğru yaşanan değişim süreci içerisinde din, toplumdaki etkisini kaybederek gerilemeye başlamıştır (Alparslan zkan, 2019: 14). İlk dönem sosyologları modernleşme arttıkça geleneksel toplumun küçüleceğini ve dinin gerileyeceğini savunmuştur. Sekülerleşme kavramının ana iddiası, dinin toplumda yavaş yavaş marjinalleşip gerileyeceği ve hatta zamanla yok olacağıdır. Ona göre din, modern öncesi toplumlara ait bir olgudur ve modernleşme ile birlikte sekülerleşme kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır. Zira, toplumlar sanayileşirken daha rasyonel ve mantıklı düşünme biçimlerini benimsemekte, din gibi geleneksel otorite kaynakları modernleşen toplum tarafından bir kenara itilip, özel alana dâhil edilmektedir. Böylece sekülerleşme tezinin söylemiyle modernleşmeyle birlikte sanayileşme, kentleşme gibi süreçleri yaşayan toplum içerisinde din marjinalleşmekte ya da tamamen yok olmaktadır (Kurt, 2015: 210).

Günümüzde geleneksel ve dini değeriiler ile modern değeriiler arasında bir gerginliğin varlığından söz edilmektedir. Geleneksel toplumlarda hayatın merkezinde olan ve bu merkezilikle birlikte diğer tüm alt sistemleri etkileyen dinin sahip olduğu bu özellik, modern toplumlarda modernliğin dinseliliği etkilemesiyle birlikte bir dönüşüme uğramıştır. Modernlikle birlikte geleneğin bir devamı olarak görülen dinin toplumdaki işlev ve geçerliliğini yitireceği; bu işlev ve yeterliliği tamamen kaybetmese bile, modernliğin etkisiyle birtakım dönüşümler yaşayacağı varsayılmaktaydı (Kurt, 2009a: 67).

Modernleşmeyle birlikte dinin yapısı dönüşmekte, özelleşmesiyle birlikte toplumsal alanda etkisini kaybederek bireysel yani özel alana çekilmesi ve diğer toplumsal kurumların üzerinde etkisini kaybetmesi söz konusudur (Kurt, 2009a: 69). Geleneksel toplumlarda diğer tüm alt kurumların/sistemlerin işleyişini ve mantığını etkileyen, eksen kurum olan din, bu zelliliğini modernleşme süreciyle birlikte kaybetmiştir. İnsanların toplumda din yerine akıl ve bilimi merkeze alıp, her şeyi dine dayandırarak açıklamak yerine; somut verilere yönelip, akıl ve bilime dayandırarak açıklaması söz konusudur. Geleneksel toplumda merkezi bir role sahip olan dinin yerini, modern toplumda akıl ve bilim almıştır.

Modern toplumda dini inanç, sembol ve pratiklerin önemini yitirmesi, dine duyulan ihtiyaın azalması, akılcı ve modern olanın ön plana çıkması sekülerleşme olarak adlandırılmaktadır (Alparslan zkan, 2019: 12). Rasyonelleşme ile birlikte dini inançların ve din uzmanlarının otoritesi sarsılmış ve söz konusu durum Weber tarafından ‘büyünün bozulması’ tabiri ile nitelendirilmiştir. Bynn bozulması kavramı, olgulara ilişkin bilimin etkisini kabul ederek sihre, hurafeye ve inanca yer vermemeyi ifade etmektedir. Ancak sosyal tarama araştırmaları doğaüstü alanın, inançların ileri toplumlarda çok yüksek olmaya devam ettiğini göstermektedir. Bu nedenle

de sekülerizm sorgulanmakta, birtakım kabulleri ve iddiaları bulunan sekülerleşmenin bir teori olduğu ve sahip olduğu iddiaların da yanlış olduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda Amerika Birleşik Devletleri'nde İsa'nın geri dönüşünü ele alan yayın dizisinin yetmiş milyondan fazla satmış olması örnek olarak gösterilebilmektedir (Turner, 2017: 44). Böylelikle diyebiliriz ki din, modern toplum içerisinde de insanların hayatı anlamlandırmasını sağlayarak büyük bir rol oynamaya devam etmektedir.

Sekülerleşme, Peter Berger'e göre, toplumun ve kültürün dini kurumların, değerlerin, normların, sembollerin ve pratiklerin egemenliğinden kurtulması ve böylece dinin toplumda otoritesini kaybederek gerilemesi sürecini; Bryan Wilson'a göre ise, dinsel düşünceler, pratikler ve kurumların toplumda ve kültürde önemini yitirmesi sürecini ifade etmektedir. Sekülerleşme, dinin kamusal alandan kendi özel alanına çekilmesi, bireysel ve toplumsal hayatta etkisinin azalması ve dünyanın kutsal olandan arınması yani insanı, toplumu ve kâinatı din dışı olarak görme sürecidir (Kurt, 2015: 209). Yapılmış olan tanımları toparlayacak olursak sekülerleşme; geleneksel toplumlarda her şeyi kapsayan dini sistemlerin, modern toplumlarda ekonomi, aile, eğitim, hukuk vb. gibi diğer alt sistemler üzerindeki hâkimiyetini kaybederek bir alt sistem haline dönüştüğü bir süreçtir (Clarke, 2012: 13). Bu sürecin başka bir ifadesi de, modern Batı'nın dini doktrinlerden yararlanmadan dünyayı ve yaşamı yorumlama çabasıdır (Cansız, 2017: 14). Sekülerleşmenin aynı zamanda öznel bir yanı da bulunmaktadır. Toplumun ve kültürün sekülerleşmesinin yanı sıra, bilincin sekülerleşmesi de söz konusudur. Bilincin sekülerleşmesi, kişinin dini doktrinlere dayanmadan, dine referans yapmadan dünyayı, toplumu, kendi yaşamını ve davranışlarını yorumlaması anlamına gelmektedir (Kurt, 2009a: 72).

Sosyologlar toplumda meydana gelen değişim, dönüşüm ve gelişmeleri açıklamak amacıyla birtakım teoriler geliştirmişlerdir. Bu kapsamda din ve toplum arasındaki ilişki de sekülerleşme teorileri ile açıklanmaya çalışılmıştır (Bayer, 2006: 46). Sekülerleşme olgusu, günümüz sosyal bilimlerinde klasik yaklaşımlar, çağdaş yaklaşımlar (yeni paradigma) ve eklettik yaklaşımlar olmak üzere üç farklı tezle, üç temel yaklaşımla tartışılmaktadır (Şen, 2019: 47).

Birinci tez, sekülerleşme tezi olarak ünlenen klasik yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre modernleşmeyle birlikte sekülerleşme ortaya çıkmakta ve böylece din toplumda yok olmaktadır (Kurt, 2015: 210). 'Dini çöküş' olarak da ifade edilen klasik teoriye göre dini semboller, doktrinler ve kurumlar toplumdaki prestijini ve etkisini kaybetmekte ve dinsiz bir toplum ortaya çıkmaktadır (Bayer, 2006: 49). Modernleşme, sanayileşme ve şehirleşme gibi süreçler dinin ve maneviyatın toplumda öneminin azalmasının sebebi olarak görülmekte, bilimin yükselişe geçmesiyle dini inancın, sembollerin, pratiklerin önemsizleşeceği hatta yok olacağı ve bundan dolayı da sosyal ve kültürel hayatta sekülerizmin kaçınılmaz olduğu ifade edilmektedir (Şen, 2019: 47). Kısacası, sekülerleşme giderek toplumların kutsaldan uzaklaştığı, dinî güç ve otoritenin zayıfladığı, geleneksel dinin toplumsal önemini kaybettiği bir süreçtir (Bayer, 2006: 48).

İkinci tez, sekülerleşme tezine karşı kutsalın vazgeçilmezliğini savunan yeni paradigmadır (Kurt, 2015: 211). Sekülerleşme tezinin verilerinin gerçekleşmemesi ve dinin modern toplumda varlığını devam ettirmesi, dinin toplumsal alanda hem kurumsal hem de sembolik önemini büyük ölçüde kaybedeceğini iddia eden klasik sekülerleşme tezinin sorgulanmaya başlamasına neden olmuştur (Bayer, 2006: 52). Sekülerleşme ile birlikte dini cemaatlerin ve yeni dini oluşumların ortaya çıkmış olması, sekülerleşmenin dini gerileyişi ifade etmediğini göstermektedir (Alparslan Özkan, 2019: 23). Zira mabetlere katılımı bir düşüş olmasına karşın, insanlar doğaüstü alana inançlarını devam ettirmekte ve bu durum ait olmadan inanma kavramıyla ifade edilmektedir (Kurt, 2009a: 75). Modernleşme yeni dini hareketlerin doğmasına zemin hazırlamakta, modernleşmeyle birlikte toplumda kurumsal anlamda din etkisini kaybetmiş olsa bile bireysel dini inancın bundan etkilenmediği görülmektedir. Kişiler yaşadıkları haksızlık, üzüntü ve kötülükler karşısında dini sığınılan manevi bir teselli kaynağı olarak görmektedirler (Şen, 2019: 55).

Üçüncü tez ise din ve modernitenin birbirini karşılıklı olarak etkilediğini savunan eklektik yaklaşımdır. Bu teze göre din, modernite ve sekülerleşme olgusundan etkilenmiş fakat toplumda ve kültürdeki görünürlüğüne kaybetmemiştir (Kurt, 2015: 211). Bu yaklaşımın temel argümanı kutsal ve seküler alanın birbirine zıt iki taraf olmadığı, sekülerleşmenin yalnızca dinî değişime neden olduğudur. (Şen, 2019: 59). Eklektik yaklaşım, sekülerleşme ve din olgusunun diyalektik bir bağlam içerisinde bir arada var olduğunu ileri sürmekte ve din olgusunun değil, din kurumunun toplumsal meşruiyet gücündeki değişmeyi vurgulamaktadır (Kahraman, 2010: 19).

Sekülerleşme kuramı modernleşmeyle hem toplumsal olarak hem de bireyin bilincinde dinin gerileyeceğini ifade etmektedir. Woolston'ın 200 yıl, Voltaire'nin ise 50 yıl içinde Hristiyanlığın tamamen ortadan kalkacağına dair söylemlerinin yanlış bir varsayım olduğu ortadadır (Kurt, 2009a: 75). Sekülerleşme dinin çöküşü değil, dinin toplum içerisinde değişimi, dönüşümüdür (Turner, 2017: 45). Modern toplumun bireyci bir yapıya sahip olması yönüyle, dinin özel alana dâhil edildiği görülmektedir. Modernleşmeyle birlikte ibadetlerin cami, kilise, havra gibi mabetlere gitmeden, örgütlü dinden farklı olarak yerine getirilebileceği anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu anlayış sonucunda, dini ritüellere ve ibadetlere katılım oranı azalmış ve bu durum Luckmann tarafından 'görünmeyen din' olarak ifade edilmiştir. Bazı araştırmalar cami ve kiliselere gitme oranındaki söz konusu düşüşü sekülerleşme olarak değerlendirse de, yapılan diğer araştırmalar aslında insanların dinden uzaklaşmadığını, dini yaşayış şekillerinin değiştiğini ortaya koymaktadır (Bayer, 2006: 33).

Rodney Stark geçmişin daha dindar bir hayat yaşayıp, kiliseye daha çok katılım sağladığının bir efsaneden ibaret olduğunu iddia etmiştir (Şen, 2019: 57). Sekülerleşme kuramı geçmiş yüzyılların günümüze oranla daha dindar olduğu, günümüze doğru geldikçe dindarlığın azaldığını savunması yönüyle ciddi olarak eleştirilmektedir. Bir başka eleştiri ise, dindarlığın hayatiyetini devam ettirmesi ve inanma duygusunun yok olmadığının görülmesidir. Aksine modernleşmeyle birlikte sekülerleşme karşıtı birçok tepkisel hareket ortaya çıkmıştır. Sekülerleşme teorisinin bazı

noktaları ciddi eleştirilerle karşılaşmıştır. J.Hadden'in eleştirisi bu anlamda önemlidir. Sekülerleşme tezini, sistematik bir tahlilden geçirilmemiş ve bir teori olmaktan çok doktrin olması yönüyle eleştirmektedir. Sekülerleşmenin formüle edilirken mantık, felsefe ilkelerini dikkate almadan, kapalı bir ideoloji olarak ele alındığını ifade etmiştir. David Martin sekülerleşmeyi ilk başta kabul edip daha sonra eleştirenlerdendir. Martin, sekülerleşme tezinin kendi içinde tutarsız olduğunu, kuramsal olmaktan çok ideolojik işlevler üstlendiğini belirtmiştir. Rodney Stark'ın sekülerleşmeyi bir kehanet olarak tanımlaması ayrıca önemlidir. Bazı sekülerleşme tezi savunucularının rasyonel ve objektif gerekçeleri olmadan tanımları keyfi şekilde kullandıklarını ifade etmiştir (Kurt, 2015: 212-213). Robert Towler ise, dini, kurumsal ve resmi yönünden ayırmak için yaygın din kavramını kullanmaktadır. Resmi din, dini kurumlar tarafından düzenlenen inanç ve pratikler; yaygın din ise dini kurumların kontrolünde olmayan inanç ve pratiklerdir. Towler'a göre sekülerleşme teorileri yalnızca resmi din üzerine odaklanmış, yaygın dini göz ardı ederek dinin çöküşünden bahsetmiştir (Kurt, 2009a: 78). Dini kurumlara düzenli ve aktif olarak katılım sayısında düşüş yaşanmasına karşın, dini canlanma, dinin yükselişi ve dinin yeniden gündeme gelmesi söz konusudur. Bu kapsamda Amerika'nın istisnailiği kavramından bahsedilebilmektedir. Modern bir toplum olmasına rağmen Amerika'da din, tanrı inancının çok yüksek olması tartışma konusu olmuştur. Artık din değil, sekülerizm sorgulanmaktadır.

2.1.2. Dindarlık

Dindarlık kavramının, din kavramından bağımsız olarak ele alınması mümkün değildir (Kurt, 2009a: 17). Farklı anlamlara sahip olmalarına rağmen bu kavramların çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir (Kımtır, 2008: 92). Din, değişmezliği ve orijinallliği yansıtırken; dindarlık, göreceli bir yapıyı ifade etmektedir (Güvendi, 2008: 36). Din kutsal bir öğretiyi, dindarlık ise söz konusu kutsal öğretinin yaşam içerisindeki canlı yansımasını tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır (Dalmış, 2009: 13). Bu anlamda din, kişinin hayatını şekillendiren, davranışlarına yön veren, yaşamına anlam katan inançlar, semboller ve törenlerden oluşan sistem olarak tanımlanmakta (Karslı, 2005: 2) ve insanın iradesinden bağımsız olarak var olan, bireyi ve toplumu derinden etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumlarda çok büyük bir etkiye sahip olan din kavramı gibi dindarlık kavramının da tanımlanması oldukça zordur (Turan, 2017: 109). Farklı din anlayışlarının olması sebebiyle din kavramının tanımında ortaya çıkan çeşitlilik, dindarlık kavramı için de söz konusudur (Karakaya, 2008: 20). Arapça 'din' sözcüğüyle Farsça 'dar' ekinin birleştirilmesiyle oluşan dindar kelimesi, Allah'a inanmış ve bağlanmış olan kimse anlamına gelirken; dindarlık ise, dinine sıkıca bağlı olma durumu olarak ifade edilmektedir (Günay, 2006: 8). Aynı zamanda bireyin benimsemiş olduğu dini algılaması ve yorumlamasıyla birlikte bunu tutum ve davranışlarına yansıtması da dindarlığı ifade etmektedir (Turan, 2017: 109).

Dindarlık, insanların dine bağlılık düzeyi olarak da tanımlanmaktadır. Dine bağlılık düzeyi her dine farklı olduğu gibi, aynı din içerisinde de değişiklik göstermektedir. Bu nedenle bu tanım

doğru olmakla birlikte oldukça genel bir tanım olarak anlaşılmaktadır (Yılmaz, 2014: 40). Dindarlık, kişinin hayatında dinin önemini, dine inanma ve bağlanma derecesini ifade eden bir kavramdır. Her dini yaşantının kültürel ve sosyo-ekonomik çevreye göre değişiklik göstermesi sebebiyle (Güvendi, 2008: 36) toplumun en önemli unsurlarından biri olan dinin kişiselleştirilmesi sonucu ortaya çıkan bireysel dindarlık algısının dinden dine, kültürden kültüre ve hatta bireyden bireye farklılık gösterip değişken bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür (Turan, 2017: 110). Bu nedenle dindarlığın kesin bir tanımının yapılması güçtür. Her din, her toplum, her tabaka ve hatta her yaşam tarzında farklı dindarlık biçimlerinin varlığından söz edilebilmektedir (Kurt, 2009a: 19). Kapsayıcı bir din tanımının yapılamaması nedeniyle, tek ve genel bir dindarlık tanımının yapılması da söz konusu değildir (Karakaya, 2008: 21). Bu kapsamda literatürde dindarlıkla ilgili birçok farklı tanım bulunmaktadır. Dindarlığı Glock ve Stark kiliseye üyelik, bir dini doktrine inanç, ahlaklı bir yaşam, cemaate katılma ve buna benzer davranışlar şeklinde tanımlarken; Roof bireyin doğaüstü güçle ilişkili inanç ve davranışları; Himmelfarb kişinin mensup olduğu din ile ilgili inanç ve faaliyetlerle meşgul olma düzeyi; Tekin ise, dinin insan hayatına nüfuz derecesi olarak tanımlamaktadır (Turan, 2017: 111). Dindarlık kişinin mensubu olduğu dinin ibadet ve ahlaki ilkelerine uyumlu ve bunlara uygun yaşaması şeklinde tanımlanabilmektedir (Yılmaz, 2014: 40). Toparlayacak olursak dindarlık, kişinin mensubu olduğu dine ait inanç, ibadet, pratik ve sembollere ilişkin içten kabul, yoğunlaşma ve meşgul olma derecesi iken; mensubu olduğu dinin inanç, ilke, pratik ve sembollerini içselleştirip bunları tutum ve davranışlarına yansıtan kişiye de dindar denilmektedir (Kurt, 2009a: 22).

Dinin, aşkın ve içkin bir özelliğe sahip olan kutsalla ilişkisi bağlamında bireysel, psikolojik, kültürel ve toplumsal bir olgu olduğu söylenebilir (Günay, 2006: 22). Din, bireyle Tanrı arasındaki karşılıklı ilişkiyi belirleyerek, bir inanç alanı olmakla birlikte aynı zamanda tanımlamış olduğu davranış örüntüleriyle de kulluğun göstergelerine işaret etmektedir. Bu kapsamda ibadetler hem bireysel hem de toplumsal düzlemde gerçekleştirilmekte (Subaşı, 2018: 42); inanma bireysel, din ise toplumsal olarak ifade edilmektedir (Turan, 2017: 110). Aynı zamanda dini yaşayışla ilgili sübjektif ve objektif din tartışmaları söz konusudur. Birey-toplum ikilemi içerisinde, dini yaşayışın ve dinin bireyin mi yoksa toplumun mu işi olduğu sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda ‘şahsi din ve dinsel’ olarak da ifade edilen bireysel din ve ‘kurumsal din ve dindarlık’ şeklinde ifade edilen toplumsal din olmak üzere iki tür dindarlık biçimi bulunmaktadır. Dinin asıl menşeyini içinde barındıran şahsi din bireye ait öznel bir dini yansıtırken, kurumsal din ise zamanla şahsi dine eklenen bir gelişmeyi ifade etmektedir (Günay, 2006: 25).

Kutsalla kurulan içsel bir ilişkinin söz konusu olması sebebiyle dindarlık kaçınılmaz bir şekilde öznel ve kişiseldir. Bu nedenle dindarlığın dinin gerektirdiği dışsal formları yansıtan içsel bir deneyim olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra kişinin din formlarının gereklerini canlandırmadığı, içsellikten uzak olduğu dindarlık türü ise gösterişçi dindarlık olarak adlandırılmaktadır (Kurt, 2009a: 23). Bu anlamda gösterişçi dindarlık, kişinin toplumsal yapı

içerisinde dini inanç, zihniyet ve duyguyu kapsayan dindarlık etiketinden faydalanmak maksadıyla toplumun dini değerlerini sömürerek bir popülerlik elde etmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Güvendi, 2008: 38).

Modern zamanlarda din daha çok vicdani bir olgu olarak anlaşılmakta (Subaşı, 2018: 41), birey, içerisinde yaşadığı toplumun dini yaşayış ve algılayış biçimini içselleştirmekte ve bu algılardan kişisel formlar oluşturmaktadır. Böylelikle din, bireyin günlük alışkanlıklarına ve hayatına anlam katmakla birlikte toplumda kişiselleşerek bireysel bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Turan, 2017: 110). Bireysel dindarlığın bir başka ifadesi olan dinsellik, aynı zamanda dine bağlı bir yaşantının derecesini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Dindarlığın toplumsal boyutunu yansıtan dindarlık ve dini hayat ise dinselliği yansıtmaktadır (Subaşı, 2018: 41). Böylece dindarlık hem bireysel hem de sosyal bir olgu olması yönüyle öznel ve gözlenebilir, nesnel bir yapıya sahiptir (Karakaya, 2008: 20). Her din bir teolojik yapıya ve bu yapının içinde belirlenmiş olan ibadetlere sahiptir. Dinsellik sahip olduğu bu inanç ve ibadetler vasıtasıyla da sosyal hayatta görünür hale gelmektedir. Dinsellik kişilerin özel ve kamusal hayatlarında sahip oldukları eğilimleri ve zihniyetlerini gündelik hayatta yansıtan bir ayna olarak karşımıza çıkmaktadır (Subaşı, 2018: 43-44). Kişinin inandıkları ve edindiği bilgilere uygun olarak yaşama isteği, dindarlığın insanın kişisel hayatındaki yansımalarının tutarlılığı açısından büyük bir öneme sahiptir (Yılmaz, 2014: 42).

Dinsellik, toplumsal yaşam içerisinde yönetim, organizasyon, kültür ve yerel olarak tanımlanabilecek pek çok olgu ve alanda kendine yer edinmektedir. Bu anlamda toplumsal yapının dinselikle bütünleştiği en önemli alanlardan biri, ‘Dünya Görüşü’ olarak ifade edilen değerler dünyasıdır (Subaşı, 2018: 44). Birey toplum tarafından önceden oluşturulmuş bir Dünya Görüşünün içine doğmakta ve böylece kişi diğer kişilerle, toplumla, toplumsal düzenle ve aşkın kutsal evrenle uygun bir şekilde kendisini konumlandırmaktadır. Toplumsallaşma süreci içerisinde Dünya Görüşü içselleştirilerek anlamın nesnel yönü, öznel bir gerçekliğe dönüştürülmektedir. Bu kapsamda ‘Dünya Görüşü’ dinin evrensel bir formunu ifade ederken, şahsi kimlik de bireysel dindarlığın evrensel bir formu olarak tanımlanmaktadır (Luckmann, 2016: 126-128).

Dinin belli bir grup tarafından kabul edilip, o grubun üyeleri tarafından dinî ibadet gibi birtakım ortak davranışların gerçekleştirilmesi dindarlığın toplumsal boyutunu oluşturmaktadır (Karakaya, 2008: 32). Bu bağlamda dini tek yönlü bir toplum olayı, toplum hayatının bir fonksiyonu olarak gören ve bu nedenle dinin bireysel yönünü dikkate almayanların varlığı da söz konusudur (Günay, 2006: 26). Fakat dindarlık salt bireysel olamayacağı gibi, salt toplumsal bir yapıya da sahip değildir. Dinin toplumsal formları özünde bireysel dinî olgulara dayanmaktadır (Luckmann, 2016: 126) ve din, toplumun kültürünün şekillenmesinde çok önemli bir işleve ve konuma sahip bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Turan, 2017: 110). Dinsel inanç ve ibadetler, gündelik hayatta güvenliğin sağlanmasına yardımcı olan yeni bir evren kurmakta; bu anlamda

dinler güven sağlayıcı roller üstlenerek inanan kişi için güvenlik ortamını simgelemektedir. Toplumsal yapı içerisinde her şey kutsal bir realiteye uygun bir şekilde yasallaştırılarak toplumsal olarak tanımlanan realite din vasıtasıyla korunmaktadır (Subaşı, 2018: 42). Aynı zamanda dinin görüş ve kimlik kazandırma, sosyalleştirme, bütünleştirme, parçalama, sosyal kontrolü sağlama, kültürü koruma ve aktarma gibi çok çeşitli işlevlere sahip olduğu da söylenebilmektedir (Dalmış, 2009: 12).

Dindarlığın bir yansıması olarak görülen dinselilik ile dindarlık kavramı birçok durumda birlikte ele alınmakta ve bu iki kavramın ayrılmaz bir bütün olarak iç içe geçmesi dindarlık kavramının bazı durumlarda her iki alanı kapsayacak şekilde kullanılmasına neden olmaktadır (Yılmaz, 2014: 42). Dinî tecrübenin bireysel ve toplumsal boyutlarının, aynı realitenin farklı ve hatta birbirini tamamlayan tezahürleri olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda dinin ve onun yaşanan şekli olan dindarlığın bireysel ve toplumsal boyutlarının, bir madalyonun iki yüzü gibi birbirinden ayrılması veya birinin ötekine indirgenmesi mümkün değildir. Bu kapsamda aslında sübjektif ve objektif din ayrımının bir bakıma yapay ve analitik bir ayrım olduğu da söylenebilmektedir (Günay, 2006: 27).

Dindarlık yalnızca tek bir kaynaktan beslenen tek yönlü bir kavram olmamakla birlikte, oldukça farklı kaynaklardan beslenerek şekillenen bir olgudur (Karakaya, 2008: 25) ve bu yönüyle dindarlığı etkileyen çok çeşitli faktörlerin olduğunu söylemek mümkündür. Allport'a göre, dinin öznel bir deneyim olmasından kaynaklı olarak bireyin hayatındaki etkilerinin yoğunluğunun değişmesi durumu, dindarlığın beslendiği kaynaklarda büyük bir çeşitliliğe neden olmaktadır (Karakaya, 2008: 29). Bu kapsamda dindarlığın şekillenmesinde, dinî inanç ve davranışın oluşumunda; sosyalleşme süreci, cinselliğe bakış, cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, coğrafi bölge, kır-kent hayatı, sosyo-ekonomik statü, zaman ve mekân gibi hem genel hem de demografik olarak sıralanabilecek çeşitli faktörlerin etkisi bulunmaktadır (Kurt, 2009b: 3). Bu anlamda literatürde birbirinden farklı din ve dindarlık anlayışına sahip araştırmacıların dindarlığın kaynağıyla ilgili farklı görüşleri ortaya koyduğu görülmektedir (Karakaya, 2008: 31). Bu bağlamda Russell korkuyu; Thouless içinde yaşanan toplumun etkileri, doğada olup bitenlerin insanda uyandırdığı çeşitli deneyimler, yeme-içme gibi gereksinimler ve entelektüel etkiler olmak üzere bireysel ve sosyal gereksinimleri; Vergote ise emniyet ve güvenlik içerisinde olma isteğini karşılayan bireysel ihtiyaçları dindarlığın temel kaynağı olarak ifade etmektedir (Karakaya, 2008: 25). Genel olarak söyleyecek olursak, dindarlık olgusunun kaynağı, içinde bulunulan mekâna, duruma ve zamana göre değişmekle birlikte; dindarlık duygu, umut, ihtiyaç, anlam arayışı, korku gibi çeşitli faktörlerle açıklanmaya çalışılmaktadır (Karakaya, 2008: 31).

2.1.2.1. Türkiye’de Dindarlık

Dinî yapı, Türk toplumu içerisinde bir alt sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu bu yapı, Türklerin Müslüman olmadan önceki yaşantılarından günümüze kadarki tarihî süreç içerisinde yaşamış olduğu değişim ve dönüşümlerle birlikte kendine özgü bir model ortaya koymuştur. Bu kapsamda günümüzdeki mevcut dinî yapının Türk toplumunun sosyo-kültürel tarihinden bağımsız olmadığını, yaşanan dinî hayatın geçmişin izleri, günümüzün baskısı ve geleceğin kaygılarıyla şekillendiğini söylemek mümkündür (Aydınalp, 2006: 301).

Dindarlık hem karmaşık hem de homojen toplumlarda çok boyutlu bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Türkiye’deki dindarlıkta da kendini göstermekte (Arslan, 2006: 289), toplumda farklı kültür ve aidiyetlerin var olması sebebiyle, Türkiye’de monolitik düzeyde bir dindarlıktan ve dinsellikten söz edilememektedir. Kişinin içerisinde bulunduğu kültürel bağlamla ilişkili olarak dindarlığın toplumdaki yansıma biçimlerinde pek çok farklılık söz konusudur (Subaşı, 2018: 95). Türkiye’de tek bir dinî yapıdan ziyade pek çok dinî yapı bulunmaktadır; sanayileşme, şehirleşme, akılcılaşma, bireyleşme, sekülerleşme gibi süreçlerin etkisiyle, geleneksel yapıyla modern yapı arasındaki geçişi ifade eden, geçiş bölgeleri ve geleneksel yapıyı yansıtan kırsal alanlarda dinin anlama, yorumlama ve uygulama kısımlarında farklılıklar bulunmaktadır. Ancak dinin yaşanış şeklinde var olan çeşitliliğe rağmen toplumda inanç muhafaza edilmekte (Aydınalp, 2006: 302-303), din ile toplum arasındaki ilişkide bir kopukluk yaşanmamaktadır. Öte yandan modernleşme süreciyle birlikte din, toplumda yaşanan değişim ve dönüşümlere uyumlu olarak kendini uyarlamakta, toplumun en önemli unsurlarından biri olmaya devam etmektedir (Yılmaz, 2014: 44). Bu kapsamda Allport, modern toplumda birtakım ahlaki çöküntüler yaşansa bile dine olan ilginin hala var olduğunu; sekülerizm tartışmalarının ve dinin yok olacağı söylemlerinin yoğun olduğu dönemlerde bile dinin küllerinden yeniden doğacağını ifade etmektedir (Altunsu Sönmez, 2016: 559). Modernleşme süreciyle birlikte toplumda din yeniden yorumlanıp, oluşturulan yeni dindarlık biçimleriyle var olmaya devam etmekte ve böylelikle canlı bir yapıya sahip olması yönüyle Türkiye’de her türlü yeni duruma uyum sağlayıp adapte olmaktadır (Yılmaz, 2014: 45).

Dinin toplumda etkili bir unsur olduğunu belirten Ramsay, insanların bir araya gelmelerini sağlaması yönüyle dinin çimento işlevi gördüğünü belirtmektedir (Yıldız, 2015: 28). Özellikle son otuz yıl içerisinde dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de dindarlıkta ve dini aktivitelerde bir artış olduğu, dindarlığın öneminin arttığı gözlenmektedir (Karslı, 2005: 18). Yaşanan modernleşme süreciyle birlikte Türkiye’de din ve dindarlık da dönüşüme uğramıştır. Siyaset, kültür, ekonomi gibi alanlarda yaşanan değişimle birlikte din ve dindarlık da yeniden kodlanmıştır (Subaşı, 2018: 93-94). Türkiye’de sanayileşme, kentleşme ve modernleşme süreçleriyle bağlantılı olarak, özellikle 1970’li yıllardan sonra toplumda yaşanan yapısal değişimlerle birlikte dinî canlanmanın yaşandığı ve yeni anlam biçimlerinin ortaya çıktığı

görülmektedir. Söz konusu bu süreçte, geleneksel anlam kaynaklarının yerini yenilerinin alamaması, yeni dinî hareket ve grupların ortaya çıkmasına ve dinî uygulamaların, pratiklerin cemaat türü yapılardan cemiyet türü yapılara doğru evrilmesine neden olmuştur. Tüm bunlara paralel olarak bu dönemde geleneksel halk dindarlığı ile kent dindarlığı arasında önemli bir ayrımlaşma ve farklılaşma gelişmiştir (Çelik, 2013: 72-73).

Halk dindarlığı, sahip olduğu geleneksel formdan farklı bir formatta kentsel dindarlık tipolojisi içerisinde varlığını sürdürmektedir (Çelik, 2013: 77). Bu kapsamda çalışma şartları, modernleşme ve şehirleşme gibi süreçlerin getirdiği sorunlar, günlük hayat içerisinde insanların dini yaşamaları açısından zamansal ve mekânsal olarak zorluk yaratmakta, yoğun yaşam koşulları günlük ibadetlerin düzenli olarak yerine getirilememesine ve bu nedenle dinin toplum içerisinde daha az görünür hale gelmesine neden olmaktadır (Yılmaz, 2014: 42). Böylece din, toplum içerisinde edilgen bir işleve sahip olmakla birlikte, dinin toplumsal yapı içerisindeki fonksiyonlarında da ciddi bir azalma olduğu görülmektedir (Subaşı, 2018: 42). Aynı zamanda modernleşme ile birlikte geleneksel otoritelerin yerini kentsel kurumların alması, dinî bilginin yorumlanması kısmında bireyselliğin ön plana çıkmasına ve bu bağlamda dini bireyselleşmenin yaşanmasına neden olmaktadır (Çelik, 2013: 77).

2.1.2.2. Dindarlık Tipolojileri

Din; insan, toplum ve kültür üzerinde ciddi etkilere sahip olan bir kurumdur. Dini inanışı ve dini yaşantıyı inceleyebilmek amacıyla evrensel modellerin ortaya konulduğu ve bu kapsamda sosyal bilimlerde çeşitli teorilerin inşa edildiği görülmektedir (Öztürk, 2019: 43). Özellikle modernleşme süreci ile birlikte dine yönelik evrimci bir anlayışın hâkim olduğu; dinlerin farklı kökene ve tarihsel deneyime sahip olmalarına karşın, basit bir elementin evrimsel dönüşümü sonucu gelişerek karmaşık yapılar olarak günümüze ulaştıkları ifade edilmektedir (Yılmaz, 2006: 129).

İnsanların kişilik özelliklerinde, yaşadıkları toplumun niteliklerinde, dini algılamalarında ve dine yaklaşımlarında ortaya çıkan farklılıklar her dinin kendine özgü inanç ve ibadetler sistemi geliştirmesi zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Söz konusu bu farklılıklar sonucu birçok dindarlık tipolojisi geliştirilerek ortaya konulmuştur (Ayten, 2004: 44). Farklı dini yaşayışları inceleyebilmek amacıyla geliştirilen dindarlık tipolojileri, kişilerin din anlayışlarını kategorize etmekte ve büyük bir çeşitliliğe sahip olan dindarlık, ancak belli kategoriler altında ele alınarak sosyolojik inceleme konusu olabilmektedir (Çelik, 2006: 81).

Sosyolojinin alt dallarından biri olan din sosyolojisi alanında, araştırılan konunun daha derinlemesine, daha ayrıntılı incelenip analiz edilebilmesini sağlaması açısından, dindarlık tipolojilerinin oluşturulması büyük önem arz etmektedir. Her alanda birbirlerinden farklı özelliklere

sahip olan insanlar, dindarlık yönünden de büyük bir çeşitliliğe sahiptir. Kişilerin içselleştirmiş olduğu farklı dindarlık anlayışlarını belirli kategorilere ayırmak ve kişilerin dini yaşantılarındaki farklılıkları objektif olarak ortaya koyabilmek amacıyla çeşitli tipolojiler geliştirilmiştir (Akkuş, 2018: 35). Bu kapsamda oluşturulan tipolojik kategoriler, dindarlığın farklı boyutlarını ve düzeylerini gözlemleme imkânı tanınması yönüyle, sosyal gerçekliği anlayabilmek amacıyla kullanılan teknik araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Çelik, 2006: 83). Bu bağlamda hem Dünya'nın farklı yerlerinde hem de Türkiye'de din sosyolojisi alanında çeşitli dindarlık tipolojilerinin geliştirilip ortaya konulduğu görülmektedir.

Dindarlık tiplerinin analizinde ilk olarak, Weber'in kişilerin yapmış olduğu işlerle bağlantılı olarak ortaya koymuş olduğu dindarlık tipolojileri karşımıza çıkmaktadır. Weber dindarlık tiplerini; çiftçi, şövalye, asker, feodal beyler, bürokrasi, burjuva, esnaf, zanaatkâr, işçi, köy, şehir, alt ve üst tabaka dindarlığı olmak üzere çeşitli kategorilere ayırmıştır. Weber tarafından yapılan bu analizle dindarlık, ekonomik olanaklar ve sosyal sınıf ile ilişkilendirilmiştir (Özsevinç, 2012: 59-60). Weber'in ortaya koymuş olduğu dindarlık tipolojilerinde insanların içinde bulundukları sosyal statü, onların dini algılayışları ve dini yaşayışları üzerinde etkili bir faktör olarak kabul görmektedir (Karakaya, 2008: 33).

Weber'in ortaya koymuş olduğu tipolojinin yanı sıra Allport'un geliştirmiş olduğu dindarlık tipolojisi temel iki kategoriden oluşmaktadır. Bu temel tipolojiler; olgun dindarlık ve olgunlaşmamış dindarlık olarak da ifade edebilecek olduğumuz iç kaynaklı/iç güdümlü dindarlık ve dış kaynaklı/dış güdümlü dindarlıktır (Ayten, 2004: 44). İç kaynaklı dindarlıkta kişi, içselleştirmiş olduğu dini inanç ve emirlerle/ilkelerle uyum içindedir. Dış kaynaklı dindarlıkta ise kişi, statü kazanma, kendini haklı çıkarma gibi bireysel hedeflerine ulaşabilmek amacıyla dini bir araç olarak kullanmaktadır (Ceviz, 2009: 9).

Dindarlık tipolojileri geliştiren bir başka isim ise Cropps'tur. Cropps, dindarlık tiplerini otoriteye bağlı dindarlık, kişiye has varoluşsal dindarlık ve içsel/kendiliğinden dindarlık olmak üzere üçe ayırmaktadır. Cropps'a göre otoriteye bağlı dindarlıkta kişi, dini kurumlara ve onların koyduğu kurallara sıkı sıkıya bağlıdır. Bu dindarlık tipinde Tanrı, mutlak otorite ve kurtarıcı olarak kabul edilmektedir. Kişiye has varoluşsal dindarlıkta kişi, sahip olduğu insani özelliklere güvenmekte, kendi potansiyeline göre dini onaylamakta ve dini gönüllü olarak huzur içinde yaşamaktadır. Mistik tecrübelerin önemli olduğu içsel/kendiliğinden dindarlıkta ise kişi, yoğun dini duygular içerisindedir ve bu dini duygular kişiyi dış dünyadan soyutlayarak yaratıcısını tecrübe edebileceği, yaratıcısıyla arasındaki mesafeleri aşabileceği dini bir yaşama yönlendirmektedir (Ayten, 2004: 45).

Gazali ise taklidi, tahkiki ve zevk alınan dindarlık olmak üzere üç dindarlık tipolojisi ifade etmiştir. Taklidi dindarlıkta kişi, herhangi bir delile gerek duymadan dini inanç ve değerleri kabul

etmekte, dini davranışlarını başkalarını taklit ederek gerçekleştirmektedir. Tahkiki dindarlıkta kişi, dini inanç ve davranışlarını temellendirmek istemektedir. Bu nedenle sahip olduğu dini inancı sorgulamakta ve gerçekleştirdiği dini davranışların delillerini bulmaktadır. Zevk alınan dindarlıkta ise kişi, dini inanç ve uygulamalardan/ibadetlerden zevk almaktadır (Ayten, 2004: 46).

Dünya’da geliştirilmiş olan dindarlık tipolojilerinin yanı sıra Türkiye’de de dindarlık tipolojilerine ilişkin pek çok kategorik çalışma bulunmaktadır (Karakaya, 2008: 34). Türk toplumunda yaşanan ahlaki çözümler ve dindarlık parçalanmaları, dindarlık tipolojilerinin oluşturularak dini yaşayışın kategorize edilmesinde kolaylaştırıcı bir işlev görmektedir (Güvendi, 2008: 42). Bu kapsamda Türkiye’de ortaya konulmuş olan dindarlık tipolojilerinden biri, Asım Yapıcı tarafından liberal, muhafazakâr, dogmatik ve fanatik olmak üzere geliştirilmiş olan dindarlık tipleridir. Liberal olarak ifade etmiş olduğu dindarlar; inançlı, kutsal olana saygılı kişilerden oluşmaktadır. Liberal dindarların merkezi tutumlarını dini duygu ve düşünceler oluşturmamaktadır. Gündelik yaşamlarında dine merkezi bir rol atfetmemeleri sebebiyle de dinin hâkimiyeti altında değillerdir (Karakaya, 2008: 34). Muhafazakâr dindarlar grubunda yer alan kişiler; dini duygu ve düşüncelerden beslenen, gündelik hayatlarında dini merkeze koyan ve hayatlarını sahip oldukları inançla uyumlu olacak şekilde devam ettiren kişilerden oluşmaktadır. Muhafazakâr dindarlarla benzer özelliklere sahip olan dogmatik dindarlar; muhafazakâr dindarlardan farklı olarak dini meselelere doğru-yanlış, iyi-kötü, sevap-günah, siyah-beyaz gibi zıt kutuplardan bakmaktadır. Dogmatik dindarların zıtlıklara odaklanmaları ara tonları görmemelerine, kendileri dışındaki insanlara hoşgörülü olmamalarına, yenileşmeye ve yeni fikirlere karşı olmalarına neden olmaktadır. Fanatik dindarlar ise, zihinsel olarak aşırı katı bir tutum sergileyen, diğer dini gruplara ve onların görüşlerine karşı hoşgörüsüz olan, kendi inandıkları şeylere sıkı sıkıya bağlı olan ve kendi inançlarına karşı olanları ötekileştiren kişilerden oluşmaktadır. Yapıcı, ortaya koymuş olduğu dörtlü kategorileştirmenin yanı sıra medrese dindarlığı, tekke dindarlığı ve geleneksel-halk dindarlığı olmak üzere bir başka dindarlık tipolojisinden de bahsetmektedir (Taşdemir, 2017: 12).

Türkiye’de dini hayatın şiddet ve yoğunluğunu tespit etmek amacıyla ölçek geliştiren Mehmet Taplamacıoğlu ise, dindarlığı gayr-i amil grup, idare-i maslahatçı grup, dini bütün veya amil grup, sofı grup ve softa grup olmak üzere beş kategoriye ayırmıştır. Gayr-i amil grup; cenaze dışında hiçbir dini törene katılmayan, namaz ve oruç gibi ibadetleri yerine getirmeyen kişilerden oluşmaktadır. İdare-i maslahatçı grup; yaşadıkları toplumun ve bulundukları ortamın durumuna göre hareket eden ve ibadetlerini yerine getiren kişilerden oluşmaktadır. Bu grupta bulunan kişiler normalde namaz kılma, oruç tutma gibi ibadetleri yerine getirmezken, bulundukları ortamın şartlarına bağlı olarak bu ibadetleri yerine getirebilmektedir. Dini bütün veya amil grupta yer alan kişiler, oldukça dürüst bir hayat sürmektedir. Namaz ve oruç gibi ibadetleri ve dini sorumlulukları yerine getiren dini bütün dindarlar, ibadet dışında aynı zamanda dünyevi işlerle de meşguldürler. Sofı grup; gündelik yaşantılarında günlerinin büyük bir kısmını ibadetle geçiren, din gereklerine

saygı gösteren ve aynı zamanda yeniliklere karşı olan kişilerden oluşmaktadır. Softa grup ise; yeniliklere karşı çıkan, herkesten şüphe eden, İslam'ı doğru anlayamamış, gerçek dinin silinip gittiğine inanan kişilerden oluşmaktadır (Akkuş, 2018: 37).

Dindarlığın tespitine yönelik çalışmalardan biri de Ünver Günay tarafından gerçekleştirilmiştir. Günay, dini yaşayıştaki şiddetin yoğunluğuna ve biçimine göre farklı iki grup dindarlardan bahsetmektedir. Dini yaşayıştaki şiddetin yoğunluğuna göre olan dindarlık tiplerini; ateşli dindarlar, alaca dindarlar, mevsime göre dindarlar, beynamaz dindarlar ve ilgisiz dindarlar olmak üzere beş kategoriye ayırmaktadır. İlk grup olarak ifade edebilecek olduğumuz ateşli dindarlar; dini emirlere sıkı sıkıya bağlı olan, dinî gereklere dünyevi hayatlarını kapsayacak şekilde bağlı olan kişilerden oluşmaktadır. İkinci grupta yer alan alaca dindarlar; dini inanç ve gerekliliklere saygılı ve içten bağlı olmalarına karşın dini pratikleri gerçekleştirmede düzensizliğin hâkim olduğu gruptur. Bir diğer grup olan mevsime göre dindarlar; dini inançlara saygılı olmakla birlikte, dini pratikleri yalnızca kolektif dindarlığın doruk noktasına eriştiği anlarda gerçekleştiren kişilerden oluşmaktadır. Mevsime göre dindarların kolektif dindarlık kapsamında özellikle Ramazan ayında dini pratiklere duydukları ilginin arttığı görülmektedir. Dördüncü grup olarak ifade edebilecek olduğumuz beynamaz dindarlar ise; dini inançlara karşı kısmen saygılı, dini pratikleri bazı özel durumlar haricinde yerine getirmeyen, yaşantılarında dini pratiklere pek yer vermeyen, dinle fazla ilgisi olmayan kişilerdir. Son olarak beşinci grup olarak ifade edebilecek olduğumuz ilgisiz dindarlar; dine karşı kayıtsız kalan, duyarsız olan kişilerden oluşmaktadır (Karakaya, 2008: 35).

Ünver Günay'ın ortaya koymuş olduğu ikinci dindarlık tipolojisinde dindarlığı dini yaşayış biçimine göre; geleneksel halk dindarlığı, seçkinlerin dindarlığı, laik dindarlık ve tranzisyonel dindarlık olmak üzere dört kategori altında ifade ettiği görülmektedir. Geleneksel halk dindarlığında halk kültürü içerisinde kökleşmiş, kalıplaşmış unsurların hâkim olduğu görülmektedir. Geleneksel halk dindarlığı, kırsal kesimlerde daha fazla görülmekle birlikte, izlerine kentin orta ve alt tabakalarında da rastlanmaktadır. İkinci grup olarak seçkinlerin dindarlığı; geleneksel halk dindarlığı içinde İslami unsurlarla donatılmış, belirli kültür ve öğrenime sahip dini elit zümreden oluşmaktadır. Üçüncü grup olarak ifade edebilecek olduğumuz laik dindarlık; din işleri ile dünyevi işleri birbirinden ayrı tutan, yalnızca ahiret konularını düzenlerken dine yer veren dini yaşam tarzına sahip kişilerden oluşmaktadır. Günay'ın dini yaşayış biçimine göre kategorileştirmiş olduğu son grup olan tranzisyonel dindarlık ise, geleneksel dindarlık ve laik dindarlık arasında bir geçişi temsil eden grup olarak ifade edilmektedir. Ünver Günay'ın ortaya koymuş olduğu dindarlık tipolojilerinin oldukça kapsayıcı olduğu görülmektedir ve kişiler bu tipolojilerden birine ya da birden fazlasına yönelik davranışlar sergileyebilmektedir (Güvendi, 2008: 42-43).

Dindarlık tipolojilerine dair bir diğ er sınıflandırma da  elik tarafından yapılmıştır.  elik dindarlığı halk dindarlığı ve popüler dindarlık olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Halk dindarlığı, toplumsal sınıf ile ilişkilendirilen, daha çok kırsal yaşam stiline sahip olan, köylü dini olarak ifade edilmektedir. Modernleşme süreciyle birlikte kırsal ve kentsel yaşam tarzı arasındaki farkın azalmasıyla halk dindarlığının daha geniş bir kesimi kapsadığı görülmektedir. Popüler dindarlık ise, kalabalık bir grup tarafından paylaşılan inanç, pratik ve normları ifade etmektedir. Popüler dindarlık, geleneksel kültüre ait birtakım inanç ve uygulamalara dayanmaktadır. Popüler dindarlığın yaşandığı yerlerde din düşünülenden ziyade yaşanan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Karakaya, 2008: 33).

Dindarlığa dair bir başka sınıflandırma da Yavuz tarafından yapılmıştır. Yavuz, dindarları ‘samimi dindarlar’, ‘halk arasında dindar olarak anılsın diye dindar görünenler’, ‘içi boşaltılmış ve yaşayışında samimiyet olmayan, yani şeklen dindarlar’, ‘toplumda ticaret ya da siyaset gibi çıkarları için dindarlaşanlar’, ‘herhangi bir dini gruba ya da dinî cemaate mensup olan dindarlar’ ve ‘fanatik dindarlar’ olmak üzere altı tipoloji altında ele almıştır (Karakaya, 2008: 34).

Ortaya konulmuş olan dindarlık tipolojileri içerisinde önemli olan bir diğ er kategorileştirme de Ejder Okumuş tarafından geliştirilmiştir. Okumuş, dindarlığı ‘gösterişçi dindarlık’ ve ‘samimi dindarlık’ olmak üzere iki kategoride ele almıştır. Gösterişçi dindarlık; samimiyetin bulunmadığı, ikiye zl  davranılan dindarlığı ifade etmektedir. Kalpten inanıp davranmak yerine, bulunulan zamana ve mekâna göre hareket etme söz konusudur. Samimi dindarlık ise, gösterişçi dindarlığın tam tersi olarak karşımıza çıkmaktadır (Taşdemir, 2017: 13).

Dindarlıktaki değişimlere etki eden önemli faktörlerden biri olan kırsal ve kentsel yerleşim alanlarındaki yaşam biçimleri de tüm bu tipolojilere ek olarak ayrıca ele alınabilmektedir (Taşdemir, 2017: 13). Din sosyolojisi alanında gerçekleştirilen çalışmalarda belirtilen dindarlık tipolojilerine ek olarak ifade edilebilecek olan köy-kent dindarlığının, mevcut dindarlık kategorileştirmelerinden farklılığı tamamen modern kent yapısına özgü olmasıdır. Modern kent yapısını yansıtmadığı yönüyle modern kent değerlerini ifade etmekte, modern kentte dine dair ortaya çıkan problemleri kapsayan bir alanı temsil etmektedir ( zsevin , 2012: 61-62). Bu kapsamda kır ve kent ayrımı dindarlıkta önemli bir etken olarak görülmekte ve kent hayatı özellikle sosyal bilimciler tarafından toplumdaki mevcut ahlaki düzenin çürümesinin temel nedeni olarak kabul görmektedir (Sevinç, 2009: 132).

Özetlemek gerekirse; dindarlık, hem ülkemizde hem de dünyanın farklı yerlerinde pek çok araştırmacı tarafından farklı şekillerde ele alınıp kavramsallaştırılmaktadır. Toplumlar ve insanlar arasında bulunan farklılıklar, aynı zamanda ortaya konulan dindarlık tipolojilerinde çeşitliliğin yaşanmasına zemin hazırlamaktadır. Geliştirilmiş olan dindarlık tipolojilerinin her biri, dindarlığın belli biçimlerine işaret etmekte ve bazı genel özelliklerden yola çıkararak kategorileştirmenin

yapılmasına olanak tanımaktadır (Karakaya, 2008: 36). Oluşturulan dindarlık tiyolojilerine bakıldığında Türkiye’de monolitik bir dindarlıktan ve dinselikten bahsetmenin mümkün olmadığı; bu kapsamda dindarlığın yansıma biçimlerinin, kültürel bağlam gibi farklı pek çok açıdan farklılıkları da beraberinde getirdiği görülmektedir (Güvendi, 2008: 43).

2.1.2.3. Dindarlık Ölçme ve Dindarlığın Boyutları

Dini hayatı daha iyi anlayıp anlamlandırabilmek adına oluşturulan dindarlık tiyolojilerinin yanı sıra din sosyolojisi alanında yapılan ampirik çalışmalarda dindarlığın belirlenmesinde ne tür göstergelerin kullanılacağı önemli tartışma konularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dindarlığın boyutları kapsamında üzerinde tartışılan söz konusu dindarlık tiyolojileri, bireylerin dindarlığının nasıl tespit edilebileceği veya dinin bireyin hayatında hangi noktalarda ve ne derecede etkili olduğu hususlarına odaklanmaktadır (Erkol, 2004: 68).

Din, bireyin hayatında çok önemli bir olgu olarak karşımıza çıkarken; dindarlık ölçümünün de din ile ilgili çalışmalar içerisinde büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir (Altunsu Sönmez, 2012: 47). Bu kapsamda kişilerin dindarlık düzeyini belirlemek amacıyla özel yöntem ve teknikler kullanılarak dindarlık ölçümü gerçekleştirilmektedir (Akkuş, 2018: 30). Kullanılan ölçekler sayısal verilerle ölçülen şey ile ilgili daha kesin ve objektif bilgi elde edilmesini sağlamaktadır (Karşı, 2005: 32). Dindarlık ölçümü ile birlikte, kişilerin dinsel ilgi ve duyarlılıkları anlaşılmasına çalışarak kişilerin dindarlık düzeyi belirlenebilmekte (Subaşı, 2018: 99) ve elde edilen dindarlık düzeyiyle kişilerin ne kadar dindar olduğu ortaya konulmaktadır (Onay, 2004: 45).

Dindarlığın tanımlanmasında karşılaşılan güçlükler, kendini dindarlık ölçümünde de göstermektedir. Her dinin kendine özgü inanç pratikleri, dindarlık formları, organizasyon şekilleri olduğu gibi aynı zamanda her din içerisinde farklılıkları ve ayrışmaları yansıtan mezhepler ve tarikatlar da bulunmaktadır (Yılmaz, 2014: 47). Bu bağlamda hem ayrı hem de aynı kültürler içerisinde dindarlık algısında birtakım farklılıklar bulunmakla birlikte, söz konusu bu farklılıklar dindarlığın ölçülmesi problemini de beraberinde getirmektedir (Turan, 2017: 114). Bu kapsamda dindarlığın ölçülüp ölçülemeyeceği, nasıl ölçüleceği hakkında tartışmalar devam etmekte ve birçok ölçeğin/boyutun ortaya konması da mevcut bu problemi ifade etmektedir (Altunsu Sönmez, 2016: 559).

Ölçme aşamasında, dindarlığın tanımı ve çalışmada esas alınan kriterlerin sonucu etkilemesi sebebiyle, dindarlık tanımının ve ölçme kriterlerinin büyük bir önemi bulunmaktadır. “Dindar kimdir, kimler daha çok dindar, kimler daha az dindar sayılır ve dindarlık seviyesini belirlemede neler esas alınmalıdır?” gibi soruların yanıtları bu doğrultuda ölçümden elde edilecek sonuçlarla bağlantılı olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle dindar kişi inanan, ibadet eden, dini etkinliklere katılan kişi olarak anlaşılırken, kişinin bu faaliyetleri gerçekleştirme sıklığı da dindarlık düzeyini

ifade etmektedir. Bu tür etkinliklere daha fazla zaman ayıran ya da ayırabilen kişi çok dindar olarak tanımlanırken, bu etkinliklere zaman ayırmayan ya da gündelik hayatın koşturmacası ve gereklilikleri içerisinde zaman ayırmayan kişiler ise az dindar olarak tanımlanmaktadır (Onay, 2004: 46). Bu tanımlama yapılırken boş zaman, sosyo-ekonomik şartlar ve eğitim durumu gibi faktörler dindarlık ölçümündeki dikkate alınmayıp, günde 4-5 saatini dini faaliyetlere ayıran/ayırabilen imam, papaz daha dindar olarak anlaşılırken, bu faaliyetlere yeterli vakti ayırmayan işçi, esnaf, öğrenci gibi gruplar daha az dindar olarak ifade edilmektedir. Bu ifadelerin doğruluğu bu anlamda tartışılırken, kişilerin dindarlık düzeyi ve dindarlık yönelimleri üzerinde etkili olan faktörler tespit edilebilmek amacıyla birçok çalışma yapılmaya devam etmektedir (Akkuş, 2018: 31).

Toplumda kişinin dindarlığının nasıl tespit edilebileceği, yaşantı içerisinde dinin hangi yönlerinin ne derece etkili olduğu gibi sorular dindarlığın boyutları meselesinin tartışılmasına olanak tanımaktadır (Turan, 2017: 114). Bu kapsamda dindarlığı ölçme çalışmalarında pek çok tipoloji geliştirilerek söz konusu bu tipolojilerin tek boyuttan çok boyuta doğru ilerlediği görülmektedir (Altunsu Sönmez, 2016: 564). Literatürde dindarlık ölçümünde tek boyutlu, iki boyutlu ve çok boyutlu olmak üzere ortaya konulan üç farklı yaklaşım bulunmaktadır. Dindarlığı ölçme çalışmaları zamansal ilerleme süreci içerisinde dini inanç ve kiliseye karşı tutumların ölçülmesi amacıyla ilk olarak tek boyutlu olarak gerçekleştirilmiştir (Akkuş, 2018: 31). Uzun yıllar tek boyutlu olarak değerlendirilen dindarlığın, daha sonraki süreçlerde tek faktörle açıklanamayacak bir kapsamda olduğunun anlaşılması üzerine tek boyutlu bu yaklaşımın yeterli olmadığı görülerek ilk olarak iki boyutlu, daha sonra ise çok boyutlu yaklaşımlarla mevcut alan desteklenmeye çalışılmıştır (Erkol, 2004: 68).

Tek boyutlu bir olgu olarak karşımıza çıkan dindarlığın zamanla birden fazla boyutunun olabileceği düşüncesi gelişerek iki boyutlu yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Altunsu Sönmez, 2016: 559). Bu bağlamda Gordon W. Allport ve J. Michael Ross tarafından geliştirilen “Dini Yönelim Ölçeği” bu yaklaşımın en önemli örneklerindendir (Akkuş, 2018: 31). Dini yönelim konusuna ağırlıklı olarak sosyal psikoloji perspektifinden yaklaşan Allport ve Ross, dindarlığı içe dönük ve dışa dönük dindarlık olmak üzere ikiye ayırmıştır (Onay, 2004: 46). Allport ve Ross’un birlikte geliştirmiş olduğu “Dini Yönelim Ölçeği” ile Stark’ın geliştirmiş olduğu beş boyutlu ölçek, dindarlık ölçme çalışmalarında en çok kullanılan ölçeklerdir. Dini yönelim ölçeği eleştirilse de hala birçok çalışmada kullanılmaya devam ederek, geçerliliğini ve önemini korumaktadır (Altunsu Sönmez, 2016: 566). Kişi içe dönük veya iç güdümlü dindarlıkta dini, kişisel yücelmenin bir aracı olarak kabul edip, ilahi varlığa yakınlaşma aracı olarak görerek samimi bir şekilde yaşamaktadır (Kuruçay, 2019: 18). Dış güdümlü dindarlıkta ise din, bir vasıta olarak görülerek kişisel arzuların tatmininde bir araç olarak kullanılmaktadır (Yılmaz, 2014: 50).

Zamanla dindarlığın çok boyutlu bir olgu olarak ele alınması gerektiği fark edilerek, dini hayatın ve dindarlığın ölçülmesinde çok faktörlü yaklaşımlar tercih edilmeye başlanmıştır (Akkuş, 2018: 32). Morton King, 1967 yılında dindarlığın çok boyutlu bir fenomen olduğunu kanıtlayarak, birçok bilim adamının bu doğrultuda kendi ölçeğini geliştirmesine olanak tanımıştır. İlk olarak Hristiyan dindarlığını araştırmak amacıyla hazırlanan bu ölçekler, Müslüman dindarlık ölçeklerinin geliştirilmesinde de önemli katkı sağlamıştır (Onay, 2004: 49). Dindarlık ölçümünde kullanılan yaklaşımlar içerisinde en fazla kabul gören çok boyutlu yaklaşımların gelişmesinde Glock ve Lenski önemli bir paya sahip olmakla birlikte, söz konusu bu yaklaşımların Fichter, Faulkner, De Jung, King ve Hunt tarafından da gerçekleştirildiği görülmektedir. Dindarlığı çok boyutlu ölçme çalışmalarında ilk olarak sosyolog Fichter ve Lenski'nin çalışmaları dikkat çekmektedir. Fichter dindarlığı uyku halinde, marjinal, şekilsel, ve öz olmak üzere dört boyutla ifade ederken, Lenski ise doktrinal ortadoksi, teslimiyet, derneksel katılım ve toplumsal katılım olarak ele almaktadır. Lenski'nin söz konusu bu dörtlü ayrımı, çok boyutlu çalışmaların ilklerinden biri olarak çalışmalara örnek teşkil etmesi bakımından oldukça önemlidir (Altunsu Sönmez, 2016: 565).

Literatürde en fazla tercih edilen boyutlar, Allport ve Ross'un Dini Yönelim Ölçeğiyle birlikte Glock ve Stark'a ait olan inanç, ibadet, tecrübe, bilgi ve etki boyutu olmak üzere beş boyuttan oluşan Dini Bağlılığın Boyutları Ölçeğidir. Bu kapsamda Glock ve Stark, dindarlığın çok boyutlu bir unsur olarak ele alınarak buna uygun bir şekilde incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Altunsu Sönmez, 2016: 566). Dindarlığı ölçmeye dair söz konusu ölçeklerin bazıları çok boyutlu olarak dindarlığı daha detaylı bir şekilde ele alırken, bazıları ise tek ya da iki boyutlu olmak üzere az boyuta sahiptir. Ölçeklerin doğruluğu yapılacak çalışmanın alanı ve konusu ile bağlantılı olmakta ve bu kapsamda ölçeklerin birinin diğerinden daha doğru olduğunun söylenmesi mümkün olmamaktadır. Dindarlığın boyutları kapsamında ele alınacak olan ölçeğin farklı dinlere ve dinin farklı zamanlardaki durumlarına uyarlanması hususunda elverişli imkânlar sunması, kapsayıcı ve sosyoloji ağırlıklı olması büyük önem taşımaktadır. Daha kapsayıcı, sosyoloji ağırlıklı, kullanışlı ve ayrıntılı olarak değerlendirilebilecek olan ölçek ise, Glock ve Stark'ın beş boyutlu dindarlık ölçeğidir.

Glock ve Stark tarafından geliştirilen, literatürde geniş kabul gören ölçek, pek çok ülkede gerçekleştirilen araştırmalarda ve dindarlık ölçümünde kullanılmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'de yapılan dindarlık ölçümüne yönelik araştırmalarda da temel teşkil etmekte ve dindarlık ile ilgili yeni ölçek oluşturma çabası içerisinde olan araştırmacıların da bu modelin izinden gittiği görülmektedir (Yılmaz, 2014: 48). Dindarlığın çok boyutlu olarak sistemli bir şekilde kavramsallaştırılması ilk olarak Glock tarafından gerçekleştirilmiştir. Glock, dünya dinleri arasında birçok farklılığın bulunmasına rağmen, dindarlığın tanımlanmasında önemli ölçüde benzerliklerin olduğunu belirterek bütün dinleri içine alacak biçimde dindarlık boyutlarını beş kategoride ele

almaktadır. Bu boyutlar dini inanç, pratik (ibadet), tecrübe, bilgi ve etkileme boyutudur (Erkol, 2004: 68).

İnanç, kutsal ve din dışı alana ait her şeyin içinde bulunduğu bir inanışlar yelpazesi olarak tanımlanabilmektedir (Turan, 2017: 117). Her din, mensuplarının onaylamasını beklediği bir inanç bütününe sahiptir ve kişilerin din ile bağ kurması da bu inanç esaslarının kabulüyle mümkündür (Işık, 2018: 32). Glock ortaya koymuş olduğu beş boyutlu ölçeği içerisindeki inanç boyutunda, dindar insanın mensubu olduğu dinin inanç ilkelerini kabul ederek, o ilkelere uyması durumunu ifade etmektedir (Akkuş, 2018: 32).

İbadet boyutunda ise, dindar kişilerin ortaya koydukları eylemler, dua, ayin gibi ibadetler ve tüm dini hareketler yer almaktadır. Hemen her dinde kutsal olarak kabul edilen varlığa yönelik yerine getirilmesi gereken birtakım ritüeller bulunmaktadır (Yıldırım, 2019: 14). Söz konusu bu pratikler her dinde farklı tezahürlere sahiptir ve her din, inançları gereği mensupları tarafından bu dini pratiklerin ve davranışların yerine getirilmesini beklemektedir. Bu kapsamda dini davranışlar ibadetleri yerine getirme, kişisel dindarlık ve dini kurumlara gitme sıklığı gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak incelenebilmektedir (Turan, 2017: 117).

Bir diğer boyut olan duygu boyutunda, ilahi varlığın etkisini taşıyan her türlü sezgi, duygu ve algı yer almaktadır. İhtiyaç, idrak, güven ve korku gibi bileşenlerden oluşan dini duygunun, kişinin kutsal olanla ilişkisi esnasında ortaya çıkan ve tamamen sübjektif özelliğe sahip olan bir hissiyat olduğunu söylemek mümkündür (Turan, 2017: 118).

Bilgi boyutunda ise, inancın temel öğretilerinin ve dini metnlerinin bilinmesi önem taşımaktadır (Yıldız, 2015: 26). İnsanların inançları hakkında ne kadar bilgiye sahip oldukları, bu konudaki tutumları, dini bilgiye verdikleri önem ve dini literatüre dair sahip oldukları bilgi, dinin bilgi boyutuyla araştırılabilmektedir (Işık, 2018: 33).

Son boyut ise, bütün boyutların bileşkesi olan dinin etkileme boyutudur. Bu boyut içerisinde etkilenme büyük bir öneme sahip olmakla birlikte (Yıldız, 2015: 26), bireylerin yapması gereken davranışları ve sahip olmaları gereken zihniyeti belirleyen dini kuralların da bu boyutta yer aldığı görülmektedir (Akkuş, 2018: 32). Bu boyutta kişinin davranış, söylem ve hareketlerine dinin belirleyici olarak etki etmesi söz konusudur (Işık, 2018: 34). Etki boyutu, diğer boyutlardan farklı olarak kişinin hayatındaki dinin etkilerini ifade ederek, kişiye dünya görüşü ve zihniyet kazandırmakta ve kişinin sahip olduğu bu bakış açısı da hayatının tamamını şekillendirmektedir (Turan, 2017: 119).

Dindarlığı çok boyutlu olarak ele alan bir başka ölçek Glock ve Stark'ın beş boyutlu ölçeğini geliştirmek amacıyla Faulkner ve De Jong tarafından ilk olarak düşünce, davranış, tecrübe,

entelektüellik ve etki boyutu olmak üzere beş boyuttan oluşan ölçek; daha sonra ise inanç, deneyim, dinî pratikler, dinî bilgiler, bireysel ahlaki sonuçlar ve sosyal sonuçlar olmak üzere altı boyuttan oluşan “Dindarlığın Kültürler Arası Boyutları” ölçeği geliştirilmiştir (Altunsu Sönmez, 2016: 566). Bu ölçeklerin yanı sıra King tarafından dokuz boyutlu bir ölçek oluşturulmuştur. Bu ölçek daha sonra King ve Hunt tarafından geliştirilerek on bir boyutlu hale getirilmiş ve son olarak yine King ve Hunt tarafından geliştirilerek basit dindarlık, bileşik dindarlık ve bilişsel dindarlık olmak üzere üç ana maddeden oluşan on üç boyutlu ölçek halini almıştır (Onay, 2004: 50).

Dindarlık ölçümüyle ilgili literatürde pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların yansımaları, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de geliştirilen ve geliştirilmeye devam eden çeşitli dindarlık boyutlarıyla kendini göstermektedir. Batı’da XX. Yüzyılın ortalarında başlayan dindarlık ölçme çalışmalarının, Türkiye’de 1960 ve 70’li yıllarda ortaya konulan ilk örneklerinden sonra 80’lerden itibaren artarak devam ettiği görülmektedir (Dalmış, 2009: 60-61). Bu kapsamda İslam’da dinin hayatın bütün alanlarını kuşatan bir dünya kurmuş olması, tüm bu alanları kapsayacak dindarlık ölçeklerinin geliştirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır (Yılmaz, 2014: 47). Dindarlık ölçme çalışmalarıyla ilgili olarak Türkiye’de yapılan çalışmalarda da tek bir ölçek üzerinde karar kılınmadığı, pek çok farklı ölçeğin geliştirildiği ve geliştirilmeye de devam ettiği görülmektedir (Altunsu Sönmez, 2016: 568).

Müslüman dindarlığıyla ilgili Türkiye’de yapılan ilk çalışma 1962 yılında Mehmet Taplamacıoğlu tarafından yapılmış ve onun çalışmasını uzun bir süre sonra Erdoğan Fırat’ın 1977’de geliştirmiş olduğu çalışma izlemiştir. Dünya literatüründeki diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında bu çalışmaların zamanlama olarak erken döneme denk gelmesi değerli olarak görülürken, yöntem ve alt yapı yönünden eksik olmaları da olumsuz yönlerini oluşturmaktadır (Akkuş, 2018: 32). Söz konusu yetersizliklerin etkisiyle Türkiye’de dindarlık ölçümüyle ilgili çalışmalara bir süre ara verilmiş ve dindarlık ölçme çalışmaları uzun bir aradan sonra 1980’li yıllarda Kayhan Mutlu’nun geliştirdiği “Bir Dindarlık Ölçeği” ile tekrar başlamıştır. Teknik ve yöntem alanındaki aksaklıkların giderilmesiyle birlikte Türkiye’de ilk ve en önemli çalışma Mutlu tarafından gerçekleştirilmiştir (Altunsu Sönmez, 2012: 50). Müslüman dindarlık ölçümüyle ilgili olan bu çalışmayı Mehmet Emin Köktaş’ın çalışması izlemiştir (Onay, 2004: 55). Çalışmada Köktaş dindarlığı, Glock ve Lenski’nin yaklaşımına benzer bir şekilde dini inanç boyutu, ibadet boyutu, tecrübe boyutu, bilgi boyutu ve etki boyutundan oluşan beş boyutlu bir fenomen olarak tanımlamaktadır. Bir diğer dindarlık ölçme çalışması da Münir Koştas tarafından gerçekleştirilen dini yaşayışı çeşitli boyutlarıyla ele alan çalışmadır (Akkuş, 2018: 33).

Bir diğer ölçek de 1990’lı yıllarda Veysel Uysal tarafından geliştirilen dindarlığın etki boyutu, inanç boyutu, bilgi boyutu, ibadet boyutu ve ibadetlerin bireysel ve sosyal boyutu olmak üzere beş boyuttan oluşan “Müslüman Dindarlık Ölçeği”dir (Altunsu Sönmez, 2016: 570). Glock ve Stark modelinden ilham alınarak yapılan başka bir çalışma da Ahmet Onay tarafından ortaya

konulan düşünce, davranış ve duygu boyutlarından oluşan “Dini Yönelim Ölçeği” olarak karşımıza çıkmaktadır. Dindarlık ölçme ile ilgili yapılan çalışmalardan bir diğeri ise Kemalettin Taş tarafından gerçekleştirilmiştir (Akkuş, 2018: 34). Taş, geleneksel, modernist ve popüler dindarlık olarak üç bölümden oluşan “Dindarlık Kriterleri Ölçeğini” geliştirmiş ve bu kapsamda kırsal alanlardaki dindarlığı ölçmek amacıyla da Hakkı Kardeş’in tarafından dört boyutlu “Kırsal Dindarlık Ölçeği” geliştirilmiştir (Altunsu Sönmez, 2016: 571).

Bahsedilen tüm bu çalışmalar ve ölçekler Batı’da ve Türkiye’de yapılan çalışmaların bir kısmını teşkil etmekte ve hem Batı’da hem de ülkemizde dindarlık ölçme ile ilgili çalışmaların devam ettiği, dindarlık boyutlarının geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir (Akkuş, 2018: 35).

2.2. Din-Sembol İlişkisi

2.2.1. Sembol

Toplumda insanlar tarafından elde edilen bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, adet, gelenek, görenek ve alışkanlıklardan oluşan karmaşık bir bütün (Bozkurt, 2012: 90) olarak ifade edilebilecek olan kültür; değer, inanç, norm, dil ve sembol öğelerinden oluşmaktadır. Toplumsal kontrol aracı olarak da ifade edebilecek olduğumuz değerler, kararlar alıp yaşantımıza yön verirken bizlere neyin doğru neyin yanlış olduğunu ifade eden standartlardır (Bozkurt, 2012: 93). Belli durumlarda ne olması gerektiğini ifade eden inançlar, gerçekliğin doğası ile ilgili olarak ileri sürülen iddialardır (Bozkurt, 2012: 97). İnsanların iletişim kurmak için kullandıkları dil, anlamları içerisinde bulunduran semboller sistemidir (Bozkurt, 2012: 100). Normlar, insanların belirli durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini ortaya koyan standartlardır (Bozkurt, 2012: 101). Son olarak her kültürde çok sayıda üretilen sembol ise, belirli bir durumu anlamlandırmada kullanılmaktadır (Bozkurt, 2012: 98). Sembol ve kültür arasında çok sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Kültürün öğeleri içerisinde semboller önemli bir yere sahiptir ve bu kapsamda da Leslie White kültürü bir semboller bütünü olarak görmektedir (Yardımcı, 2018: 11).

Günümüzde semboller bireyin hayatında önemli bir yere ve işleve sahiptir. Sahip oldukları çok katmanlı anlamın yanı sıra, bu sembolere verilen önem, atfedilen değer de bir o kadar fazladır. İnsanlar karmaşık, ifadesi mümkün olmayan şeyleri semboller aracılığıyla ifade etmekte ve görünür kılmaktadır.

İnsanların, duygu ve düşüncelerini sembollerle ifade etmesinin tarihi, insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır (Aydeniz, 2011: 1). Tarihin başlangıcından itibaren insanoğlu resimsel semboller, simgeler ve işaretler kullanarak iletişim olgusunun gelişimine katkı sağlamıştır. Tarihteki ilk semboller, mağara duvarlarındaki resimlerdir. İnsanoğlu yazıyı bulmadan önce suyu, ağacı, yıldızı, bulutu sembollerle ifade etmiştir. Tasarladığı biçimleri mağara duvarlarına çizmiş,

sonra da yazıya dönüştürmüştür (Yazar ve Geçen, 2018: 1-2). Sembol ve insan arasındaki ilişki insanlık tarihinden bu yana devam etmiş, kullanıldığı alanlar değişiklik gösterse de insanların sembolleştirme eğilimi devam etmiştir (Saklavcı, 2015: 18).

İnsan, duygu ve düşüncelerini çoğunlukla doğrudan ve herkesin anlayabileceği bir dille ifade etmektedir. Fakat kimi zaman da örtülü ve görünenin ötesinde anlamlar taşıyan bir tarza yönelmektedir. Böyle bir anlatımda, semboller anlatımın alanını genişletmekte ve dolayısıyla, hayatın bütün alanlarında sembollerin kullanılması kaçınılmaz hâle gelmektedir (Aydeniz, 2011: 76). Semboller şekil, harf, sayı, canlı ve cansız varlıklar olmak üzere içeriğinde bir düşüncüyü barındıran basit ya da karmaşık şekillerden meydana gelmektedir (Ferah, 2012: 4).

Sembol, hakkında birçok tanım yapılmıştır ve bu tanımlar kimi farklılıklarla beraber iki noktayı esas almıştır: “tanınma için bir şeye işaret etmesi” ve “işaret ettiği konu üzerinde genel bir mutabakat olması”. Söz konusu bu tanımlarda vurgulanan en önemli konu sembolün kendisi dışında bir şeye işaret etmesidir. İster bir sözcük, ister bir şekil, ister bir yapı olsun sembol kendisine değil kendisi dışında farklı bir anlama işaret etmektedir (Kızıllı, 2018b: 1308). Semboller metafiziğin evrensel bir ifadesi, başka türlü iletilmesi mümkün olmayan bir gerçekliğin ifşası, aynı gerçekliğe ulaşılabilmesi için kurulmuş köprüler, kutsalın tecelli ettiği yerler, mekânlar, şekiller, mitoslar ya da ritüeller olarak da görülmektedir. Aynı zamanda semboller, Kutsalın en dolaysız şekilde dile getirilmesini sağlamakta ve bu dile gelme, bazen Hz. İbrahim’in kurbanında, bazen Hz. Nuh’un tufanında, bazen Mısır’dan çıkışta, bazen de Kâbe’nin inşasında kendini göstermektedir (Güllük, 2016: 191).

Sembol kavramı üzerine antropologlar, edebiyat eleştirmenleri, psikologlar, sanat tarihçileri, ilahiyatçılar ve filozoflar tarafından çok farklı tarifler, tanımlamalar yapılmıştır (Atasağun, 1996: 1). Grekçe olduğu düşünülen sembol terimi, görülmeyen bir realiteyi yansıtan bir simge ya da maddi bir nesnedir (Kılıç, 2013: 9). Türkçede “alâmet, nişane, mühür, rütbe veya makam işareti, teminat, vergi tahsili, iane ve toplantı gibi anlamlara gelen” sembol kelimesi “remiz” kelimesiyle ifade edilmektedir. Remiz ise, temsili bir karşılık olarak başka bir şeyi ifade eden, somut olarak karşımızda olmayan herhangi bir şeyi, zihne taşımada kullanılan somut bir işarettir (Aydeniz, 2011: 76). Etimolojik kökeni incelendiğinde sembol kelimesinin, Grekçe’de ‘gösteren’ anlamında kullanılan symballein ve Yunanca’da ‘gösterilen’ anlamında kullanılan symbolon kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluştuğu görülmektedir. Sembol, somut ve tinsel gerçeklik olarak ifade edebileceğimiz iki parçayı bir araya getirmektedir (Keskin, 2019: 20). Sembol, kendisinden başka bir realiteye dikkat çeken, bir şeyin yerine geçen veya onu tasvir eden bir nesne, bir fiil ya da insanlar tarafından yapılmış herhangi bir işarettir. Sembol, açıklanamaz olanın ifade biçimidir. İnsan düşüncesinde görünemeyen bazı şeyleri, görünebilir bir şekilde tasvir eden ve duygularla algılanamayan şeyleri, algılanabilir bir hale getiren somut şeylere veya işaretlere sembol denir. Sembol, örtük bazı şeylerin bilinmesini sağlayan, görünür işaretlerdir (Atasağun, 1996: 1-2).

Dolayısıyla sembol, sözcüklerle ifade edilemeyen açık uçlu ve sınırsız bir hakikati sezdirmektedir (Kılıç, 2013: 9).

Hem semboller hem de işaretler kendilerinin ötesindeki başka bir gerçekliğe işaret etmekte, örneğin caddede bulunan kırmızı ışık, bizzat kendine işaret etmeyip, arabaların durmasının zorunluluğunu ifade etmektedir (Tillich, 2002: 228-229). Sembolleştirme ise; bir şeyi sembolü aracılığıyla anlatma veya birtakım eylem ya da duyguya sembolik fonksiyon verilmesidir. Meselâ, “bayrak” vatanın; “terazi” ise adaletin sembolüdür (Ataşağın, 2001: 126). Bu bağlamda bayrak denilen bu sembol, aziz hatıralarla, ümitlerle, en kıymetli duygularla yüklenilip bu suretle daha derin bir anlam kazanmaktadır (Schimmel, 1954: 67). Sembol, bir kültür ortamında belli bir duygu, eylem veya tutumu gösteren bir unsur, bir deyim, bir sistem, bir nesne veya bir ferttir (Ataşağın, 2001: 126). Bir başka deyişle sembol, bir nesneye veya ruhi bir unsura eklenen hissedilir bir tasavvurdur (Ataşağın, 1996: 2).

2.2.1.1. Sembollerin Özellikleri

İnsan hayatının genelini kuşatan sembollerin ne olduğunun tam olarak anlaşılabilmesi, özelliklerinin bilinmesi ve anlaşılması ile mümkündür. Çünkü bir kavramı sağlıklı bir şekilde anlamak için özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir. Söz konusu kavram “sembol” gibi hemen her alanda kullanılmış bir kavram olduğu zaman ise özelliklerini anlamak daha önemli hale gelmektedir (Kızıl, 2018b: 1307). Eliade’a göre sembolün en belirgin özelliklerinden biri, açığa çıkardığı anlamlardır. Sembol, sembolize ettiği tüm anlamları mantıklı ve düzenli bir sistem içinde kapsar ve gösterir. Mesela “Su” veya “Ay” sembolü, hayat ve ölümle ilgili her ne varsa tüm bunları kendinde somutlaştırırken, “inci” sembolü de hayatın hemen bütün tezahürlerini, açlığı, verimliliği, doğurganlığı ve diğerlerini kendinde somutlaştırarak her iki sistemi (ay ve su) temsil etmektedir. Sembolizm, tüm anlamları bir araya getirirken asla karıştırmaz. İmge, anlam demeti olarak imgedir, onun anlamlarından tek bir tanesi veya çok sayıdaki atıftan tek bir tanesi değildir. Bir imgeyi onun sahip olduğu anlamlardan bir tanesine indirgeyerek ifade etmek, onu sakatlamaktan daha vahim olup, onu bilgi aracı olarak yok etmektir (Kızıl, 2018b: 1318).

Gustav Menshing’e göre her şey sembol olabilir, ama hiçbir şey kendiliğinden sembol olamaz. Sembol bir insanın veya bir cemiyetin tesis ettiği bir şeydir. Her sembolün iki unsuru vardır ki: ilki, sembolleştirilen veya sembol olarak kabul edilen madde, ötekisi de bu maddenin temsil ettiği manevi hakikattir. Bu iki unsurun işbirliğinden ortaya çıkan sembol, hayatın her sahasına ait olabilir (Ataşağın, 1996: 4). Sembol gösteren ve gösterilen olmak üzere maddi ve mana olmak üzere iki yöne sahiptir. Bu kapsamda sembolün mana kısmı soyut, maddi kısmı ise somut bir gerçekliğe işaret etmektedir. Örneğin İslam ve hilal kavramlarını ele alacak olursak İslam soyut bir kavramı, hilal ise somut bir varlığı temsil etmektedir. Bu noktada soyut olan İslam’ın manası, somut olan hilale yüklenmiş ve bu özellik hilali sembol haline getirmiştir (Tüzün, 2015: 2).

Sembol görülen veya işitilen somut bir cisim, sözcük, hareket vb. olmasına rağmen birden fazla anlam içerebilmektedir. Cohen'e göre, semboller çok anlamlıdır ve doğaları gereği yoruma izin vererek, kendilerini kullananlara yorumsal alan sunmaktadırlar. Sembolün çok anlamlı oluşu iki farklı açıdan, yani dışarıdan bakan ile içeriden bakan kişiler açısından değerlendirilebilir. Dinler tarihi incelendiğinde bir mekânın, şehrin, cismin vb. herhangi bir dinin sembolü haline gelebildiği görülmektedir. Bu semboller, ait oldukları dinin mensupları için birçok anlamı çağrıştıırken, dine dışarıdan bakan biri aynı sembolü ilgili olduğu inancı hatırlatan bir sembol olarak görmektedir. Bu nedenle sembol, içerdeki ve dışarıdaki kişiler için farklı anlamları çağrıştırmaktadır (Kızıl, 2018b: 1317-1318).

Semboller, çok anlamlılıkla beraber, çok yönlü, esnek, belirsiz ve değişken bir yapıya sahiptir. Tek bir nesnenin birden fazla anlamı içermesi, yani bu anlam genişliği ve çok yönlülüğün birebir ve başka türlü ifade edilememesi, onun sembol olarak ortaya çıkmasının sebeplerinden biridir. Sembolü bütüncül bir anlama oturtmak ya da tek bir anlama indirgemek mümkün değildir. Dolayısıyla semboller tüketilemez bir anlam zenginliğine sahiptir (Kızıl, 2018b: 1319). Bu kapsamda sembol ve sembolize edilen arasında birden-çoğa ilişkisi bulunmaktadır. Çok yönlülük özelliğiyle sembollerin sahip oldukları mana, büyük bir anlam genişliğine sahiptir (Ferah, 2012: 3). Sembollerin bu genel karakteri ise onlara zaman ve mekân boyutlarını aşan bir güç katmaktadır (Kılıç, 2013: 10).

2.2.1.2. Sembol Türleri

Sembol kavramının tanımındaki çeşitlilik sembol türlerinde de söz konusudur. Bu bölümde, semboller ele alan çalışmalarda sınıflandırmaların hepsini ifade etmek mümkün olmasa da, konuyla alakalı fikir vermesi açısından dört değişik şekilde yapılan sınıflandırmadan bahsedeceğiz. Bu sınıflandırmalara baktığımızda her ne kadar “dini semboller” tabirini göremesek de, dikkatli incelendiğinde dini semboller diye gizli bir sınıflandırmanın yapılmış olduğunu görmekteyiz. Mesela, yapılan sınıflandırmaların birinde “şeffaf olmayan” tabiri kullanılmıştır, biz buna “Dini Semboller” de diyebiliriz. Keza diğer bir sınıflandırmada da “Faaliyet Merasim Sembolleri” tabiri kullanılmıştır, bunu da “Dini Semboller” olarak isimlendirebiliriz, çünkü her ikisinde de dini olgulara temas edilmiştir (Atasagun, 1996: 5).

Söz konusu bu sınıflandırmaların birincisinde semboller, Amerikalı âlim BEVAN tarafından, “Symbolizm and Belief” adlı bir kitabında şeffaf semboller ve şeffaf olamayan semboller olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Şeffaf sembollerin arkalarında ne olduğu görülebilir (Schimmel, 1954: 73). Bu semboller herhangi bir şeyi başka dil ve terimlerle daha açık bir biçimde kavrayabilmemize imkân verecek şekilde olan sembollerdir (Gül, 2005: 18). Şeffaf olmayan sembollerin ise, arkalarında ne olduğu görülemez. Bazı sembollerin hakiki anlamlarıyla arasındaki münasebet o kadar sıkıdır ki, onun yerine bir başkasının konulması mümkün değildir. Örneğin, Hristiyan

inancındaki Allah-Baba anlayışı gibi (Schimmel, 1954: 73). Kısaca, Tanrı hakkında kullanılan her türlü sembolik ifade ve tanımı bu gruba dâhil edebiliriz (Gül, 2005: 18-19).

İkinci olarak, URBAN sembolleri üç grupta sınıflandırmıştır: Dıştan Gelen veya Keyfi Semboller; İçten, Yaratılıştan Gelen veya Tanımlayıcı Semboller ve Anlayış Sembolleri. Dıştan Gelen (Arızı-Geçici) veya İtiyari (Keyfi) Sembol çeşidine özellikle bilim sembolleri dâhil edilmiştir. İçten, Yaratılıştan Gelen veya Tanımlayıcı Sembol çeşidine ise din ve sanat sembolleri girmektedir. Son olarak, Anlayış (Bir şeyin iç yüzünü kavrama) Sembolleri, doğuştan gelen veya asli olan sembollerin alt cinsidir ve onların anlaşılmasına rehberlik etmektedir. Şiir ve dinde olduğu gibi (Ataşağın, 1996: 5-6).

Üçüncü bir sınıflandırmaya göre, zihinsel semboller, dille ilgili semboller, davranış (ritüel) sembolleri, varlık sembolleri olmak üzere dört çeşit sembol bulunmaktadır. İnsan bilinci dünyayı tasavvur ederken doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki şekilde hareket etmektedir. Doğrudan tasavvurda obje somut olarak insanın karşısında bulunmakta ve görünebilir, işitilebilir, hissedilebilir bir niteliğe sahiptir. Dolaylı olan ikinci tasavvurda ise, eşya somut olarak insanın karşısında değil zihnindedir ve hayalde var edilir. Zihindeki bu varlıklar, kendilerinden başka bir şeyi temsil eden sembollerdir. İkinci olarak zihinsel semboller haricinde dille ilgili semboller de bulunmaktadır. Bu kapsamda eşyalara verilen isimler, kendilerinden başka şeylere işaret eden sembollerdir. Örneğin ağaç somut bir gerçekliğe sahiptir ve ağaç ismi bu somut görüntüyü hatırlatıp çağrıştıran bir sembol olmaktadır (Tüzün, 2015: 3-4). Üçüncü olarak davranış sembollerinde ise, insanlar birbirlerine davranışları yoluyla mesaj göndermektedirler. Son olarak da varlıklarla ilgili sembollerde, insanlar varlıklara mana yükleyerek onları bir sembol haline dönüştürmektedir (Tüzün, 2015: 8).

Dördüncü ve son sınıflandırmaya göre semboller dört çeşittir: Lisan Sembolü, Faaliyet-Merasim Sembolleri, Tabiat Sembolleri ve Sanat Sembolleri. Lisan sembolü, neredeyse bütün milletlerde bulunmaktadır. Bu semboller en basit, aynı zamanda en mukaddes söz ve sesler halinde görülebilir (Gül, 2005: 20). Mesela, Hindistan'daki "Om" kelimesi gibi; İslam'da tarikatlarda kullanılan "Hu" kelimesi de bu eski sözlere dâhildir. Dinlerde kullanılan her mefhum esas itibarıyla bir semboldür. Sembol, insan tarafından yaratılan, maddi dünyaya ait olan bir şeydir ve insan bu sembollerle ruhani bir hakikati ifade etmeye çalışmaktadır. Lisan sembolünün başka bir çeşidi ise akidelerdir; eski Hristiyan kilisesinde, dinin hakikatlerini ifade etmeye çalışan akidelere "Sembol" denilmiş ve onun aşılamaz sınırlarına işaret edilmiştir (Ataşağın, 1996: 7-8).

Lisan sembollerinin yanı sıra faaliyet yahut merasim sembolleri de vardır. Bu tür semboller içine ayinler girmektedir. Çünkü ayinler, ilahi bir hakikati temsil etmek amacıyla tesis edilmiştir (Ataşağın, 1996: 7-8). Dini merasimler, mitolojide anlatılan mistik hakikatin bir tekrarlanması, geçmişte gerçekleşmiş olan hadiselerin bugünkü hayatta hazır bulundurulmasıdır. Üçüncü olarak

tabiat sembolleri ise, (güneş, ay, yıldız, kuş, yılan, su, dağ, çöl vs.), insanın yarattığı semboller değil, gördükleri sembollerdir (Schimmel, 1954: 68). Dördüncü ve son olarak sanat sembolleri, sanatın her dalında kullanılan sembollerdir ve bu semboller tamamen insanın eseridir (Ataşağın, 1996: 7-8).

Tüm bu sınıflandırmalara baktığımızda; semboller, temelde dinî ve dinî olmayan semboller şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Dinler Tarihi incelendiğinde hemen her şeyin sembol olarak kullanıldığı görülmektedir. Dinî sembollerin en belirgin özelliği kutsal olana işaret etmeleridir. Bunlar aynı zamanda bir dinî diğerlerinden ayırt etmeyi sağlamaktadır. Çünkü dinî semboller dinlerin dışarıdan görülen yönleridir; dinler sembolleriyle bilinmekte ve tanınmaktadır (Kızıllı, 2018b: 1307).

2.2.2. Dini Sembol

Sembolleştirme ve sembol, düşüncenin hizmetinde olan fakat daha etkin bir şekilde inancın da kullandığı bir araçtır (Kılıç, 2013: 10). Hayatın birçok alanında söz konusu olduğu gibi dinî alanda da sembollere rastlanmaktadır (Aydeniz, 2011: 75). Sembol kavramı binlerce yıllık bir geçmişe sahiptir ve soyut bir anlamı yansıtmaktadır. Hayatı boyunca bireyin her anını kuşatan semboller, dinî alanda çok güçlü bir şekilde karşımıza çıkmaktadırlar (Kızıllı, 2018b: 1307).

Sembol, aşkın bir gerçekliği kendi içerisinde somutlaştırıp, nesnelleştirmesi yönüyle algılanabilir bir özelliğe sahiptir ve bu özelliğiyle dini semboller, soyut bir gerçekliğin somut olarak temsilini sağlamaktadır (Yardımcı, 2018: 14). Dinî sembol, kutsal olana ve dini bir hakikate işaret etmektedir. Sonsuz olarak kabul edilenin sonlu olanla ifade edilmek istenmesidir (Kızıllı, 2018b: 1311). Dinde sembol, dokunulabilir, insani ve günlük şeylerden farklı şeylere işaret eder. İnsanlar dini sembolleri ibadet maksadıyla kullanırlar. Bundan dolayı da dini semboller dini duygu ve dini aksiyonlarla ilgili olmaktadır (Gül, 2005: 28). Dini semboller, çok daha karmaşık gerçekleri anlatarak bu gerçeklerin kesin olarak tanımlanmasına rehberlik etmektedir. Böylece dini semboller, insanların bazı olayları bir kalıp içerisinde koymasını sağlayarak onları gördüğünde hatırlamalarını sağlar (Ataşağın, 1996: 17). İnsanların hayatlarında önem atfettikleri şeyleri yansıtan dini semboller, özellikle dini sözcükleri ve dini ibadetleri kapsamaktadır. Tanrıya karşı yapılan ibadetlerin doğrudan, yalın bir ifadesi mümkün olmadığından, aşkın alan semboller aracılığıyla görünürlük kazanmaktadır. Bu kapsamda dini semboller, sembolize ettikleri şeyi insanlarda yarattıkları çağrışım ile ortaya koymaktadır (Kermen, 2019: 10). Bir mana ve maksadı iletmeyi amaçlayan diğer ifade formları gibi, kimi dinî jestlerin, ibadet formlarının, mimari nitelikli yapı veya şekillerin de doğrudan delaletleri yanında bize örtük, dolaylı ve ima yoluyla da ilettiği derin anlamları vardır (Kılıç, 2013: 7).

Semboller bir kimse veya grup için belli bir anlam ya da anlamlar taşıyan tasvir veya ifadedir. Bu sembollerin anlam ve değerleri, içinde bulundukları toplum, çevre veya kültürel unsurlarla sınırlı kalmak durumundadır (Gül, 2005: 31). Dini semboller, ortaya çıktığı coğrafi şartlardan ve kültürden de etkilenmektedir. Dinler Tarihi incelendiğinde hemen hemen her sembolün dinin ortaya çıktığı coğrafi ve kültürel şartlara yabancı olmadığı görülmektedir (Kızıl, 2018b: 1324).

Tüm dinler, o dinin kendisini temsil eden ve inanç sistemini, dini yaşam tarzlarını bizlere aktaran birtakım sembollere sahiptir (Yardımcı, 2018: 13). Tillich, dinler tarihinin bazı kesitlerinde hemen her şeyin kutsal için bir sembol olduğunu belirtmiştir. René Guénon her ayının, kullanılan sözcükler, jestler ve eşyalar dâhil olmak üzere tam anlamıyla bir semboller bütününden oluştuğunu belirtmektedir. Ona göre ayınlar, hareket haline geçmiş sembollerdir. Guénon, tabiatı sembol olarak kabul etmiştir ve ona göre tabiata, “metafizik” hakikatlerin bilgisine yükseltebilecek bir destek olarak bakıldığı zaman, tabiat gerçek anlamını kazanacaktır. Guénon, sembolizmin temel işlevinin, insanı metafizik hakikatlerin bilgisine ulaştırmak olduğunu ifade etmektedir (Kızıl, 2018b: 1307-1308). Bir bakıma ‘dil-ötesi bir dil’ olan sembolik ifade ve anlatımlar, kulluk jestleri/ ibadetler ve mimari unsurlarla ‘nihai hakikat’ arasında evrensel bir aracılık ve iletişim işlevi görmektedirler (Kılıç, 2013: 11). Aynı zamanda sembollerin dini olup olmadıkları işlevselliklerine bağlıdır. Bir sembol içinde nihai ilgiyi barındırıyorsa buna dini sembol denilebileceğini söyleyenler olduğu gibi; dini sembolü kişinin kutsalla karşılaşmasındaki duygusunu ifade etme biçimi olarak görenler de vardır (Gül, 2005: 29).

Tarihe baktığımız zaman insanların dini hayatlarında önemli bir rol oynayan ve dini anlatımı yansıtan sembollerin yaygın olarak kullanıldığını görmekteyiz. İnsanların yaygın olarak kullandıkları bu semboller, dünyayı daha saydam hale getirmekte, aşkın alanı daha görünür kılmaktadır (Ferah, 2012: 11). Sembol bir anlamda, soyut, ruhi ve manevi olanı anlatmayı hedeflemektedir. Buna göre o, görünenin ötesinde olduğu düşünülen aşkınlık alanına işaret etmektedir. Bu yönüyle sembol, beden ruhu olan hakikat ufuklarının giriş kapısı, eşiği haline dönüşmektedir (Kılıç, 2013: 10).

Semboller, dini yönden önemli bir yere sahiptir. Sembolün önem kazandıran da bu dini ehemmiyetidir. İnsanın hakiki varlığa bağlılığını ve ona hürmetini ifade etmektedir. Dini yönden önemli olan bir sembolü neyin oluşturduğuna dair fiziksel bir ölçüt yoktur. Aşkın olan varlığa karşı insanda bir saygı ve sevgi uyandıran, ona itaati hatırlatan herhangi bir şey dini sembol olarak kabul edilmektedir (Gül, 2005: 29).

Semboller birtakım özelliklere sahiptir. Bu özelliklerden en temel, en belirleyici ve en önemli olanı, sembolün kendisi dışında başka bir hakikati temsil ediyor olmasıdır (Yardımcı, 2018: 13-14). Bu özelliği itibarıyla sembol iki unsuru içermekte ve bunları kendisinde birleştirmektedir. Bu iki unsur, sembol (madde, cisim, hareket vb.) ile sembolün temsil ettiği dinî bir hakikat şeklindedir.

Dindar bir kişi, mensup olduğu dinle ilgili bir sembol gördüğünde veya işittiğinde sembolün ifade ettiğı anlama veya dinî hakikate ulaşmaktadır. Yani sembol, görülen bir surette görülmeyen bir hakikate işaret etmekte, bu hakikat ruhun derinliklerine, bilinçaltına kadar etki bırakmakta, fikir ve duyguları uyandırmakta, kendisi vasıtasıyla kendisinin açığa çıkardığı anlamla kişinin başka bir dünyaya açılmasına imkân veren bir kapı, bir pencere bir geçit durumuna dönüşmektedir (Kızıl, 2018b: 1309). Zahir mana ile içsel ve sembolik mana arasındaki ilişkiye baktığımızda zahir ufkun, sembolik ve deruni anlam dünyasına açılan bir eşik, bir kapı olduğu görülmektedir (Kılıç, 2013: 7). Bu kapsamda soyut kavramların, anlaşılması güç olan kalıpların, hayatın ifade edilemeyen yönlerinin ve inanç boyutunun dini semboller aracılığıyla ortaya konulduğu görülmektedir (Kermen, 2019: 9).

Sembol, somut ve somut yönün işaret ettiğı manevi bir hakikat olmak üzere iki kısımdan oluşmakta ve somut alan soyut alandan yani sembolün sembolize ettiğı manadan etkilenmektedir (Kızıl, 2018b: 1312). Söz konusu bu iki unsurun birleşiminden oluşan sembol, hayatın her alanına ait olabildiğı gibi dini alanda da karşımıza çıkmaktadır. Dini semboller, somut bir gerçeklikten hareketle bu gerçekliğin içinde barındırdığı aşkın bir hakikati ortaya koymayı amaçlamaktadır (Ferah, 2012: 11). Manevi olanın tasviri olan sembolleştirme, bu gizli ve örtülü olana ulaşmak için bir sondaj; sezilen, ama düşüncemizin hâkimiyet alanı dışında kalan bir olguya yaklaşma, onu his ve idrak alanımıza yakınlaştırmak deneyimidir (Kılıç, 2013: 11). Kutsalla etkileşime geçen sembol, kutsallaşmakta böylece dinî bir anlamı sembolize etmek için kullanılan bir cisim, hareket ve sözcük kutsala işaret ederken zamanla kutsaldan bir şey almakta hatta onun yerine geçebilmektedir (Kızıl, 2018b: 1312). Maddi ve manevi dünya arasında irtibatı sağlayan semboller bu ikisi arasında aracılık vazifesi görmekte ve bu yönüyle semboller hem manevi âlemin yüceliğini ortaya koymakta hem de maddi dünyadan manevi dünyayı ayırmaktadır (Gül, 2005: 29-30).

Dini sembollerin en önemli özelliğı onları başka sembollerle değıştirmenin mümkün olmaması, onların bilimsel eleştirilerle ortadan kaldırılamamasıdır. Duygu ile yüklü olan sembollerin aynı zamanda akli ve hissi noktaları da vardır (Gül, 2005: 29). Dini sembollerin diğeri bir özelliğı ise, basit bir haberleşme vasıtası olmamaları, duygu ile yüklü olmalarıdır (Atasağun, 1996: 20).

Her şey sembol olarak kullanılabilmekte, sembolün kendinde taşıdığı anlam ya kişi tarafından ya da toplum tarafından verilmekte, hiçbir şey kendiliğinden bir sembol olarak ortaya çıkmamaktadır (Yardımcı, 2018: 19). Dinler için çok önemli bir kavram olmasına rağmen dini semboller istenildiğı zaman iradi olarak üretilemez, değıştirilemez ve yok edilemez. Dinî bir sembol, din kurucusunun, kutsal metnin veya halkın kabul ve onayıyla ortaya çıkmaktadır. İsteyerek üretilmeyen semboller başka bir sembolle de değıştirilememektedir. Sembol için söz konusu olan bu durum işarete görölmez, işaret isteyerek üretilmekte kimi zaman değıştirilebilmektedir (Kızıl, 2018b: 1323). Örnek verecek olursak; yeşil ışığın mavi ışık kadar

yeterli bulunmaması durumunda yeşil ışık yerine mavi ışık yerleştirilebilmektedir. Ancak manevi hakikatlerle ilgili sembollerde bir değişikliğe gidilememekte, bu sembollerin yerleri değiştirilememektedir (Yardımcı, 2018: 19).

Dini sembolizm, insanın hayatta en önemli saydığı şeyi yansıtmaktadır. Dini sembolizm, özellikle dini sözcükleri, görünür nesneleri (ikonları) ve işleri, özellikle ayin çeşitlerini içermektedir (Ataşağın, 1996: 20). Dinî sembolizmde, sembolün kendisi değil işaret ettiği anlam önemlidir. Sembolün atfedilen derin anlam, sembolün bizzat kendisi veya yapısal özelliği nedeniyle değil işaret ettiği hakikat nedeniyledir. Söz konusu hakikate de başka bir yolla ulaşılması imkânsızdır (Kızıl, 2018b: 1312).

Sembolizmin amacı, bir yerde sembolize edilen şeyin önemini artırmaktır (Ataşağın, 1996: 21). Sembollerin insan hayatında önemli bir yeri ve anlamı vardır. Zaman içerisinde sembollerin görüntüleri değişse bile ruhun realitesinden hiçbir zaman kaybolmazlar. Birey bilinçli veya bilinçsiz olarak sembollerle ya da onlar aracılığıyla faaliyet göstermektedir. Sembolizm dine hayat veren nefestir, dinler semboller aracılığıyla varlıklarını sürdürmektedir. Birey geçmiş kültür ve medeniyetlerin dinlerini onların dini sembolleri vasıtasıyla tanımakta ve öğrenebilmektedir. Sembollerin gücü zayıfladığında dini gelenekler onların nefes almasını sağlamakta; dini gelenek ve semboller birbirinden ayrı düştükleri zaman da semboller kolektif canlılığı organize etmektedir (Gül, 2005: 31).

Sembolün en karakteristik özelliği “kendisine değil kendisi dışında görünmeyen bir hakikate işaret etmesi” şeklindedir. Dinî sembolizmde bu hakikat dini bir hakikate veya kutsala tekabül etmekte, sembol kendisine değil kendisi dışında bir hakikat olan kutsala işaret etmektedir. Bu bağlamda kutsal, semboller üzerinden tezahür etmektedir (Kızıl, 2018b: 1323).

2.2.2.1. Dini Sembollerin Ehemmiyeti ve İlahi Dinlerde Kullanılan Dini Semboller

Sembollerin en yaygın olduğu kurum “din”dir. Dinî semboller diğer sembollerden daha fazla etkilidir. Dinî semboller ya bir din kurucusu tarafından belirlenmiş ya da tarihsel acılar ve çekilen sıkıntılar sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak nasıl ortaya çıkmış olurlarsa olsunlar, insanlar için dinî semboller daima önemlidir. Din kurucusu veya temel dini metinlerin desteklediği semboller gibi önemli bir dini hadiseyi temsil eden semboller de işlevsel açıdan etkin ve önemlidir. Dini coşkuya sebep olan semboller yanında inanca daha sıkı bağlanmayı telkin eden semboller de mevcuttur. Kökeni neye dayanırsa dayansın birçok sembol günümüze ulaşana kadar farklı tarihsel tecrübeler sonucunda yeni anlamlar edinmektedir. Fakat Eliade’ın ifade ettiği gibi dini bir sembolün tarihi nasıl geçmiş olursa olsun, gördüğü işlevde bir değişiklik yaşanmamakta, söz konusu işlevler devam etmektedir (Kızıl, 2018a: 31).

Dinler Tarihi'nin önemli bir otoritesi kabul edilen Mircea Eliade, geçmiş insanının yaşam tasavvurlarının kavranabilmesinin yolunun onlara ait sembol ve kozmografilerden geçtiğini belirtmektedir. O, söz konusu medeniyetin metinlerine verilen önem kadar sembollerine de önem verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Zengin bir sembolik ifade tarzına sahip olan geleneğin geçirdiği süreçlerin ve değişimlerin doğru anlaşılabilmesi için bu yöntem büyük bir öneme sahiptir (Zeyrek, 2014: 3). Dini semboller, bir dinin yayılmasını kolaylaştırmakta ve insanların semboller aracılığıyla söz konusu dini öğrenmesini sağlamaktadır.

Dünya'daki bütün dinler, kendilerine ait birtakım sembollere sahiptir. Dini semboller ve bu sembollerin anlamlarının, insanların kendi inançlarını ifade etmelerinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Her din, o dinin inançlarını ifade etmek amacıyla çeşitli sembollere sahiptir. Söz konusu bu dini sembollerden bazıları zaman içerisinde anlamını yitirmekte, ancak bazıları ise ifade etmiş oldukları inancı sürdürmeye devam etmektedir. İslamiyet, Hristiyanlık, Yahudilik, Budizm, Hinduizm ve diğer dinler, insanlara o dinin inançlarını ve değerlerini ifade etmek amacıyla bu sembollerini kullanmaktadır (Popüler Dini Semboller ve Anlamları, 07.06.2017, <https://www.dunyaatlası.com/populer-dini-semboller-ve-anlamları/>).

İnsanın aşkın olana yönelik kullanmış olduğu sembol ve sembolleştirme, her inanç dünyasında kendisine yer bulabilmiştir (Kılıç, 2013: 13). Bilinen ilk monoteist din olan Yahudiliğin başlangıcından bu yana, hem kullanılan dil hem de görsel açıdan zengin bir sembolik ifade tarzı ile karşılaşılmaktadır. Her geleneksel toplumda olduğu gibi Yahudilikte de, yazılı ve sözlü dini literatürün yanı sıra hemen her boyutuna sirayet etmiş olan sembolik ifade tarzı, bu toplumun varlığı ve yaşamı nasıl tasavvur ettiğinin ve onu nasıl algılayıp anlamlandırıdığının göstergesi durumundadır (Zeyrek, 2014: 1-3). Bu kapsamda Yahudiliği çağrıştıran ve Yahudilikle özdeşleşmiş sembol ve kavramlardan bazıları ise şunlardır; Ahit, Gökkuşağı, Menorah-Yedi Kollu Şamdan, Davud Yıldızı-Davud Mührü-Davud Kalkanı, Ağlama Duvarı, Mezuzah, Levhalar, Tallit, Tefilin, Kippa, Şofar... Ayrıca duyulduğu ve görüldüğü zaman doğrudan Hristiyanlığı çağrıştıran ve Hristiyanlıkla özdeşleşmiş semboller arasında ise kısaca şunlar zikredilebilir: “Teslis, Kilise, Balık, Haç, Güvercin, Kuzu...”.

Her inanç sembolik bir boyuta sahiptir. Semboller, sahip olunan inanç ve bu inanca bağlı olan kişiler arasında güçlü bağlar ve duygusal köprüler tesis etmektedir. Söz konusu bu durum, o dinin etkin ve evrensel yönünü oluşturmaktadır. Bu kapsamda temel metinlerinde sembolik ifade tarzına sahip olan İslam'ın başlıca ibadet formlarının da örtük bir yolla, his ötesi hakikat mertebelerine gönderimde bulunduğu görülmektedir. İslam'da hakikat, sembollerin kullanımı ile belirsizlik içinde bırakılmamış, görünürlük kazanmış ve hissedilen, yaşanan bir gerçekliğe kavuşmuştur (Kılıç, 2013: 7-17). Bu kapsamda duyulduğu ve görüldüğü zaman doğrudan doğruya İslam'ı çağrıştıran ve İslam'la özdeşleşmiş semboller arasında kısaca şunlar zikredilebilir: “Ay ve Yıldız, Hilal, Kur'an-ı

Kerim, Kâbe, Cami, Mescid, Tespih, Ezan, Namaz, Seccade, Başörtüsü, Takke, Oruç, Hac, Zekât, Kurban, Aşure”.

2.2.2.2. Dini Sembollerin İşlevleri/Fonksiyonları ve Pratik Hayattaki Yansımaları

Semboller üzerinde araştırmalar yapıldıkça insan ve toplum üzerindeki etkileri ortaya çıkmaktadır. Sembol, insanın hayata açılmasını sağlamakta; bireyin kendini keşfetmesini temin etmekte; mantık ve düşüncenin tek başına sağlayamadığı gerçeğe gitmeyi kolaylaştırarak kesin ölçüleri olmamasına rağmen bilinç sahasını genişletmektedir. Böylece tarif edilemeyen manalara nüfuz ederek zekânın ilerlemesini sağlamaktadır (Gül, 2005: 23-24). Sembollerin temel işlevi, ulaşılamaz hakikatlere ulaşmayı ve yeni bakış açılarını insanlara kazandırmayı sağlamasıdır (Ferah, 2012: 4).

İnsan hayatının her anı sembollerle kuşatılmıştır. Dini sembol bireyi etkilemede oldukça güçlü bir etkiye sahip olmakla birlikte toplumu etkilemede de çok önemli bir güce sahiptir. Dinî bir sembolün en önemli işlevi kutsala işaret etmesi, görünmeyen bir hakikati açığa çıkarmasıdır. En önemli fonksiyonu olarak kabul edilen gizli bir anlamı açığa çıkarma işlevi başka işlevlere de kaynaklık etmekte farklı fonksiyonların ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Kızıl, 2018a: 39). Kişinin dindarlığının bir çeşit dışavurumu olan dinî semboller, dinî yaşantıyı ve deneyimleri hatırlatarak kutsala karşı duyguları uyandırmaktadır (Yardımcı, 2018: 17). Dini semboller, bireyin kendisine ait bir kimlik tanımlaması oluşturmasını sağlayarak, ona her türlü davranışını temellendirebileceği bir sistem sunmaktadır (Ferah, 2012: 9).

2.2.2.2.1. Sembolün Gizli Bir Anlamı Açığa Çıkarması

Sembolün ilk fonksiyonu, sembolün kendinden başka bir şeyi temsil etmesi ve pay aldığı şeyin güç ve anlamının yerine geçmesidir. Bu, her sembolün temel bir işlevidir (Tillich, 2002: 230). Dinî semboller, gizli kalan bir gerçekliği ortaya çıkarmakta ve varlığın nihaî gücünü ifade etmektedir (Kermen, 2019: 10).

Dinî semboller, görünen kısım (profan) ile onun işaret ettiği görünmeyen kısım (kutsal) şeklinde iki alandan oluşmaktadır. Dinî sembollerin görünen kısmı, doğrudan fark edilemeyen dinî bir hakikati, kutsalı açıklamaktadır ve böylece kutsal, sembollerle duyusal alanda hissedilir hale gelmektedir. Görünen veya işitilen bir şeyin sembol olması da Kutsalın onda görünmesi ile ilgilidir. Çünkü kutsal, eşyada tezahür etmekte, bütün evren kolay bir şekilde kutsalın tezahürü olarak görülebilmektedir. O halde sembol, objektif gerçekliğin saf bir tezahürü değildir. Sembol, daha derin bir şeyi ifade etmektedir. İnsanoğlu semboller aracılığıyla aşkın düzeylere ulaşma imkânına sahip olmaktadır (Kızıl, 2018a: 32). Mistik bir dünya görüşünü yansıtan sembolün, görülebilen somut bir surette görülmeyen bir hakikate işaret ettiği görülmektedir (Ferah, 2012: 10).

2.2.2.2.2. Sembolün Kutsalla İletişime Geçmede Yardımcı Olması

Semboller, dini yaşamı besleyen ve inananların düşüncenin ötesinde aşkın bir hakikate odaklanmasını sağlayan araçlardır (Çınar, 2004: 170). Aşkın alanın doğası somut bir yapıya sahip olmadığından beşeri düzleme indirgenememekte ve semboller aracılık görevini üstlenerek İlâhi alan ile insanlar arasında köprü işlevi görmektedir (Kermen, 2019: 7). Bu kapsamda bir semboller sistemi olan din, soyut olanı somutlaştırarak semboller aracılığıyla karmaşık konuları daha anlaşılır hale getirebilmekte ve bireyin mensubu olduğu dine bağlılığını güçlendirmektedir (Yardımcı, 2018: 20). Semboller ruhta kudretin vücut bulmasına yardımcı olmaktadır. Tezatları ortadan kaldırarak geçmişle bağlantı kurulmasını sağlamakta; bilincin derinliklerini harekete geçirmektedir. Aynı zamanda semboller bilinç ve gizli varlıklar arasında olan irtibatın kurulmasını sağlamaktadır (Gül, 2005: 24).

Tarih boyunca ortaya çıkmış dinler incelendiğinde, tümünde inananlarının belli zamanlarda yerine getirmeleri gereken bazı ibadetlerin olduğu, ibadetlerin odağında ise belli başlı sembollerin olduğu görülecektir. Bu semboller, kutsala işaret etmekte, onu hatırlatmaktadır. Dinî sembollerin kutsalı hatırlatan özelliği onların, dinî bir coşku verebilme ve kutsalla iletişime geçmede yardımcı olma potansiyeline sahip olduklarını göstermektedir. Yani dinî bir sırrı ifşa eden sembol aynı zamanda kutsalla iletişime geçmeye yardım etmektedir (Kızııl, 2018a: 34). Dini sembollerin etkisine bir örnek olarak şamanlar tarafından giyilen elbise ve maskelerin, inananı nasıl doğrudan kutsalla temasa geçirdikleri verilebilir. Şamanın kostümü, şamanın kendisiyle dindışı mekânı aşmakta ve manevi dünyayla temasa geçmeye hazırlandığı sembolik bir sistem haline gelmektedir (Gül, 2005: 24).

2.2.2.2.3. Sembolün Hayatı Anlamlandırması ve Ona Denge Sağlaması

Hayata anlam kazandırma ve onu anlamlı hale getirme konusunda “din” çok önemli bir işleve sahiptir. Dinî semboller, dinî bir hakikati veya kutsalı sembolize ettikleri için dinin bazı işlevlerini yerine getirmektedir. Bunların arasında hayatı anlamlandırma ve denge sağlama aslında dinin inanan kişiye kazandırdığı iki önemli sonuçtur (Kızııl, 2018a: 34).

Semboller hayatın her alanında önemli bir yere sahip oldukları gibi sanat alanında da yüksek tesir gücüne sahiptirler. Ortaçağda kilise ve katedrallerin göz kamaştırıcı görkemli mimari yapıları da bu tesirin sonucudur. O zamanki ustalar kiliseleri teslisin ve başka derin manalı şekillerin ahenkli kompozisyonları üzerinde bina etmişlerdir. Burada da sembolün şekil verici kuvveti göze çarpmaktadır (Gül, 2005: 24). Böylelikle dini sembol, sadece gerçeğin yapısının ortaya çıkmasını sağlamamakta, aynı zamanda insani varoluşa da anlam kazandırmaktadır (Ferah, 2012: 9-10).

2.2.2.2.4. Sembolün Aidiyet Duygusunu Geliştirmesi

Her din mensubu, sembollerle benimsediği bir dini yaşamaktadır. Bazı öğretiler ve tarihi olaylar da dinî sembollerle sonraki nesillere aktarılmaktadır. Bu tür dinî semboller, geniş bir bilgi ve anlamı kısa sürede aktarabilme özelliğine sahiptirler. Yine farklı kişisel özelliklere sahip aynı dine mensup kişiler, sembollerle aynı inancı paylaştıklarının farkına varmakta, yine semboller üzerinden aynı dini benimsediklerini hissetmektedirler. Bu da sembolün ortak bir dil olarak kullanılabildiğini göstermektedir (Kızıllı, 2018a: 36).

2.2.2.2.5. Sembolün Birey ve Toplumu Harekete Geçirmesi

Sembol toplumun fertleri arasında derin bağlar tesis ederek ortak bir dilin oluşmasını sağlamaktadır. Aynı heyecanı duyan insanları birbirlerine yaklaştırmakta ve birbirinden ayrı öğeleri bir merkezde toplayarak bazı bağlantıları gerçekleştirmektedir. Bilinç ve bilinçaltı arasında köprü kurarak geçit noktaları temin etmektedir (Gül, 2005: 24). Sembollerin penceresinden objelerin dünyasına bakmak, düşüncelerimize yeni ufuklar açarak aşkın hakikat ile ilgili gizli ve örtük olanı idrak etmemizi sağlamaktadır (Kermen, 2019: 5). Din, insanın tüm hayatını kuşatan bir etkiye sahiptir. Dini semboller de bu bağlamda aynı güce sahiptir. Bireylerin oluşturduğu toplum da bu sembollerden etkilenmektedir. Bu bağlamda dinî sembollerin harekete geçirici olması kendisine inananları bir merkezde toplaması, toplumun ve kültürün devam etmesini sağlamaktadır (Kızıllı, 2018a: 38).

2.2.2.2.6. Sembolün Yıkıcı ve Yapıcı Bir Gücünün Olması

Sembollerin, birey ve toplumu harekete geçirmesi hem olumlu hem de olumsuz sonuçların doğmasına sebep olabilmektedir (Kızıllı, 2018a: 38). Dini semboller, toplumsal hayatta yararlı bir işleve sahip olmakta, grubun bütünlüğüne ve dayanışmasına katkı sağlamaktadır (Ferah, 2012: 10). Dinî semboller, olumlu olarak birleştirici, bütünleştirici iken aynı zamanda olumsuz olarak tahrip edici, yıkıcı, bölücü ve parçalayıcı etkilere de sahiptir. Kutsal bir kitap, dinî bir ibadet, kelime, kişi, olay, yer, nesne vb. bunların hepsi toplumsal anlamda birleştirici, bütünleştirici rol üstlenebilir. Bireysel anlamda ise huzur verici bir fonksiyon oynayabilir. Fakat söz konusu semboller, aynı zamanda parçalayıcı bir güce de dönüşebilir. Yani dinî semboller hem yapıcı hem de tahrip edici bir güce sahiptir (Kızıllı, 2018a: 38).

Sembolün yukarıda verilen işlevleri yerine getirmesi ona hayatiyet kazandırmaktadır. Sembollerde devamlılığı sağlayan onların üstlendikleri işlevlerdir. İşlevini kaybetmiş bir sembol bazen tamamen unutulmakta, bazen tarihi bir eser olarak günümüze ulaşmaktadır (Kızıllı, 2018a: 40).

2.2.2.3. Dini Sembollerdeki Anlam Kayıpları

Başta din olmak üzere, farklı alanlarda kullanılan unsurlar, zaman içerisinde birtakım değişikliklere maruz kalmaktadır. Ne şekilde olursa olsun, sembolün kökensel anlamından uzaklaşması, bir bozulma olarak nitelendirilmektedir. Bu bozulmanın iki boyutu bulunmaktadır: Birincisi, sembolün dâhili unsurlar tarafından tahrifi; ikincisi ise, dış etkenler tarafından sembolün anlamının tahrif edilmesidir (Aydeniz, 2011: 81). Tüm bunlar sembolün canlı olması ve anlaşılır bir yapıya sahip olmasıyla ilişkilidir. Kutsal ifade eden dinî semboller, canlılığını sürdürdüğü müddetçe ait olduğu inancı devam ettirmekte, ona açıklık kazandırmaktadır. Ancak sözü edilen olgu veya inancı, daha iyi tanımlayan bir ifade bulunduğu zaman sembol varlığını devam ettirememekte ve yok olmaktadır (Kızıl, 2018a: 31).

En yüksek gerçeklik somut ve basit herhangi bir nesneyle temsil edilemeyeceğinden, sembollerin dini hayatta kullanılabilmeleri için iyi seçilmeleri gerekmektedir. Bundan dolayı semboller amaçları saptırılmadan, yanlış kullanımları önlenerek kullanılmalıdır. Sembollerin Tanrı'nın tabiatını temsil etmek için değil, onun tabiatının yorumlanması için kullanılabileceği hatırlanmalıdır (Gül, 2005: 3).

Kutsal olan ile ilişkisi kapsamında ortaya çıkan dini semboller, işlevlerini yerine getiremediklerinde yok olmaktadır. Kutsalın sembolü olarak ifade edebileceğimiz dini semboller, işlevlerini sürdürebildiği ölçüde canlılığını korumaktadır (Kermen, 2019: 10). Ayrıca, dinî sembollerin işlevini sürdürebilmesi için sadece canlı kalması yeterli değildir. Bunun yanında söz konusu sembolün manevi dünyanın duygu boyutunu dile getirebilecek en iyi şekle sahip olması, mana çerçevesinin dolu olması gerekmektedir. Bu özelliklere sahip olmayan semboller, anlamı olmayan boş bir şekil veya işaret olarak kalmaktadır. Bu söylenenlere ek olarak aynı zamanda yorumun da önemli olduğu belirtilmiştir (Kızıl, 2018a: 32).

Birey, artık, hayatının büyük bölümünü dini sembollerin ya hiç olmadığı ya da çok az indirgendiği alanlarda geçirmektedir. Çoğulculuk sebebiyle birey, farklı farklı ve birbirine zıt dini görüşlerle karşı karşıyadır (Berger, 1995: 464). Bugün tarihsel süreçte önemli dönüşümlerle karşımıza çıkan modern toplumsal yapıda din kurumunun işlevleri daraltılmıştır. Dinin toplumsal kurumlar üzerindeki etkinlik alanı kısıtlanmış ve din, kişilerin bireysel tecrübelerinin bir ifade biçimine dönüşmüştür (Perşembe, 1998: 95).

Yukarıda söylenmiş olanlar özetlenecek olursa, bir sembolün işlevlerini devam ettirebilmesi için canlı, anlaşılır ve yorumlanmış olması gerekmektedir. Bu özellikleri taşıyan semboller işlevlerini devam ettirebilmekte ve işlevini devam ettirmesi de onun canlılığını sağlamaktadır (Kızıl, 2018a: 32).

2.3. Kuşak

Göbek veya nesil olarak da ifade edilebilecek olan kuşak kavramının etimolojik kökeni, Antik Yunancada var olmak, olmak, doğmak anlamına gelen genos kelimesine veya genesthai fiiline dayanmaktadır (Ağlargoğlu, 2017b: 31). Kuşak kavramı tam ve kesin bir tanıma sahip olmamakla birlikte, tarih boyunca kuşak ile ilgili olarak yapılmış çok çeşitli tanım bulunmaktadır.

Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından kuşak kavramı; tarih felsefesi ve kültür tarihi açısından “Yeni bir anlayışta yeni bir yaşama duygusunda, yeni biçimlerde birleşen, eskiden belirgin çizgilerle ayrılan kişilerin topluluğu” olarak tanımlanmış, felsefe disiplini açısından “Yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu” olarak ifade edilmiş, toplum bilimi açısından ise “Yaklaşık yirmi beş otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği, göbek, nesil, batın, jenerasyon” olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu [TDK] Güncel Türkçe Sözlük (t.y.), www.tdk.gov.tr).

Kuşak kavramı ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Bu tanımların her biri farklı vurguları ön plana çıkarmaktadır (Gökalp Yılmaz, 2017: 61). İnsanlar arasındaki yaş ve yaşanılan dönem farkını ifade eden kuşak kavramı, 25-30 yıllık zaman dilimini ifade etmektedir (Anıl, 2011: 17). Aynı zaman diliminde doğmuş, aynı yaş aralığında dünyaya gelmiş olan benzer duygu, düşünce, tutum ve davranışlara sahip olan kişilerden oluşan kuşak, bireylerarası farklılıkları ifade etmektedir (Duman, 2019: 190). Kuşakların aynı dönemde yaşıyor olması ortak sosyal, ekonomik, kültürel koşullardan etkilenmelerine ve benzer özelliklere sahip olmalarına neden olmaktadır (Subaşı Baybuğa, 2017: 107). Bu kapsamda kuşak kavramı aynı zaman aralığında doğmuş olan ve aynı koşullardan, olaylardan etkilenen kişilerin oluşturduğu grup/topluluk olarak ifade edilmektedir (Demirtaş, 2017: 154). Aynı zamanda kişilerin aynı kuşaktan gelmesi, bir parçası oldukları toplumda yaşanan benzer olaylara benzer tepkiler vermelerine neden olmaktadır (Subaşı Baybuğa, 2017: 107).

Çok boyutlu bir yapıya sahip olan kuşak kavramı, disiplinler arasıdır. Sosyoloji, psikoloji, edebiyat, ekonomi, matematik, biyoloji, antropoloji gibi pek çok disiplinin inceleme alanında varlığını sürdürmektedir (Demirtaş, 2017: 155). Kişilerin karakter yapılarında, yetiştirme tarzlarında, sosyal hayatlarında bulunan ayrışmalar/farklılıklar kuşakların söz konusu bu disiplinlerin alanına dâhil olmasını sağlamaktadır (Akkuş ve Bayrakdaroglu, 2018: 205).

Kuşak kavramı ile ilgili olarak yapılmış olan sosyolojik tanımlar incelendiğinde kuşaklar, yaşamış oldukları sosyalleşme sürecinde deneyimledikleri sosyal, ekonomik, politik vb. olaylardan etkilenmiş, benzer sorumluluklara, ortak değer, inanç, beklenti ve davranışlara sahip olan belli tarihlerde doğmuş gruplar olarak tanımlanmaktadır (Demirtaş, 2017: 154). Her kuşak, çift taraflı

etki temelinde, içinde yaşamış olduğu toplumdan etkilenmekle birlikte, aynı zamanda o toplumu düşünce ve eylemleriyle de etkileyip değiştirmektedir (Özel, 2017: 4). Kuşak kavramı ile ilgili yapılmış olan tüm bu tanımları ele aldığımız zaman tanımların aynı zaman aralığında doğmuş olmak, ortak tarihsel deneyime sahip olmak ve benzer davranış, tutum kalıplarını paylaşmak gibi noktalara vurgu yaptığı görülmektedir. Kişilerin belirli zaman aralığında doğmuş olmaları benzer yaşam biçimlerine, davranışlara ve değer yargılarına sahip olmalarına neden olmaktadır (Gökalp Yılmaz, 2017: 61).

Kuşaklarla ilgili ilk bilimsel çalışmalar sosyoloji disiplinine önemli katkılar sağlayan ve sosyolojinin babası olarak nitelendirilen Auguste Comte tarafından gerçekleştirilmiştir. Comte, toplumsal evrimde insan hayatının süresinin önemini vurgulamış ve aynı zamanda insanların sahip oldukları bilgi ve tecrübenin de kuşaklar arası aktarımla gerçekleştiğini ifade etmiştir. Comte’a göre kuşaktan kuşağa aktarılan bilgiler ve tecrübeler ışığında toplumda sosyal ve tarihsel ilerleme yaşanmaktadır (Demir vd., 2017: 79).

Kuşaklarla ilgili çalışmalar yapan, kuşak çalışmalarında önemli referanslardan biri olan bir diğer önemli isim Mannheim’dir. Mannheim, kuşakları sosyolojik olarak incelemiş ve onları sosyal tarih içine yerleştirmiştir (Demir vd., 2017: 79). Fakat, Mannheim’e göre kuşak tanımlamasında belirli bir dönemde yaşamak, o döneme tanıklık etmek eksik bir tanımlamadır. Bu kapsamda Mannheim kuşakların oluşumunu sosyal değişimle ilişkilendirerek, kuşakların aynı zaman aralığında doğmuş olmalarının yanı sıra aynı toplumsal değişim dönemini yaşayarak benzer davranış ve tutumlara sahip olduklarını ifade etmektedir. Mannheim’e göre aynı toplumsal değişim süreçlerini yaşamaları, kuşakların diğer kuşaklardan ayrı bir tarihsel-toplumsal bilince sahip olmalarına sebep olmakta ve bu da bir kuşağı diğer kuşaktan ayıran en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda Mannheim tarafından yapılmış olan kuşak tanımlamasında, kişilerin yalnızca doğum tarihleri temel alınmayarak; aynı zamanda, yaşadıkları toplumsal değişim süreçlerinin etkileri kapsamında, kuşakların kendi görüşlerini inşa ettikleri ve bu görüşleri kendilerinden sonraki kuşaklara aktardıkları vurgusu yer almaktadır (Gökalp Yılmaz, 2017: 61). Benzer bir yaklaşımla McMullin, Comeau ve Jovic kuşak kavramına yaklaşarak, kişilerin belirli bir zaman diliminde doğmuş olmaları ve söz konusu dönemde gerçekleşen olayların kişiler tarafından birlikte deneyimlenmesi, yaşanması sebebiyle kuşakdaşlığın ortaya çıktığını ifade etmektedir (Ağlargoç, 2017b: 34).

Kuşak kavramına dair Auguste Comte, Mannheim, McMullin, Comeau ve Jovic tarafından yapılmış olan çalışmaların yanı sıra, söz konusu kavramın popülerliğini kazanmasında İngelehart’ın, Strauss ve Howe’nin çalışmaları da büyük bir öneme sahiptir. Strauss ve Howe’nin ortaya koymuş olduğu kuşak teorisine göre, toplumda yaşanan önemli tarihsel olaylar ve değişimler kişilerin değerleri, inançları, tutumları ve davranışları üzerinde etkili olmakta ve bu sebeple aynı zaman diliminde doğmuş olan kişilerin benzer eğilimlere sahip oldukları görülmektedir (Demir vd., 2017:

80). Kuşak kavramıyla ilgili yapılmış olan tüm bu tanımlar incelendiğinde, kuşakların belirlenmesinde çoğunlukla kişilerin doğum tarihlerinin, yaşadıkları dönemin temel alındığı görülmektedir (Özel, 2017: 4). Ayrıca, kuşakla ilgili yapılmış olan pek çok çalışma kişilerin ait oldukları kuşakların özelliklerinin tek ve benzersiz olduğunu ortaya koymaktadır (Daloğlu, 2013: 31).

2.3.1. Kuşakların Sınıflandırılması ve Genel Özellikleri

Hem sosyolojik hem de psikolojik bir kavram olarak karşımıza çıkan kuşak, belirli bir yaş grubunda bulunan kişilerin aynı toplumsal süreçleri yaşamaları sebebiyle edindiği ortak bilinç sonucunda oluşan bir olgudur (Ağlargoğlu, 2017b: 34). Kuşak kavramına dair pek çok farklı tanım bulunmasına rağmen belirli bir zaman diliminde doğmak, aynı toplumsal ve tarihsel süreçleri yaşayarak benzer bir dünya görüşüne sahip olmak, kavramın temel nitelikleri arasında ifade edilmektedir (Gökalep Yılmaz, 2017: 62). Her kuşak kendisine ait birtakım karakteristik özelliklere ve değer yargılarına sahiptir. Bu kapsamda, kuşaklar kendi içerisinde, ortak olarak deneyimledikleri tarihsel ve toplumsal süreçler sonucunda, benzer özelliklere, davranışlara sahip olmakta ve böylece diğer kuşaklardan ayrılmaktadır (Erden, 2012: 6).

Farklı kuşakların sahip oldukları bakış açılarını, davranışlarını, düşüncelerini, değer yargılarını öğrenip anlamlandırabilmek adına kuşak sınıflandırması yapmak büyük bir önem teşkil etmektedir (Demir vd., 2017: 81). Fakat kuşakların adlandırılması ve sınıflandırılması hususunda birtakım belirsizlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Literatürde kuşakların hangi yılları kapsadığına baktığımızda, bir kuşağın hangi tarihte başladığı hangi tarihte son bulup bir diğer kuşağın ortaya çıktığı tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Kayacan, 2016: 80). Kesin bir şekilde kuşakların başlangıç ve bitiş noktalarının belirlenememesinin, kuşakların tarih aralıklarının değişkenlik göstermesinin temel nedeni, sınıflandırma yapılırken temel alınan dış faktörler olarak ifade edilebilecek olan, toplumsal ve tarihi olaylardır (Özçelik, 2015: 7). Söz konusu bu toplumsal ve tarihsel olaylar demografik, sosyal, ekonomik ve siyasi dönüşümlere dayanmakta (Kayacan, 2016: 80); her bölge ve toplumda yaşanan gelişmelerin farklı olmasından kaynaklı olarak uluslar ve kültürler arasında farklılık göstermektedir (Demir vd., 2017: 81).

Kuşakları yalnızca belirli özellikleri, sınırları, yaş aralıkları kapsamında ele almak, onları anlamak ve anlamlandırmak adına yetersiz kalmaktadır. Bu kapsamda kuşaklar incelenirken yalnızca aynı zaman diliminde doğmuş olmaları değil, aynı zamanda her bir kuşağın farklı bir kültürel yapıya, algıya, hayat görüşüne, düşünceye, tutuma, bakış açısına sahip olması büyük bir önem taşımaktadır. Kuşaklar aynı dönemde doğmuş olmaları sebebiyle toplumda gerçekleşen olayları birlikte deneyimlemekte ve toplumda gerçekleşen söz konusu bu değişimlerden hem etkilenmekte hem de değişimlerin oluşumuna katkı sağlamaktadır (Demir Askeroğlu, 2017: 103).

Kuşak kavramının tanımında olduğu gibi kuşakların sınıflandırmasında da birtakım fikir ayrılıkları söz konusudur. Bu kapsamda literatürde en çok kabul gören ve kullanılan sınıflandırma biçimleri arasından, mevcut coğrafi sınırlar içerisinde yaşanan toplumsal olaylar, değişimler ve dönüşümler dikkate alınarak, en uygun sınıflandırma olarak bugünün bireylerinin beş kuşağın üyelerinden oluştuğunu ifade etmek mümkündür (Demir vd., 2017: 81). Türkiye’de kuşaklar doğdukları yıllara, taşıdıkları özelliklere ve toplumda gerçekleşen siyasi, ekonomik, sosyal, demografik, teknolojik değişimlere göre Sessiz Kuşak (1925-1945), Bebek Patlaması Kuşağı (1946-1964), X Kuşağı (1965-1979), Y Kuşağı (1980-1999) ve Z Kuşağı (2000 ve sonrası) olarak sınıflandırılabilir (Öz, 2015: 5).

Kuşakların özelliklerini, hem daha önceki tarih diliminde toplumda gerçekleşmiş olaylar ve yaşamış kişiler hem de yaşadığı dönemdeki değişim-dönüşümler belirlemektedir (Demir Askeroğlu, 2017: 107). Kuşaklara atfedilen özellikler, kuşakların genel eğilimlerini yansıtmakta ve aynı zamanda kişiler ait oldukları kuşağın özelliklerinden farklı eğilimlere de sahip olabilmektedir. Söz konusu kuşakların tarih aralıkları incelendiğinde, kuşaklar arasında keskin bir geçişin bulunmadığı ve yakın tarihlerde dünyaya gelen kişilerin kuşak değişiminden etkilenebildikleri görülmektedir (Kayacan, 2016: 80-81). Dini sembol ve pratikler düzleminde kuşakların dindarlık yorumundaki algı farklarını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, söz konusu beş kuşak türünden kuşaklar arasındaki farklılıkları daha net, açık ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyabilmesi açısından ‘Bebek Patlaması Kuşağı’ ve ‘Y Kuşağı’ ele alınarak karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

2.3.1.1. Sessiz Kuşak ve Özellikleri (1925-1945)

Sessiz Kuşak, 1925-1945 yılları arasında doğmuş olan bireyleri tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Sessiz Kuşak, literatürde aynı zamanda Gelenekselciler, Savaş Kuşağı, Ekonomik Kriz Kuşağı, Swing Kuşağı ve Kurucu Kuşak olarak da ifade edilmektedir (Ağlargoğlu, 2017a: 176). Bu kuşağın tanımlanmasında, 1929 Ekonomik Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı gibi ciddi tarihsel ve travmatik olayların etkisi söz konusudur (Gökalp Yılmaz, 2017: 63). Kuşakların sınıflandırılmasında ilk sırada yer alan Sessiz Kuşak, anneanneler, babaanneler ve dedeler olmak üzere günümüzün yaşlılarından oluşmaktadır (Duman, 2019: 198).

Sessiz Kuşak üzerinde, Ekonomik Buhran Dönemi ve II. Dünya Savaşı’nın etkisinin yanı sıra söz konusu dönemde yaşanmış olan sosyo-kültürel, ekonomik ve politik pek çok büyük olaydan söz etmek mümkündür. Söz konusu bu olaylar, bu kuşakta yer alan bireylerin kişiliklerinin ve karakteristik özelliklerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamakta ve aynı zamanda bir sonraki kuşağın şekillenmesinde de büyük bir önem arz etmektedir. Bu kapsamda toplumda gerçekleşen teknolojik, ekonomik ve savaş gibi siyasi/politik gelişmelerin toplumsal yapı ve kişilerin yaşam standardı, bakış açıları üzerinde etkili olduğu görülmektedir (Demir Askeroğlu, 2017: 108-109).

Uyumlu kuşak olarak da ifade edilebilecek olan Sessiz Kuşak, Osmanlı Devleti'nin yıkılması sonucunda savaş, kıtlık, yoksulluk gibi zor şartlara maruz kalmış olan bir kuşaktır. Türkiye'de geleneksel ve geniş aile özelliklerine sahip olan ve genellikle kırsal yerleşim yerlerinde dünyaya gelmiş kişilerden oluşan Sessiz Kuşak için, aile ve aile değerleri büyük bir öneme sahiptir. Otoriter aile yapısının hâkim olduğu bir kültürden gelmeleri bu kuşağın otoriter, geleneksel değerlere sahip, vatansever, kurallara uyan, sabırlı, disiplinli, muhafazakâr ve tutucu olmak üzere birtakım özelliklere sahip olmasına neden olmaktadır (Duman, 2019: 199). Çağımızın en yaşlı kuşağı olan Sessiz Kuşağın davranışları, tarihsel dönem içerisinde deneyimlemiş oldukları ekonomik bunalımlara, kıtlığa ve yoksulluğa dayanmaktadır. Değişime güvenmediklerinden yeniliğe açık değildirler ve finansal olarak kendilerini güvence altına alma istekleri bulunmaktadır (Ağlargoğlu, 2017a: 176). Geniş aile yapısına, insanlarla olan sosyal ilişkilere ve güven duygusuna önem veren kişilerden oluşan bu kuşak, risk alma hususunda istekli değildir (Özel, 2017: 5). Zor ve yorucu süreçleri deneyimlemiş olan Sessiz Kuşakta bulunan kişiler, İkinci Dünya Savaşına yaşlarının küçük olması sebebiyle fiilen katılamamış olmalarına rağmen yaşanmış olan bu savaşın acısını en çok çeken ve her şeyden önce hayatta kalmanın öneminin bilincine varmış olan kuşaktır (Demir vd., 2017: 84).

2.3.1.2. Bebek Patlaması Kuşağı ve Özellikleri (1946-1964)

Bebek Patlaması Kuşağı, 1946-1964 yılları arasında dünyaya gelmiş olan bireylerden oluşan kuşaktır. Literatüre baktığımızda Bebek Patlaması Kuşağı yerine aynı zamanda Baby Boomer, Aşk Kuşağı, İyimserlik Kuşağı gibi ifadelerin de kullanıldığı görülmektedir (Ağlargoğlu, 2017a: 177). İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan 1964 yılına kadar olan süreci kapsayan bu kuşağın Bebek Patlaması Kuşağı olarak ifade edilmesinde, savaşın yıkıcı etkilerinden biri olan nüfus kaybının nüfus teşvikiyle canlandırılmaya çalışılması ve bu kapsamda toplumda nüfus patlamasının gerçekleşmiş olmasıdır (Demir vd., 2017: 84). İki dünya savaşından sonra bu dönemde gerçekleştirilen refah politikalarının sonucunda toplumda ciddi bir nüfus artışı yaşanmış ve aynı zamanda toplum ekonomik olarak kalkınmıştır. Toplumda yaşanmış olan ekonomik kalkınma sayesinde insanlar kendilerinden daha önceki kuşaklara kıyasla daha iyi eğitsel, sosyal ve finansal kaynaklara sahip olmuştur (Özel, 2017: 5-6).

Ciddi bir nüfus patlamasının yaşanmış olduğu Bebek Patlaması Kuşağı'nda, ekonomik refahla bağlantılı olarak toplumda lüks harcamalar artmış ve elektronik araç kullanımı başlamıştır. Bu kapsamda söz konusu dönemde yaşayan insanların yaşam standardının diğer dönemlere kıyasla arttığı görülmüştür (Duman, 2019: 200). Ayrıca toplumda ekonomik, politik alanlarda yaşanan gelişmelerle insanların düşünce yapısında, bakış açısında ciddi değişimler yaşanmıştır (Gökalep Yılmaz, 2017: 64).

Sessiz kuşağın çocuklarından oluşan Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan bireyler, toplumda büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemde dünyaya gelmiştir. Toplumda benimsenmiş, kabul görmüş olan sosyal, ekonomik, politik tutumlar sebebiyle ebeveynlerine göre daha iyi eğitimler almış ve daha yüksek bir refah seviyesinin bulunduğu bir dönemin parçası olmuşlardır (Okcu, 2020: 14). Aynı zamanda 68 Kuşağı olarak da bilinen X Kuşağı'nın mimarı olan bu kuşağın bireysel, özgürlüğüne düşkün, geleneğe ve kültüre bağlı, uyumlu, kanaatkâr, iyimser, sadakat, otorite sahibi, çalışmayı seven ve bu sebeple aktif bir emeklilik süreci geçirmek isteyen, aile içi sorumluluğa sahip ve duygusal olmak üzere birtakım özelliklere sahip kişilerden oluştuğu görülmektedir (Demir vd., 2017: 85). Ayrıca söz konusu dönemde yaşanmış olan nüfus patlaması sebebiyle bu kuşakta bulunan bireyler arasında ciddi bir rekabetin söz konusu olduğu söylenebilmektedir (Daşkiran, 2017: 212).

2.3.1.3. X Kuşağı ve Özellikleri (1965-1979)

X Kuşağı, 1965-1979 yılları arasında dünyaya gelmiş olan bireylerden oluşan ve aynı zamanda Geçiş Dönemi Kuşağı, Görünmeyen, Kayıp Kuşak olarak da ifade edilen kuşaktır. Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı arasında yer alan X Kuşağında, nüfus artışının da yavaşlamış olduğu görülmektedir (Mat, 2020: 13).

X Kuşağı, tüm dünyada çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasi değişimlerin yaşanmış olduğu bir döneme tekabül etmektedir (Mat, 2020: 13). Sosyal ve siyasi gelişmelerin baskın olduğu bir dönem olması sebebiyle, bu dönemde X Kuşağını etkisi altına alan pek çok olay yaşanmıştır. Türkiye'de ekonomik krizlerin, 1980 Askeri Darbesi'nin yaşanmış olması ve siyasi alanda ortaya çıkmış olan sorunların yanı sıra devlet tarafından aileyi koruyucu önlemler alınarak nüfus artış oranlarının düşürülmeye, toplumun nüfusunun azaltılmaya çalışılmış olması söz konusu kuşağın özelliklerinin şekillenmesinde etkili olmuştur (Kaçar, 2019: 7).

Geleneksel Kuşağın çocuklarından oluşan X Kuşağı'nın toplumlarda önemli değişimlerin-dönüşümlerin yaşandığı bir dönemde dünyaya gelmiş olması, bu kuşağın geçiş dönemi çocukları olarak da nitelendirilmesine neden olmaktadır (Binay, 2020: 18). X Kuşağı'nda yer alan bireylerin kendilerine güvenen, girişimci ruhlu, bağımsız, başkalarının yardımına ihtiyaç duymayan, şüpheli, kendini ispat etme gayreti olan ve bir önceki kuşağa göre daha durgun, daha ölçülü kişilerden oluşmuş olduğu görülmektedir. Aynı zamanda ilk kişisel bilgisayarların ortaya çıkışının bu döneme denk gelmiş olması sebebiyle X Kuşağı teknolojiyi kullanmayı seven bir kuşak olarak karşımıza çıkmaktadır (Demir Askeroğlu, 2017: 111-112).

2.3.1.4. Y Kuşığı ve Özellikleri (1980-1999)

Y Kuşığı, 1980-1999 yılları arasında dünyaya gelmiş olan bireylerden oluşan ve aynı zamanda literatürde Milenyum Kuşığı, Ben Kuşığı, Dijital Kuşak, Net Kuşığı, Gelecek Kuşak ve Yeni Kuşak olarak da ifade edilen kuşaktır (Güzel, 2018: 3). Nüfusun en hızlı büyüyen kesimini oluşturan Y Kuşığı, bireyselliğin ön planda olduğu, küreselleşen bir dünyanın içine doğmuştur (Demir vd., 2017: 86).

Y Kuşığı'nın hem politik, hem sosyal hem de ekonomik anlamda kırılmaların yaşandığı, yeni bir dünya düzeninin oluşmaya başladığı bir tarihi süreç içerisinde dünyaya gelmiş olması, tüm bu gelişmelerin onlar üzerinde etkili olmasına neden olmuştur. Bu kapsamda söz konusu bu kuşağın sahip olduğu özellikleri anlayıp anlamlandırabilmek adına 1980 ile 1999 yılları arasında yaşanmış olan sürecin dinamiklerinin iyi bilinmesi gerekmektedir (Duman, 2019: 203). İlerleyen teknoloji ile birlikte çok kanallı televizyonların ve internetin yaygın olarak kullanılmaya başlanması, küreselleşme, aile tiplerinde yaşanan değişim, ekonomik büyüme, yüksek eğitim seviyesi ve terörizm olarak ifade edebileceğimiz artan şiddet olgusu gibi toplumda yaşanmış olan temel değişimler, Y Kuşığı'nı etkileyen olaylar olarak ifade edilmektedir (Güzel, 2018: 4).

Toplumda meydana gelen değişim ve dönüşümler, Milenyum Kuşığı olarak da ifade edilen Y Kuşığı'nın kendisinden önce ve sonra gelen diğer kuşaklardan hem yaşam pratikleri hem de aile değerleri hususunda ayrılarak, farklı özelliklere sahip olmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda; seçim, bireysellik, inceleme, bütünlük, işbirliği, hız, eğlence ve yenilikçilik Y Kuşağını tanımlayan temel değerler olarak ifade edilmektedir (Ağlargoğlu, 2017a: 179). Bunların yanı sıra Y Kuşığı; teknolojiyi çok iyi kullanan, teknoloji tutkunu, girişimci, tüketimci, diyaloga açık, yüksek bir egoya, özgüvene sahip, farklılıklara karşı hoşgörülü, yenilikçi, ılımlı, duyarlı, açık sözlü, pratik, yaratıcı, eğitilmiş, saygılı, özgürlüğüne düşkün, hırslı, eleştiriye kapalı, sabırsız, otoriteye meydan okuyan, emir almayı sevmeyen, rekabeti, dayanışmayı, paylaşmayı seven ve değerlere önem veren bir kuşaktır (Duman, 2019: 203-204).

2.3.1.5. Z Kuşığı ve Özellikleri (2000 ve Sonrası)

Z Kuşığı, 2000 yılı ve sonrasındaki yıllarda doğanların yer aldığı kuşaktır. Türkiye'de genellikle Kristal Kuşak olarak karşımıza çıkan söz konusu bu kuşağın aynı zamanda Yeni Sessiz Kuşak, İnternet Kuşığı, Gelecek Kuşak, Ben Kuşığı, M Kuşığı ve İgen olarak da adlandırıldığı görülmektedir (Emecen, 2019: 96).

Yirmi birinci yüzyılın ilk nesli olarak karşımıza çıkan Z Kuşığı, yoğun teknolojik ilerlemenin yaşandığı, teknolojinin topluma hâkim olduğu bir dönemde dünyaya gelmiş olmaları sebebiyle teknolojiyle iç içe yaşamaktadır. Söz konusu kuşak, diğer kuşaklara kıyasla farklı yaşam

koşullarına ve farklı yetiştirme tarzlarına sahiptir. Teknolojiyle çok erken yaşlarda tanışmış olan bu kuşak tarafından ileri düzeyde teknoloji kullanımının gerçekleştirilmesi, onların diğer kuşaklara kıyasla teknolojiye bağlı, daha eğitilmiş ve daha donanımlı olmalarını sağlamıştır (İlhan, 2019: 26).

Gençlik dönemine yeni girmiş ve karakterleri henüz olgunlaşmamış üyelerden oluşan Z Kuşağı'nın sahip olduğu genel özelliklerin net olarak ifade edilmesinden ziyade, bu özellikler hakkında ancak birtakım tahminlerin, öngörülerin yapılabilmesi mümkündür. Bu sebeple, Z Kuşağı günümüzde aynı zamanda Gizemli Kuşak olarak da nitelendirilmektedir. Z Kuşağında bulunan bireylerin en temel özelliklerine baktığımızda, esas özelliklerin internet aracılığıyla sosyalleşme, pratiklik, hız gibi özellikler olmak üzere kişilerin teknolojiyle olan bağlarına dayandığı görülmektedir (Esiroğlu, 2017: 16). Teknolojiye yatkın oluşlarının ve teknolojiyi araç yerine amaç olarak görmelerinin yanı sıra, Z Kuşağı'nın üyelerinin toplumda yaşanan teknolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel değişimler sonucunda sahip olduğu en belirgin özellikler (Özçelik, 2015: 16); aşırı bireysel, yaratıcı, yenilikçi, değişime ayak uydurabilen, aceleci, kararsız, tatminsiz, güvene önem veren, hoşgörülü ve eşitlikçi bir tavra sahip olduklarıdır (Pekmezci, 2017: 12-13).

2.3.2. Kuşaklararası İlişki ve Çatışma

Aynı zaman diliminde dünyaya gelmiş kişilerden oluşan kuşakların her biri, kendine özgü birtakım karakteristik özelliklere sahiptir. Kişilerin söz konusu bu özelliklere sahip olmalarında aynı zamansal süreci paylaşımları, benzer şartları ve deneyimleri yaşamaları etkili olmaktadır (Duman, 2019: 190). Aynı zamanda, kişilerin içinde bulunmuş oldukları ailenin ve yaşadıkları sosyal çevrenin, edinmiş oldukları değer, tutum ve davranışlar üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Üst kuşaklar aracılığıyla edinilen duygu, düşünce, değer, inanç, tutum ve davranışlar kişinin algısını biçimlendirmekte ve önceki kuşaklardan sonraki kuşaklara yapılan aktarımla kuşaklar arasında etkileşimin ve iletişimin gerçekleşmesini sağlamaktadır (Kaplan, 2019: 10).

Kuşaklararası ilişki, toplum ideolojisinin bir parçasıdır. Kuşaklararası ilişkiler üzerinde; iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin, kuşaklar arasında bulunan eğitim, yaşayış, değer yargısı ve kültür farklılıklarının, küreselleşme ve bununla bağlantılı olarak modernleşme sürecinin ciddi etkileri bulunmaktadır. Söz konusu bu gelişmeler kuşakların birbiriyle ilişkisini ve etkileşimini etkileyerek kuşaklar arası farklılıklara neden olmaktadır (Kavut, 2015: 45). Bu kapsamda aynı kuşak içerisinde yer alan kişilerin benzer deneyimleri yaşayıp, benzer özelliklere sahip olmalarının yanı sıra, dünyaya geldikleri sürecin getirilerinden farklı özelliklere de sahip oldukları görülmektedir (Duman, 2019: 190). Kuşakların kendilerinden önce ve sonra gelen diğer kuşaklarla olan ayrımları/farklılıkları aynı zamanda çatışmayı da beraberinde getirmektedir.

Toplumsal hayatın bir parçası olarak karşımıza çıkan çatışmanın varlığı kaçınılmazdır. Çatışma, kuşaklar arasında olabildiği gibi insanlar ve meslekler arasında da görülebilmektedir. Toplumda var olan çatışma eğilimi kentleşme, mesleki farklılaşma, yaygın eğitim ve yaşam anlayışlarında yaşanan değişimlerle kuşaklar arasında farklılıkları da beraberinde getirmektedir. Kuşaklar arası çatışma; duygu, düşünce, beklenti ve amaç farklılıklarından kaynaklanmakta ve yeni değerlere, gelişmelere açık olan gençler ile daha tutucu, yerleşik değerlere önem veren yetişkinler arasında gerçekleşmektedir. Kuşaklar arası çatışma konuşma şekli, beğeni, giyim tarzı, bakış açısı, yaşam şekli, tutum ve inançlar olmak üzere her alanda kendi gösterebilmektedir (Korkmaz, 2019: 23-25).

Toplumda birçok alanda değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Bu değişimlerin gerçekleştiği alanlar içerisinde doğal bir durum olarak görebilecek olduğumuz kuşak çatışması da yer almaktadır (Tezcan, 2016: 102). Toplumda değerler ve ilişkiler bir değişime, dönüşüme uğramakta ve yaşanan bu değişimler de kuşaklararası çatışmayı tarihin her döneminde gözlenebilir bir olgu olarak karşımıza çıkarmaktadır (Duman, 2019: 212). Aynı kuşakta bulunan kişiler diğer kuşak gruplarından farklı özellikler sergileyerek onlardan ayrılmakta ve kendi içlerinde benzerlik göstermektedir. Bu benzerlikler kişilerin bakış açıları, öncelikleri, algıları, duyguları, yargıları ve davranışları üzerinde görülebilmektedir. Bu kapsamda her yeni kuşak kendinden önceki kuşak veya kuşaklardan değişen tutum, inanç, yaşam şekli ve davranışları hususunda ayrılmaktadır (Subaşı Baybuğa, 2017: 107). Aynı zaman diliminde dünyaya gelmiş ve aynı kuşak içerisinde yer alan kişiler, benzer şartları deneyimlemeleri ve aynı zamanın ruhuna sahip olmaları yönüyle kendi içlerinde çatışma ve anlaşmazlık yaşamamaktadır. Çatışma, farklı dönemlerde doğmuş, farklı koşulların etkisiyle yetişmiş, farklı değerlere sahip olan diğer kuşaklararası ortaya çıkmaktadır (Duman, 2019: 190).

Kültür, kişilerin benzer tutum ve davranış geliştirmelerinde ciddi bir etkiye sahiptir. Zaman içerisinde kültürde meydana gelen değişimler, o kültür etkisinde yetişen kişilerin davranışlarına, bakış açılarına, değerlerine de yansımaktadır. Bu kapsamda, kültürde yaşanan değişimlerle birlikte farklı zaman dilimlerinde doğan, farklı kuşaklar içerisinde yer alan kişiler arasında birtakım ayrımlar/farklılıklar ortaya çıkmaktadır (Şalap, 2016: 25). Kuşaklar yaşadıkları dönemler içerisinde, Dünya’da ve özellikle Türkiye’de yaşanan önemli olaylardan, kültürde meydana gelen değişimlerden etkilenmektedir. Türkiye’de kuşaklararası farklılıkların anlaşılmasında toplumda yaşanan sosyal, psikolojik, ekonomik ve siyasal olayların etkisi büyüktür (Kazkondu, 2020: 37). Kuşakların sahip oldukları değerleri, davranışları ve tutumları; savaş, salgın hastalık, kriz gibi toplumda yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyokültürel olaylar ve değişimler farklılaştırmaktadır. Benzer koşulların ve olayların etkisi altında olan, aynı dönemde yaşayan kişiler üzerinde söz konusu bu olayların etkisi de benzer olmaktadır (Kayacan, 2016: 73).

Tarihin her döneminde kuşaklararası ortaya çıkan farklılıklar fark edilmiştir. Her yeni kuşak kendinden önceki kuşaklardan ayrı bir yapıya ve özelliğe sahiptir. Farklı dönemlerde dünyaya gelen ve dünyaya gelmiş olduğu dönemin koşulları altında büyüyen kuşak üyelerinin değişen bakış açıları, alışkanlıkları, davranışları çerçevesinde gittikçe gelenek, görenek ve değerlerden uzaklaştığı görülmektedir (Demir vd., 2017: 79).

Her kuşak kendinden bir önceki kuşağa göre kendini geliştirmektedir. Bu gelişmeler, kuşakların sahip olduğu tutumların, davranışların ve değerlerin değişmesine ve bu sebeple de kuşaklararası farklılıkların oluşmasına, kuşaklararası çatışmanın ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Pekmezci, 2017: 13). Kuşakların farklı kişiliğe sahip olması, yaşayış farklılıkları, toplumsal ve kültürel değerlerde meydana gelen ayrışmalar, kişilerin bulunmuş olduğu yaş gruplarıyla ilgili etmenler ve aile içerisindeki yetiştirme tarzları kuşak çatışmasının başlıca nedenleri arasında ifade edilebilmektedir (Duman, 2019: 216-218).

Kuşakları arasındaki temel farklılıklarda yaş, karakter, sosyal yaşam ve siyasi değişimlerin dikkate alındığı, fakat ayrışmaların aslında kişilerin doğmuş oldukları dönemlerin farklı olmasından kaynaklandığı görülmektedir (Demir vd., 2017: 80). Kuşak çatışmasının ana faktörlerinden biri olarak gösterilen yaş faktörü kişilerin kendilerinden büyük, önceki kuşaklardan ve kendilerinden sonra gelen yaşça küçük olan kuşaklardan farklı davranmalarına ve düşüncelerine neden olmaktadır (Duman, 2019: 191). Farklı dönemlerde dünyaya gelen kişiler farklı koşullara ve olaylara maruz kalmakta ve söz konusu koşullar ve olaylar onlar üzerinde kalıplaştırılabilir bir etkiye sahip olmaktadır. Kişilerin yaşamış oldukları zaman diliminin ve yaşlarının benzer olması, diğer kuşaklarla aralarında çatışmanın yaşanmasına neden olurken; aynı zamanda kuşakların kendi içlerinde benzer davranış biçimleri, eğilim, anlayış, duygu ve düşüncelere de sahip olmalarını sağlamaktadır (Demir vd., 2017: 80).

Anlaşılabileceği gibi, kuşaklararası çatışmanın nedeni olarak pek çok farklı etken öne sürülmektedir. Her yeni kuşak, kendisinden önceki eski kuşağı gerici, baskıcı, tutucu, yobaz, despot, otoriter olarak ifade ederken; diğer yandan eski kuşak da yeni kuşağı asi, züppe, sorumsuz, akılsız, saygısız olarak ifade etmektedir. Eski kuşak yeni kuşağa göre daha muhafazakar, daha tutucu görülürken, yeni kuşağın eleştirel ve yargılayıcı görüşe sahip kişilerden oluştuğu düşünülmektedir. Toparlayacak olursak, kuşaklar arasında çatışmaya sebep olan temel farklılıklar olarak aynı kuşağın üyesi olan bireylerin; tarih içerisinde ortak bir yaş noktasına sahip olmalarından kaynaklı olarak aynı tarihi olayları ve sosyal eğilimleri deneyimlemeleri, içinde bulundukları döneme ve yetiştirilme tarzına uygun olarak davranış ve ortak inançları paylaşmaları ve son olarak aynı kuşak içerisinde yer aldıkları akranları ile aynı gruba dâhil olmalarının bilincinde olarak grup aidiyetine sahip olmaları ifade edilebilmektedir. Aynı kuşağa mensup olan kişiler arasında davranış, tutum, anlayış, algı ve iletişim hususunda benzerlik bulunurken, farklı

tarihsel süreçlerde dünyaya gelmiş kişilerden oluşan farklı kuşaklar arasında benzerliklerden ziyade farklılıkların ve çatışmaların varlığı söz konusudur (Duman, 2019: 191-192).

Yapmış olduğumuz çalışma kapsamında, kuşaklararası farklılıklardan biri olarak ifade edebilecek olduğumuz kuşakların dindarlık yorumundaki algı farklarının, dini semboller ve dini pratikler düzleminde ele alınarak Trabzon'da yaşayan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyeleri ile yapılan mülakatlar aracılığıyla incelenip ortaya konulması amaçlanmaktadır.

2.4. Araştırmanın Kuramsal Perspektifi: Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın Gerçekliğin Sosyal İnşası Kuramı

İnsanoğlu yeryüzünde yaşadığı müddetçe çevresini ve yaşamını anlamaya çalışmış ve bu kapsamda dinler; insanların bulundukları dünyayı, ahireti ve daha birçok şeyi anlamasını kolaylaştırmıştır. Din, toplumda derin etkilere sahip bir olgudur. Modern zamanda gelişen felsefi düşünce ve ekollerin dikkatini dini alana yöneltmesiyle birlikte pek çok ekol tarafından dine yönelik farklı tutumlar geliştirilmiştir. Bu kapsamda Berger ve Luckmann'ın Gerçekliğin Sosyal İnşası adlı eseri, sosyoloji dünyasında etkili olduğu kadar din sosyolojisi dünyasında da etkili olmuştur. Söz konusu bu eserde geliştirmiş oldukları teorik çerçeveyi Berger, Kutsal Şemsiye'de; Luckmann da Görünmeyen Din'de din fenomenine uygulamıştır. Onlara göre din sosyolojisi olmaksızın bilgi sosyolojisi düşünülememekte; din sosyolojisi, bilgi sosyolojisinin bütünüleyici ve hatta merkezi bir parçasıdır (Dereli, 2012: 105).

Araştırma kapsamında toplumun bir üyesi olarak insanların birbirleriyle iletişim kurarak ve etkileşim içerisine girerek din ve dindarlık alanına yönelik gündelik hayat içerisinde inşa etmiş oldukları anlamın; kişilerin yaşamış oldukları döneme, koşullara, birbirleriyle olan etkileşimlerine göre değişip değişmediği, insanlar tarafından oluşturulan anlamda zaman içerisinde eski ve yeni kuşaklar arasında bir farklılığın yaşanıp yaşanmadığının araştırılmak istenmesi sebebiyle teorik zemin Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın gerçekliğin sosyal inşası kuramına dayandırılarak tasarlanmıştır.

2.4.1. Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın Kuramsal Anlayışı

Peter Berger, sosyoloji ve din sosyolojisi alanında ortaya koymuş olduğu kavram ve kuramlarla önemli bir yer edinmiş olan sosyologdur. Modernite, sekülerleşme ve çoğulculuk gibi tartışmalı konular ile ilgili pek çok eser ortaya koymuştur. Çok sayıda kitabı ve yüzü aşkın makalesi bulunmaktadır. Bilgi sosyolojisinde Thomas Luckmann ile birlikte fenomenolojik bakış açısını sosyoloji ve din sosyolojisine uyarlayarak yeni bir anlayış geliştirmiştir (Dereli, 2016: 241). Weber, Schutz, Marx, Durkheim, Halbwach, Gehlen gibi düşünürlerin görüşlerinden etkilendiklerini ifade eden Berger ve Luckmann, devlerin omuzlarına çıkarak, onların fikirlerinden

hareketle yeni bir sentez oluşturdıklarını ifade etmişlerdir. Sosyoloji ve din sosyolojisinin önde gelen isimlerinden Peter Berger ve Thomas Luckmann, birlikte kaleme aldıkları “Gerçekliğin Sosyal İnşası” adlı eser ile ünlerine ün katarak zirveye çıkmıştır. Berger ve Luckmann ortaya koymuş oldukları bu eserde fenomenolojiye dayalı bir toplum kuramı geliştirmişlerdir. Fenomenolojik sosyoloji insan davranışının altında yatan sebeplerle ilgilenmekten ziyade, insan davranışıyla ilgili görüşler ortaya koymakta; fenomenologlar ise insanların davranışlarının nesnel olarak ölçülmesinin mümkün olmadığını ifade ederek insanlar, olaylar, nesneler ve halk tipleri arasında ortak özelliklere göre sınıflandırma yaparak ortaya konulan kategoriler çerçevesinde dünyayı anlamaya çalışmaktadır (Dereli, 2016: 232).

Yorumlayıcı sosyoloji içerisinde yer alan Berger ve Luckmann gündelik hayatın oluşumunu birey merkezli görmektedirler. Onlara göre bireysel eylemlerin bir ürünü olarak toplumsal gerçeklik ortaya çıkmakta, birey ve toplum arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Birey ve toplum arasındaki ilişki çerçevesinde birey ve toplum hem etkileyen hem de etkilenen olarak birbirlerini üretmekte ve ürettikleri gerçeklikten etkilenmektedirler. Peter Berger ve Thomas Luckmann’a göre toplum olarak da ifade edebilecek olduğumuz gündelik hayat ile birey arasında karşılıklı bir ilişki bulunmakta, birey bir yandan gündelik hayatı üretirken bir yandan da ondan etkilenmektedir. Ancak toplumsal gerçekliğin üretilmesindeki en önemli etken Peter Berger ve Thomas Luckmann’a göre dildir (Berger ve Luckmann, 2008: 55).

Berger ve Luckmann için gerçeklik, bilgi sosyolojisi tarafından incelenmesi gereken bir olgudur. Buna göre gerçeklik toplumsal olarak inşa edilmiştir, üreticisi toplumdur, bireyden bağımsız bir gerçeklik yoktur. Berger ve Luckmann’a göre gerçeklik sosyal olarak inşa edilmiştir ve bu gerçekliğin inşa edilme, yeniden üretilme dinamiklerinin analizi ise bilgi sosyolojisinin temel görevleri arasında yer almaktadır. Berger ve Luckmann’a göre bilgi sosyolojisi, bir toplumda bilgi olarak kabul edilen her şeyle ilgilenmektedir. Bilgi sosyolojisi; bilgi olarak kabul edilen tüm unsurların analiz konusu edilmesi ve sosyolojik çözümleme kapsamında değerlendirilmesini içermektedir. Bu kapsamda gerçeklik ve bilgi kavramları Berger ve Luckmann’ın ortaya koymuş olduğu kuram içerisinde önem kazanmaktadır (Uluocak, 2018: 270-272).

Gerçekliğin sosyal inşası tezinde Berger ve Luckmann, sosyo-kültürel gerçekliği etkileşimci, bütünlüklü ve ilişkisel bir temelde ele almaktadır. Toplumda insan hayatının genel şartlarını ve temel yapılarını ortaya koyabilmek amacıyla Berger ve Luckmann anlamı, öznel ve nesnel boyutlarıyla derinlemesine irdelenmişlerdir. Gerçeklik onlara göre sosyal olarak inşa edilmiştir. Berger ve Luckmann anlamı, toplum içerisinde sosyalleşen bireyin bilincindeki öznel inşalar ile toplumsal gerçeklik alanı içerisinde yer alan nesnel anlam inşaları arasındaki ilişkisellik temelinde üç ayrı diyalektik üzerinden analiz etmişlerdir. Bu bağlamda gerçekliğin sosyal inşası tezi kapsamında sosyo-kültürel gerçeklik öznel ve nesnel gerçeklik temelinde içselleştirme, dışsallaştırma ve nesnelleştirme olmak üzere üç temel diyalektik üzerinden açıklanmaktadır

(Uluocak, 2018: 269). Bu kapsamda içselleştirme, dışsallaştırma ve nesnelleştirme Berger ve Luckmann'ın fenomenolojik sosyolojik kuramının anahtar kavramları olarak karşımıza çıkmaktadır. Onlara göre toplum sadece insanın dışında değil, aynı zamanda içindedir. Toplum bir yandan hareketlerimizi kontrol ederken diğer yandan kimliğimizi, duygularımızı, düşüncelerimizi, algılarımızı şekillendirmekte ve toplumda bulunan yapılar bilincimizdeki yapılara dönüşmektedir (Dereli, 2012: 104).

Berger ve Luckmann'a göre bilincin karmaşık bir formu olarak ifade edilen anlam, sosyalleşen bireyin bilincinde inşa edilmektedir. Anlam kendi kendine var olmamakta, anlamın bir referans noktası bulunmaktadır. Gerçeklik tek değildir, çok katmanlı/çoklu gerçeklik vardır (Berger ve Luckmann, 2015: 9). Berger ve Luckmann'a göre sosyal eylemlerin ve sosyal ilişkilerin çok katmanlı, karmaşık bir yapıya sahip olması, anlamın söz konusu bu çok katmanlılık üzerinden inşa edilmesini beraberinde getirmektedir. Bireyin bilincindeki anlam inşası, gündelik hayat gerçekliği içerisindeki sosyal eylemlerle ilişkili olarak, kişilerin kimlikleri çerçevesinde biçimlenmektedir. Anlamın çok katmanlı yapısı içinde yer alan basit katmanlar öznel olarak oluşturulurken, anlamın daha yüksek katmanları öznel anlamların nesnelleşmesine bağlı olarak şekillenmektedir (Uluocak, 2018: 274). Berger ve Luckmann'a göre anlamın alt evrenleri arasında bir çatışma ve rekabet söz konusu olabilmektedir. Bireylerin farklı yaşam deneyimlerinin bir ürünü olarak ortaya çıkan çoklu öznel gerçeklikler arasında kendini en üstün gerçeklik olarak sunan gündelik hayatın gerçekliğidir. Modern dönemde üretilmesi ve iletilmesi hususunda anlamın çok katmanlı bir yapıya sahip olması birtakım sorunların yaşanmasına da neden olmaktadır (Berger ve Luckmann, 2015: 10).

Berger ve Luckmann'a göre gündelik hayat gerçekliğinin sosyolojik analizi, bu gerçekliğin toplumun üyelerinin ortak duyularındaki halleriyle çalışılmasını gerekli kılmakta ve bu bağlamda söz konusu analiz, teorik olmaktan çok ampirik bir sosyolojik araştırmanın konusu olmaktadır. Gündelik hayatın gerçekliği, özneler arasında yaşanan etkileşim sonucunda oluşan bir gerçekliktir. Gündelik hayattaki bilginin temel kaynağı konumundaki toplum üyeleri çok sayıda öznel gerçekliğe sahiptir. Bu sayısız öznel gerçeklikten nesnel toplumsal gerçeklik alanının nasıl inşa edildiği Berger ve Luckmann'ın tezinin temel sorunsalı olarak ifade edilmektedir. Kişilerin farklı yaşam deneyimlerine sahip olması çoklu gerçeklik algısının oluşmasına neden olmakta ve bu kapsamda kendini en üstün olarak sunan gerçeklikle toplumsal gerçeklik inşa edilmektedir (Uluocak, 2018: 273-274).

2.4.2. Berger ve Luckmann'ın Kuramının Temel Kavramları

Toplumun oluşumunu üç safhadan oluşan diyalektik bir süreçle açıklayan Peter Berger ve Thomas Luckmann, söz konusu bu döngüsel üç aşamayı 'dışsallaştırma', 'nesnelleştirme' ve 'içselleştirme' olarak ifade etmektedir. Berger ve Luckmann, sözünü ettiğimiz bu üç safhayı şu cümlelerle özetlemektedir:

“Toplum insani bir üründür. Toplum, nesnel bir gerçekliktir. İnsan, sosyal bir üründür” (Berger ve Luckmann, 2008: 92).

Bu söylemdeki “Toplum insani bir üründür” cümlesi dışsallaştırmayı; “Toplum, nesnel bir gerçekliktir” cümlesi nesnelleştirmeyi; “İnsan, sosyal bir üründür” cümlesi ise içselleştirmeyi ifade etmektedir. Berger ve Luckmann’a göre gerçeklik sosyal olarak inşa edilmiştir. Çoklu öznel gerçekliklerden nesnel gerçekliğin inşa edilmesi sürecinde, Berger ve Luckmann’ın kuramının temel kavramlarını oluşturan dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme olarak ifade edilen üç temel moment rol oynamaktadır (Uluocak, 2018: 274).

2.4.2.1. Dışsallaştırma Kavramı

Berger ve Luckmann’ın gerçekliğin sosyal inşası kuramı dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme olmak üzere üç önemli döngüsel ayaktan oluşmaktadır. Bu aşamalardan ilki olan dışsallaştırma, toplumun kuruluşu hakkında ortaya atılan diyalektik sürecin ilk safhası olarak karşımıza çıkmaktadır. Dışsallaştırmada bireyler gerçekleştirmiş oldukları etkinlikler ile kendi dünyalarını inşa etmektedir. Bu aşamada toplumsal düzen, devam etmekte olan insani bir üretim olarak görülmektedir. Toplumsal düzen, geçmişte insanların etkinlikleri çerçevesinde oluşmuştur ve insanlar onu üretmeye devam ettiği müddetçe de var olmaya devam edecektir (Dereli, 2012: 102).

Antropolojik ve biyolojik bir zorunluluk olarak ifade edilen dışsallaşma safhası, diyalektik sürecin üretim safhasıdır. Dışsallaştırma olarak ifade edilen söz konusu bu üretim safhası, Berger ve Luckmann tarafından kurumlaşma ve meşrulaştırma olmak üzere iki sosyal mekanizma ile açıklanmaktadır. Bu kapsamda toplumun nesnel gerçekliğinin incelenmesinde Berger ve Luckmann, kurumlaşma ve meşrulaştırma kavramları üzerinde durmuştur. Hiçbir kurum verili değildir. Kurumlar, toplum tarafından üretilmektedir. Toplum tarafından üretilen bu kurumlar bir defaya mahsus bir üretimi kapsamamakta, her gün toplumsal düzen içerisinde yeniden üretilmektedir. Kurumların yeniden üretildiği toplumsal düzen ise birey eylemlerinden bağımsız değildir, toplumsal düzen dışsallaştırmaların ve kurumların bir bütünüdür (Metin, 2011: 77).

“İnsanlaşma süreci, bir çevreyle girilen karşılıklı ilişki içerisinde vuku bulur” (Berger ve Luckmann, 2008: 73).

Sosyo-kültürel oluşumların çeşitliliğini belirleyen biyolojik olarak sabitlenmiş bir alt-katman olması anlamında bir insan doğası yoktur. Yalnızca, insanî sosyo-kültürel oluşumlara izin veren ve sınırlar koyan (dünyaya-açıklık ve içgüdü yapısının yoğrulabilirliği gibi) antropolojik sabiteler anlamında bir insan doğası söz konusudur (Berger ve Luckmann, 2008: 74).

Berger ve Luckmann'ın bu çıkarımlarına uygun olarak kurumların temelinde mutataştırma/alışkanlık haline getirme yer almakta ve kurumsallaşma süreci alışkanlık haline getirme, gelecek kuşaklara aktarma ve şeyleştirme olmak üzere üç aşamalı süreçten oluşmaktadır. Mutataştırma, bir eylemin tekrarlanmasıdır. Kurumlar, birey eylemlerinin mutataştırılması sonucunda meydana gelmekte ve dışsallaştırılmış birey eylemlerinin sonucunda ortaya çıkmaktadır (Metin, 2011: 78). Berger ve Luckmann, mutataştırılmış eylemleri ve bunlardan türeyen karşılıklı tipleştirilmeleri kurumlaşmanın temeli olarak görmektedir.

“Ne zaman ki mutataştırılmış eylemlerin fâil tipleri tarafından karşılıklı bir biçimde tipleştirilmesi söz konusu olur, o zaman kurumlaşma vuku bulur. Farklı bir biçimde söylersek, böylesi her tipleştirme bir kurumdur” (Berger ve Luckmann, 2008: 82).

Kurumsallaşma, birey eylemlerinin dışsallaştırılması ve dışsallaştırma eyleminin sık bir şekilde tekrarlanmasıyla oluşmakta, bireyin ikna edilmesiyle de kalıcılaşımaktadır. Meşrulaştırma ise, kurumsallaşma sürecindeki söz konusu üç aşamadan biri olan gelecek kuşaklara aktarma kısmında devreye girmektedir. Bu bağlamda meşrulaştırma, ikinci dereceden bir anlam nesnelleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Meşrulaştırmanın ana işlevi; kurumlaşmış nesnelleşmelerin nesnel olarak ulaşılabilir, öznel olarak makul hale getirilmesidir (Berger ve Luckmann, 2008: 135).

2.4.2.2. Nesnelleştirme Kavramı

Berger ve Luckmann'ın gerçekliğin sosyal inşası kuramındaki üç döngüsel aşamadan ikinci aşama olan nesnelleştirme, dışsallaştırma aşamasında bireylerin ikna edilmesiyle gerçekleşen kalıcılaşma sürecini ifade etmektedir. Bireyin dışsallaştırılan eylemi artık ‘şeyleşmiş’tir. Bu durumda bireyin dışsallaştırılan eyleminin; birey eylemlerinin sonucu olarak ortaya çıktığı ve değiştirilebilirliği unutulmakta, bir anlamda eylem insansızlaştırılmakta ve tabiatın kanunlarından biriymiş gibi algılanmaya başlanmaktadır (Dereli, 2016: 233).

Çoklu gerçeklikler içerisinde kendini en üstün gerçeklik olarak sunan gündelik hayatın gerçekliği, zihinler için nesneleşmiştir. Söz konusu bu gerçeklik, bedenimizin buradılığı ve mevcudiyetimizin şimdiliği ile açıklansa da, gerçekliğin bizden önce de var olduğu ve bizden sonra da yine var olacağı bilinmektedir. Tam da bu noktada bunu bilmemizi sağlayan, gerçekliğin nesnelleşmesidir ve gündelik hayatı var eden de bu nesnelleşmelerdir (Metin, 2011: 76).

Berger ve Luckmann’a göre gündelik hayatın gerçekliği, nesnelleşmiş gibi görünmekte ve nesnelleşme; kişilerin gündelik hayatı önceden düzenlenmiş, kendisini insanlara kabul ettiren fakat görünüşte onlardan bağımsız bir gerçek olarak algılama süreci şeklinde ifade edilmektedir. Nesnelleştirme sürecinde nesneleri belirleyen en önemli araç dildir ve gündelik hayatın nesnelleştirilmesi dile ait anlamlarla korunmaktadır. Gündelik hayatın, toplumda yaşayan diğer

insanlarla birlikte sürülen bir yaşam olması sebebiyle, gündelik hayat içerisinde dili anlamak zorunludur. Nesnelleşme aşaması, Berger'in de çalışmalarında sıkça izine rastladığımız "insan görüşü" ile yakından ilgilidir. Doğası gereği insan, toplumsal yaşam içerisinde anlam arayan bir varlıktır ve anlam verme bireysel olduğu kadar toplumsal bir yöne de sahiptir. Bu kapsamda tek tek bireylerin oluşturmuş oldukları anlamlandırmalar sonucunda anlam yapıları inşa edilmekte ve toplumsal/kültürel bir anlam dünyası kurulmaktadır (Dereli, 2012: 102-103).

2.4.2.3. İçselleştirme Kavramı

Berger ve Luckmann'ın gerçekliğin sosyal inşası kuramında dışsallaştırma ve nesnelleştirme aşamalarından sonra gelen, üçüncü aşamayı oluşturan içselleştirme; "Nesnel bir olayın ifadelendirilmiş bir anlam olarak, yani bir diğer kişiye ait olup tam da bu yüzden benim için öznel bakımdan anlamlı hâle gelen öznel süreçlerin bir tezahürü olarak dolaysızca kavranması ya da yorumlanması" olarak ifade edilmektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 190).

Toplum içerisinde birey, hem kendi varlığını dışsallaştırmakta hem de nesnel bir gerçeklik olarak içselleştirmektedir. Toplumun ve toplumun bir parçasının dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme olarak ifade edilen üç döngüsel aşama tarafından eş zamanlı olarak tanımlanması önemli bir noktaya tekabül etmektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 189). Nesnelleşen değer ve eylemler yeni nesiller tarafından içselleştirilmekte, yeni nesil eylemleri ve oynadıkları rollerle nesnelleşmiş olanı tekrar dışsallaştırmaktadır. Söz konusu bu döngü, gündelik hayatın gerçekliğinin döngüsüdür ve bu döngüde değişim topluma bağlı olmakla birlikte çok yavaştır (Dereli, 2016: 233). Öznel gerçekliğin oluşması içselleştirme aşamasıyla gerçekleşmekte, nesnelleşen gerçeklik toplumsallaşan birey tarafından içselleştirilmektedir. Toplum ve birey arasında diyalektik ilişki bulunmaktadır; herhangi bir nesnel gerçekliği içselleştiren birey, içselleştirmiş olduğu nesnel gerçekliği gündelik hayat içerisinde tekrar dışsallaştırmakta ve bu gerçekliğin diğerleri tarafından da içselleştirilmesini sağlamaktadır. Böylece, birey bir yandan toplum tarafından şekillendirilirken bir yandan da toplumu şekillendirmektedir (Metin, 2011: 81).

Berger ve Luckmann'a göre birey, kendisinden önce var olan bir yapı yani toplum içerisinde doğmaktadır. Birey doğduğunda söz konusu bu yapının bir parçası değildir fakat bu yapının bir parçası olma eğilimine sahiptir. Bireyin yapının bir parçası olma sürecinin başlangıç noktası olarak da ifade edilen içselleştirmenin iki önemli işlevi bulunmaktadır. Bu kapsamda; insanların içinde yaşamış oldukları dünyanın yalnızca öznel süreçlerinin anlanması ve dünyanın anlamlı ve sosyal bir gerçeklik olarak görülmesi içselleştirmenin işlevleri olarak ifade edilmektedir. Böylelikle birey içselleştirme süreci içerisinde ötekinin dünyasında yaşamakla kalmamakta, aynı zamanda ötekinin dünyasına ortak olmaktadır (Uzun ve Şafak Uzun, 2017: 512). Berger ve Luckmann'a göre içselleştirme, bireyin nesnel bir gerçeklik olarak topluma kapsamlı bir biçimde katılması yani

toplumun bir üyesi olmasıdır. Toplumsallaşma, sosyalizasyon yani toplumun bir üyesi olma; bireyin toplumu, sosyal dünyayı kendine mal etmesiyle gerçekleşmektedir (Gedikli, 2016: 85).

Sosyalizasyon olarak da ifade edebilecek olduğumuz içselleştirme; bireyin annelik, babalık gibi toplumsal davranış kalıplarını, birtakım bilgileri kendine mal etmesidir (Dereli, 2012: 103). Berger ve Luckmann'a göre bireyin sosyalizasyonu asli sosyalizasyon ve tali sosyalizasyon olmak üzere iki aşamada gerçekleşmektedir. Asli sosyalizasyon, aile ve yakın çevre içerisinde gerçekleşmektedir. Birey asli sosyalizasyonda çocuklukta karşılaştığı, başta ebeveynler olarak ifade edebilecek olduğumuz, anlamlı ötekiler ile gerçekleştirmiş olduğu ilişki vasıtasıyla toplumun bir üyesi haline gelmektedir. Asli sosyalizasyon, bireyin doğumu ile yetişkinliğine kadarki temel yetiştirme ve bilgilenme ortamı olarak ifade edilmektedir. Asli sosyalizasyon sürecinde birey, anlamlı ötekilerin rol ve tutumlarının yanı sıra, aynı zamanda içinde yaşamış oldukları dünyayı da benimseyerek kimlik kazanmaktadır. Tali sosyalizasyon ise, bireyin hayatı boyunca karşılaştığı tüm kurum ve kurumsal süreçlerdeki sosyalizasyondur. Yetişkinlik sosyalizasyonu olarak da düşünülebilen tali sosyalizasyon, temelde kişinin meslek çevresinin etkin olduğu, toplumsal iş bölümü neticesinde ortaya çıkan sosyalizasyondur. Asli sosyalizasyon süreciyle sosyalleşmiş olan birey, tali sosyalizasyon sürecinde toplumun nesnel dünyası içerisinde yer alan yeni kısımlara da dâhil olmaktadır (Balkız ve Öğütle, 2012: 39). Kişilerin kimliklerinin oluşmasında kişinin sahip olduğu tüm sosyal ilişkilerle birlikte hem anlamlı ötekiler olarak ifade edilen yakın çevresinin hem de uzak çevresinin etkin bir rol oynadığı ve bu kapsamda asli sosyalizasyon kadar tali sosyalizasyonun da önemli bir role sahip olduğu görülmektedir (Gedikli, 2016: 88).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KUŞAKLARIN DINDARLIK YORUMUNDA DİNİ PRATİKLERİN VE SEMBOLLERİN ETKİSİ

3.1. Dindarlık Tanımlamaları ve Dindar Kişi Tasnifi

İnsanlık tarihinin hemen hemen her döneminde inanç sistemleri, büyük bir önem teşkil etmektedir. Din, insanların hayatını şekillendirmekte, sosyal, kültürel ve ekonomik hayat içerisinde düzenin kurulması hususunda önemli katkılar sunmaktadır.

Toplumlarda çok büyük bir etkiye sahip olan din kavramı gibi dindarlık kavramının da tanımlanması oldukça zordur. Din kavramının tanımında ortaya çıkan çeşitlilik, dindarlık kavramı için de söz konusudur ve dindarlığın tanımlanması hususunda birçok güçlüklerle karşılaşmaktadır. Her dinin kendine özgü inanç pratikleri, dindarlık formları, organizasyon şekilleri olduğu gibi aynı zamanda her din içerisinde farklılıklar ve ayrışmalar da bulunmaktadır. Literatür incelendiğinde din, kişinin hayatını şekillendiren, davranışlarına yön veren, yaşamına anlam katan inançlar, semboller ve törenlerden oluşan sistem anlamına gelirken; dindarlık ise, dinine sıkıca bağlı olma durumu ve aynı zamanda bireyin benimsemiş olduğu dini algılaması ve yorumlamasıyla birlikte bunu tutum ve davranışlarına yansıtması olarak ifade edilmektedir.

Dindarlık, kişinin hayatında dinin önemini, dine inanma ve bağlanma derecesini ifade eden bir kavramdır. Kişinin inandığı ve edindiği bilgilere uygun olarak yaşama isteği, dindarlığı açısından büyük bir öneme sahiptir. Her din teolojik bir yapıya ve bu yapının içinde belirlenmiş olan çeşitli ibadetlere sahiptir. Dindarlık, bu inanç ve ibadetler vasıtasıyla sosyal hayatta görünür hale gelmekte ve dinî ibadet gibi birtakım ortak davranışların gerçekleştirilmesi dindarlığın toplumsal boyutunu oluşturmaktadır. Yapılan görüşmeler esnasında Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyelerinden oluşan katılımcılara dindarlığın onlar için neyi/neleri ifade ettiği, dindar kişiyi nasıl tasnif ettikleri sorulmuş ve genellikle literatürde hâkim olan noktalara değinilerek katılımcılar tarafından iki yönlü bir dindarlık tanımının yapıldığı görülmüştür. Dindarlığa dair katılımcılar tarafından yapılan tanımlamalardan ilki, dindarlığın dini ibadetler ekseninde gerçekleştirilen eylemler ile ilgili olan kısmına aittir.

Dindarlık; Allah'ın beş şartını yerine getirmektir. Kelime-i şahadet getirmek, Allah'a ve meleklerine inanmak, namaz kılmak, hacca gitmek, oruç tutmak ve Kur'an-ı Kerim'deki İslami objelere uymak. Yani dindarlık benim için dinin gereklerini yerine getirmektir (BP1, Kadın).

Namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, kurban kesmek gibi ibadetler aracılığıyla Allah'la ilişki kurmak, bağ kurmak benim için dindarlıktır (BP3, Kadın).

Bana göre dindarlık; Allah korkusuna sahip olmak ve buna göre davranmak, yaşamaktır. Dinin gerekliliklerini, farzlarını yerine getirmektir. Namaz kılmak, oruç tutmak, Kur'an okumak, durumun varsa zekât vermek, hacca gitmek, kurban kesmek. Bunlar dindarlık tanımımı oluşturuyor (BP5, Kadın).

Dindarlık, İslam'ı yaşamaktır, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, Kur'an okumak, Allah'a ve Peygamberlerine inanmak, hacca gitmek gibi İslam'ın gereklerini yerine getirmektir (BP6, Erkek).

Kişinin namaz kılması, sağlığı elveriyorsa oruç tutması, maddi durumu müsaade ediyorsa zekât vermesi ve hacca gitmesi görevidir, bunları yapması gerekir (BP10, Erkek).

Dindarlık, dinin gerekliliklerinin yerine getirilmesi, namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, zekât vermek gibi dinin emrettiği ibadetleri içselleştirip, bu ibadetlerin kişinin içinden gelerek, içten bir şekilde yapılmasıdır (Y3, Kadın).

Bana göre dindarlık; öncelikle kul hakkı yemeyecek, beş vakit namazını kılacak, orucunu tutacak, zekâtını verecek şekilde dini gelenek ve göreneklere bağlı olmaktır. Bana göre din budur. Dindarlık aslında namaz kılma, oruç tutma, zekât verme, hacca gitme gibi dinin gerektirdiği ibadetleri yerine getirmek ve bu dini ibadetlerin yanında aynı zamanda Allah korkusuna sahip olmaktır (Y6, Erkek).

Dindarlık; kutsal kitabımızda yazılan sorumluluklarımızı yerine getirmektir. Yani dinin gerekliliklerini yerine getirmektir ama gösterişsiz bir şekilde yerine getirmektir. Bunlar; namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, insanlara iyi davranmak gibi farz ve sünnetlerimizin hepsini yerine getirmektir (Y7, Erkek).

Yapılan görüşmelerde katılımcının “Dindarlık; oruç tutmak, namaz kılmak, Kur'an okumak, zekât vermek, hacca gitmek, dinin gerekliliklerinin, farzların yapılması demektir (BP2, Kadın)” olarak ifade etmiş olduğu gibi diğer anlatılardan da anlaşılacağı üzere; katılımcılar tarafından dindarlığın, mensubu olunan dinin gereklerini/farzlarını yerine getirmek ve ona uygun yaşamak olarak ifade edildiği görülmektedir. Katılımcılar dinin gerekleri/farzları olarak; inanca sahip olmak, namaz kılmak, Kur'an okumak, sağlık açısından bir sorun/rahatsızlık söz konusu değilse oruç tutmak, sahip olunan maddi durum uygunsa, müsaade ediyorsa hacca gitmek, zekât vermek ve kurban kesmek gibi dini ibadetleri belirttiği görülmektedir.

İslam anlayışında din, sadece inanç alanıyla sınırlı değildir. Kulluğun bir göstergesi olarak din kişiden, bir kısım davranışları da yerine getirmesini istemektedir. Namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek gibi dini ibadetler, hem bireysel hem de toplumsal alana hitap etmektedir. Kişi ibadetlerini gerçekleştirerek kulluk görevini yerine getirmekte, aynı zamanda dinin nihai amacı olan “iyi insan” olma yolunda ilerlemektedir. Dolayısıyla kişi, bir taraftan öznel tutum ve davranışlar geliştirirken, diğer taraftan da toplum hayatına yönelik tutum ve davranışlar kazanmaktadır. Bu kapsamda görüşmeler esnasında dindarlığa dair katılımcılar tarafından yapılan tanımlamalarda ikinci yön olarak ifade edebilecek olduğumuz tanımlama; dindarlığın ahlak, davranış ve kişisel özellikler ekseninde gerçekleştirilen kısmı ile ilgili olarak ortaya koyulmuş olan görüşleri kapsamaktadır. Katılımcıların dindarlık tanımının diğer yönünü oluşturan söz konusu bu tanımlamada, kişilerin davranışları ve kişisel özellikleri büyük önem taşımakta ve verilen bu önemin katılımcıların tamamı tarafından görüşme esnasında vurgulandığı görülmektedir.

Mesela ben çok dindarım diyelim, dışarda çocuklar oynarken o çocuklara ‘çocuklar burada yaşlı bir hasta var biraz daha sessiz olursanız çok mutlu oluruz, teşekkür ederim’ deyip camdan içeri girersem bu dindarlıktır. Ama cama çıkıp da ağzıma geleni o çocuklara sayarsam bunun dindarlıkla hiç ilgisi yoktur. İslamiyet bu zaten, yani ahlak. Ahlak üzerinden gidiyorum. Ahlak dindarlık üzerinde çok etkilidir, onu tamamlayan bir etkidir. Kişinin helal ve haram kavramına bakışı ve bunu uygulayışı benim için çok çok önemlidir (BP1, Kadın).

Dindarlık; insanın vicdanı, düşüncesi, kafa yapısı, dünyaya bakışı, topluma iyi bir insan olarak önderlik edebilmesi, örnek insan olabilmesidir. İyi bir dindar olmak bence topluma faydalı bir birey olmak, önderlik edebilmek, içinde yaşayabilmektir ve bunu özellikle de davranışlarına, insan ilişkilerine yansıtabilmektir. Dindar olmak sadece Allah’a karşı bir görev değildir, aynı zamanda ahlaklılık/ahlaklı olmak, yardımseverlik yönüyle topluma karşı da bir görevdir. Kişilerin toplum içerisindeki, diğer insanlara davranışı bunda çok etkilidir. Kişinin helal ve haram kavramına bakışı ve bunu davranışlarına yansıttığı çok önemlidir (BP4, Kadın).

Dindarlık helal yemek, haram yememek, birinin hakkına girmemek, insanlara hoşgörülü olmak, saygılı olmak, anlayışlı olmak, kırıncı olmamaktır (BP5, Kadın).

Bana göre dindarlık ahlaklı olmak demektir. Yani dinimiz de, Müslümanlık dini de onu söylüyor zaten. Hani derler ya komşun açken sen de tok gezme diye, dindarlık kaynaşmak demek, yardımlaşmak, onun özgürlüklerine saygı duymak, anlayışlı olmak, iyi davranmak demek. Özellikle ahlaki boyut, davranışsal boyut benim için ön planda. İnsanların helal haram kavramına bakışı ön planda, diğer insanlara anlayışlı, saygılı olup, kibar davranmaları ön planda. Dürüst olması ve ahlaklı olması benim için en ön planda. Hani Müslümanın diğer bir Müslümanın parasını çalması çok günah sayılıyor ya ben işin orasıydım, Müslümansan o değerlere de sahip çıkman gerekir (BP7, Erkek).

Kişinin davranışları kapsamında merhametli olması, davranışsal olarak buna uygun davranması, davranışlarının dinin gerekliliklerine uygun olması, helal yemesi, haram yememesi benim için etkilidir. Mesela bir yerde insanlar öldürülüyor, bu insanın içine dokunur bir şeyler yapmak ister, bu dindar bir insanın davranışdır diye düşünüyorum. İnsanlardaki merhametin hem insan açısından bir getirisi var, hem de din açısından bir getirisi vardır. Allah yardımcıları olsun diye dua eder mesela, bu benim için dindarlıkta bir etkidir (Y1, Kadın).

Bana göre dindarlık haram ve yasak olan şeylerden kaçınmaktır. Ve bunu hem iyi bir insan niyetiyle hem de Allah korkusuyla yapıyor olmaktır. Sen bir şeyden faiz yemiyorsan, zinadan özellikle kaçınıyorsan, iyilikte ve insanlara yardımda ön plana çıkmak istiyorsan ve bunu dininin, Allah'ın bir emri olarak görüyorsan bunlar benim için dindarlıktır. Yani dindarlık, dinin gereklerine uymaktır (Y2, Kadın).

Benim için dindarlık; tamamen iyi biri olarak yaşayabilmek, insanlara saygılı olabilmek, empati sahibi olabilmek, merhametli olabilmek, yani sadece insanlara değil hayvanlara ve doğaya karşı da öyle olabilmek, dünyadaki yerini bilebilmek, yani ben burada bir yer kaplıyorum ve kapladığım bu alan içerisinde kimseye bir zararım olmamalı sadece faydam olmalı diye düşünebilmektir. Yani ben insanları üzmemeliyim, kırmamalıyım, kötü söz söylememeliyim, anlayışlı olmalıyım, kibar davranmalıyım. Ben bu parayı kazandım ama bu hayvanın da karnını doyurmalıyım, ben bununla yükümlüyüm. Veya şuradaki aile aç yatıyor ben ona gidip yardım etmeliyim. Bence dindarlık ağırlıklı olarak çevreye karşı olan bir şeydir (Y5, Kadın).

Bana göre dindarlık; dürüst olmak, dürüst bir şekilde yaşamını idame etmek, insanlara yalan söylememek, insanlara, hayvanlara iyi davranmak, anlayışlı olmak, hak yememek, haram yememektir (Y10, Erkek).

Yapılan görüşmelerde katılımcıların dindarlığı davranışlar ve kişisel özellikler ekseninde ifade etmiş olduğu tanımlamalar; kişilerin toplumda yaşayan diğer insanlara karşı iyi davranması, saygılı, anlayışlı, dürüst, kibar, merhametli, iyi niyetli, ahlaklı, yardımsever, topluma faydalı olması durumlarını kapsamaktadır. Katılımcıların dindarlığa dair görüşlerinde, kişilerin insanlara karşı olduğu kadar hayvanlara ve bitkilere de olmak üzere bütün canlılara, doğaya ve çevreye karşı sorumluluklarının ve davranışlarının da önemli olduğunun belirtildiği görülmektedir. Ayrıca kişilerin helal kazanç sahibi olması, haram yememesi, kul hakkına girmemesi kapsamında helal ve haram kavramlarına bakışlarının ve bunu davranışlarına yansıtışlarının özellikle dindarlığın davranışlar ve kişisel özellikler kapsamında tanımlanan kısmında katılımcıların tamamı tarafından yapılan görüşmeler esnasında vurgulandığı görülmektedir.

Dindarlık, hem bireysel hem de toplumsal boyutlara sahip olan sosyal bir olgudur. Dindarlık bireysel ve toplumsal olmak üzere iki boyutlu bir olgu olması sebebiyle öznel, gözlenebilir ve nesnel bir yapıya sahiptir. Dindarlığın söz konusu iki biçimi birçok durumda birlikte ele alınmakta, bireysel ve toplumsal yönün ayrılmaz bir bütün olarak iç içe geçmiş olduğu ve bazı durumlarda

dindarlık kavramının her iki alanı kapsayacak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Dindarlığın söz konusu bireysel ve toplumsal biçimlerinin, aynı realitenin farklı ve hatta birbirini tamamlayan tezahürleri olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda dinin ve dindarlığın bireysel ve toplumsal boyutlarının, bir madalyonun iki yüzü gibi birbirinden ayrılması veya birinin ötekine indirgenmesi mümkün değildir. Kişinin davranışları, ahlaki ve kişisel özellikleri gibi çeşitli nitelikleri dindarlığın bireysel boyutunu oluştururken, dini ibadetler kapsamında gerçekleştirilen dini eylemler ise dindarlığın toplumsal, gözlenebilir boyutunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda, katılımcıların dindarlığa dair ifade etmiş oldukları görüşlere baktığımızda aslında hem dini eylemleri içerisine alan dini ibadetlerin yani dindarlığın toplumsal boyutunun hem de ahlaki ve kişisel özellikleri kapsamına dâhil eden davranışsal yani bireysel boyutunun literatürde yer alan bilgilerle uyumlu olarak tanımlamalarda vurgulandığı görülmektedir.

Dindarlık kişinin yalnızca dinin gereklerini, dini ibadetleri yerine getirmesiyle sınırlı değildir. Aynı zamanda bunu insanlara karşı davranışlarında da göstermek, saygılı olmak, seviyesini bilmek, sabırlı, anlayışlı olmak, güzel konuşmaktır (BP1, Kadın).

Kişilerin hem ibadetlerini düzgün, düzenli bir şekilde yerine getirmesi, hem de bunları davranışlarına yansıtması, insanlara anlayışlı ve iyi davranması gerekmektedir (BP2, Kadın).

Dindarlık sadece ibadetlerin yerine getirilmesi değildir, aynı zamanda insanların davranışlarının da düzgün olmasıdır. Beni kırdıktan sonra senin ne anladım o Müslümanlığından (BP5, Kadın).

Benim için dindarlık; namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, Kur'an okumak, Allah'a ve Peygamberlerine inanmak, hacca/umreye gitmek gibi İslam'ın gerekliliklerini yerine getirmek, bunları davranışlarına yansıtmak, haram yememek, insanlara iyi davranmaktır. Din benim için bütüncüdür, hepsinin bir arada yapılması gerekir (BP6, Erkek).

Dindarlık sadece dini ibadetlerin yerine getirilmesi değildir, aynı zamanda kişinin davranışlarına da bunları yansıtmasıdır. Yardımlaşması olacak, yardım etmesi olacak, kul hakkı yemeyecek, insanlara iyi davranacak, sadece insanlara değil bütün canlılara iyi davranacak. Benim için bütüncül bir dindarlık tanımı var (BP8, Erkek).

Dindarlık; insanın inanmış olduğu dinin gereklerini yerine getirmektir ve bunu ahlakla bütünleştirmektir. Dindar kişi; inancı gereği yapması gereken şeyleri yapan aynı zamanda toplumun diğer kesimlerine de bunu saygılı bir şekilde yansıtan kişidir. Diğer insanların haklarına da saygı göstererek bunu uygulamasıdır. Dinin gerekliliklerinden kastım namaz kılma, oruç tutma gibi dini ibadetlerdir. Sadece şekil olarak değil, dinin vicdanlı olmak, görüş alışverişinde bulunmak, insanların haklarına saygı göstermek ve ahlaklı olmak gibi bazı gerekleri de vardır (BP9, Erkek).

Dindarlık bana göre sadece ibadetleri yerine getirmek demek değil, sadece onları kapsamıyor. Mesela kişi beş vakit namazını kılar, kapalıdır, görünüşü de düzgündür ama haram yer ya da zina yapar, bir şeyler çalar. İbadetleri yerine getirmek çok önemli ama bence önemli olan bu bahsettiğim yanlış şeylerin yapılmamasıdır. Sadece dini ibadetleri yerine getirmekle dindar olunmaz. Kişinin helal ve haram kavramlarına dikkat etmesi ve bunları uygulaması, hayata geçirmesi, insanlara hoşgörülü olması, saygılı olması, anlayışlı olması, insanlara bakış açısı, dışardaki hayvanlara, ağaca, kuşa her şeye bakış açısı, davranışı dindarlık tanımı kapsamında çok önemlidir. Dindarlık bence sadece dinin gereklerini yerine getirmek değildir, insanın içinde olan niyet, davranışları da bence çok etkilidir (Y4, Kadın).

Bana göre dindarlık; öncelikle kul hakkı yemeyecek, beş vakit namazını kılacak, orucunu tutacak, zekâtını verecek şekilde dini gelenek ve göreneklere bağlı olmaktır. Bana göre din budur. Dindarlık aslında namaz kılma, oruç tutma, zekât verme, hacca gitme gibi dinin gerektirdiği ibadetleri yerine getirmek ve bu dini ibadetlerin yanında aynı zamanda Allah korkusuna sahip olmak, insanlara düzgün, anlayışlı davranmak, kul hakkı yememek, Kur'an-ı Kerim'i yol gösterici olarak görmek, kabul etmektir (Y6, Erkek).

Dindarlık; ; namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek gibi dini gerekliliklerimizi, sorumluluklarımızı yerine getirmek ve insanlara iyi davranmaktır (Y7, Erkek).

Burada katılımcılar yalnızca dini eylemlerin bulunduğu dini ibadet alanını değil, davranışsal alanı da dindarlık tanımına dâhil etmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilmiş olan görüşmelerde katılımcıların dindarlık tanımında salt dini ibadetler bulunmadığı gibi, onlara göre dindarlık salt davranışlardan, kişisel özelliklerden ve ahlak boyutundan da oluşmamaktadır. Katılımcılar tarafından dindarlığa dair yapılan tüm bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere dindarlık, yalnızca dini ibadetler ya da davranış ve kişisel özellikler temelinde ele alınmamış, hem dini ibadetleri hem de davranışları, kişisel özellikleri kapsayan bütüncül bir dindarlık tanımının ortaya konulduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, hem Bebek Patlaması hem de Y Kuşağı üyelerinden oluşan katılımcıların, kuşak fark etmeksizin, dindarlığın tanımına dair ortaya koymuş oldukları anlatılara baktığımızda, dini ibadetleri ve davranışları kapsayan bütüncül dindarlık tanımının yanı sıra dindarlık ölçütlerinde ahlaki, kişisel ve davranışsal özellikleri dini ibadetlerden daha ön planda tuttukları, daha önemli buldukları görülmektedir. Katılımcının “Herkes namazını kıldığında mı daha iyi bir dünya olur, yoksa herkes birbirine iyi davrandığında mı?... (Y9, Erkek)” şeklinde ifade etmiş olduğu gibi dini ibadetler ile kişisel, davranışsal özelliklerin bir teraziye konulması durumunda davranışsal özelliklerin daha ağır basacağı dile getirilmiştir/belirtilmiştir.

Dindarlıkta; namaz kılmak, oruç tutmak gibi ibadetleri, Allah'a karşı görevleri yerine getirmek yetmiyor kişinin topluma ve insanlara karşı da görevini yerine getirmesi gerekiyor (BP4, Kadın).

Dindarlıkta namaz kılmak gibi dini gereklilikleri yerine getirmek gerekir ama anlayışlı olmak, kırııcı olmamak benim için daha önemli, daha önceliklidir. Aslında iyi bir insan olmak dindarlığın asıl özünü oluşturuyor. Sen ne kadar ibadetlerini yerine getirirsen getir, iyi bir insan olmadıktan sonra, insanlara, çevreye, doğaya doğru düzgün davranmadıktan sonra aslında çokta anlamlı değil bu dindarlık (BP5, Kadın).

Bana göre dindarlık ahlaklı olmak, komşun açken tok gezmemek, kaynaşmak, yardımlaşmak diğer insanlara saygı duymak, anlayışlı olmak, iyi davranmak demektir. İbadetler benim için bunlardan daha sonra gelmektedir. Beş vakit namaz kıldım, on defa hacca gittim, şunu ettim, bunu ettim, şu kadar para yardımı yaptım; eee benim paramı çalıp bir başkasına yarısını veriyorsun o Müslümanlık olmuyor. Eğer Müslümanlık diye bir kavram varsa böyle olması gerekir. Dini ibadetlerin de davranışların da hepsinin aslında bir arada olması gerekiyor. Bedensel hareketlerden çok davranışlarımıza yansıyan din benim için daha önemlidir (BP7, Erkek).

Kişi istediği kadar beş vakit namazını kılsın, istediği kadar orucunu tutsun, hak yemeyen, haksız kazanç sağlamayan bir insansa isterse hiç oruç tutmasın, namaz kılmassın ama bence hepsinden daha güçlü bir dindardır (Y2, Kadın).

Benim için ibadetler dindarlığı destekleyen şeyler ama çok bir anlam ifade etmiyor. Benim için dindarlıkta öncelikli olan kısım davranışlar, çevreye karşı olan kısımdır. İbadetler bunları destekliyor. Kişinin haram yememesi, hak yememesi benim için dindarlıkta çok önemlidir. Mesela bir insan bir sıraya kaynak yapıyorsa istiyorsa beş vakit namazını camide kılsın, benim için bir anlam ifade etmiyor. Kişinin gündelik yaşantısında kullandığı cümleler, insanlara karşı tavrı, anlayışlı olması, konuşma tarzı, üslubu vb. bunlar benim için dindarlık algısı olarak ibadetlerden biraz daha önceliklidir (Y5, Kadın).

Benim için dindarlık; davranış, yaşayış, yaşama biçimi demek. Sadece dini pratiklerin yerine getirilmesi değil, dini pratiklerde benim için önemli ama daha önemli bir şekilde davranışlarla, kişisel özelliklerle desteklenmesi. Hacca gidip, namaz kılp envai çeşit kötülüğü yapan insan bence dindar değildir. Hepsinin bir arada olması gerekiyor aslında. Bence davranış olarak, yaşayış olarak olması gerekiyor. Eğer ben bir insanı camide namaz kılarken görüp çıktıktan sonra telefonla birilerine küfrederken, bir çocuğu tokatlarken görürsem eyvah derim yani. İnsanlara karşı anlayışlı olması, kibar olması, empati yapabilmesi, haram yememesi, hak yememesi çok önemlidir. Sadece namaz kıldığını, oruç tuttuğunu, zekât verdiğini gördüğümde dindar demem ama bu davranışlarıyla birlikte bu farzları/ibadetleri görürsem dindar derim. Dindarlık tanımım davranışlar ve ibadetlerin bütününden oluşuyor ama davranışlar benim için daha ön planda (Y8, Erkek).

Dindarlık daha çok insanlıktır bence. Mesela ben beş vakit namazımı kılmıyorum ama onun dışındaki yalan söylemek, iftira atmak gibi eylemlerde de bulunmuyorum. Daha hayatın içinde olan, insanlar arasındaki ilişkilerde olan şeylere daha çok önem veriyorum. Eğer bir teraziye

konulacaksa bence o taraf daha ağır basıyor. Dindarlık; farzları yerine getirilmesidir ama bence anlayışlı olmak, haram yememek, kötü söz söylememek, iyi davranmak, hak yememek, merhametli olmak en az farzlar kadar hatta terazide onların önüne geçecek kadar önemli benim için. Sen ne kadar namaz kıalarsan kıl bunların çok daha önemli şeyler olduğunu düşünüyorum. Yani farzlardan ziyade insanlık, iyi insan, doğru insan faktörünün daha önemli olduğunu düşünüyorum. İnsanlara anlayışlı davranılması, iyi davranılması, merhametli olunması, hak yenmemesi, dedikodu yapılmaması vb. aynı dini ibadetler gibi büyük bir öneme sahiptir. Hatta benim için daha da ağır basıyor. Mesela şöyle düşünelim; herkes namazını kıldığında mı daha iyi bir dünya olur, yoksa herkes birbirine iyi davrandığında mı... (Y9, Erkek).

Dindarlık konusunda davranış boyutu benim için daha önemli, ibadetleri ben dindarlıkta ikinci plana atıyorum. Tabi ki ibadetler de dindarlık tanımında yer alıyor ama ikinci planda yer alıyor benim için davranış boyutu ön plandadır (Y10, Erkek).

Burada katılımcılar dini ibadetler ile davranışsal, kişisel özellikleri bütüncül bir şekilde görürken, aynı zamanda dindarlıkta davranışsal boyutu ve kişisel özellikleri dini ibadetlerden daha ön planda tutmaktadır. Dini tek yönlü bir toplum olayı, toplum fonksiyonu olarak görmek yerine, dinin toplumsal fonksiyonları ile bireysel fonksiyonlarını birlikte ele alan tanımlamalar yapılmıştır. Dini ibadetler ile davranışlar bir bütün olarak görülüp, söz konusu bütüncül tanım içerisinde toplumda yaşayan diğer insanlara karşı anlayışlı, saygılı, kibar olmak, hak yememek, haksız kazanç sağlamamak gibi davranışsal özellikler daha ön planda tutularak, iyi bir insan olmanın dindarlığın özünü oluşturduğu ifade edilmiştir.

Tüm bu görüşlere ek olarak ortaya konulan dindarlık tanımlamalarında dini eylemler/ibadetler ve davranışlar gibi dini gerekliliklerin nihai amaçları doğrultusunda kişiler tarafından benimsenerek, içselleştirilerek, içten bir şekilde yerine getirilmesi gerektiğinin katılımcılar tarafından ayrıca vurgulandığı görülmektedir.

Dindarlık; dini ve dini değerleri içselleştirmektir. Bir insanın dindar olması demek; dinin gereklerini yapmam lazım diyendir. Ama bunun gereği nedir: namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, zekât vermek (insanlara/yoksullara/ihtiyaçlılara yardım), Kur'an okumak değil; bunları içselleştirip içinden gelerek yapmasıdır. Dinin gereklerinin içselleştirilmesi benim için önemlidir (B4, Kadın).

Dindar benim için Allah için yapandır, kişinin her şeyi içten olarak yapmasıdır (B6, Erkek).

Dindarlık; inandığı dinin özelliklerini bilme, yapması gereken, yerine getirmesi gereken şeylerin hepsini yerine getirme, sırf yerine getirmek için değil de bunu içinden geldiği için içten bir şekilde yapmak, zoraki bir şekilde yapmamak demektir. Yani dindarlık; dinin gereklerini yerine getirmek, bunu içten bir şekilde yapmaktır. Mesela sırf oruç tutmak sevap diye oruç tutmak değil de bunu gerçekten tutmak istediği için, namaz kılmayı gerçekten Allah'la olan ilişkisi, bağı için

kılan, hacca gitmeyi, zekât vermeyi zorunluluktan değil de kendi gönlünden öyle geldiği için, içten bir şekilde yapmaktır (Y3, Kadın).

Dinin aslında içselleştirilmesi önemlidir. Mesela oruç neden tutuyoruz; aç insanların halinden anlamak, israf etmemek. Eğer insan bunları yapmıyorsa, gerçek anlamda yapmıyorsa oruç da tutmayabilir (Y9, Erkek).

Ayrıca yapılan görüşmelerde katılımcının “Bütün ibadetlerin insanları bir arada tutmak ve onları disipline etmek için geldiğini düşünüyorum. Hani beş vakit namaz kılıyorsun, sen bir şekilde Allah’a bağlılığını gösteriyorsun, bir fiziksel hareket yapıyorsun. Bu fiziksel hareketin kişileri disipline etmek için getirildiğini düşünüyorum. Bu yüzden ibadet etmek önemlidir. Mesela oruç tutarak vücudunu disipline ediyorsun veya zekât veriyorsun ama o bir iyilik anlamında, yardımlaşma anlamında gerçekleştirilen bir şeydir. Mesela hacca gidiyorsun, kutsal bir yeri ziyaret ediyorsun. Söz konusu bu ibadetlerin insanları bir şekilde dinle disipline etmek amacıyla getirildiğini düşünüyorum (BP7, Erkek)” olarak ifade etmiş olduğu gibi dini ibadetlerin toplumsal bütünleşme, düzen ve kontrol sağlama aracı olarak da tanımlandığı görülmektedir. Din toplumda çok etkili bir unsur olarak görülmekte, insanların bir araya gelmelerini sağlaması yönüyle çimento işlevi görmektedir. Aynı zamanda dini ibadetler, gündelik hayatta güvenliğin sağlanmasına yardımcı olarak, güven sağlayıcı roller üstlenmekte ve bu sebeple inanan kişiler için güvenlik ortamını simgelemektedir.

Dindarlığa dair yapılan tüm tanımlamalara ek olarak katılımcılar tarafından dindar kişi tanımına dair de bütüncül bir tasnifin yapıldığı görülmektedir. Araştırma kapsamında Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyelerinden oluşan katılımcılar dindar kişiyi; hem namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, zekât vermek gibi dini gereklilikleri, dini ibadetleri içten ve düzenli bir şekilde yerine getiren, hem de iyi ve topluma faydalı bir insan olarak toplumda yaşayan diğer insanlara, canlılara, doğaya, çevreye karşı duyarlı, anlayışlı, saygılı olan, hak ve haram yemeyen kişi olarak ifade etmektedir. Yani, dindar kişi dinin gerekliliklerini yerine getirerek, aynı zamanda bunları davranışlarına da yansıtan kişi olarak tasnif edilmektedir.

Dindar kişi; oruç tutan, namaz kılan, zekât veren, hacca giden kişidir. Dedikodu yapmayan, senden benden alıp öbürüne gidip söylemeyen, insanlarla ilişkisi-iletişimi iyi olan, anlayışlı, saygılı olan insanlardır (BP2, Kadın).

Allah’a karşı görevlerini yerine getirmesi, namaz kılması, oruç tutması, topluma ve insanlara karşı görevini yerine getirmesi, Çok iyi bir insan olması, her şekilde topluma faydalı, koruyan, kollayan ayrıca da kendi dininin gereklerini, ibadetlerini yerine getiren, helal yiyip haram yemeyen kişi olması benim için dindar kişi demektir (BP4, Kadın).

Bana göre dindarlık dinimizin elverdiği şeyleri/gerekleri ~~uygun olarak yani en azından~~ yerine getirmeye çalışmaktır/yerine getirmektir. Dindar kişi de dinin bu gereklerini yerine getiren kişidir, dedikodu yapmayan, haram yemeyen, Allah için inanarak yapılan şeylerdir. Bence en güzel Müslümanlık budur (BP8, Erkek).

Bana göre dindarlık; dindar adam dinin gerektirdiği şekilde namazını kılan, orucunu tutan, zekâtını veren, varsa hacca gidebilen, kelime-i şahadet getiren herkes dindardır. Hacca gidemeyebilir, zekât veremeyebilir, oruç da tutamayabilir ama o gene Müslümandır. Dindar kişi de bunları yerine getiren kişidir. Helali, haramı bilen, Haram yemeyen kişidir. Anlayışlı olan, insanlara iyi davranan, hak yemeyen kişidir (BP10, Erkek).

Bana göre dindar kişi; elinden geldiğince ibadetlerini yerine getiren, dilinde, kalbinde kendi var olduğu/inandığı dini bulunduran, insanları karşı tutumunda bunu gösteren kişidir. Yani dini içselleştiren kişidir. Maneviyatı yüksek kişidir. Davranışlarına dindarlığını yansıtan kişidir (Y1, Kadın).

Dindar kişi; dininin gerekliliklerini, namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, zekât vermek gibi dininin emrettiği ibadetleri içselleştirip bunları içinden gelerek yapan, içten bir şekilde yapan, uygulayan kişidir (Y3, Kadın).

Dindar kişi; tabi ki Kur'an-ı Kerim'i okumuş bir kişidir. Farzlarını yerine getiren kişidir. Dış görünüşe çok aldanmam. Yani dış görünüşle alakalı bir şey diyemem. İnsanın içinde olması gerekir. Yani iyi niyetli olan, birine kin beslemeyen, haram yemeyen, kul hakkına girmeyen, kötü alışkanlıkları olmayan bir insandır. Yani dindar kişi dinin gerekliliklerini yerine getirip aynı zamanda bunları davranışlarına da yansıtan kişidir (Y7, Erkek).

Benim için dindar kişi, yaşayış olarak dini yaşayan kişidir. Dini içselleştirip davranışlarına döken/yansıtan, haram yemeyen, namaz kılan, Kur'an okuyan kişidir (Y8, Erkek).

Genel anlamıyla bakıldığında tüm katılımcılar için dindarlık kişinin mensubu olduğu dinin dini ibadet ve ahlaki ilkelerine uygun ve uyumlu bir şekilde yaşaması iken; kişinin mensubu olduğu dinin inanç, ilke, pratik ve sembollerini içselleştirip bunları tutum ve davranışlarına yansıtmaması da dindar kişiyi ifade etmektedir. Her din, her toplum, her tabaka ve hatta her yaşam tarzında farklı dindarlık biçimlerinin varlığından söz edilebilmekte, dindarlığın farklı yaşayış biçimleri bulunmaktadır. Ancak dinin yaşayış şeklinde var olan çeşitliliğe rağmen araştırmanın çalışma grubunu oluşturan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyeleri arasında dindarlığın tanımlanması ve dindar kişinin tasnif edilmesi hususunda genel itibariyle bir farklılığın bulunmadığı, benzer görüşlerin hâkim olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kuşaklar arası farklılıklar kapsamında tüm bu görüşlere ek olarak, yapılan görüşmelerde Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcılardan farklı olarak Y Kuşağı'nda yer alan katılımcıların dindarlık tanımlamasında dini ibadete önem vermelerine rağmen ibadetlerin kopyalanabilir, taklit edilebilir olduğu, alışkanlık haline dönüşmüş

olabileceği ve bu kapsamda dindarlığı tam olarak yansıtamayabileceği hususunda farklı bir bakış açısının da bulunduğu görülmektedir.

Namaz kılmak, oruç tutmak gibi dini pratikler günlük alışkanlıklara, kalıplaşmış davranışlara dönüşmüş olabilirler. Bu yüzden bunlar benim için dindarlığı ifade etmiyor. Dini pratiklerin içten gelerek yapılması benim için önemlidir. Fakat yaşadığımız toplumda özellikle kişinin büyüdüğü ailede bu dini pratiklerin günlük spor yapmak gibi zorunlu bir alışkanlık haline getirilmesi söz konusu olabiliyor. Bu nedenle de benim için bir dindarlık göstergesi değil. Örneğin; çok kapalı bir ailede doğmuş olsaydık, senin ailen seni liseye geçtiğinde kapatmış olsaydı senin her gün beş vakit namaz kılıyor olman senin dindarlık göstergen değildi bana sorarsan. Kişilerin öyle kapalı bir ailede büyümesi onları dindar yapmıyor bana göre. Benim kapalı bir arkadaşım vardı lisede. Ben Kur'an-ı Kerim'in, inandığım şeyin ne olduğunu algılayabilmek adına birçok kişiden çevirilerini, tefsirlerini okumaya çalışıyordum. Ama o, bir kere bile Kur'an'ın Türkçe anlamını okumamıştı. Tuhaf yani. Dindar kişi demek; kapalı olması, beş vakit namazını kılıyor olması asla değil (Y2, Kadın).

Dindarlık bana göre sadece ibadetlerden ibaret değildir. Çünkü ibadetler taklit edilebiliyor. Ama her gün yüzlerce kez kullandığın duygular, ifadeler, davranışlar taklitle olacak şeyler değil, bunu insanın içselleştirmesi gerekiyor. Yani bir insan kibarsa kibardır, bunu her zaman, günün her saati taklit edemez ama namazı beş vakit taklit edebilir. Babası kızırıyordur, annesi kızırıyordur, günde beş kere beş dakikalığına taklit edebilir. Fakat bir insan merhameti, empatiyi taklit edemez. Ama hacca gidebilir yani sırf gösteriş olsun diye. Mesela kişi oruç tutarken ailesinden dolayı oruç tutuyor olabilir, baskıyla tutuyor olabilir. Küçüklüğünden beri yapıyordur, bir alışkanlıktır, yapmadığı zaman rahatsız oluyordur ama böyle bir inanca sahip değildir (Y5, Kadın).

3.2. Önem Verilen, Anlamli Bulunan Dini Semboller

Semboller bireyin hayatında önemli bir yere ve işleve sahiptir. Sahip oldukları çok katmanlı anlamın yanı sıra, sembollere verilen önem, atfedilen değer de bir o kadar fazladır. İster bir sözcük, ister bir şekil, ister bir yapı olsun sembol kendisine değil kendisi dışında farklı bir şeye, farklı bir anlama işaret etmektedir. Aynı zamanda semboller, Kutsalın en dolaysız şekilde dile getirilmesini sağlamaktadır.

Semboller türlerine göre farklı başlıklar altında sınıflandırılmış olsalar da, aslında temelde dinî ve dinî olmayan semboller şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Tüm dinler, o dinin kendisini temsil eden ve inanç sistemini, dini yaşam tarzlarını bizlere aktaran birtakım sembollere sahiptir. Dinler tarihi incelendiğinde hemen her şeyin kutsal için bir sembol olduğu, her ayinin, kullanılan sözcükler, jestler ve eşyalar dâhil olmak üzere tam anlamıyla bir semboller bütününden oluştuğu görülmektedir. Dini semboller, aşkın bir gerçekliği kendi içerisinde somutlaştırıp, nesnelleştirmesi

yönüyle algılanabilir bir özelliğe sahiptir ve bu özelliğiyle, soyut bir gerçekliğin somut olarak temsilini sağlamaktadır.

Dini yönden önemli olan bir sembolü neyin oluşturduğuna dair fiziksel bir ölçüt bulunmamakla birlikte, aşkın olan varlığa karşı insanda saygı ve sevgi uyandıran, ona itaati hatırlatan herhangi bir şey dini sembol olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla dini yönden önemli bir yere sahip olan sembolü bütüncül bir anlama oturtmak ya da tek bir anlama indirgemek mümkün değildir. Dini semboller davranış, dini duygu ve dini aksiyonlarla ilgili olabilmektedir. Bu kapsamda katılımcılar tarafından önem verilen, anlamlı bulunan dini sembollere ilişkin yapılan açıklamalarda, katılımcıların dindarlığa ve dindar kişiye dair yapmış oldukları tanımlamalarda olduğu gibi, önem verdikleri dini semboller kapsamında da hem dini aksiyonları ifade eden dini ibadetleri, hem de kişisel, ahlaki ve davranışsal özellikleri ifade eden değerlendirmelerde bulundukları görülmektedir. Önem verilen, anlamlı bulunan dini sembolde de iki yönlü bir tanımlama söz konusudur. Bu anlamda, katılımcıların önem verdikleri dini semboller, dini eylemleri içerisinde bulunduran ibadetsel alanı kapsadığı gibi aynı zamanda ahlaki, kişisel, davranışsal alanı da kapsayan bir şekilde sunulmaktadır.

İnsanların hayatlarında önem attıkları şeyleri yansıtan dini semboller, özellikle dini sözcükleri ve dini ibadetleri kapsamaktadır. Önem verilen dini semboller ile ilgili hem Bebek Patlaması Kuşağı hem de Y Kuşağı üyelerinden oluşan katılımcılar tarafından yapılan iki yönlü tanımlamada ilk yönü oluşturan kısmın dini ibadetlerin bulunduğu kısma ait olduğu görülmektedir.

En önemlisi Allah'a secde etmektir, namaz kılmaktır. Allah'a şükretmek, ağızdan Besmeleyi ve Kelime-i Şehadet'i düşürmemektir. İbadetler çok önemli sembollerdir. Eğer sağlığın yerindeyse oruç tutmak benim için çok önemlidir. Kur'an-ı Kerim, seccade, dini yazılar, levhalar, aksesuarlar, tablolar, fotoğraflar benim için anlamlı sembollerdir, önemlidir. Eğer gittiğim yerde namaz kılacaksam, namaza uygun resimler yoksa orada kılmam. Bunlar da benim önem verdiğim dini sembollerdir (BP1, Kadın).

Namaz kılmak, durumu olanların hacca gitmesi, zekât vermek, seccade, Kur'an-ı Kerim benim için çok önemlidir (BP3, Kadın).

Seccade dini bir semboldür, temiz bir seccade olur. Kur'an-ı Kerim olur, o senin hayatında yapacağın yolculuğun kitabıdır. Namaz olabilir. Bunlar dini semboldür. Kurban kesmek şu anlamda önemlidir; eğer fakir insanlar varsa onların maddi açıdan bu besin kaynaklarına ulaşımı yoksa bunun temin edilmesi anlamlı bir dini semboldür. Yardımlaşma kapsamında yapıldığı için. Zekât vermek de çok önemlidir (BP4, Kadın).

Benim önem verdiğim, anlamlı bulduğum, değer verdiğim dini sembollerin başında namaz gelir, Allah'a ve Peygamberlerine inanmak, oruç tutmak, zekât vermek, halin vaktin yerindeyse

sağlığın/sıhhatin yerindeyse hacca gitmek. İslam'ın beş şartını yerine getirmek. Bunların içinde en sonda hac gelir benim için, durumun varsa gidersin (BP6, Erkek).

Seccade, namaz kılmak, dinimizi anlatan kitap olduğu için Kur'an-ı Kerim, Kâbe, oruç tutmak önemli sembollerdir. Zekât vermek; yardımlaşmak, paylaşmak anlamındadır, bu sebeple önemli bir semboldür. Biri açken sen tok yatmayacaksın deniliyor ya zekât da böyle bir şeydir. Bu sebeple önemli bir semboldür. Hacca gitmek önemli bir semboldür. Hacca gidiyorsun, kutsal bir yeri ziyaret etmiş oluyorsun. Peygamber Efendimizin mezarına gidiyoruz diyelim. Kendi anne babamızın mezarına gitmek bizim için nasıl önem arz ediyorsa sonuçta en büyüğümüze, hani bizi temsil eden, dinimizi temsil eden insanların mezarına gidip ziyaret ediyorsun, o açıdan önemlidir (BP7, Erkek).

Önem verdiğim, anlamlı bulduğum semboller arasında benim için dua etmek çok önemlidir. Allah'ın adını anmak, Allah'ı zikretmek, kalbinde, dilinde bulundurmak, ona güvenmek... Namaz kılmak gerçekten önemli, yerine tamamıyla getiremesek de namaz kılmak çok önemli. Aynı şekilde namazdan sonra Kur'an okumak benim için önemli. Kur'an okumak, namaz kılmak, oruç tutmak gibi dini ibadetlerin yerine getirilmesi de benim için önemli olan dini sembollerdir (Y1, Kadın).

Kişinin evinde, özel alanlarında içselleştirerek yaptıkları dini pratikler, ibadetler benim için önemli dini sembollerdir. Dışarda gösterilenler değil, insanların içselleştirerek evlerinde yaptıkları namaz kılma, oruç tutma, Kur'an okuma gibi dini ibadetler/pratikler benim için çok önemli dini sembollerdir (Y2, Kadın).

Seccade, Kur'an-ı Kerim, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek bunlar benim için önemli sembollerdir. İbadetlerin hepsini aslında dini sembol olarak görüyorum (Y4, Kadın).

Kur'an-ı Kerim, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek, oruç tutmak, seccade, kul hakkı yememe, Allah korkusu olan (Y6, Erkek).

Dinimizin gerektirdiği namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, zekât vermek gibi farzlar benim için anlamlı sembollerdir (Y7, Erkek).

Tanrıya karşı yapılan ibadetlerin doğrudan, yalın bir ifadesi mümkün olmadığından, aşkın alan semboller aracılığıyla görünürlük kazanmaktadır. Dini semboller içerisinde yer alan ibadetler, hareket haline geçmiş semboller olarak ifade edilmektedir. Bu kapsamda katılımcılar tarafından önem verilen, anlamlı bulunan, duyulduğu ve görüldüğü zaman doğrudan doğruya İslam'ı çağrıştıran ve İslam'la özdeşleşmiş dini semboller olarak; namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, seccade, Kur'an-ı Kerim, dua etmek, yardımseverlik, yoksullara, ihtiyaçlılara, düşkünler yardım edilmesi sebebiyle zekât vermek ve kurban kesmek, dini yazılar, levhalar, objeler ifade edilmektedir.

Bununla birlikte, insanların hayatlarında önemli gördükleri, anlamlı buldukları dini semboller ile ilgili katılımcılar tarafından yapılan iki yönlü tanımlamada diğer yönü oluşturan kısım ise, kişilerin ahlaki, kişisel, davranışsal özellikleri ile ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır.

Önem verdiğim dini semboller; insanın insan gibi insan olması, insan gibi davranması, düzgün davranması, anlayışlı, sabırlı olması, diğer insanlara havadan bakmaması, diğer insanlara yardım etmesi, yardımlaşması. Kişinin helal/haram kavramına bakışı ve bunu uygulayışı da benim için çok anlamlı bir semboldür (BP2, Kadın).

Bir yetimi, yoksulu, fakiri sevindirmek, yoksullara yardım etmek, helal yemek, haram yememek, kimsenin kalbini kırmamak, hakkını yememek benim için çok önemli dini sembollerdir (BP3, Kadın).

İnsanların diğer insanlara yardım etmesi, iyi davranması, anlayışlı, saygılı, sevecen olması benim için önemlidir. Mesela çocuk görürsünüz ona şaka yaparsınız başını okşarsınız, bir yaşlı kadın görürsünüz elinde çantası vardır taşıyayım, yardım edeyim dersiniz. Bunlar hem dinde hem normal yaşamda önemlidir. Zaten biz dinimizi normal yaşamla anlamlaştırıp birleştirebilirsek gerçek dini de yaşamız oluruz (BP4, Kadın).

Kişinin başkalarına davranışı, anlayışlı olması, insanları kırmaması, dedikodu yapmaması, arkadan söylenmemesi, hakaret etmemesi, haram yememesi, kul hakkına girmemesi benim için önemli dini sembollerdir (BP6, Erkek).

Anlayışlı olmak, ahlaklı olmak, dürüst olmak, saygılı olmak, yardımsever, paylaşımcı olmak, haram yememek önemli sembollerdir (BP7, Erkek).

Benim önem verdiğim, anlamlı bulduğum semboller arasında Bir Müslümanın olması gerektiği gibi yaşamak, ahlaklı, helali ve haramı ayırt ederek yaşamaktır. Davranışsal olarak da yardımsever olunması, merhametli olunması, helal-haram kavramına insanın bakışı da benim için çok anlamlı olan sembollerdir (Y1, Kadın).

Kişinin davranışları benim için çok önemlidir. Hoşgörülü ve saygılı oluşu bence önemli sembollerdir. Kişinin insan ilişkilerine önem vermesi, sabırlı olması, hoşgörülü olması, anlayışlı olması, sadece insanlara karşı değil bitkilere, hayvanlara, doğaya, çevreye karşı her şeye karşı saygılı ve hoşgörülü olması ve insanın helal haram kavramlarına önem verip, haram yememesi, kul hakkına girmemesi benim için anlamlı sembollerdir (Y4, Kadın).

Dinin getirdiği, gerektirdiği tutumları davranışlarına yansıtmaktır. İyi niyet önemli bir dini semboldür. İçinde iyi niyet besleyen bir adam benim için tamamdır. Kişinin anlayışlı olması, diğer insanlara düzgün davranması, diğer insanları ezmemesi, saygı duyması önemli dini sembollerdir (Y7, Erkek).

Yapılan görüşmelerde katılımcılar dini semboller ile ilgili belirtmiş oldukları ahlaki, kişisel özellikleri ve davranışları; sabırlı, saygılı, ahlaklı, anlayışlı, hoşgörülü, dürüst, merhametli, yardımsever, kibar olmak, helal ve haram kavramlarına önem vererek helal yemek, haram yememek ve kul hakkına girmemek olarak ifade etmektedir.

Aynı zamanda; insanların önem verdikleri dini semboller kapsamında davranışsal, kişisel, ahlaki özellikleri ifade eden dini sembollerin dini ibadetlerle/eylemlerle ilgili olarak ifade edilen dini sembollerden daha önemli görüldüğüne, anlamlı bulunduğu, ön planda tutulduğuna dair düşüncelerin de bulunduğu görülmektedir.

Benim için dini sembol olarak daha çok insanların davranışları önemlidir. Bir insanın kendi dinine saygısı varsa, onu başkalarına da örnek olacak şekilde yerine getirmesi gerekiyor ki diğer insanlar da o dine karşı saygı duysun. Bu sebeple esasında dini yansıma biçimi daha önemlidir (BP9, Erkek).

Benim için ilk başta insana, hayvana, doğaya karşı saygılı, merhametli olunması gibi davranışlar geliyor ondan sonra namaz, oruç, zekât, hac gibi ibadet kısmı başlıyor. İbadetler de benim için anlamlı ama ikinci planda. Benim için davranışlar ön planda. İbadet yapmak günde birkaç kez yapabileceğimiz bir şey. Mesela namaz günde birkaç kere yapabileceğin bir şey, Kâbe'ye gitmek, Hacca gitmek bunlar ömründe bir kere yapacağın şeyler, oruç yılda bir ay yapacağın bir şey. Bunları taklit etmek çok zor değil, bir insan gösteriş yapmak için bunların hepsini yapabilir. Ama bir insan günün yirmi dört saati kibarlığı taklit edemez, merhameti taklit edemez, saygılı olmayı taklit edemez. O yüzden taklit edemeyeceği bu şeyler benim için daha çok dindarlık sembolüdür (Y5, Kadın).

Benim için insanlara davranış biçimi, haram-helal kaygısı, anlayışlı olunması, iyi davranılması, kötü konuşulmaması, kişisel özellikler, davranışlar dini semboller kapsamında dini ibadetlere dair olan sembollerden daha önceliklidir ve her şeyin üstündedir (Y8, Erkek).

Dürüstlük, erdemli olunması, anlayışlı olunması, hümanist/insancıl olunması, hak yenmemesi daha ön planda tuttuğum sembollerdir (Y10, Erkek).

Bunlarla birlikte araştırmanın çalışma grubunu oluşturan iki kuşaktan biri olan Y Kuşağı içerisinde yer alan katılımcılar tarafından ifade edilen önemli dini semboller arasında; üzerinde taşınan Cevşen, dua, muska, kadın ve erkek fark etmeksizin kılık kıyafete ilişkin düşüncelerin de bulunduğu, bu sembolere önem verildiği görülmektedir. İnsanların bu tür dini sembollerini içselleştirmesi sebebiyle üzerinde taşıdığı ve bu hususlara dikkat ettiği düşünülmekte, bu sebeple söz konusu bu semboller önemli dini semboller olarak görülmektedir.

Allah yazılı, Muhammed yazılı taşlı tuşlu dini figürlü kolyelerden ziyade özellikle üzerinde taşınan Cevşen önemlidir. Yani benim için önemli olan bir objeyi içselleştirerek üzerinden çıkarmadan takıyor olmaktır. Bu dua da olabilir, muska da olabilir, cevşen de olabilir. Bunlar benim için önemli sembollerdir (Y2, Kadın).

Kişinin kılık kıyafeti, giyimi de etkilidir. Bir erkeğin sakalının şekli önemlidir. İlk olarak insanları görünüşüne göre yargılarız. Görünüşüne bakarak bu gerçekten dindar bir adamdır ya da değildir diye derim. Kılık kıyafete ilişkin semboller benim için kadından ziyade erkekte daha çok göze çarpıyor ve etkili, belirleyici oluyor. Kadında bunu anlamam biraz daha zorlaşıyor. Erkeğin bol bir giyime sahip olması, imam yaka gömlek giyinmesi, takke takması, sakalının şekli bana kişinin dindar olabileceğini düşündürür (Y3, Kadın).

Kadının kılık kıyafeti önemlidir. Kapalı bir kadının başını kapatma şekli, baş bağlama şekli de önemlidir. Sade bir bağlama şekli önemlidir (Y4, Kadın).

Kur'an-ı Kerim'de kadın ve erkek ayrırır diye bir şey yok, ikisi de belli özelliklerde belli yasalara uyacak şekilde giyinmeli, kadın da erkek de örtülü olmalı-örtülü olmak derken illa çarşaf giyinmesine gerek yok hatları belli olmayacak şekilde giyinmeli, dar giyinmemelidir. Kadın olsun erkek olsun kılık kıyafetine dikkat etmesi bence önemli bir semboldür (Y6, Erkek).

Araştırmanın kuramsal perspektifini oluşturan Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın gerçekliğin sosyal inşası kuramında söz konusu olduğu gibi, insanlar dâhil oldukları kuşağın içerisinde bulunan diğer üyeler ile birlikte aynı zaman diliminde dünyaya gelmiş olmaları sebebiyle yoğun bir etkileşim içerisine girmekte ve bu etkileşim sonucunda benzer duygulara, düşüncelere, anlayışlara sahip olarak, kendilerinden önce ve sonra gelen kuşaklardan bazı noktalarda ayrılabilirler.

Aynı dine inanan insanların dindarlık anlayışları ve yaşam tarzları arasında belli hususlarda benzerlik ve farklılıklar görülebilmektedir. Bu benzerlik ve farklılıkların ortaya çıkmasında cinsiyet, yaş, eğitim, sosyo-ekonomik durum gibi birçok etken rol oynamaktadır. Kişilerin dindarlık anlayışları üzerinde etkili olan etkenlerden biri olan yaş etkeni kapsamında farklı kuşaklar içerisinde yer alan ve araştırmanın da çalışma grubunu oluşturan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı çalışma kapsamına dâhil edilerek olası benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda görüşmelerin gerçekleştirildiği Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyelerinin anlamlı bulunan, değer verilen dini semboller ile ilgili görüşleri arasında genel olarak bir farklılık bulunmazken, kişilerin üzerinde taşıdığı Cevşen, dua, muska ve kılık kıyafetlerine ilişkin sembollerin önem verilen dini semboller olarak Bebek Patlaması Kuşağı'nın görüşlerinden farklı olarak Y Kuşağı tarafından ayrıca ifade edilip vurgulandığı görülmektedir.

3.3.Kişilerin Dindarlık Düzeylerini İfade Eden Dini Semboller

Dini yönden önemli bir yere sahip olan semboller, insanın hem hakiki varlığa bağlılığını hem de ona hürmetini ifade etmektedir. Sembolleri önemli kılan da sahip oldukları bu dini ehemmiyettir. Dini semboller, kutsal olana ve dini bir hakikate işaret etmekte; davranışsal özelliklerle birlikte aynı zamanda kutsalın tecelli ettiği yerler, mekânlar, şekiller, mitoslar ya da ritüeller/ibadetler olarak da karşımıza çıkabilmektedir.

Sahip oldukları inançları ifade etmek amacıyla her din çeşitli sembollere sahiptir. Dini semboller ve bu sembollerin anlamları, insanların kendi inançlarını ifade etmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Her din içerisinde o dine mensup olan kişilerin sahip oldukları dindarlık düzeylerini birtakım dini sembol ve pratikleri kullanarak diğer insanlara aktardıkları, ifade ettikleri görülmektedir. Bu kapsamda yapılan görüşmeler sırasında katılımcılara insanların hangi dini pratikleri ve sembolleri kullanarak dindarlık düzeylerini toplum içerisinde yaşayan diğer insanlara aktardıkları sorulmuştur. Kişilerin söz konusu bu dindarlık düzeyi aktarımı, kişinin gerçekleştirmiş olduğu dini eylemleri/pratikleri/ibadetleri ile ilgili olabildiği gibi kişisel özellikleri ve giyimleri sebebiyle bedensel özellikleri aracılığıyla da görünür kılınabilmektedir.

Kişi gösteriş amacı olmadan namaz kılarak, oruç tutarak, zekât vererek, parası varsa maddi koşulları yeterliyse hacca giderek, insanlara karşı anlayışlı, iyi, saygılı davranarak dindarlığını ifade etmektedir. Yani kişilerin hem ibadetlerini düzgün düzenli bir şekilde yerine getirmesi hem de bunları davranışlarına yansıtması dindarlıklarını aktarmaları anlamında önemlidir. Kişinin helal kazanca sahip olması, haram yememesi de bir şekilde kişinin dindarlık düzeyini diğer insanlara göstermektedir (BP2, Kadın).

Kişi namaz kıldığı zaman, fakire/fukaraya yardım ettiği zaman, yardımseverlik yaptığı zaman dindarlığını ifade etmektedir. Yardımsever olması, zekâtını vermesi, insanlara yardım etmesi bana kişinin dindarlığını hissettirir. İnsanlara yaklaşımı, anlayışlı olması, haram yememesi, kul hakkına girmemesi, helal yemesi, namaz, oruç, zekât, hac gibi ibadetleri yerine getirmesi insanların dindarlık düzeylerini ifade etme biçimleridir (BP3, Kadın).

Namaz kılarak, oruç tutarak, zekât vererek, yoksullara yardım ederek, kurban keserek, eş dost ziyaretlerinde, hasta bakımlarında, insanlara davranışlarında anlayışlı, saygılı olarak kişi dindarlığını ifade edebilmektedir. Helal haram kavramlarına bakışları ve uygulamalarıyla, bunları davranışlarına yansıtışlarıyla ifade etmektedirler. İnsanlara saygılı olmaları, hoşgörülü olmaları, güzel konuşmaları, insanları nefretle karşılamamaları bu anlamda önemlidir (BP6, Erkek).

Mesela namaz kılarak, oruç tutarak, zekât vererek, ahlaklı olarak, kılık kıyafetine dikkat ederek dindarlık düzeylerini aktarabilmektedirler. İnsanlar ibadetlerini yerine getirerek de dindarlıklarını göstermektedirler. Ama kişinin bunu gösteriş amacıyla yapmaması

gerekmektedir. Kişinin ahlaklı olması, diğer insanlara anlayışlı, düzgün davranması dindarlık düzeyini ifade eden sembollerdendir (BP7, Erkek).

Kişi dini bilgiye sahip olduğunu ifade ederek, sahip olduğu dini bilgileri aktararak, namaz kılarak, oruç tutarak, zekât vererek, hacca giderek, Kelime-i şهادet getirerek, yoksullara yardım ederek, insanlara karşı anlayışlı olarak, helal yiyip, haram yemeyerek, doğru konuşarak dindarlığını yansıtmaktadır (BP10, Erkek).

Dua etmek, konuşurken Bismillah, Elhamdülillah gibi dini kelimeleri kullanmak, camiye gitmek, namaz kılmak, oruç tutmak, Kur'an okumak, dini ibadetleri yerine getirmek, örtünmek, belli bir dini sembolü üzerinde taşımak, dini sembollü eşyalar taşımak, kapalı giyinmek, giyim şekli ile insanlar dindarlıklarını karşı tarafa ifade ediyorlar (Y1, Kadın).

Başörtüsü takarak, Kur'an okuyarak, tespih, seccade bulundurarak, namaz kılarak, zekât vererek, hacca giderek, oruç tutarak, haram yemeyerek, hak yemeyerek, anlayışlı davranarak, merhametli olarak, saygılı olarak, kibar olarak, yoksullara yardım ederek insanlar diğer insanlara dindarlıklarını ifade edebilirler (Y5, Kadın).

İnsanların namaz kılması, oruç tutması, hacca gidip gelmesi, zekât vermesi, kılık kıyafeti bunlar dışardan bakan bir insan için kişinin dindarlığı anlamında 'aa bak ne kadar güzel' denilecek şeyler. Seccade, Kur'an-ı Kerim, Dini figürler, tablolar, objeler, yazılar bunların hepsi insanların dindarlıklarını ifade ettikleri sembollerdir (Y8, Erkek).

İnsanlar dini yazılar/levhalar, dini figürlü objeler bulundurarak da dindarlıklarını ifade etmektedir. Bunları evinde, iş yerinde vs. bulundurarak bakın ben böyleyim, buna önem veriyorum, buna çok değer veriyorum düşüncesiyle dindarlığını yansıtmaya içerisinde bulunuyor olabilir (Y10, Erkek).

Katılımcıların anlatılarına bakıldığında, insanların dindarlık düzeylerini diğer insanlara aktarırken kullandıkları dini semboller ve pratikler olarak; konuşurken dini kelimeler kullanmak, maddi ve sağlıksal bir engel bulunmuyorsa, gösteriş amacı olmadan, içten, içselleştirilmiş bir şekilde namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, kurban kesmek, hacca ve umreye gitmek gibi dini ibadetlerin; anlayışlı, ahlaklı, hoşgörülü, saygılı, yardımsever, kibar olmak, kırıncı olmamak, hak yememek, kul hakkına girmemek gibi kişisel özelliklerin; hem kadın hem de erkek için geçerli olan örtülülük ve giyim tarzı kapsamında bedensel dini sembollerin katılımcılar tarafından ifade edildiği görülmektedir.

Bununla birlikte katılımcının "Seccadeyi gördüğümde o seccade oraya boşuna konulmamıştır diye düşünürüm. Demek ki namaz kınıyor derim, bu da etkilidir. Aynı şekilde Kur'an-ı Kerim'in bulunması da etkilidir, önemlidir. Bir yerde seccade, Kur'an bulunduğu bunlarla birlikte insanlar dindarlıklarını bir şekilde yansıtır. Bunları gördüğümde bir bağlılıklarının olduğunu

düşünürüm. Bunları yapıyorlar ki orada bulunuyorlar diye düşünürüm (Y4, Kadın)” anlatısından anlaşılacağı üzere insanların dindarlıklarını diğer insanlara aktarırken kullandıkları dini ibadetler kapsamında; bulunulan mekânda seccade, Kur’an-ı Kerim, dini yazı ve objelerin bulunması da önemli dindarlık göstergeleri olarak değerlendirilmektedir.

Bana göre kişi söylemleriyle, davranışlarıyla, edebiyatıyla, oturup kalkmasıyla, ahlakıyla, giyimiyle dindarlığını ifade etmektedir. Ayrıca kişi namaz kılma, oruç tutma, hacca gitme, zekât verme gibi ibadetlerini yerine getirerek de bunu göstermektedir. Bunların hepsinin bir arada olması gerekiyor. Ama önce ahlak gelmektedir yani dini ahlak. Dini yöndeki ahlak çok önemlidir (BP1, Kadın).

Giyimiyle, namaz kılarak, oruç tutarak, durumu varsa zekât vererek, kurban keserek, hac/umre ziyareti yaparak, en önemlisi anlayışlı olarak, düzgün, hoşgörülü davranarak, hak yemeyerek, haram yemeyerek, kırıncı olmayarak, kibar olarak kişi dindarlığını diğer insanlara ifade etmektedir. Aslında bunların hepsi bir bütündür. Ama bence en önemlisi insanın anlayışlı olmasıdır. Namazını kıl, yerine getir ama anlayışlı olmak, kırıncı olmamak benim için daha önemlidir, önceliklidir (BP5, Kadın).

Kişilerin dindarlıklarını yansıtmaları anlamında beni öncelikle kişinin fakire, komşusuna, diğer insanlara yardım etmesi, yardımcı olması, zekât vermesi, insanlara yaklaşımı etkiler. Kişinin yalnızca namaz kılması önemli değildir bunların bütüncül bir temelde, bütüncül bir şekilde olması gerekir ki bana kişinin dindarlığını yansıtsın (BP8, Erkek).

Kişinin namaz kılma, oruç tutma, hacca gitme, zekât verme gibi İslam’ın gerekliliklerini yerine getirmesi kişinin dindar olup olmadığı hakkında beni etkiler. Bunlar haricinde kişinin davranışları da benim için dindarlık göstergesi olarak önemlidir. Kişinin sadece insanlara karşı değil aynı zamanda doğaya, hayvanlara, bitkilere karşı da davranışları etkilidir. Kişinin hoşgörüsü, saygısı, vicdanı, tutumları, helal haram kavramına bakışı ve uygulayışı çok etkilidir, önemlidir. Benim için önemli olan sadece namaz, oruç, zekât, hac gibi dini ibadetleri yerine getirmek değildir. İnsanın dindarlığının bence içsel bir boyutu da var. Mesela namazını kılar, dindardır ama insana karşı iyi değildir, karısını döver, eşini döver, çocuklarına zulmeder o zaman ne anladım böyle dindarlıktan yani (Y4, Kadın).

Aslında insanlar dini ibadetlerini yerine getirerek diğer insanlara dindarlıklarını ifade ediyor. Aynı zamanda kişinin yerine getirdiği dini ibadetleri davranışlarıyla taçlandırması çok önemlidir. Kişinin dini içselleştirmesi, yerine getirdiği dini ibadetlerin yanında dinin gerekliliklerini davranışlarına da yansıtmaları çok büyük bir öneme sahiptir. İnsanlar bu şekilde dindarlıklarını karşı tarafa iletmiş oluyorlar. Yani benim için hem dini ibadetleri yerine getirme, hem dini bilgiye sahip olmak hem de hoşgörülü, anlayışlı olmak, insanlara/muhtaçlara yardım etmek gibi dinin gerektirdiği davranışları yerine getirmek dindarlığın ifade edilmesinde çok önemlidir (Y6, Erkek).

Namaz kılan bir insan bence dindardır. Kişi namaz kılarak aslında dindar olduğunu bir şekilde diğer insanlara da ifade etmektedir. Namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, insanlara iyi ve anlayışlı davranmak gibi dini sorumluluklarımızın, dinin gerektirdiği farzların hepsi aslında bir bütündür. Benim için kişi bu tür dini sembol ve pratikleri bir bütün olarak gerçekleştirdiğinde aslında dindarlığını karşı tarafa aktarmaktadır (Y7, Erkek).

İnsanları hiçbir zaman yaptığı ya da yapmadığı ibadetlerle herhangi bir şekilde yargılamada içerisinde olmadım. Kişinin ibadetlerini yapmış olması veya olmaması hiçbir şekilde bana dindar olduğunu ya da dindar olmadığını yansıtmıyor. Kişinin davranışları, davranış tarzı, hayata, insanlara, hayvanlara bakış açısı bana daha çok dindar olup olmadığını yansıtmaktadır (Y10, Erkek).

Katılımcılar tarafından ifade edilen söz konusu dini ibadetlere, kişisel ve bedensel özelliklere ilişkin belirtilen dini sembollerin her birinin bir bütünün ayrılmaz parçaları olduğu ve yalnızca dini ibadetlere, bedensel özelliklere bakılarak veya bu özellikler aktararak dindarlık etiketinin oluşturulamayacağı, dindarlık etiketinin oluşturulmasında en büyük payı kişisel özelliklerin aldığı düşünülmektedir. Yapılan görüşmelerde katılımcının “Kişi eğer esnafsa Cuma namazını kıldıktan sonra dükkânına gidip hesabına bir hile karıştırıyorsa, kapısının önünden geçen insanlara saygısızca davranıyorsa, ukalalık yapıyorsa bunların Müslümanlıkla, dindarlıkla bir alakası yoktur. Bunlar şekileciliktir, bunlar göstermeliktir (BP4, Kadın)” olarak ifade etmiş olduğu gibi kişilerin dindarlıklarının ifadesinde davranışlar, ahlaki ve kişisel özellikler daha fazla vurgulanmaktadır. Bu kapsamda da kişi ne kadar namaz kılsa kılsın, oruç tutarsa tutsun, dinin diğer gerekliliklerini/farzlarını yerine getirirse getirsin insanlar tarafından önemli görülen ahlaki, davranışsal, kişisel özelliklere sahip değilse, bunları yerine getirip onlara göre davranmıyorsa söz konusu dindarlık düzeyi algısının farklılaşabildiği ifade edilmektedir.

Kadın çarşaf giyerek, kılık kıyafetini değiştirerek bu şekilde ben çok dindarım demek istiyor. Ama bu durum ona göre bu şekilde, bana göre değil. Erkek mesela cübbe giyiyor, şalvar giyiyor, takke takıyor, sakalını uzatıyor bu şekilde dindarlığını göstermeye çalışıyor. Kişiler dini ibadetleri, kılık kıyafetleri ve dış görünüşleriyle dindarlıklarını ifade etmektedir. Bu şekilde dindarlıklarını, dindarlık düzeylerini insanlara göstermeye çalışıyorlar (BP4, Kadın).

Müslümanlıkta giyim, kılık kıyafet açısından kadında türban, başörtü bir semboldür. Özellikle kadında kılık kıyafet erkeğe göre biraz daha bariz görülüyor. Kadınlarda kılık kıyafet etkilidir, önemlidir (BP7, Erkek).

Erkeklerde dindarlığını sakalıyla, cübbesiyle, sarığıyla gezerek gösterenler var. Benim için öyle olmasa da onlar için öyle. Mesela benim rahmetli babamın sakalı da, herhangi bir şeyi de yoktu ama namazını kılardı (BP9, Erkek).

Kadının kılık kıyafeti, başını kapatması, başını kapattığı malzemenin türü (eşarp- şal vd.), erkeğin takke takması, sakalının uzun olması, şalvar giyinmesi insanların dindarlıklarını ifade ettikleri sembollerdir (Y8, Erkek).

Dış görüntü, kılık kıyafet anlamında erkekte cübbe, şalvar, takke, uzun sakal ve kadında çok açık giyim, kapalı giyim, baş kapatma şekli kişilerin dindarlıklarını ifade ettikleri sembollerdir (Y9, Erkek).

Kadının kapanması, kapanma derecesi, başörtüsünü bağlama şekli ve erkeğin takke takması, şalvar, cübbe gibi bol giyimli kıyafetler giyinmesi dindarlıklarını ifade eden sembollerdir (Y10, Erkek).

İnsanların dindarlık düzeylerinin aktarımının yapıldığı bedensel dini semboller olarak; kadınlardaki sembollerin daha açık, anlaşılır ve gözlemlenebilir olduğu düşünülmektedir. Kadınlarda söz konusu bu bedensel dini semboller kapsamında başörtüsü, baş kapatma, başörtüsünü bağlama şekli, açık ve kapalı giyim değerlendirilirken; erkeklerde ise uzun sakal, takke, bol giyim anlamında şalvar, cübbe ve sarık gibi unsurlar ifade edilmektedir.

Genel anlamıyla bakıldığında tüm katılımcıların kişilerin dindarlıklarını ifade ettikleri dini semboller kapsamında ibadetsel, kişisel ve bedensel özelliklere vurgu yaptığı, söz konusu bu dini sembollerin hepsinin bir arada olmasıyla anlamlı hale geldiğini belirttiği ve aralarında en önemli görülen kısmın davranışsal, ahlaki boyuta sahip olan kişisel özelliklere ait olduğu görülmektedir. Bununla birlikte anlatılara bakıldığında, katılımcıların kişilerin dindarlık düzeylerini ifade ettiğini düşündükleri dini semboller kapsamında ifade ettikleri görüşlerde de Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyelerinden oluşan katılımcıların görüşleri arasında bir farklılığın bulunmadığı görülmektedir.

3.4.Dini Pratikler Kapsamında Dini Eylemlerin, Kişisel Özelliklerin ve Davranışların Kişilerin Dindarlık Düzeyinin Belirlenmesindeki Etkisi

Dindarlık, kişinin hayatında dinin önemini, dine inanma ve bağlanma derecesini ifade eden bir kavramdır. Kişinin mensubu olduğu dine ait inanç, ibadet, pratik ve sembollere ilişkin içten kabul, yoğunlaşma ve meşgul olma derecesi olarak ifade edilen dindarlığı; dini pratikler kapsamında dini eylemler, davranışlar ve kişisel özellikler bağlamında ele alıp değerlendirmek mümkündür. Bu anlamda dindarlık, mensup olunan dinin dini pratiklerine ve ahlaki ilkelerine uyumlu ve bunlara uygun şekilde yaşanması olarak tanımlanabilmektedir.

Dindarlık aynı zamanda, insanların dine bağlılık düzeyi olarak da ifade edilmekte ve dine bağlılık düzeyi her dinde farklı olduğu gibi, aynı din içerisinde de değişiklik gösterebilmektedir. Bu anlamda kişilerin dindarlık algısı dinden dine, kültürden kültüre ve hatta bireyden bireye

farklılaşabilmektedir. Türkiye’de monolitik, tek çeşit bir dindarlıktan bahsetmek mümkün olmadığından dindarlığın yansıma biçimlerinin, kültürel bağlam gibi pek çok açıdan farklılıkları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu kapsamda kişilerin dindarlık algısındaki olası farklılıkları daha açık bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla çalışmada Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı çalışma grubu olarak ele alınarak dini pratikler kapsamında dini eylemlerin, kişisel özelliklerin ve davranışların kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesindeki etkisi hususunda görüşleri alınmıştır.

Hemen her dinde kutsal olarak kabul edilen varlığa yönelik dini pratikler kapsamında yerine getirilmesi gereken birtakım dini eylemler ve davranışlar bulunmaktadır. Söz konusu bu pratikler her dinde farklı tezahürlere sahiptir ve her din, inançları gereği mensupları tarafından bu dini eylemlerin ve davranışların yerine getirilmesini beklemektedir. Dini pratikler kapsamında ele alınabilecek olan dini eylemler içerisinde kişilerin gerçekleştirdikleri çeşitli dini ibadetler yer almakta; dini pratikler kapsamında bulunan davranışlar içerisinde ise, kişilerin sahip oldukları kişisel özellikler ve gerçekleştirdikleri dini hareketler, davranışlar bulunmaktadır.

Literatür incelendiğinde, insanların dindarlıklarını, dindarlık düzeylerini yansıtan dini pratikler kapsamında bulunan dini eylemler içerisinde namaz kılmak, oruç tutmak, hacca/umreye gitmek, zekât vermek, kurban kesmek gibi dini ibadetlerin yer aldığı görülmektedir. Bu kapsamda yapılan görüşmeler esnasında Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı’ndan oluşan katılımcılara literatürde de yer alan söz konusu bu ve daha birçok dini eylemin/ibadetin onlar için kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde etkili olup olmadığı, etkiliyse ne düzeyde etkili olduğu ve söz konusu bu dini eylemler/ibadetler içerisinde en etkili buldukları dini eylemlerin hangi dini ibadetlerden oluştuğu sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcıların görüşleri, Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı olarak ayrı bir şekilde değerlendirilerek, söz konusu iki kuşak arasında bu husustaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması amaçlanmıştır.

Dindarlık düzeyini belirlemede kişinin helal-haram kavramına bakışı ve bunu uygulayışı benim için çok önemlidir. Kişinin Cuma namazına gitmesi benim için etkilidir. Çünkü bir erkek için en büyük farzlardan biri Cuma namazına gitmektir. Kur’an’da da Cuma suresi vardır. Cuma Suresi ticareti, işi, gücü her şeyi bırakıp Cuma’ya git demektir. Bu nedenle de erkeklerin cumaya gitmesi benim için önemlidir. Ama kadın gidemez diye bir şey de yok. Kadın da Cuma namazından sonra gider öğleyi kılar, mescitten çıkar (BP1, Kadın).

Kişinin zekât vermesi benim için dindarlık düzeyini belirleyebilmem açısından etkilidir. Kişi eğer hacca gittikten sonra yapması gerekenleri yerine getiriyorsa, hacca gitmesi de etkilidir. Kişinin Kur’an okuması/okumayı biliyor olması beni etkiler, Kur’an okumayı ben sonradan öğrendim, keşke daha iyi okuyabilsem diyorum. Erkeklerin Cuma namazına gitmesi etkilidir. Kişinin dini bayramlara ilişkin hassasiyeti güzel bir şeydir, etkilidir. Kişinin kandillere ilişkin hassasiyeti de güzel bir şeydir, etkilidir. Kişinin Helal/Haram kavramına bakışı ve bunu davranışlarına yansıttığı benim için çok etkilidir. Kişi harama kaymamalıdır. Harama kaydığında

dindarlığı zayıf diye düşünürüm. Kişinin dine göre kurban kesimi yapıyor olması da etkilidir (BP2, Kadın).

Kişinin Kur'an okuması, okumayı biliyor olması benim için etkilidir. Kişinin dini bayramlara ilişkin hassasiyeti benim için etkilidir. Dinine bağlı, bayramlarını sayıyor önem veriyor diye düşünürüm. Kişinin helal ve haram kavramına bakışı ve bunu davranışlarına yansıttığı benim için çok etkilidir (BP3, Kadın).

Kişinin namaz kılması benim için etkilidir, görünce ne güzel yapıyor derim. Kur'an okuması etkili oluyor, çokta seviyorum, okumaya heves ederim (BP5, Kadın).

Tanımadığım bir kişinin namaz kıldığını görürsem İslam yolunda diye düşünürüm, benim için etkilidir. Sağlığı sıhhati yerinde olanlar, hali vakti yerinde olanların oruç tutması benim için etkilidir. Ben hasta olmama rağmen, bir sürü ilacımın olmasına rağmen doktor sen tutma dese de ben orucumu tutuyorum, bu da benim oruca, dine olan hassasiyetimdir, benim için etkilidir. Hali vakti yerinde olan adam zekâtını verecek, o da İslam'ın şartlarından bir tanesidir, benim için zekât etkilidir. Bir adamın maddi durumu iyiye ve o kişi zekât vermiyorsa benim gözümde o adam İslam'ı pek yaşamıyordur. Zekât vermek, İslam'ın farzlarından bir tanesidir. Bir Müslümanın Kur'an-ı Kerim'i bilmesi, okuması çok iyidir, benim için etkilidir. Erkeklerin İslam dinine göre her zaman Cuma namazına gitmesi yerindedir, etkilidir. Hali vakti yerinde olanların kurban kesmesi gerekir, etkilidir (BP6, Erkek).

Kişinin namaz kılması beni etkiler. Erkeklerin Cuma namazına gitmesi benim için etkilidir, gitmeyenleri yadırgarım. Kişinin helal-haram kavramlarına bakışı ve bunu davranışlarına yansıttığı- uygulayışı benim için çok önemlidir, çok etkilidir. Kişinin durumu varsa kurban kesimi yapıyor olması benim için etkilidir (BP8, Erkek).

Namaz kılması kişinin dindar olduğunu gösterir, elbette belirleyicidir. Kişinin oruç tutması dindarlığıyla ilgili bir şeydir, benim için etkilidir. Kişinin ekonomik durumu hac/umre ziyareti yapması için müsaitse hacca gitmesi zorunlu olarak gösterilmiştir. Bu nedenle benim için etkilidir. Kur'an okuması, okumayı biliyor olması önemli bir şeydir, etkilidir, kişinin diniyle ilgili bilgi sahibi olması gerekiyor. Kişinin helal ve haram kavramına bakışı benim için çok önemlidir. Bu hem dinle ilgili hem de ahlakla ilgili bir durumdur (BP9, Erkek).

Kişinin namaz kılması, sağlığı elveriyorsa oruç tutması, maddi durumu müsaade ediyorsa zekât vermesi ve hacca/umreye gitmesi görevidir, bunları yapması gerekir, etkilidir. Kişi bunları yapmıyorsa zayıf bir dindardır. Bunlar onun görevidir. Kişinin Helal/Haram kavramına bakışı ve bunu uygulayışı benim için çok etkilidir. Kişi helal ve haramı iyi bilmelidir. İnsanın çocuğuna da ilk öğreteceği şey helal ve haramdır (BP10, Erkek).

Yapılan görüşmeler sırasında katılımcılara namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca/umreye gitmek, kurban kesmek, Kur'an okumak, cenaze namazına gitmek, Cuma namazına

gitmek, konuşurken Bismillah-Elhamdülillah gibi dini kelimeler kullanmak, cami-türbe ziyaretinde bulunmak, dini bayramlara, kandillere, aşure gününe ilişkin hassasiyet, helal-haram kavramlarına bakış, dini kurum ve cemaatlere bağlılık gibi çeşitli dini eylemlerin onlar için kişilerin dindarlık düzeyini belirlemedeki etkileri sorulmuş, bu konuda görüşleri alınmıştır. Çalışma grubunu oluşturan iki kuşaktan biri olan Bebek Patlaması Kuşağı'nın dini pratikler kapsamında ele alınan dini eylemler ile ilgili anlatılarına baktığımızda; namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca/umreye gitmek, Kur'an okumak/okumayı biliyor olmak, dini bayramlara ve kandillere ilişkin hassasiyet, kurban kesmek, cuma namazına gitmek gibi dini eylemlerin katılımcılar açısından etkili bulunduğu; kişinin helal ve haram kavramına bakışı ve bunu uygulayarak davranışlarına yansıtışının ise çok etkili olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, dini pratikler kapsamında yer alan söz konusu bu dini eylemler içerisinde kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcılar tarafından en etkili olarak ifade edilen eylemlerin ise; kişinin helal ve haram kavramına bakışı ve uygulayışı, namaz kılmak, zekât vermek, Kur'an okumak/okumayı biliyor olmak eylemlerinden oluştuğu görülmektedir.

Kişinin Bismillah-Elhamdülillah gibi kelimeleri kullanması bana göre gösteriştir. Bana gösteriş yapıyor derim. Bu nedenle etkili değildir. Diyecekse içinden desin. Kişinin dini kurum ve cemaatlere bağlılığı benim için etkili değildir. Cemaatler bence farklı bir tarafa kayıyor, amacından uzaklaşıyor. Kişi cenaze namazına gitse de olur, gitmese de olur. Gitse sevabı var ama aslında bu kişinin dindarlığıyla ilgili bir fikir vermez. Cenaze namazı ölen kişiye bir veda gibidir. Bu nedenle etkili değildir (BP2, Kadın).

Dini kurum ve cemaatlere bağlılığı hiç sevmem, benim için etkili değildir (BP3, Kadın).

Kişinin cenaze namazına gitmesi bana göre bir vedadır. Hoşça kal demenin bir yöntemidir, etkili değildir (BP4, Kadın).

Cemaatlere karşıyım. Cemaatlere bağlılık benim için etkili değildir. Aşure günü gelenekseldir, ananedir, bu sebeple etkili değildir. (BP6, Erkek).

Kişinin Bismillah-Elhamdülillah gibi kelimeleri kullanması benim için etkili değil, bu durumu yapmacık buluyorum. Kişinin dini kurum ve cemaatlere bağlılığına ben karşıyım, o sebeple etkili değildir. Aşure günü gelenekselleşmiş bir ritüeldir benim için, bu nedenle etkili değildir (BP8, Erkek).

Bismillah-Elhamdülillah gibi dini kelimelerin kullanılması bence etkili değildir. Ağız alışkanlığıdır, herkesin kullandığı kelimelerdir. Dini kurum ve cemaatlere bağlılığı dindarlık olarak görmüyorum ben. Kişinin cenaze namazına gitmesi, toplumsal gelenek görenekle ilgili

bir şeydir, bu nedenle dindarlıkla ilgili bir şey değildir. Dine inanmayan insanlar da cenaze namazına katılabiliyor, o bir tören, gelenek, görenektir (BP9, Erkek).

Kişinin Bismillah-Elhamdülillah gibi kelimeleri kullanması gösteriştir, benim için etkili değildir (BP10, Erkek).

Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcıların anlatılarına baktığımızda, kişilerin dindarlık düzeyini belirlemedeki etkileri kapsamında; aşure gününe ilişkin hassasiyet, konuşurken Bismillah-Elhamdülillah gibi dini kelimeleri kullanmak, dini kurum ve cemaatlere bağlılık, cenaze namazına gitmek gibi dini eylemlerin etkili bulunmadığı görülmektedir. Aşure günü ve cenaze namazı gelenekselleşmiş ritüeller olarak görülmekte, konuşurken Bismillah-Elhamdülillah gibi dini kelimelerin kullanılması alışkanlık olarak ifade edilmekte, dini kurum ve cemaatlere bağlılık ise yapmacık bulunmaktadır. Bu kapsamda söz konusu bu eylemler, dindarlık düzeyini belirleyen dini eylemler olarak değerlendirilmemektedir.

Kişi hacca/umreye gitmek için özellikle bir çaba sarf etmektedir, bu sebeple çok etkilidir. Bir insanın özellikle bir finansman sağlayarak, belirli bir zaman içerisinde özellikle bir yeri görmeye gidiyor olması onun dinine önem verdiği ve bunu sorumluluk haline getirdiğini gösterir. Bu evinin yanındaki camiye gitmek gibi bir şey değildir. Bir insanın zekât vermesi, bunu önemsiyor olması, yardım adına yapıyor olması hem yardımsever biri olduğunu gösterir hem de dininin asıl gerekliliğini, Kur'an-ı Kerim'de özellikle bahsedilen yardımseverlik ve iyilikte öncü olmanın getirdiği bir şeyi yapıyor olması demektir, bu yönüyle etkilidir (Y2, Kadın).

Kişinin kurban kesimi yapması etkilidir, çünkü kurban kesimi yapmak biraz zor bir ibadettir. O yüzden kişinin bunun için çaba gösteriyor olması etkilidir (Y5, Kadın).

Kişinin Kur'an okuması/okumayı biliyor olması çok etkilidir. Kişinin Cuma namazına gitmesi etkilidir. Kişinin Helal/Haram kavramına bakışı ve bunu uygulayışı – davranışına yansıtışı çok etkilidir. Kişinin kurban kesimi yapması etkilidir. Kişi çok dindar olabilir ama durumu kurban kesimi yapmaya elverişli de olmayabilir, kesemeyebilir. Eğer durumu elveriyorsa ve kurban kesimi yapıyorsa etkilidir (Y6, Erkek).

Benim için kişinin namaz kılması etkilidir, sonuçta bir görevini yerine getiriyor. Kişinin zekât vermesi benim için etkilidir. Kişi eğer zekât veriyorsa ve zekât verdiğini belirtmiyorsa bence dindardır, etkilidir. Tanımadığım bir insanın hacca/umreye gitmiş olması onun hakkında dindardır diye düşünmeme neden olur, benim için çok etkilidir. Kişinin Kur'an okuması/okumayı biliyor olması bence çok etkilidir. İlk defa tanıştığım birinin Cuma namazına gittiğini görürsem etkilidir, en azından görevini yerine getiriyor diye düşünürüm. Tanımadığım bir kişinin Cuma namazına gittiğini gördüğümde dindar olduğunu düşünürüm. Kişinin dini bayramlara ilişkin hassasiyeti benim için etkilidir. Kişinin helal ve haram kavramına bakışı ve

bunun uygulayışı, davranışlarına yansıtışı bence çok etkilidir. Kişinin kurban kesimi yapıyor olması da etkilidir (Y7, Erkek).

Çalışma grubunu oluşturan iki kuşaktan bir diğeri olan Y Kuşağı'nda yer alan katılımcıların dini pratikler kapsamında ele alınan dini eylemler ile ilgili anlatılarına baktığımızda; namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, Cuma namazına gitmek, dini bayramlara ilişkin hassasiyet, kurban kesmek, cami-türbe ziyaretinde bulunmak gibi dini eylemlerin katılımcılar açısından etkili bulunduğu; hacca/umreye gitmek, Kur'an okumak/okumayı biliyor olmak, helal-haram kavramlarına bakış ve bunu uygulayarak davranışlarına yansıtışın ise çok etkili olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, dini pratikler kapsamında yer alan söz konusu bu dini eylemler içerisinde kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde Y Kuşağı'nda yer alan katılımcılar tarafından en etkili olarak ifade edilen eylemlerin ise; helal ve haram kavramına bakış ve uygulayış, hacca/umreye gitmek, Kur'an okumak/okumayı biliyor olmak eylemlerinden oluştuğu görülmektedir.

Kişinin konuşurken Bismillah, Elhamdülillah gibi kelimeleri kullanması etkili değildir, kişinin gösteriş yaptığını düşünürüm. Kişinin dini kurum ve cemaatlere bağlılığı benim için etkili değildir, hatta tam tersi bir etkisi olur. Kişinin cenaze namazına gitmesi etkili değildir. Bu tamamen toplumsal bir şeydir. Dine çok karşıt olan insanların da cenaze namazı kılınıyor. Cenaze namazı kişiye veadır. Cenaze namazı din ile ilgili bir şey olarak görülmekten ziyade, bir veda olarak görülmektedir. Bu nedenle de toplumsal bir ritüeldir, etkili değildir. Kişinin kandillere ilişkin hassasiyeti bence etkili değildir (Y5, Kadın).

Cenaze namazı bir veda gibidir, dini bir pratik gibi değildir bu nedenle de etkili değildir. Bismillah-Elhamdülillah gibi kelimelerin kullanılması etkili değildir. Otururken kişi Bismillahirrahmanirrahim dese bunu herkes diyebiliyor. Bu tek başına bir gösterge değildir (Y6, Erkek).

İnancı olmayan ama cenaze namazına giden arkadaşlarım var. O yüzden kişinin cenaze namazına gitmesi bence etkili değildir. Cenaze son yolculuktur, dini bir ritüelden ziyade yakınına karşı son görevini yerine getirmektir (Y7, Erkek).

Kişinin Bismillah-Elhamdülillah gibi kelimeleri kullanması bana dindarlığını gösteriş amacıyla göstermeye çalıştığını düşündürür, bu nedenle etkili değildir. Kişinin kandillere ve aşure gününe ilişkin hassasiyetini dindarlıkla bağdaştırmıyorum, etkili değildir (Y9, Erkek).

Y Kuşağı'nda yer alan katılımcıların anlatılarına baktığımızda, kişilerin dindarlık düzeyini belirlemedeki etkileri kapsamında; aşure gününe ve kandillere ilişkin hassasiyet, konuşurken Bismillah-Elhamdülillah gibi dini kelimeler kullanmak, dini kurum ve cemaatlere bağlılık, cenaze namazına gitmek gibi dini eylemlerin katılımcılar tarafından etkili bulunmadığı görülmektedir.

Ayrıca, etkili bulunmayan söz konusu dini eylemler içerisinde bulunan cenaze namazına gitmek eyleminin Y Kuşağı'nda bulunan tüm katılımcılar tarafından etkili bulunmadığının da vurgulandığı görülmektedir. Cenaze namazına gitmek eylemi, dini bir ritüel olarak görülmekten ziyade, ölen kişiye karşı yerine getirilen son görev, veda olarak değerlendirilmektedir. Kişilerin aşure gününe ve kandillere ilişkin hassasiyetleri, dini kurum ve cemaatlere bağlılıkları dindarlıkla ilişkilendirilmemekte; konuşurken Bismillah-Elhamdülillah gibi dini kelimelerin kullanılması ise gösterişle bağdaştırılmaktadır.

Kişilerin içerisinde bulunduğu kültürel ve zamansal bağlamla ilişkili olarak dindarlığın toplumdaki yansıma biçimlerinde pek çok farklılık söz konusu olabilmektedir. Bu anlamda dini pratikler kapsamında ele almış olduğumuz dini eylemlerin kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesindeki etkileri hususunda çalışma grubunu oluşturan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı arasında da birtakım benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Çalışmanın kuramsal perspektifini oluşturan Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın Gerçekliğin Sosyal İnşası Kuramında da olduğu gibi, kişiler kendileriyle aynı kuşakta bulunan diğer kişilerle sürekli etkileşim ve iletişim içerisinde olmaları ve aynı zamansal süreçleri, koşulları deneyimlemeleri sebebiyle birbirleriyle olan etkileşimleri aracılığıyla yaşadıkları dünyaya dair anlamları birlikte inşa etmektedirler. İnşa etmiş oldukları anlamlar ise, onları kendilerinden önce ve sonra gelen diğer kuşaklardan ayırmakta ve bu durum da kuşaklararası farklılığı beraberinde getirmektedir.

Bu kapsamda çalışma grubunda yer alan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı içerisinde bulunan katılımcıların kişilerin dindarlık düzeyini belirlemede en etkili buldukları, çok etkili ve etkili olarak değerlendirdikleri, etkili görmedikleri dini eylemler hususunda birtakım benzerlik ve farklılıklar söz konusudur. Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcılar kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde en etkili olarak gördükleri dini eylemleri helal-haram kavramlarına bakış ve uygulayış, namaz kılmak, Kur'an okumak, zekât vermek şeklinde ifade ederken; Y Kuşağı'nda yer alan katılımcılar ise helal-haram kavramlarına bakış ve uygulayış, namaz kılmak, Kur'an okumak, hacca/umreye gitmek olarak ifade etmektedir. Bebek Patlaması Kuşağı katılımcılarının Y Kuşağı'nda yer alan katılımcılardan farklı olarak kişilerin dindarlık düzeyini belirlemede en etkili olarak ifade ettikleri dini eylemler hususunda zekât vermek dini eylemini ifade ettiği; Y Kuşağı'nda yer alan katılımcıların ise Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcıların görüşlerinden farklı olarak hacca/umreye gitmek dini eylemini belirttiği görülmektedir.

Kişilerin dindarlık düzeylerini yansıtan dini eylemler kapsamında katılımcıların anlatılarına baktığımızda; hem Bebek Patlaması Kuşağı hem de Y Kuşağı içerisinde yer alan katılımcılar tarafından helal-haram kavramlarına bakış ve uygulayış dini eyleminin çok etkili olarak ifade edildiği görülmekle birlikte, Y Kuşağı katılımcılarının söz konusu bu dini eyleme ek olarak Kur'an okumak, hacca/umreye gitmek eylemlerini de çok etkili olarak vurguladığı, söz konusu bu iki dini

eylemin Bebek Patlaması Kuşağı katılımcıları tarafından ise Y Kuşağı katılımcılarının görüşlerinden farklı olarak çok etkiliden ziyade etkili olarak ifade edildiği görülmektedir.

Her iki kuşaktan katılımcıların etkili olarak ifade etmiş oldukları dini eylemlere baktığımızda ise, her iki kuşağın da namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, Cuma namazına gitmek, kurban kesmek, dini bayramlara ilişkin hassasiyet eylemlerini etkili bulduğu; Bebek Patlaması Kuşağı katılımcılarının Y Kuşağı katılımcılarının görüşlerinden farklı olarak etkili buldukları dini eylemler içerisinde kişilerin kandillere ilişkin hassasiyetini de ifade ettiği görülmektedir. Her iki kuşak için etkili olmayan dini eylemler kapsamında cenaze namazına gitmek, aşure gününe ilişkin hassasiyet, konuşurken Bismillah-Elhamdülillah gibi dini kelimeleri kullanmak, dini kurum ve cemaatlere bağlılık eylemlerinin belirtildiği, Y Kuşağı'nda Bebek Patlaması Kuşağı'ndan farklı olarak kişilerin kandillere ilişkin hassasiyeti eyleminin de etkili olmayan dini eylemler içerisinde değerlendirildiği görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Kişilerin Dindarlık Düzeyinin Belirlenmesinde Dini Eylemlerin Etkisi

	BEBEK PATLAMASI KUŞAĞI	Y KUŞAĞI
Çok Etkili	*Helal-haram kavramlarına bakış ve uygulayış	*Helal-haram kavramlarına bakış ve uygulayış *Kur'an okumak *Hacca/umreye gitmek
Etkili	*Kur'an okumak *Hacca/umreye gitmek *Namaz kılmak *Oruç tutmak *Zekât vermek *Cuma namazına gitmek *Kurban kesmek *Dini bayramlara ilişkin hassasiyet *Kandillere ilişkin hassasiyet	*Namaz kılmak *Oruç tutmak *Zekât vermek *Cuma namazına gitmek *Kurban kesmek *Dini bayramlara ilişkin hassasiyet
Etkili Değil	*Cenaze namazına gitmek *Aşure gününe ilişkin hassasiyet *Konuşurken Bismillah-Elhamdülillah gibi dini kelimeleri kullanmak *Dini kurum ve cemaatlere bağlılık	*Cenaze namazına gitmek *Aşure gününe ilişkin hassasiyet *Konuşurken Bismillah-Elhamdülillah gibi dini kelimeleri kullanmak *Dini kurum ve cemaatlere bağlılık *Kandillere ilişkin hassasiyet

Toparlayacak olursak, çalışma grubunu oluşturan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı'nın kişilerin dindarlık düzeylerinin belirlenmesindeki etkileri kapsamında değerlendirilen dini eylemler içerisinde hacca/umreye gitmek, Kur'an okumak ve kandillere ilişkin hassasiyet eylemlerine dair farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir.

Din, kutsalla ilişkisi bağlamında bireysel, kültürel ve toplumsal bir olgudur. Din, bireyle tanrı arasındaki karşılıklı ilişkiyi belirleyerek, bir inanç alanı olmakla birlikte aynı zamanda tanımlanmış olduğu davranış örüntüleriyle de kulluğun göstergelerine işaret etmektedir. Tüm dinler mensuplarının söz konusu bu davranış örüntülerine uygun olarak yaşamalarını istemektedir. Dini pratikler kapsamında dindarlığın göstergelerinden olan davranışsal ve kişisel özellikler önemli olmakla birlikte, aynı zamanda dindarlığın bireysel ve etkileri, toplumda yaşayan diğer insanları etkilemeleri bakımından ise toplumsal yönünü ifade etmektedir. Bu kapsamda dini eylemler/ibadetler, davranışlar ve kişisel özellikler dindarlığın bireysel yönünü oluşturmalarının yanı sıra aynı zamanda toplumsal yönünü de oluşturarak kendilerini toplumda görünür kılmaktadır. Dindarlığın hem bireysel hem de toplumsal yönünü oluşturan ve dinin mensuplarından beklentilerinden birini ifade eden davranışsal ve kişisel özellikler, toplumda yaşayan diğer insanlar tarafından fark edilmeleri yönüyle de aynı zamanda dindarlığın göstergelerinden biri olarak da kabul görmektedir.

Literatür incelendiğinde, insanların dindarlıklarını, dindarlık düzeylerini yansıtan dini pratikler kapsamında bulunan davranışsal ve kişisel özellikler içerisinde yardımseverlik, insanlara karşı davranış, yaklaşım, saygı, dini eğitime sahip olup olmamak, alkol kullanmak, kumar oynamak gibi özelliklerin yer aldığı görülmektedir. Bu kapsamda yapılan görüşmeler esnasında Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı'ndan oluşan katılımcılara literatürde de yer alan söz konusu bu ve daha birçok davranışsal ve kişisel özelliğin onlar için kişilerin dindarlık düzeyini belirlemede etkili olup olmadığı, etkiliyse ne düzeyde etkili olduğu ve söz konusu bu davranışsal ve kişisel özellikler içerisinde en etkili buldukları dini davranış ve kişisel özelliklerin hangi özelliklerden oluştuğu sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcıların görüşleri, Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı olarak ayrı bir şekilde değerlendirilerek, söz konusu iki kuşak arasında bu husustaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması amaçlanmıştır.

Kişinin ezan okunurken ki, dua edilirken ki, mezarlığın önünden geçerken ki tutumu/davranışı saygı duyması gerektiği için etkilidir. Mesela dua edeceksem yayılıp yatarken bu olmaz, saygı gereği doğrulmak, kendine çeki düzen vermek gerekir. Kişinin oruçlu insanların yanında takındığı tutum etkilidir, saygı duymak gerekir. Ben oruç tutanın yanında su içemem. Yeme içme pratikleri tercihi, alkol kullanımı, kumar oynama hep yasak şeylerdir. Yasak şeyler oldukları için kişilerin bunları yapıp yapmaması kişilerin dindarlık düzeyi ile ilgili karar vermemde benim için etkilidir. Peygamberimizin ismine saygı, hassasiyet benim için önemlidir. Kişinin dini eğitim alıp almaması da önemlidir (BP1, Kadın).

Kişinin ezan okunurken ki tavrı, ezan okunurken doğrulması benim için etkilidir. Kişinin mezarlığın önünden geçerken arabada müzik açıksa onu kapatması benim için etkilidir. Kişinin karşısındaki kişi oruçluysa yemek yememesi, su içmemesi lazım, etkilidir. Bir şeyler yiyip içiyorsa ya da yemiyorsa içmiyorsa bunlar bana bu konuda fikir verir. Yeme-içme pratikleri çok etkilidir, helal kesim olması gerekir. Kişinin alkol kullanmaması gerekir. Bu nedenle etkilidir. Alkol kullanan zayıf bir dindardır diye düşünürüm (BP2, Kadın).

Ezan okunurken ki kişinin davranışı bir saygıdır, bu nedenle etkilidir. Dua edilirken ki tutum da aynı şeydir, etkilidir. Oruçlu insanların yanında takınılan tutum saygıdır, etkili bulurum. Kişinin ezan okunurken ki ve dua edilirken ki tutumu benim için etkilidir. Yani kişinin o yönde bir saygısı var diye düşünüyorum. En azından etkileniyor, içinden gelen bir şeyle duygusal olarak ona uygun davranıyor. Yoksullara yardım benim için etkilidir (BP4, Kadın).

İster dindar olsun ister dindar olmasın yardımseverlik insanın içinden gelir, insanlığın getirdiği bir durumdur. Ben bunu takdir ederim, bu sebeple yoksullara yardım benim için etkilidir. Kişinin ezan okunurken ki tavrı/davranışı benim için etkilidir. Ben bacak bacak üstüne atmışsam ve ezan okunuyorsa bacağımı indiririm, doğrulurum. Kişinin dua edilirken ki tutumu/davranışı benim için etkilidir. Doğrulması, duayı dinlemesi benim için etkilidir. Kişinin mezarlığın önünden geçerken ki tutumu/davranışı da etkilidir. Arabayla geçerken radyom açıksa onu kapatırım, dua okurum. Bunlar etkilidir. Kişinin Hz. Muhammed'in ismine olan hassasiyeti etkilidir. Muhammed ismini duyunca biz bağrımıza basarız. Kişinin alkol kullanması benim için etkilidir, hem İslam'da haramdır hem de sağlığa zararlıdır. Kişinin kumar oynaması da haramdır, bu nedenle etkilidir. (BP6, Erkek).

Bana göre din konusunda eğitim almış bir kişi almamış olandan daha dindardır. Bu nedenle de kişinin dini eğitim alıp almaması etkilidir. Müslümanlık dininde yardımlaşma çok önemlidir, yoksula yardım etmek önemlidir, etkilidir. Kişilerin yoksul insanlara yaklaşımı da etkilidir. Kişinin dua edilirken ki tutumu etkilidir, insanların dinlerine saygı duymak gerekiyor. Eğer o kişi bir dua okurken saygısızca davranırsa onun dinine karşı saygısı yoktur, o zaman da dindar değildir diye düşünürüm. İnsanların yeme içme pratikleri tercihi çok etkilidir (BP7, Erkek).

Kişinin ezan okunurken ki tavrı/davranışı etkilidir, örneğin bacak bacak üstüne atıyorsa bacağını indirirsin. Kişinin saygı gereği bunu yapması etkilidir. Kişinin dua edilirken ki tavrı/davranışı da etkilidir (BP8, Erkek).

Zekât vermekle ilgili bir şey olduğu için yoksullara yardım etmek dinde önemli bir şeydir, bu açıdan etkilidir. Oruçlu insanların yanında takınılan tutum etkilidir, saygıyla ilgili bir şeydir. Kişinin Hz. Muhammed'in ismine hassasiyeti önemli bir şeydir, etkilidir. Domuz eti/helal kesim tercihi gibi yeme-içme pratikleri dinin gereklerindendir, bu sebeple önemlidir, çok etkilidir. Dinin haram kıldığı şeylerden biri olması sebebiyle hiç kimsenin kumar oynamaması gerekir, etkilidir (BP9, Erkek).

Kişinin dini eğitim alıp almaması önemlidir. Yoksullara yardım edeceksin, kazandığının hepsi senin değildir, o kazandığından ona da vereceksin. Vereceksin ki, huzurun olsun, bu nedenle benim için yoksullara yardım etkilidir. Kişinin ezan okunurken, dua edilirken, mezarlığın önünden geçerken ki tutumu görevdir, saygıdır, yapması gereken bir şeydir, o yüzden etkilidir. Bunları yapmadığında zayıf bir dindardır diye düşünürüm. Bir insan oruç tutmuyorsa da oruç tutanların yanında yemek yemiyorsa o güzel bir iştir, güzel bir harekettir, saygı gösteriyor, etkilidir. Ben oruç tutmuyorum ben yiyeyim olmaz. Herkesin Hz. Muhammed'e, onun ismine hassasiyet duyması lazım, etkilidir, o bizim baş tacımızdır. Kişinin yeme içme pratikler tercihi çok etkilidir, özellikle bile bile haram kesim yemeyi tercih ediyorsa o benim için zayıf bir dindardır (BP10, Erkek).

Yapılan görüşmeler sırasında katılımcılara dini eğitime sahip olup/olmama, ailede dini otorite sahibi birinin olup olmaması, çocuklarına isim koyma tercihi, yoksullara yardım ve yaklaşım, ezan okunurken ki, dua edilirken ki, mezarlığın önünden geçilirken ki tutum/davranış, oruçlu insanların yanında takınılan tutum, Hz. Muhammed'in ismine hassasiyet, yeme-içme pratikleri tercihi, alkol kullanma, kumar oynama, kadın ve erkek ilişkilerine/diyaloguna bakış gibi çeşitli dini davranışların ve kişisel özelliklerin onlar için kişilerin dindarlık düzeyini belirlemedeki etkileri sorulmuş, bu konuda görüşleri alınmıştır. Çalışma grubunu oluşturan iki kuşaktan biri olan Bebek Patlaması Kuşağı'nın dini pratikler kapsamında ele alınan dini davranışlar ve kişisel özellikler ile ilgili anlatılarına baktığımızda; Hz. Muhammed'in ismine hassasiyet, dini eğitime sahip olup/olmama, alkol kullanma, kumar oynama, yoksullara yardım ve yaklaşım, ezan okunurken ki, dua edilirken ki ve mezarlığın önünden geçerken ki tutum/davranış, oruçlu insanların yanında takınılan tutum gibi davranışların ve kişisel özelliklerin katılımcılar açısından etkili bulunduğu; kişinin domuz eti/helal kesim tercihi gibi yeme-içme pratikleri tercihinin ise çok etkili olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, dini pratikler kapsamında yer alan söz konusu bu davranışsal ve kişisel özellikler içerisinde kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcılar tarafından en etkili olarak ifade edilen özelliklerin ise; yoksullara yardım ve Hz. Muhammed'in ismine hassasiyet özelliklerinden oluştuğu görülmektedir.

Kişinin kadın-erkek ilişkilerine/diyaloğuna bakışı, tokalaşma, konuşma tercihleri aslında bunların çoğu bana hurafe geliyor, çokta anlamlı değil benim için bu nedenle kişinin dindarlık düzeyiyle ilgili karar vermemde etkili olmaz. Mesela ben de dindarım ama ben bir erkeğin elini sıkarım (BP1, Kadın).

Kişinin ailesinde imam veya dini bilgiye hâkim olan dini otorite sahibi birinin olup olmaması benim için etkili değildir (BP2, Kadın).

Kişinin kadın-erkek ilişkilerine/diyaloguna bakışı benim için etkili değildir, bu tür şeylerden hoşlanmıyorum (BP3, Kadın).

Kişilerin çocuklarına verdiği isim benim için etkili değildir, bu bir gösterge değildir. Bazı şeylerin aşırıya gitmesi bana yapmacık geliyor. Çocuğun ismini Muhammed koyarsın, Muhammed gibi olmazsa o zaman kötü olur, bu isim de kötüye kullanılmış olur. Kişinin kadın-erkek ilişkilerine/diyaloguna bakışı etkili değildir, adamın içinde kötü bir düşünce olmadıktan sonra temasından, tokalaşmasından ne zarar gelecek (BP8, Erkek).

Kişinin ailesinde dini otorite sahibi birinin olup olmaması dinle ilgili bir ölçü değil. Kişinin kadın-erkek ilişkilerine/diyaloguna bakışını din ile irtibatlandırmak bence doğru bir şey değil, etkili değildir (BP9, Erkek).

Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcıların anlatılarına baktığımızda, kişilerin dindarlık düzeyini belirlemedeki etkileri kapsamında; kişilerin çocuklarına isim koyma tercihleri, ailesinde dini otorite sahibi birinin olup olmaması, kadın-erkek ilişkilerine/diyaloguna bakışı gibi davranışsal ve kişisel özelliklerinin etkili bulunmadığı görülmektedir. Kişilerin çocuklarına isim koyarken bu ismin Kur'an'da geçiyor olmasına, dini bir isim olup/olmamasına dikkat ederek isim vermesi ve kişilerin ailelerinde imam veya imam gibi dini bilgiye hâkim olan dini otorite sahibi kişilerin bulunması katılımcılar açısından kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde bir gösterge olarak görülmemektedir. Aynı zamanda katılımcılar tarafından kişilerin tokalaşma, konuşma vb. tercihleri bakımından kadın-erkek ilişkilerine ve diyaloguna bakışının kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde anlamlı bulunmadığının ve etkili olmadığının ifade edildiği görülmektedirler.

Kişinin Hz. Muhammed'in ismine hassasiyeti benim için çok etkilidir. Mesela "SAV" derse etkilenirim. (Y1, Kadın).

Yoksullara yardım bence etkilidir. Bu tamamen yardımseverlik olabilir ama eğer bunu dininin gereği ve Allah'ın emri şeklinde düşünüyorsa, görev/vazife olarak yerine getiriyorsa bence bu etkilidir. Oruçlu insanların yanında takınılan tutum da etkilidir, bu da bir saygıdır (Y2, Kadın).

Kişinin yoksullara yardım etmesi etkilidir, yoksullara yaklaşımı çok etkilidir. Kişinin oruçlu insanların yanında takındığı tutum etkilidir (Y5, Kadın).

Kişinin ezan okunurken ki, dua edilirken ki ve mezarlığın önünden geçerken ki tutumu/davranışı bence etkilidir. Mesela doğrulduğunda saygı gösteriyordur. Saygı göstermesi de önem verdiğini gösterir, bu nedenle etkilidir. Kişinin Hz. Muhammed'in ismine olan hassasiyeti çok etkilidir. Kişinin yeme-içme pratikleri tercihi de etkilidir. İlk defa karşılaştığım tanımadığım bir insanın alkol kullandığını görsem dindar bir insanın bunların günah olduğunu bildiğini düşünürüm, o yüzden etkilidir. Alkol kullanıyorsa benim için dindar değildir. Bu yönüyle etkilidir. Aynı şekilde kişinin kumar oynaması da etkilidir (Y7, Erkek).

Çalışma grubunu oluşturan iki kuşaktan bir diğeri olan Y Kuşağı'nda yer alan katılımcıların dini pratikler kapsamında ele alınan dini davranışlar ve kişisel özellikler ile ilgili anlatılarına

baktığımızda; ezan okunurken ki, mezarlığın önünden geçerken ki tutum/davranış, alkol kullanma, kumar oynama, yoksullara yardım etme, oruçlu insanların yanında takınılan tutum, yeme-içme pratikleri tercihi gibi davranışsal ve kişisel özelliklerin katılımcılar açısından etkili bulunduğu; Hz. Muhammed'in ismine hassasiyet ve yoksullara yaklaşımın ise çok etkili olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, dini pratikler kapsamında yer alan söz konusu bu davranışsal ve kişisel özellikler içerisinde kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde Y Kuşağı'nda yer alan katılımcılar tarafından en etkili olarak ifade edilen özelliklerin ise; yoksullara yardım etme, Hz. Muhammed'in ismine hassasiyet, Ezan okunurken ki tutum/davranış, oruçlu insanların yanında takınılan tutum davranışlarından oluştuğu görülmektedir.

Kişinin kadın-erkek diyaloguna bakışı etkili değildir. Böyle insanların dindarlığının güçlü olduğunu düşünmüyorum, tamamen bağnazlığının yüksek olduğunu düşünüyorum. (Y5, Kadın).

Kişilerin çocuklarına verdiği ismin dini bir isim olup olmaması bence hiç etkili değildir. Mesela kişi çocuğuna Yasin ismini veriyor, sonuçta Kur'an-ı Kerim bizim için çok kıymetlidir, bilim niteliği taşıyan ansiklopedi gibi bir şeydir. Şimdi adam çocuğunun adını Yasin koyuyor ama Yasin öyle bir oluyor ki ilerde; içkisinde, sigarasında, kumarında. Yani bence bu durum kişinin dindarlığını ifade etmez, etkili değildir (Y6, Erkek).

Kişinin dini eğitim alıp almaması bence etkili değildir. Kişinin kadın-erkek diyaloguna bakışı bence etkili değildir. Kişi tokalaşma, konuşma hususlarında farklıysa bence bu durum bağnazlıktır, dinle ve dindarlıkla bir ilgisi yoktur (Y7, Erkek).

Kişinin ailesinde dini otorite sahibi birinin olması etkili değildir, Ben ne imam çocukları tanıyorum, hiç alakaları yok. Dindarlık daha çok insanlığa bakıyor bence. Mesela ben beş vakit namazımı kılmıyorum ama yalan söylemek, iftira atmak gibi eylemlerde de bulunmuyorum. Dindarlık bana göre yalnızca dini ibadetlerden ibaret değil (Y9, Erkek).

Y Kuşağı'nda yer alan katılımcıların anlatılarına baktığımızda, kişilerin dindarlık düzeyini belirlemedeki etkileri kapsamında; çocuklarına isim koyma tercihi, ailede dini otorite sahibi birinin olup olmaması, dini eğitime sahip olup/olmama, kadın ve erkek ilişkilerine/diyaloguna bakış gibi davranışların ve kişisel özelliklerin katılımcılar tarafından etkili bulunmadığı görülmektedir. Etkili bulunmayan söz konusu bu dini davranış ve kişisel özellikler içerisinde bulunan kişinin kadın-erkek ilişkilerine ve diyaloguna bakışının, Y Kuşağı katılımcıları tarafından bağnazlık olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Her alanda birbirlerinden farklı özelliklere sahip olan insanların, aynı zamanda dindarlık, gelişen dini tutum, davranış, anlayış ve algı yönünden de büyük bir çeşitliliğe sahip olduğu görülmektedir. Birbirine tıpatıp benzeyen iki insan olamayacağı gibi, aynı dini düşünceye ve algıya

sahip iki kişinin olması da mümkün değildir. Aynı dine inanan insanların dini anlama, yorumlama, uygulama kısımlarında, dindarlık anlayışları ve yaşam tarzları arasında da birtakım benzerlikler ve farklılıklar söz konusudur. Bu anlamda dini pratikler kapsamında ele almış olduğumuz dini davranışların ve kişisel özelliklerin kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesindeki etkileri hususunda çalışma grubunu oluşturan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı arasında da yaşadıkları ve deneyimledikleri zaman dilimiyle bağlantılı olarak birtakım benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Söz konusu bu farklılıklar bazı noktalarda daha belirgin olarak görülebilmekte, kuşaklararası farklılığı da beraberinde getirmektedir.

Bu kapsamda çalışma grubunda yer alan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı içerisinde bulunan katılımcıların kişilerin dindarlık düzeyini belirlemede en etkili buldukları, çok etkili ve etkili olarak değerlendirdikleri, etkili görmedikleri dini davranış ve kişisel özellikler hususunda birtakım benzerlik ve farklılıklar söz konusudur. Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcılar kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde en etkili olarak gördükleri dini davranış ve kişisel özellikleri yoksullara yardım etmek ve Hz. Muhammed'in ismine hassasiyet şeklinde ifade ederken; Y Kuşağı'nda yer alan katılımcılar ise yoksullara yardım etmek, Hz. Muhammed'in ismine hassasiyet, ezan okunurken ki tutum/davranış ve oruçlu insanların yanında takınılan tutum olarak ifade etmektedir. Y Kuşağı katılımcılarının Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcılardan farklı olarak kişilerin dindarlık düzeyini belirlemede en etkili olarak ifade ettikleri dini davranış ve kişisel özellikler hususunda ezan okunurken ki tutum/davranış ve oruçlu insanların yanında takınılan tutum davranışlarını ifade ettiği görülmektedir.

Kişilerin dindarlık düzeylerini yansıtan dini davranışlar ve kişisel özellikler kapsamında katılımcıların anlatılarına baktığımızda; Y Kuşağı katılımcıları tarafından Hz. Muhammed'in ismine hassasiyet ve yoksullara yaklaşım davranışının çok etkili olarak ifade edildiği görülürken, buna karşın Bebek Patlaması Kuşağı tarafından domuz eti/helal kesim tercihi olarak ifade edebilecek olduğumuz yeme-içme pratikleri tercihinin ise çok etkili olarak belirtildiği görülmektedir. Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı'nın kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde çok etkili olarak ifade edilen dini davranış ve özellikler kapsamında tamamen farklı görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Bebek Patlaması Kuşağı üyelerinden oluşan katılımcılar tarafından kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde çok etkili olarak ifade edilen yeme-içme pratikleri tercihinin Y Kuşağı üyelerinden oluşan katılımcılar tarafından etkili olarak değerlendirildiği; Y Kuşağı katılımcılarının çok etkili olarak ifade etmiş olduğu Hz. Muhammed'in ismine hassasiyet ve yoksullara yaklaşımın ise Bebek Patlaması Kuşağı katılımcıları tarafından etkili olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu kapsamda Hz. Muhammed'in ismine hassasiyet, yoksullara yaklaşım ve yeme-içme pratikleri tercihlerine dair kuşaklar arasında derecelendirme farklılığının bulunduğu görülmektedir.

Her iki kuşaktan katılımcıların etkili olarak ifade etmiş oldukları dini eylemlere baktığımızda ise, her iki kuşağın da ezan okunurken ki, mezarlığın önünden geçerken ki tutum/davranış, oruçlu insanların yanında takınılan tutum, yoksullara yardım, alkol kullanmak ve kumar oynamak davranışlarını etkili bulduğu; Bebek Patlaması Kuşağı katılımcılarının Y Kuşağı katılımcılarının görüşlerinden farklı olarak etkili buldukları dini eylemler içerisinde kişilerin dini eğitime sahip olup olmamasının da etkili olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Her iki kuşak için etkili olmayan dini davranış ve kişisel özellikler kapsamında kişilerin çocuklarına isim koyma tercihleri, ailesinde dini otorite sahibi birinin olup olmaması, kadın-erkek ilişkilerine ve diyaloguna bakış özelliklerinin belirtildiği, Y Kuşağı'nda Bebek Patlaması Kuşağı'ndan farklı olarak kişilerin dini eğitime sahip olup olmaması durumunun ise etkili olmayan dini davranış ve kişisel özellikler içerisinde değerlendirildiği görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Kişilerin Dindarlık Düzeyinin Belirlenmesinde Davranışların ve Kişisel Özelliklerin Etkisi

	BEBEK PATLAMASI KUŞAĞI	Y KUŞAĞI
Çok Etkili	* <i>Yeme-içme pratikleri tercihi</i>	* <i>H. Muhammed'in ismine hassasiyet</i> * <i>Yoksullara yaklaşım</i>
Etkili	* <i>H. Muhammed'in ismine hassasiyet</i> * <i>Yoksullara yaklaşım</i> * <i>Ezan okunurken ki tutum/davranış</i> * <i>Dua edilirken ki tutum/davranış</i> * <i>Mezarlığın önünden geçerken ki tutum/davranış</i> * <i>Oruçlu insanların yanında takınılan tutum</i> * <i>Yoksullara yardım</i> * <i>Alkol kullanmak</i> * <i>Kumar oynamak</i> * <i>Dini eğitime sahip olup olmamak</i>	* <i>Yeme-içme pratikleri tercihi</i> * <i>Ezan okunurken ki tutum/davranış</i> * <i>Mezarlığın önünden geçerken ki tutum/davranış</i> * <i>Oruçlu insanların yanında takınılan tutum</i> * <i>Yoksullara yardım</i> * <i>Alkol kullanmak</i> * <i>Kumar oynamak</i>
Etkili Değil	* <i>Kişilerin çocuklarına isim koyma tercihleri</i> * <i>Kişilerin ailesinde dini otorite sahibi birinin olup olmaması</i> * <i>Kadın-erkek ilişkilerine ve diyaloguna bakış</i>	* <i>Kişilerin çocuklarına isim koyma tercihleri</i> * <i>Kişilerin ailesinde dini otorite sahibi birinin olup olmaması</i> * <i>Kadın-erkek ilişkilerine ve diyaloguna bakış</i> * <i>Dini eğitime sahip olup olmamak</i>

Toparlayacak olursak, çalışma grubunu oluşturan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı'nın kişilerin dindarlık düzeylerinin belirlenmesindeki etkileri kapsamında değerlendirilen dini davranış ve kişisel özellikler içerisinde kişilerin H. Muhammed'in ismine hassasiyeti, yoksullara yaklaşımı,

yeme-içme pratikleri tercihi, dini eğitime sahip olup olmaması özelliklerine dair farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir.

3.5. Dini Semboller Kapsamında Bedensel ve Mekânsal Sembollerin Kişilerin Dindarlık Düzeyinin Belirlenmesindeki Etkisi

Semboller, insanların hayatında önemli bir yere ve işleve sahiptir. Çok katmanlı anlamlılığının yanı sıra sembollere verilen önem ve atfedilen değer de bir o kadar fazladır. Karmaşık, ifadesi mümkün olmayan şeyler, duygu ve düşünceler semboller aracılığıyla ifade edilmekte, görünür kılınmaktadır. Hiçbir şey kendiliğinden sembol olarak ortaya çıkmamakta, sembolün kendinde taşıdığı anlam ya kişi ya da toplum tarafından oluşturulmaktadır.

Sembol ve insan arasındaki ilişkinin insanlık tarihinden bu yana sürdüğü ve sembollerin kullanıldığı alanlar değişiklik gösterse de insanların sembolleştirme eğiliminin devam ettiği görülmektedir. İnsan, kimi zaman duygu ve düşüncelerini ifade ederken görünenin ötesinde anlamlar taşıyan, örtülü bir tarza yönelmektedir. Böyle bir anlatımda da, semboller kullanılmaktadır. Bu bağlamda hayatın birçok alanında söz konusu olduğu gibi, dinî alanda da sembollere rastlanmaktadır.

Tüm dinler, o dinin kendisini temsil eden ve inanç sistemini, dini yaşam tarzlarını bizlere aktaran birtakım sembollere sahiptir. Dindar bir kişi, mensup olduğu dinle ilgili bir sembol gördüğünde veya işittiğinde sembolün ifade ettiği anlama veya dinî hakikate ulaşmaktadır. Dini semboller ve bu sembollerin anlamları kişilerin kendi inançlarını ifade etmelerinde önemli bir rol oynamakta ve kişiler söz konusu bu dini sembolleri kullanarak dindarlıklarını, dindarlık düzeylerini toplumda yaşayan diğer insanlara iletmektedir. Bu anlamda dini semboller kişilerin dindarlıklarını ifade ederek dindarlık düzeylerinin tanımlanmasına rehberlik etmektedir. Bununla birlikte, sembollere yüklenen anlamlar kişiden kişiye, kültürden kültüre değişiklik gösterebilmektedir. Bu kapsamda kişilerin dindarlık algısındaki olası farklılıkları daha açık bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla çalışmada Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı çalışma grubu olarak ele alınarak dini semboller kapsamında bedensel ve mekânsal dini sembollerin kişilerin dindarlığının, dindarlık düzeyinin belirlenmesindeki etkisi hususunda söz konusu iki kuşağın görüşleri alınmıştır.

Kendisi dışında farklı bir anlama işaret eden dini semboller; sözcük, şekil, obje, aksesuar, yapı, eylem, tutum ve davranış şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Bir mana ve maksadı iletmeyi amaçlayan diğer ifade formları gibi, kimi dinî jestlerin, davranışların, özelliklerin, ibadet formlarının olduğu gibi aynı zamanda kadın ve erkek bedeninde olmak üzere bedensel ve mekânsal dini sembollerin de doğrudan delaletleri yanında bize örtük, dolaylı yoldan ilettiği derin anlamları bulunmaktadır. Sembollerin söz konusu bu derin anlamları aracılığıyla, kişilerin kullandıkları semboller kapsamında dindarlık düzeylerinin belirlenmesi mümkün olabilmektedir. Dindarlığın

yalın bir ifadesi mümkün olmadığından, kişilerin dindarlıkları, dindarlık düzeyleri semboller aracılığıyla görünürlük kazanmaktadır. Bu kapsamda kişinin hayatında dinin önemi, dine inanma ve bağlanma derecesi olarak ifade edilen dindarlığı; görsel dini semboller kapsamında hem kadın hem de erkek bedeninde olmak üzere bedensel semboller ve mekânsal semboller bağlamında ele alıp değerlendirmek mümkündür. Dini semboller kapsamında ele alınabilecek olan bedensel semboller içerisinde kadın ve erkek bedeninde olmak üzere çeşitli aksesuarlar, kılık kıyafet tarzları yer almakta; mekânsal semboller içerisinde ise, bir mekânda bulunan dini figürlü eşyalar/objeler, yazılar, levhalar, tablolar bulunmaktadır.

Bütün dinler kutsalı temsil eden çeşitli dini sembolere sahiptir. Kişilerin dindarlıklarını yansıtan, dindarlıklarının belirlenmesinde etkili olan dini semboller kapsamında yer alan bedensel semboller içerisinde hem kadın hem de erkek bedeni üzerinde olmak üzere birtakım bedensel sembollerin bulunduğu görülmektedir. Bu kapsamda yapılan görüşmeler esnasında Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı'ndan oluşan katılımcılara beden üzerinde bulunan dini semboller kapsamında kişilerin kılık kıyafetlerine, kullandıkları ve taktıkları aksesuarlara dair birçok bedensel sembolün onlar için kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde etkili olup olmadığı, etkiliyse ne düzeyde etkili olduğu ve söz konusu bu bedensel semboller içerisinde en etkili buldukları bedensel sembollerin hangi sembollerden oluştuğu sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcıların görüşleri, hem kadın hem de erkek bedeninde bulunan bedensel semboller olmak üzere ikiye ayrılarak Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı olarak ayrı bir şekilde değerlendirilerek, söz konusu iki kuşak arasında bu husustaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması amaçlanmıştır.

Kişinin kılık kıyafeti çok aşırı kapalı olduğunda güçlü bir dindar diye düşünürüm. Mesela kadın tesettürlüyse demek ki dini bütün bir insandır. Kişinin giyimi açık olduğunda ise zayıf bir dindar derim, bunlar benim için etkilidir. Açık saçık giyinmişse dindarlık konusunda kıt, eksik olduğunu, hatta çok eksik olduğunu düşünürüm. Benim için kadın kapalı bir giyime sahip olduğunda güçlü bir dindarlığa sahiptir. Kılık kıyafet benim için etkilidir (BP1, Kadın).

Kadının başörtüsünü takma/bağlama şekli bence etkilidir. Kişi başını normal, sade bir şekilde kapatıyorsa dindardır derim ama başörtüsünü abartılı bir şekilde bağlıyorsa o dindar değildir derim. Bu nedenle kadının başörtüsünü takma/bağlama şekli benim için etkilidir. Kadın çok açık bir giyime sahip olduğunda zayıf bir dindarlığa sahiptir diye düşünürüm, çok kapalı bir giyime sahip olduğunda da güçlü bir dindardır diye düşünürüm, bu nedenle kılık kıyafet etkilidir (BP2, Kadın).

Kadının başörtüsünü bağlama/takma şekli kadının dindarlığıyla ilgili karar vermemde etkilidir. Abartılı bir şekilde kat kat başını saranları bu anlamda doğru bulmuyorum. Yani kapanmanın asıl gerekliliklerinden farklı bir şey yapıldığı zaman ondan hoşlanmıyorum. Kapanma kısmı/başörtüsünü bağlama şekli abartılı bir şekilde yapıldığında bu asıl amacından uzaklaşıyor, bundan dolayı sevmiyorum. Mesela kadının sade, normal, düz bir şekilde başını kapatması

gerekmektedir. Kafalarının üstüne kat kat bir şeyler koyduklarında, oradan buraya eşarbfı sardıklarında bu dinin kapanmayla ilgili asıl amacından sapıyor, bu nedenle böyle bir kapanma olduğunda beni etkiler. Kadının kılık kıyafeti benim için etkilidir. Çok açık giyimli bir kadın gördüğümde dindarlığı zayıftır diyebilirim, çok kapalı giyimli ya da kapalı giyimli bir kadın gördüğümde de güçlü bir dindardır diyebilirim (BP3, Kadın).

Kişinin kılık kıyafeti benim için etkilidir. Yani eğer birtakım şeylerden kendini muaf tutuyorsa, giyimine dikkat ediyorsa mesela boyu kısa, kolsuz kıyafetleri giyinmemeye özen gösteriyorsa etkilidir (BP4, Kadın).

Kadının başörtüsünü bağlama/takma şekli benim için etkilidir. Başını abartılı bağladığında, kafasının üstünü şişirip tepesine bir şey koyduğunda, bu şekilde bağladığında bu dindarlık değildir. Olması gereken şekilde bağlamayarak, abartılı bir şekilde başını kapattığında kapatma amacına aslında zıt bir şey yapmış oluyor. Bence o dinin gerekliliklerinden biri olan kapalılık değildir, gösteriştir. Bu dikkat çekicidir ve gösteriş amacıyla yapılan bir şeydir. Bu şekilde abartılı bağlayanların dindarlığının güçlü olduğunu düşünmüyorum. Sade bir şekilde bağlanmasını tercih ediyorum. Sade bir şekilde bağladığı zaman da güçlü dindarlığa sahiptir demem, bunu dışardan bakarak bilemem ama abartılı bağlayanları gördüğümde dindar olduklarını düşünmüyorum.– Kadının kılık kıyafeti benim için etkilidir. Çok açık giyimli bir kadın gördüğümde dindarlığının zayıf olduğunu düşünürüm. Çok kapalı giyimli bir kadın gördüğümde güçlü bir dindarlığa sahiptir diye bir düşüncem olmaz. Sadece çok açık bir giyime sahip olduğu zaman zayıf bir dindarlığa sahip olduğunu düşünürüm (BP5, Kadın).

Kadının başörtüsünü takma/bağlama şekli benim için etkilidir. Kadının dinin gereklerini yerine getirecek şekilde başını kapatması/örtünmesi gerekir, farklı şekillerde bağlaması değil. Kadının başını abartılı kapatmaması, sade bir şekilde kapatması, dinin kapanmayla ilgili asıl gerekliliğini yerine getirmesi önemlidir. Kadının kılık kıyafeti anlamında İslami bakımdan temiz giyimli olması önemlidir, etkilidir. İslam'ı yaşayan bir kadının çok açık giyinmesine karşıyım. Giyinmenin de bir adabı, seviyesi vardır. Kadın çok açık bir giyime sahip olduğunda zayıf bir dindar diye düşünürüm. Benim için etkilidir. Çok kapalı giyimli bir kadın gördüğümde güçlü bir dindarlığa sahiptir demem, alakası yoktur bununla. Çok kapalı bir giyime sahip olabilir ama ben onun kişiliğini, davranışlarını bilmiyorum, ben buna bakarak karar veremem. Ama açık bir giyime sahip olduğunda zayıf bir dindardır derim (BP6, Erkek).

Başörtüsünü bağlama şekli benim için etkilidir. Benim annemin veya sizin babaannenizin başörtüsünü bağlamasıyla/bağlama şekliyle şimdi 25 yaşındaki bir kızın başörtüsünü bağlama şekli arasında ciddi bir fark var. Benim annemin bağlama şekliyle günümüzde kızların başörtüsünü bağlama şeklini kıyasladığımda onların din konusunda, dindar olduğu konusunda aynı derecede olduklarını düşünmüyorum. Kadının kılık kıyafeti benim için etkilidir. Açık giyimli bir kadın gördüğümde kişinin bu konuda daha az hassas olduğunu düşünürüm (BP7, Erkek).

Kadının başörtüsünü bağlama/takma şekli benim için etkilidir. Başörtüsünün normal, sade bir şekilde, adabında, dümdüz bağlanması gerekir. Başörtüsünün abartılı olarak, çok özenilerek, farklı şekiller verilerek bağlanması istemediğim bir şeydir. Normal bir kapanmanın olması gerekir. Benim için kadının dindarlığı hususunda başörtüsünün sade bir şekilde bağlanması/takılması etkilidir. Kadının kılık kıyafeti dindarlığıyla ilgili benim için etkilidir. Kadın açık giyindiğinde zayıf bir dindarlığa sahip olabilir diyorum ama kadın kapalı giyindiğinde, kapalı olduğunda güçlü bir dindarlığa sahiptir demiyorum. Kadının açık bir giyime sahip olması benim için dindarlığı kapsamında etkilidir. Kapalı bir kadın gördüğümde ben o kadına dindar diyemem, bunu bilemem (BP8, Erkek).

Başörtüsünü bağlama şekli etkilidir. Yeni stil baş bağlama stillerini ben pek tasvip etmiyorum. Başörtüsünün eski formuyla, sade bir şekilde bağlanıp kapanılması gerekir. Günümüzdeki başörtü bağlama stilleri benim için yapay görünüyor, bu şekilde bağlanıldığında kapanmanın amacından uzaklaşıyor, bunlar hep gösteriştir. Kadının kılık kıyafeti dindarlığıyla ilgili karar vermemde etkilidir. Kapalı giyimli bir kadın gördüğümde güçlü bir dindardır demem. Ama çok açık giyimli bir kadın gördüğümde zayıf bir dindarlığa sahiptir diye düşünürüm, açık olmasını pek tasvip etmiyorum. Kısa etek, kısa şort gibi o kadar açık giyinmeye gerek yok. Çok açık giyimli bir kadında itikat zayıflığı olur (BP10, Erkek).

Yapılan görüşmeler sırasında katılımcılara arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar, oje, kına, makyaj, kişisel bakım, dövme, başörtü, başörtü bağlama/takma şekli, kılık kıyafet, muska, üzerinde taşınan dua, cevşen gibi kadın bedeninde bulunan çeşitli bedensel dini sembollerin onlar için kadınların dindarlığını, dindarlık düzeyini belirlemedeki etkileri sorulmuş, bu konuda görüşleri alınmıştır. Çalışma grubunu oluşturan iki kuşaktan biri olan Bebek Patlaması Kuşağı'nın dini semboller kapsamında ele alınan kadın bedenindeki bedensel dini semboller ile ilgili anlatılarına baktığımızda; başörtü bağlama/takma şekli ve kılık kıyafet ile ilgili bedensel sembollerin katılımcılar açısından etkili bulunduğu; kadınların dindarlığının belirlenmesi hususundaki etkileri kapsamında ifade edilen bedensel semboller içerisinde çok etkili olarak değerlendirdikleri sembollerin ise bulunmadığı görülmektedir.

Bununla birlikte, dini semboller kapsamında yer alan söz konusu bu bedensel dini semboller içerisinde kadınların dindarlık düzeyinin belirlenmesinde Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcılar tarafından en etkili olarak ifade edilen sembollerin ise, etkili olarak da belirtmiş oldukları başörtü bağlama/takma şekli ve kılık kıyafet sembollerinden oluştuğu görülmektedir. Kadının dindarlığının belirlenmesi hususunda etkili olarak ifade edilen kılık kıyafet sembolü kapsamında katılımcıların büyük bir kısmı tarafından çok açık giyime sahip olan bir kadının zayıf dindarlığa sahip olduğu düşünülürken, kapalı giyimli bir kadının dindarlığıyla ilgili yorum yapılamayacağı ayrıca belirtilmektedir. Aynı zamanda etkili bulunan bir diğer bedensel dini sembol olarak ifade edilen başörtüsünü bağlama/takma şekli kapsamında kadının başörtüsünü abartılı bir şekilde kapatması durumunda dinin gerekliliklerinden biri olan kapanmanın asıl amacından

uzaklaştığı ve bu sebeple kişinin dindarlığının güçlü olmadığı düşünülmektedir. Buna karşın kadının başörtüsünü sade bir şekilde kapatması durumunda, bu olması gereken bir durum olarak görülmekte ve bu nedenle de kadının dindarlığının dışarıdan bakılarak bilinemeyeceği ifade edilmektedir.

Muska, üzerinde taşınan dua, cevşen benim için kadının dindarlığının belirlenmesinde hiç önemli ve etkili değildir (BP1, Kadın).

Kadının arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar takması gösteriştir. Benim için etkili değildir. Kadının başörtüsünün olup olmaması benim için etkili değildir. Herkesin dini kendinedir. Başörtüsü kişisel tercihe kalmıştır. Kadının başörtülü olup olmaması bana dindarlığı hakkında bir fikir vermez. Yani başını kapattığında dindar gibi görünebilir ama başka türlü de olabilir. Bu başörtüsüyle ifade edilebilecek bir şey değildir (BP2, Kadın).

Kadının başörtüsü takıp takmaması benim için dindarlık göstergesi değildir (BP5, Kadın).

Kadının başörtüsü takıp takmaması benim için etkili değildir, bu kişinin dindarlığına dair bir gösterge değildir. Başını örtüp namaz kılmayan da var, başını örtmeyip namaz kılan da var. Bu nedenle başörtüsü dindarlığın bir göstergesi değildir (BP8, Erkek).

Makyaj, kişisel bakım abartılı olmadığı sürece dinle alakalı bir durum değildir, bence etkili değildir. Bence başörtüsü de, oje, kına, dini figürlü aksesuarlar, dövme, muska da kişinin dindarlığının bir göstergesi değildir (BP9, Erkek).

Kadının arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar takması göstermeliktir, gösteriştir. Bunlara bakarak kişinin dindarlığını bilemem, bu nedenle etkili değildir. Ben camiye giderken denk geliyorum; başı açık, ojeleri olan kızlar alıyorlar abdestlerini namaz kılmaya camiye geliyorlar. Yani bunlar bir gösterge, etken değildir. Görüldüğü gibi olamayabiliyor. İlla kadının başı açık ya da kapalı olması gerekmiyor. Kadının başörtüsünün olup olmaması dindarlığı anlamında etkili değildir. Başörtüsü dindarlığın bir temsili değildir, etkili değildir. Muska benim için etkili değildir. Kuru temizleme işi yaptığım için eskiden insanların cebinden çok çıkardı muska, o bir inançtır, inanç meselesidir, şimdi bakıyorum valla bir tane çıkmıyor (BP10, Erkek).

Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcıların anlatılarına baktığımızda, kadınların dindarlık düzeyini belirlemedeki etkileri kapsamında; arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar kullanmak, oje sürmek, saçına veya eline kına sürmek, muska takmak, makyaj yapmak, kişisel bakımına önem vermek, başörtü takmak ve vücudunda dövme bulundurup bulundurmamak gibi bedensel sembollerin etkili bulunmadığı görülmektedir. Kadının arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarları kullanması, kadının dindarlığının belirlenmesinde bedensel dini semboller kapsamında etkili bulunmamakla birlikte, aynı zamanda gösteriş olarak değerlendirilmektedir.

Kadının başörtüsünü bağlama/takma şekli etkilidir. Kadının kılık kıyafetine ilişkin kadının çarşaf giyinmesi, çok kapalı giyinmesi benim için etkilidir. Kadın aşırı kapalı giyindiğinde güçlü bir dindarlığa sahiptir derim ama başı açık, normal giyimli, açık giyimli biri olduğunda zayıf dindardır diyemem. Günümüzde insanlar istediğini giyinebilir, bu dindarlık seviyesini ifade etmez. Açık giyiniyor olabilir ama aynı zamanda dinine çok bağlı biri de olabilir (Y1, Kadın).

Kadının başörtüsünü bağlama şekli benim için etkilidir. Değişik değişik bağlama şekilleri olduğunu görüyoruz. Kapalıyım gibi düşünüp başı yarıya kadar açık olan, sadece başının üstüne şal takmış olan kadınlar var. Yani kapalıyım imajı veriyor ama aslında kapalı değil. Bu durumda aslında kapalılığın gerekliliğini yerine getirmiyor. Başörtü bağlama şeklini abartanlar, çok çetrefilli bağlayanlar da var. Onlar bence kapanmış olabilirler ama kendilerinin dine bağımlı, dine düşkün olduklarını düşünmüyorum. Başörtüsünü abartılı bir şekilde bağlayanların daha çok görsele önem verdiğini düşünüyorum. Aslında bana göre kapanmış olmak için kapanmışlar gibiler. Aslında dinin gerektirdiği gerçek örtülülüğü uygulamıyorlar (Y4, Kadın).

Kadının başörtüsünün bağlama/takma şekli etkilidir. Bunu söylememin sebebi de şu; genelde aileleri tarafından zorla baskıyla kapatılmış olan insanlar bir şekilde tam olarak bunu yerine getirmiyor. Mesela benim çevremde böyle olan insanlardan örnek verecek olursam kafasını kapatıyor ama boynu açık veya başörtüsü başının arkasında. Tam kapanmanın gerekliliğini yerine getirmeyen bir kapanma şekli. Bunlar acaba zorla mı kapatıldı gibi düşünebiliyorum. Bir şekilde kapanıyor, kendi tercihini gösteriyor ama acaba kendi tercihi değil mi diye düşünüyorum. Mesela tamamen kapanmanın gerekliliğini yerine getirecek şekilde kapanan kadınlar bana dindarlığı daha yüksekmiş gibi bir izlenim verirken, sadece başının arkasından başörtüsünü tutturup boynu görünenler biraz daha az dindarmış gibi düşünürüm. Başörtüsünü abartılı bir şekilde bağlayanları gördüğümde de yine aynı şeyleri düşünüyorum. Kadının kılık kıyafeti etkilidir. Kılık kıyafet anlamında yorum yapmamda kapalı giyim etkili olmayabilir ama açık giyim etkilidir. Kadın çok kapalı olduğunda güçlü dindardır demiyorum ama çok açık giyimli olduğunda, muhtemelen zayıf bir dindardır diye düşünürüm. Ama kapalı giyim kılık kıyafet anlamında benim için etkili değildir. Çarşaf giyinen biri benim için normal bir kapalıdan daha güçlü bir dindarlığa sahip değildir. Sadece çok açık giyimli birini gördüğüm zaman zayıf bir dindar diye düşünebilirim, kapalılık benim için kılık kıyafette etkili olmaz. Kadının muska, cevşen gibi duaları üzerinde taşıması etkilidir. Bir şeye inanıyor ki takıyor diye düşünürüm. İnandığı için taktığını düşünürüm. Çünkü görsel olarak şık veya süslü bir şey değil. Hatta böyle bir şeye inandığı için insanların dalga geçebileceği bir şey. İnancı olması ve inandığı için takıyor olması yönüyle etkili olabilir (Y5, Kadın).

Kadının kılık kıyafeti etkilidir. Dinimizde abartılı giyinmek yoktur. Mesela kadın çok dar, çok kısa ve çok açık giyindiği zaman kadın için dindarlığı zayıftır diyebiliyorum. Fakat çok kapalı giyimli bir kadın gördüğümde güçlü bir dindarlığa sahiptir demiyorum (Y6, Erkek).

Kadının üzerinde muska, dua, cevşen taşıması inandığını gösterir, bu nedenle bence etkilidir (Y7, Erkek).

Kadının başörtüsünü bağlama şekli etkilidir. Başörtüsünü abartılı bağlayanların, kafasının üstüne bir şey koyup başörtüsünü yükseltip, süsleyip başını kapatanların bunu göstermelik, gösteriş olarak yaptığını düşünürüm, onun dindarlığının güçlü olduğunu düşünmem. Kadının kılık kıyafeti benim için etkilidir. Kapalı giyimli bir kadın gördüğümde dindarlığı güçlüdür diyemem ama çok açık giyimli bir kadın gördüğümde dindarlık yönünden zayıftır diye düşünürüm (Y8, Erkek).

Kadının başını kapatmasının bir amacı bulunmaktadır. Başörtüsünü bağlama şekli abartılı olduğunda, baş kapatmanın asıl amacından uzaklaşıldığı için benim için etkili olur. Başını bağlamanın maksadı eğer kapatmaksa, açık olarak kullandığında, önünden saçları gözüktüğü zaman farklı bir şey oluyor. Bu nedenle kadının başörtüsünü takma/bağlama şekli etkilidir. Kadının kılık kıyafeti etkilidir. Çok kapalı bir giyime sahip olduğunda kendince önem verdiğini düşünüyorsun. O, önem veriyor diyoruz. Çok açık giyimli bir kadın olduğunda çok açıksa zayıf bir dindarlığa sahip olduğunu düşünürüm (Y9, Erkek).

Kadının başörtüsünü bağlama/takma şekli benim için etkilidir. Kadının kılık kıyafeti de etkilidir. Çarşafı, çok kapalı giyimli bir kadın gördüğümde dindarlığı güçlüdür diye düşünürüm. Ama bunun aksine çok açık giyimli bir kadın gördüğümde de dindarlığı zayıftır diye düşünmem. Yalnızca çok kapalı giyimli bir kadın gördüğümde güçlü bir dindar diye düşünüyorum, açık giyimli bir kadın gördüğümde zayıf dindar diye düşünmüyorum (Y10, Erkek).

Çalışma grubunu oluşturan iki kuşaktan bir diğeri olan Y Kuşağı'nda yer alan katılımcıların dini semboller kapsamında ele alınan bedensel dini semboller ile ilgili anlatılarına baktığımızda; muska, başörtü bağlama/takma şekli ve kılık kıyafet ile ilgili bedensel sembollerin katılımcılar açısından etkili bulunduğu; kadınların dindarlığının belirlenmesi hususundaki etkileri kapsamında ifade edilen bedensel semboller içerisinde çok etkili olarak değerlendirdikleri sembollerin ise bulunmadığı görülmektedir.

Bununla birlikte, dini semboller kapsamında yer alan söz konusu bu dini semboller içerisinde kadınların dindarlık düzeyinin belirlenmesinde Y Kuşağı'nda yer alan katılımcılar tarafından en etkili olarak ifade edilen sembollerin ise, etkili olarak da belirtmiş oldukları muska, başörtü bağlama/takma şekli ve kılık kıyafet sembollerinden oluştuğu görülmektedir.

Kadının dini figürlü aksesuarları kullanması benim için dindarlığını ifade etmemektedir. Bu bir gösterge değildir. Başörtüsü takması, dövmesinin bulunup bulunmaması, kişisel bakımına önem vermesi kadının dindarlığıyla ilgili yorum yapmamda etkili değildir (Y3, Kadın).

Kadının başörtüsü takıp takmaması benim için dindarlığının belirlenmesinde etkili değildir (Y4, Kadın).

Kadının ojesinin, kınasının olması, makyaj yapması, kişisel bakımına dikkat etmesi, dövmesinin bulunup bulunmaması benim için dindarlığını belirlemede etkili değildir (Y5, Kadın).

Bir kadının dindar olup olmadığına başörtüsü takıp takmamasına göre karar veremem. O, Allah'a kalmış bir şeydir. O yüzden etkili değildir. Kadının oje ve kına sürmesi, makyaj yapması, kişisel bakımına önem vermesi de benim için etkili değildir (Y8, Erkek).

Başörtüsü takması kadının dindarlığıyla ilgili benim için etkili değildir. Başörtüsü takıp, ibadetlerini yerine getirmeyenler de var. Ayrıca ojesinin olup olmaması da dindarlığını ifade etmez, ojesini çıkartıyordur namazını kılıyordur bunu bilemeyiz (Y10, Erkek).

Y Kuşağı'nda yer alan katılımcıların anlatılarına baktığımızda, kadınların dindarlık düzeyini belirlemedeki etkileri kapsamında; arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar kullanmak, oje sürmek, saçına veya eline kına sürmek, makyaj yapmak, kişisel bakımına önem vermek, başörtü takmak ve vücudunda dövme bulundurup bulundurmamak gibi bedensel sembollerin katılımcılar tarafından etkili bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca, etkili bulunmayan söz konusu dini semboller içerisinde bulunan oje ve eline/saçına kına sürmek sembollerinin Y Kuşağı'nda bulunan tüm katılımcılar tarafından etkili bulunmadığının vurgulandığı da görülmektedir.

Aynı kuşak içerisinde bulunan kişilerin birbirleriyle olan etkileşimleri benzer görüş geliştirmelerini sağlarken; farklı kuşakların sosyalleşme süreçlerindeki ayrımlar ise kuşaklar arasında farklılıkların ortaya çıkmasına neden olabilmekte, bu anlamda bazı hususlarda kuşaklararası çatışmayı da beraberinde getirebilmektedir. Bu kapsamda çalışma grubunda yer alan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı içerisinde bulunan katılımcıların kadınların dindarlık düzeyini belirlemede en etkili buldukları, çok etkili ve etkili olarak değerlendirdikleri, etkili görmedikleri bedensel dini semboller hususunda birtakım benzerlikler ve farklılıklar söz konusudur. Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcılar kadınların dindarlık düzeyinin belirlenmesinde en etkili olarak gördükleri bedensel dini sembollerini başörtü bağlama/takma şekli ve kılık kıyafet şeklinde ifade ederken; Y Kuşağı'nda yer alan katılımcılar ise muska, başörtü bağlama/takma şekli ve kılık kıyafet olarak ifade etmektedir. Y Kuşağı katılımcılarının Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcılardan farklı olarak kadınların dindarlık düzeyini belirlemede en etkili olarak ifade ettikleri bedensel semboller içerisinde üzerinde muska, dua, cevşen taşımak dini sembolünü ifade ettiği görülmektedir.

Kadınların dindarlık düzeylerini yansıtan bedensel dini semboller kapsamında katılımcıların anlatılarına baktığımızda; hem Bebek Patlaması Kuşağı hem de Y Kuşağı içerisinde yer alan katılımcılar tarafından başörtü takma/bağlama şekli ve kılık kıyafet sembollerinin etkili olarak ifade edildiği görülmekle birlikte, Y Kuşağı katılımcılarının söz konusu bu dini sembollere ek olarak muska, dua, cevşen takmak sembolünü de etkili olarak vurguladığı, söz konusu muska

takmak sembolünün Bebek Patlaması Kuşağı katılımcıları tarafından ise Y Kuşağı katılımcılarının görüşlerinden farklı olarak etkiliden ziyade etkisiz olarak ifade edildiği görülmektedir. Ayrıca her iki kuşak içerisinde yer alan katılımcıların bedensel dini semboller kapsamında çok etkili olarak ifade ettikleri sembollerin de bulunmadığı görülmektedir.

Her iki kuşak için kadınların dindarlık düzeyini belirlemede etkili olmayan dini semboller kapsamında arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar kullanmak, oje sürmek, saçına veya eline kına sürmek, makyaj yapmak, kişisel bakımına önem vermek, başörtü takmak ve vücudunda dövme bulundurup bulundurmamak bedensel sembollerinin belirtildiği; Bebek Patlaması Kuşağı'nda Y Kuşağı'ndan farklı olarak kişilerin muska, dua, cevşen takması sembolünün de etkili olmayan dini eylemler içerisinde değerlendirildiği görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Kadınların Kullandıkları Bedensel Sembollerin Dindarlık Düzeylerinin Belirlenmesindeki Etkisi

	BEBEK PATLAMASI KUŞAĞI	Y KUŞAĞI
Çok Etkili	X	X
Etkili	*Başörtü takma/bağlama şekli *Kılık kıyafet	*Başörtü takma/bağlama şekli *Kılık kıyafet *Muska, dua, cevşen takmak
Etkili Değil	*Muska, dua, cevşen takmak *Arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar kullanmak *Oje sürmek *Kına sürmek *Makyaj yapmak/kişisel bakımına önem vermek *Başörtü takmak *Vücudunda dövme bulundurup bulundurmamak	*Arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar kullanmak *Oje sürmek *Kına sürmek *Makyaj yapmak/kişisel bakımına önem vermek *Başörtü takmak *Vücudunda dövme bulundurup bulundurmamak

Toparlayacak olursak, çalışma grubunu oluşturan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı'nın kadınların dindarlık düzeylerinin belirlenmesindeki etkileri kapsamında değerlendirilen bedensel dini semboller içerisinde muska, dua, cevşen takmak sembolüne ilişkin farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir.

Dini semboller kapsamında bedensel sembollerle ilgili olarak erkek bedeninde bulunan semboller hususunda yapılan görüşmeler sırasında katılımcılara arma, broş, kolye gibi dini figürlü

aksesuarlar, tespih, takke, dövme, sakal-sakal şekli, muska, üzerinde taşınan dua, cevşen, kılık kıyafet, saç şekli, küpe gibi erkek bedeninde bulunan çeşitli bedensel dini sembollerin onlar için erkeklerin dindarlığını, dindarlık düzeyini belirlemedeki etkileri sorulmuş, bu konuda görüşleri alınmıştır. Çalışma grubunu oluşturan iki kuşaktan biri olan Bebek Patlaması Kuşağı'nın dini semboller kapsamında ele alınan erkek bedenindeki bedensel dini semboller ile ilgili anlatılarına baktığımızda; erkeklerin dindarlığının belirlenmesi hususundaki etkileri kapsamında ifade edilen bedensel semboller içerisinde çok etkili ve etkili olarak değerlendirdikleri sembollerin bulunmadığı görülmektedir. Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcılar erkek bedeni üzerinde bulunan söz konusu bedensel dini sembollerin hiçbirini etkili bulmamakla beraber, etkisiz olarak ifade ettikleri bu bedensel semboller içerisinde kılık kıyafet ve dövme sembolünü diğerlerinden daha etkili bulduklarını belirtmektedir.

Erkeğin arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar takması etkili değildir. Çoğu erkek tespihi oynamak, oyalanmak için elinde tutuyor, süs için takıyor, aksesuar olarak kullanıyor. Tespih bu amaçlarla kullanıldığından benim için etkili değildir. Erkeğin küpe takması, saç şekli de etkili değildir (BP1, Kadın).

Erkeğin arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar takmasından hiç hoşlanmam, benim için etkili değildir. Saç şekli ve küpe benim için bir gösterge değildir. Erkeğin takke takması da, kılık kıyafeti de benim için etkili değildir. Erkek bol kesimli bir giyime sahip olduğunda dindardır demiyorum, doğru da bulmuyorum (BP3, Kadın).

Ben erkeklerde tespih, takke gibi şeyleri hiç sevmiyorum. Bunlarla inançlı olduklarına beni inandıramazlar, bunlar aldatmacadır, dindarlıklarını göstermez. Dindarlık insanın içinde, vicdanında olan bir şeydir. Hiç bunlarla alakası yoktur, bunlar bir gösterge değildir. Erkeğin saç şekli de, arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar, küpe takması da etkili değildir (BP4, Kadın).

Erkeğin sakalı, sakalının şekli, saçının şekli benim için dindarlığıyla ilgili karar vermemde hiç etkili olmaz. Dindarlık, saçla, sakalla-sakal şekliyle olmuyor. Erkeğin küpe takması, üzerinde dini figürlü aksesuarlar taşıması benim için etkili değildir. Erkeğin kılık kıyafeti benim için etkili değildir. Bol kesim giyime sahip olan bir erkek gördüğümde dinine düşkündür, dindardır demem (BP5, Kadın).

Erkeğin saç şekli dindarlığını ifade etmez. Dini figürlü aksesuarlar takması da küpesinin olması da benim için etkili değildir. Çoğu erkeğin elinde tespih bulunur. Erkeğin elinde tespih bulundurması kendini oyalamaktır, can sıkıntısıdır. Tespih, erkeğin dindarlığıyla ilgili bir gösterge değildir (BP6, Erkek).

Erkeklerde şalvar, cübbe gibi bol kesimli kıyafetleri giyenler benim düşünce tarzıma göre şarlatandır. Bu nedenle erkeğin kılık kıyafeti benim için etkili değildir. Ben bunların gösteriş

amacıyla yapıldığını düşünüyorum ve onları dinin amacından uzaklaşmış olarak görüyorum. Bu nedenle dindarlıklarının güçlü olduğunu düşünmüyorum. Onlar kendilerini dindar olarak sınıflandırıyor olabilirler ama bana göre öyle değiller. Erkeğin saç şekli benim için dindarlığıyla ilgili karar vermemde etkili değildir. Mesela benim oğlum uzun saçlı, camiye gidip namaz kılıyor. Erkeğin dini figürlü aksesuarlar, küpe takması benim için etkili değildir, bunun dindarlıkla bir alakası yoktur. Padişahlar bile küpe takıyordu. Yavuz Sultan Selim'in kulağında küpeyi çok gördük. Kişinin dindarlığını onunla ölçmem, yakışan taksın (BP7, Erkek).

Erkeğin arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar takmasının benim için bir anlamı yoktur. Dövmesinin bulunup bulunmamasının dindarlığıyla bir ilgisi yoktur, etkili değildir. Bana göre küpe, saç şekli erkeğin dindarlığıyla ilgili bir gösterge değildir, bu nedenle de etkili değildir (BP8, Erkek).

Erkeğin saç şekli dindarlığıyla ilgili karar vermemde etkili değildir. Mesela gençlerde saçlarını uzatanlar var. Camiye gelen çok fazla uzun saçlı genç görüyorum. Bu nedenle erkeğin dindarlığını belirlemede bir gösterge değildir. Küpesinin olup olmaması ve dini figürlü aksesuarlar takıp takmaması da etkili değildir (BP10, Erkek).

Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcıların anlatılarına baktığımızda, erkeklerin dindarlık düzeyini belirlemedeki etkileri kapsamında; arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar kullanmak, takke takmak, saç ve sakal şekli, kılık kıyafet, üzerinde muska, dua, cevşen taşımak, küpe takmak, tespih kullanmak ve vücudunda dövme bulundurup bulundurmamak gibi erkek bedeninde bulunan bedensel sembollerin tümünün katılımcılar tarafından etkili bulunmadığının ifade edildiği görülmektedir. Aynı zamanda, etkisiz olarak belirtilen bedensel dini semboller içerisinde bulunan arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar kullanmak, küpe takmak ve sahip olunan saç şeklinin uzun veya kısa olması durumunun katılımcıların tamamı tarafından erkeğin dindarlığının belirlenmesi hususunda etkisiz olarak değerlendirildiği görülmektedir. Katılımcılar tarafından erkeğin dindarlığının belirlenmesi hususunda etkili olmayan bedensel semboller içerisinde ifade edilen kılık kıyafet ve tespih sembollerine ilişkin katılımcıların anlatılarına baktığımızda; katılımcıların bol kesim giyime sahip bir erkek gördüklerinde o kişiyi dindar olarak ifade etmedikleri, tespihi ise kişinin el alışkanlığı olarak görmeleri sebebiyle dini bir sembol olarak değerlendirmedikleri görülmektedir.

Erkeğin kılık kıyafeti kapsamında bol giyinmesi, imam yaka gömlek/üst giyinmesi bence etkilidir. Bu şekilde giyinerek kılık kıyafetiyle dindarlığını ifade ediyor (Y1, Kadın).

Sokakta takkeli gezen çok az kişi oluyor. Takke etkilidir. Erkeğin kılık kıyafeti de etkilidir. Erkeğin giyimine dikkat etmesi, temiz bir giyime sahip olması, çok dar giyinmemesi dindarlığın bir göstergesi olarak görülebilir (Y2, Kadın).

Erkeğin kılık kıyafeti etkilidir. İmam yaka gömlek, bol kesim giyinilmesi benim için etkilidir. Erkeğin takke takması ve kılık kıyafeti bende hacı hocayı andıran bir görüntü oluşturuyor, bu nedenle etkilidir (Y3, Kadın).

Erkeğin temiz bir giyime, bol kesimli bir giyime sahip olması benim için kılık kıyafeti anlamında etkilidir. Bence insanlar dindarlıklarını o şekilde belli ediyorlar. Mesela erkeğin temiz giyinmesinden, temizliğine dikkat etmesinden, giyindiği pantolondan gömlekten dindarlığını anlayabiliyorsun. Daha bol bir kesimi tercih etmesi, salaş giyinmesi etkilidir. Sade, salaş, bol kesimli bir giyiminin olması, temiz bir giyiminin olması kişinin dindarlığıyla ilgili karar vermemde etkilidir (Y4, Kadın).

Erkeğin muska, cevşen gibi duaları üzerinde taşıması etkilidir. Çünkü süslü, şık, görsel olarak ~~çok~~ etkili bir şey değil. Hatta böyle bir şeye inandığı için insanların dalga geçebileceği bir şey. Bu nedenle de kişinin inandığı için, belli bir inancı olduğu için taktığını düşünürüm, bu yönüyle etkilidir. Şalvar, cübbe vs. giyindiklerinde erkekler Müslümanlığa dair bir mezhebe dâhil olduklarını göstermektedir. Öyle bir giyime sahip birini gördüğüm zaman dindar derim ama güçlü bir dindardır demem. Çünkü bu da aynı diğerleri gibi bir sembol. Şalvar, bol kıyafetler, takkesinin olması vs. bunlar güçlü dindar olduğunu göstermiyor ama yine başörtü gibi bir dine mensup olduğunu, dindar olduğunu gösteriyor (Y5, Kadın).

Erkeğin kılık kıyafeti etkilidir. Nasıl kadında etkiliyse aynı şekilde erkekte de etkilidir. Mesela erkeğin de çok dar giyinmemesi, vücut hatlarının belli olmaması gerekir. Yani örtünme dinde sadece kadına özgü bir durum değildir, erkeğin de belli bir oranda örtünmesi ve kılık kıyafetine dikkat etmesi gerekmektedir. Erkeğin bol kesimli giyinmesi gerekir (Y6, Erkek).

Muska, üzerinde taşınan dua, cevşen bence etkilidir. Erkeğin muska, dua, cevşeni üzerinde taşıması gösteriş gibi değil, içselleştirilmiş bir şeydir. Bana göre dindarlık dış görünüşle alakalı bir durum değildir (Y7, Erkek).

Erkeğin kılık kıyafeti etkilidir. Kılık kıyafete ilişkin; dar giyinilmesi etkili olur. Erkeğin hatlarını belli eden şeyler giyindiğini gördüğüm zaman zayıf bir dindarlığa sahiptir diye düşünürüm (Y9, Erkek).

Erkeğin kılık kıyafeti benim için etkilidir. Erkek cübbe, şalvar, bol kesimli şeyler giyindiğinde, benim için etkilidir, dindarlığı güçlüdür diye düşünürüm. İmam yaka gömlek de bu anlamda etkilidir (Y10, Erkek).

Çalışma grubunu oluşturan iki kuşaktan bir diğeri olan Y Kuşağı'nda yer alan katılımcıların dini semboller kapsamında ele alınan bedensel dini semboller ile ilgili anlatılarına baktığımızda; kılık kıyafet, üzerinde taşınan muska, dua, cevşen ve takke takmak ile ilgili bedensel sembollerin katılımcılar açısından etkili bulunduğu; erkeklerin dindarlığının belirlenmesi hususundaki etkileri kapsamında ifade edilen bedensel semboller içerisinde çok etkili olarak değerlendirdikleri

sembollerin ise bulunmadığı görülmektedir. Erkeğin temiz, dar olmayan, salaş, bol kesim bir giyime sahip olması, imam yaka gömlek, şalvar, cübbe gibi kıyafetleri giyinmesi, takke takması katılımcılar tarafından kılık kıyafet açısından etkili olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, içselleştirilmiş olması sebebiyle takıldığıının düşünülmesi ve şık bir şey olarak görülmemesi yönüyle de erkeğin üzerinde muska, cevşen, dua taşıması dindarlığını belirlemede etkili bulunmaktadır.

Bununla birlikte, dini semboller kapsamında yer alan söz konusu bu bedensel dini semboller içerisinde erkeklerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde Y Kuşağı'nda yer alan katılımcılar tarafından en etkili olarak ifade edilen sembollerin ise, takke takmak ve temiz, bol kesim giyime sahip olmak anlamında kılık kıyafet sembollerinden oluştuğu görülmektedir.

Dövme bence erkekte etkili değildir. Benim dövme ve dindar erkek arkadaşlarım var, o yüzden etkili olduğunu düşünmüyorum. Küpe takılıp takılmaması dindarlığı ifade etmez, bu nedenle etkili değildir. Erkeğin saç şekli, sakalı, sakal şekli de etkili değildir. Mesela benim kardeşim Yahudi sakalı bırakıyor, ama dindar (Y1, Kadın).

Erkeğin küpe takması, saç şeklinin uzun veya kısa olması dindarlık göstergesi değildir. Benim için erkeğin dindarlığını ifade etme kısmında tespihin dini bir sembol olmamasının sebebi, aksesuar olarak kullanılıyor olması, raconluğu ifade ediyor olmasıdır. Bu nedenle de etkili değildir (Y3, Kadın).

Erkeğin küpe takması, saçının uzun veya kısa olması, tespihinin olması etkili değildir. Tespihin tamamen el alışkanlığı olduğunu düşünüyorum (Y5, Kadın).

Erkeğin sakalı, sakal şekli etkili değildir. Dindarlık sakalla olabilecek bir şey değil. Tespih genellikle aksesuar olarak kullanılmaktadır, bu yönüyle etkili değildir. Erkeğin küpe takması, saç şekli, dövmesinin bulunup bulunmaması bence dindarlığını ifade etmez (Y7, Erkek).

Erkeğin dövmesinin bulunması dindarlığı yönünden benim için etkili değildir. Dövmesi olup aynı zamanda dindar olan çok insan var. Bu bir gösterge değildir. Saç şekli, küpe, tespih, arma, broş, kolye gibi aksesuarlar da etkili değildir (Y9, Erkek).

Y Kuşağı'nda yer alan katılımcıların anlatılarına baktığımızda, erkeklerin dindarlık düzeyini belirlemedeki etkileri kapsamında; arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar kullanmak, saç ve sakal şekli, tespih kullanmak, küpe takmak ve vücudunda dövme bulundurup bulundurmamak gibi bedensel sembollerin katılımcılar tarafından etkili bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca, etkili bulunmayan söz konusu dini semboller içerisinde bulunan küpe takmak ve saçın uzun veya kısa olması durumunu ifade eden saç şekli sembollerinin Y Kuşağı'nda bulunan tüm katılımcılar

tarafından etkili bulunmadığının vurgulandığı; tespihin el alışkanlığı ve aksesuar olarak görülmesi yönüyle etkili olarak değerlendirilmediğinin de belirtildiği görülmektedir.

Dini semboller kapsamında ele alınan bedensel dini semboller ile ilgili olarak katılımcıların bulunduğu Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı arasında, kadın bedeninde bulunan semboller hakkında ayrı kuşaklarda yer alan katılımcılar tarafından ifade edilen görüşlerde olduğu gibi, erkek bedeninde bulunan sembollerle ilgili ifade edilen görüşlerde de birtakım farklılıklar söz konusudur. Bu kapsamda çalışma grubunda yer alan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı içerisinde bulunan katılımcıların erkeklerin dindarlık düzeyini belirlemede en etkili buldukları, çok etkili ve etkili olarak değerlendirdikleri, etkili görmedikleri bedensel dini semboller hususunda birtakım benzerlikler ve farklılıklar söz konusudur. Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcılar erkeklerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde en etkili olarak değerlendirdikleri bedensel dini sembollerini kılık kıyafet ve dövme şeklinde ifade ederken; Y Kuşağı'nda yer alan katılımcılar ise kılık kıyafet ve takke olarak ifade etmektedir. Söz konusu iki kuşağın da en etkili olarak ifade ettiği bedensel dini semboller içerisinde kılık kıyafet sembolünü vurguladığı görülmektedir. Bununla birlikte, Bebek Patlaması Kuşağı katılımcılarının Y Kuşağı'nda yer alan katılımcılardan farklı olarak erkeklerin dindarlık düzeyini belirlemede en etkili olarak ifade ettikleri bedensel dini semboller kapsamında dövme sembolünü vurguladığı; Y Kuşağı'nda yer alan katılımcıların ise Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcıların görüşlerinden farklı olarak takke sembolünü öne çıkarttığı görülmektedir.

Erkeklerin dindarlık düzeylerini yansıtan bedensel dini semboller kapsamında katılımcıların anlatılarına baktığımızda; Bebek Patlaması Kuşağı içerisinde yer alan katılımcıların erkek bedenindeki söz konusu bu bedensel dini semboller içerisinde etkili olduğunu düşündükleri sembollerin bulunmadığı; buna karşın Y Kuşağı içerisinde yer alan katılımcıların, Bebek Patlaması Kuşağı katılımcılarının etkisiz olarak ifade ettiği kılık kıyafet, takke takmak ve üzerinde muska, dua, cevşen taşımak sembollerini etkili olarak ifade ettiği görülmektedir. Ayrıca, hem Bebek Patlaması Kuşağı hem de Y Kuşağı içerisinde yer alan katılımcıların erkek bedeninde bulunan bedensel dini semboller kapsamında çok etkili olarak değerlendirdikleri sembollerin de bulunmadığı görülmektedir.

Her iki kuşak tarafından erkeklerin dindarlık düzeyini belirlemede etkili olmayan dini semboller kapsamında arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar kullanmak, saç ve sakal şekli, küpe takmak, tespih kullanmak ve vücudunda dövme bulundurup bulundurmamak bedensel sembollerinin belirtildiği; Bebek Patlaması Kuşağı'nda Y Kuşağı'ndan farklı olarak takke takmak, üzerinde muska, dua, cevşen taşımak ve kılık kıyafete ilişkin sembollerin de etkili olmayan bedensel dini semboller içerisinde değerlendirildiği görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5. Erkeklerin Kullandıkları Bedensel Sembollerin Dindarlık Düzeylerinin Belirlenmesindeki Etkisi

	BEBEK PATLAMASI KUŞAĞI	Y KUŞAĞI
Çok Etkili	X	X
Etkili	X	*Kılık kıyafet *Takke takmak *Muska, dua, cevşen taşımak
Etkili Değil	*Kılık kıyafet *Takke takmak *Muska, dua, cevşen taşımak *Arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar kullanmak *Saç ve sakal şekli *Küpe takmak *Tespîh kullanmak *Vücudunda dövme bulundurup bulundurmamak	*Arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar kullanmak *Saç ve sakal şekli *Küpe takmak *Tespîh kullanmak *Vücudunda dövme bulundurup bulundurmamak

Toparlayacak olursak, çalışma grubunu oluşturan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı'nın erkeklerin dindarlıklarının, dindarlık düzeylerinin belirlenmesindeki etkileri kapsamında değerlendirilen bedensel dini semboller içerisinde kılık kıyafet, muska/dua/cevşen ve takke sembollerine ilişkin farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir.

İnsan hayatının her anı sembollerle kuşatılmıştır. Dini sembol bireyi etkilemede oldukça güçlü bir etkiye sahip olmakla birlikte toplumu etkilemede de çok önemli bir güce sahiptir. Kişinin dindarlığının bir çeşit dışavurumu olan dinî semboller, dini yaşantıyı ve deneyimleri hatırlatarak kutsala karşı duyguları uyandırmaktadır. Aynı zamanda dini semboller, bireyin kendisine ait bir kimlik tanımlaması oluşturmasını sağlayarak, ona her türlü davranışını, eylemini, tutumunu temellendirebileceği bir sistem sunmaktadır. Somut bir gerçeklikten hareketle bu gerçekliğin içinde barındırdığı aşkın bir hakikati ortaya koymayı amaçlayan dini semboller kapsamında bedensel semboller gibi mekânlarda bulunan çeşitli dini figürlü objeleri, tabloları, aksesuarları ifade eden mekânsal semboller de yer almaktadır. Manevi olanın tasviri olan söz konusu bu dini semboller, gizli ve örtülü olana ulaşmak için bir sondaj olarak ifade edilmektedir.

Kişilerin dindarlıklarını yansıtan, dindarlıklarının belirlenmesinde etkili olan dini semboller kapsamında birtakım mekânsal sembollerin yer aldığı görülmektedir. Bu kapsamda yapılan görüşmeler esnasında Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı'ndan oluşan katılımcılara mekânlarda

bulunan dini semboller kapsamında dini figürlü eşyalar/objeler, yazılar, levhalar, tablolar gibi birçok mekânsal sembolün onlar için kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde etkili olup olmadığı, etkiliyse ne düzeyde etkili olduğu ve söz konusu bu mekânsal semboller içerisinde en etkili buldukları mekânsal sembollerin hangi sembollerden oluştuğu sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcıların görüşleri, Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı olarak ayrı bir şekilde değerlendirilerek, söz konusu iki kuşak arasında bu husustaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması amaçlanmıştır.

Mekânda bulunan dini figürlü eşyalar/tablolara, dini yazı-levha, seccade, Kur'an-ı Kerim etkilidir (BP1, Kadın).

Mekânda seccadenin bulunması benim için etkilidir, orada namaz kılındığını gösterir. Mekânda Kur'an-ı Kerim'in bulunması da etkilidir (BP2, Kadın).

Kur'an-ı Kerim eğer benim evimde varsa ben inançlıyım, onu okuyorum ya da karşımdaki insan onu okuyordur diye düşünürüm. Bir yerde Kur'an-ı Kerim bulunduğunda, en azından oradaki kişi dindardır diye düşünürüm. Kur'an-ı Kerim bende bir düşünce oluşturuyor (BP4, Kadın).

Namaz kılmak için illa seccadenin olması gerekmez ama mekânda seccadenin bulunması benim için etkilidir. Namaz kılmak için özellikle seccadeye ihtiyacım yok. O, bir figürdür ama bir yere gittiğimde namaz kılacaksam seccade istemişsem seccadenin olması hoşuma gider, etkilidir (BP5, Kadın).

Bir mekâna gittiğimde mekânda dini figürlü eşya/obje, dini yazı, levha gördüğümde bu insanlar hakikaten İslam'ı yaşıyorlar, önem veriyorlar derim. Seccade de bunların bir örneğidir, Kur'an da örneğidir, etkilidir (BP6, Erkek).

Seccade ve Kur'an-ı Kerim'i, kutsal bir eşya oldukları için etkili buluyorum. Namaz kılarken kullanılması sebebiyle tespih de etkilidir (BP7, Erkek).

Mekânda biri namaz kılmak için seccade istediğinde seccadenin ona verilmesi, o mekânda seccadenin bulunuyor olması benim için etkilidir. Bir yere gittiğimde namaz kılmak için seccade istediğimde o yerde seccade yoksa demek ki bunlar namaz kılmıyor derim, bu beni etkiler. Eğer okunuyorsa, mekânda Kur'an-ı Kerim'in bulunması benim için etkilidir (BP8, Erkek).

Dini figürlü objeler-yazılar-tablolar, seccade, Kur'an-ı Kerim, tespih dini temsil eden figürler olduğu için bence etkilidir (BP9, Erkek).

Mekânda dini figürlü eşya/tablo/obje gördüğümde orada bulunan kişinin dindar olduğunu düşünürüm. Ama bunlara bakarak o çok güçlü bir dindar diyemem. Kur'an-ı Kerim'in bulunması da etkilidir. Çünkü o dini rahatlıktır, kalp rahatlığıdır (BP10, Erkek).

Yapılan görüşmeler sırasında katılımcılara dini bir isme sahip olup olmaması anlamında mekânın ismi, mekânda bulunan dini figürlü eşyalar/objeler, dini yazı/levha, seccade, Kur'an-ı Kerim, Kâbe/cami/türbe fotoğrafı-tablosu, tespih, cevşen, hilal tablosu, ay ve yıldız tablosu gibi çeşitli mekânsal dini sembollerin onlar için kişilerin dindarlık düzeyini belirlemedeki etkileri sorulmuş, bu konuda görüşleri alınmıştır. Çalışma grubunu oluşturan iki kuşaktan biri olan Bebek Patlaması Kuşağı'nın dini semboller kapsamında ele alınan mekânsal dini semboller ile ilgili anlatılarına baktığımızda; mekânda dini figürlü eşya/obje, dini yazı/levha, Kâbe/cami/türbe fotoğrafı-tablosu, seccade, Kur'an-ı Kerim ve tespih gibi mekânsal dini sembollerin bulunmasının katılımcılar açısından etkili bulunduğu; kişilerin dindarlığının belirlenmesi hususundaki etkileri kapsamında ifade edilen mekânsal semboller içerisinde çok etkili olarak değerlendirdikleri sembollerin ise bulunmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, Bebek Patlaması Kuşağı katılımcıları tarafından etkili mekânsal dini sembollerden biri olarak ifade edilen seccade sembolüyle ilgili; bir mekânda seccadenin bulunup bulunmasının orada namaz kılınıp kılınmadığının bir göstergesi olarak düşünülmesi yönüyle etkili bulunduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, dini semboller kapsamında yer alan söz konusu bu mekânsal dini semboller içerisinde kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcılar tarafından en etkili olarak ifade edilen sembollerin ise; seccade ve Kur'an-ı Kerim sembollerinden oluştuğu görülmektedir.

Ay ve yıldızın dini sembollerle ne ilgisi var ki? Ay ve yıldız dini bir sembol değildir, bu nedenle etkili değildir (BP1, Kadın).

Hilal dini bir sembol müdür ki? Dini bir figür olmadığı için etkili değildir. Mekânda ay ve yıldız tablosunun olması kişinin Türk olduğunu gösterir, dindarlığı anlamında etkili değildir, dindarlığıyla ilgili fikir vermez (BP2, Kadın).

Ben bir mekâna girdiğim zaman orada bulunan insanlara selam veririm, oradaki insanların verdiği selamı karşılama durumuna bakarım. İslam'a uygun bir şekilde misafirlerini karşılıyorlarsa iyi derim ama sadece mekânın ismine bakarak bunu diyemem, mekânın ismi kişilerin dindarlığını belirlememde etkili değildir. Mekânda cevşen bulunması da etkili değildir (BP6, Erkek).

Ay ve yıldız tablosunun Müslümanlıkla alakası var mı ki? Etkili değildir. Bir mekânda cevşenin bulunması da kişilerin dindarlığını ifade etmez, etkili değildir (BP7, Erkek).

Mekânın dini bir isme sahip olmasının amacı dindar insanları o mekâna çekmektir. Mekân ismi bana göre bir reklamdır, bu nedenle de etkili değildir. Mekânda cevşenin bulunması da kişilerin dindarlığının bir göstergesi değildir (BP10, Erkek).

Mekânsal semboller kapsamında ele alınan dini sembollerle ilgili olarak Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcıların anlatılarına baktığımızda, kişilerin dindarlık düzeyini belirlemedeki etkileri kapsamında; mekânın dini bir isme sahip olup olmaması anlamında mekânın ismi, cevşen, hilal tablosu, ay ve yıldız tablosu gibi mekânsal dini sembollerin etkili bulunmadığı görülmektedir. Kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde etkili olmayan semboller olarak ifade edilen söz konusu bu mekânsal dini semboller içerisinde mekânda bulunan cevşen sembolü, Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan erkek katılımcıların tümü tarafından etkili bulunmayan mekânsal semboller kapsamında değerlendirilmektedir. Bununla birlikte hilal, ay ve yıldız sembollerinin dini bir figür olarak katılımcılar tarafından bilinmediği, bu nedenle de etkili bulunmadığının ifade edildiği görülmektedir.

Mekânda Kur'an-ı Kerim'in bulunması benim için kişilerin dindarlığının belirlenmesinde çok etkilidir. Mekânın dini bir isme sahip olması, mekânda dini figürlü eşyalar/objeler, Kâbe/cami/türbe fotoğrafı-tablosunun bulunması da etkilidir (Y1, Kadın).

Mekânın dini bir isme sahip olması, mekânda bulunan dini figürlü eşyalar/objeler benim için kişilerin dindarlığının belirlenmesinde etkilidir (Y2, Kadın).

Mekânda seccade gördüğümde kişinin namaz kıldığını düşünürüm. Bu yönüyle mekânda seccade bulunması bence etkilidir. Mekânda Kur'an-ı Kerim, Kâbe/cami/türbe fotoğrafının-tablosunun bulunması da bence etkilidir (Y3, Kadın).

Kur'an benim için çok etkilidir. Aynı zamanda mekânın dini bir isme sahip olması, mekânda dini figürlü eşyaların, Kâbe/cami/türbe fotoğrafının ve seccadenin bulunması dindarlığın belirlenmesinde etkilidir (Y4, Kadın).

Mekânın ismi bence etkilidir. Mekân eğer 'Şeytan'ın yeri' gibi çok din dışı bir isme sahipse, o mekânın muhtemelen dindar olmayan birine ait olduğunu düşünürüm. Seccade bulunması da benim için etkilidir. Kâbe/cami/türbe fotoğraflarını-tablolarını inanmıyorsan bulduğun mekâna koymazsın. Bu nedenle mekânda bu tür tabloların bulunması bana göre etkilidir (Y5, Kadın).

Mekânda Kur'an'ın bulunması çok etkilidir. Seccadenin bulunması namaz kılındığını gösterir, bu nedenle etkilidir. Dini figürlü eşyaların, Kâbe/cami/türbe tablolarının bulunması da bence etkilidir (Y6, erkek).

Mekânda Kur'an-ı Kerim'in olması etkilidir (Y7, Erkek).

Arkadaşımın evine gittiğimde duvarda dini figürler gördüğüm zaman ailesi dindar diye düşünmüştüm. Bu yönden mekânda dini figürlü eşyaların, objelerin, Kâbe/cami/türbe tablosunun olması benim için etkilidir (Y8, Erkek).

Kutsal kitabımız olması sebebiyle Kur'an-ı Kerim'in bir mekânda bulunması benim için çok etkilidir. Kâbe/cami/türbe tablosu, dini figürlü eşya, seccade gördüğümde kişilerin inandıkları ve değerli buldukları için mekânlarında bunlara yer verdiğini düşünürüm, etkilidir (Y10, Erkek).

Çalışma grubunu oluşturan iki kuşaktan bir diğeri olan Y Kuşağı'nda yer alan katılımcıların dini semboller kapsamında ele alınan mekânsal dini semboller ile ilgili anlatılarına baktığımızda; mekânda dini figürlü eşya/obje, Kâbe/cami/türbe fotoğrafı-tablosu ve seccade gibi mekânsal sembollerin bulunmasının katılımcılar açısından etkili bulunduğu; mekânda Kur'an-ı Kerim'in bulunmasının ise çok etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca, Y Kuşağı içerisinde bulunan erkek katılımcıların görüşlerinden farklı olarak kadın katılımcılar tarafından dini bir isme sahip olup olmaması yönüyle mekân ismi de etkili mekânsal semboller kapsamında değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte, kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde Y Kuşağı'nda yer alan katılımcılar tarafından dini semboller kapsamında yer alan söz konusu bu mekânsal dini semboller içerisinde en etkili olarak ifade edilen mekânsal sembollerin ise; mekânda bulunan dini figürlü eşya/obje, seccade ve Kur'an-ı Kerim sembollerinden oluştuğu görülmektedir.

Ay ve yıldız ülkenin sembolüdür, dini bir sembol değildir. Bu nedenle etkili değildir. Mekânda tespih, cevşen ve hilal tablosunun bulunması da benim için etkili değildir (Y1, Kadın).

Tespih, etkili değildir. Kişi kendi kullanmasa da misafirine vermek için evinde tespih bulunduruyor olabilir. Hilal, ay ve yıldız tabloları dini figür değildir, bu nedenle de etkili değildir (Y2, Kadın).

Mekânda cevşenin bulunması, insanın üstünde taşımasıyla aynı şey değildir. Mesela annesi babası kaza bela olmasın, bu burada dursun diye zorlamış olabilir, süs diye koyulmuş olabilir. Bu nedenle etkili değildir. Mekânda tespihin, ay ve yıldız tablosunun bulunması etkili olmaz, ay ve yıldız tablosu milliyetçilik duygularının yüksek olduğunu ifade eder, dini olarak etkili değildir. Ay ve yıldızın, hilalin dini semboller olduğunu biliyorum ama toplumda bu milliyetçilik olarak bilinip, öyle yorumlandığı için bir yerde bunları görsem dindarlık düzeyine dair benim için etkili olmaz (Y5, Kadın).

Mekân ismi, mekânda bulunan tespih, cevşen, hilal, ay ve yıldız tabloları gibi semboller benim için etkili değildir (Y6, Erkek).

Mekânın dini bir isme sahip olup olmaması benim için kişilerin dindarlığını belirlemede etkili değildir. Mekânda tespih, hilal, ay ve yıldız tablosunun bulunması da bana göre etkili değildir (Y7, Erkek).

Mekânda tespih, cevşen, hilal tablosu, ay ve yıldız tablosu bulunduğunda bunlar benim için etkili olmaz. Mekânın ismi de kişilerin dindarlığını belirlemede bana göre etkili değildir (Y10, Erkek).

Y Kuşağı'nda yer alan katılımcıların dini semboller kapsamında ele alınan mekânsal dini sembollerle ilgili anlatılarına baktığımızda, kişilerin dindarlık düzeyini belirlemedeki etkileri kapsamında; mekânda cevşen, tespih, hilal tablosu, ay ve yıldız tablosu gibi mekânsal sembollerin bulunmasının katılımcılar tarafından etkili bulunmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, etkili bulunmayan söz konusu bu mekânsal dini semboller içerisinde dini bir isme sahip olup olmaması anlamında mekân isminin de Y Kuşağı'nda bulunan kadın katılımcıların görüşlerinden farklı olarak, erkek katılımcılar tarafından etkili bulunmayan mekânsal sembollerden biri olarak vurgulandığı görülmektedir. Mekân ismi sembolü, Y Kuşağı'nda bulunan erkek katılımcılar tarafından etkili olmayan mekânsal semboller içerisinde değerlendirilirken; Y Kuşağı'nda yer alan kadın katılımcılar tarafından ise etkili bulunan mekânsal dini sembollerden biri olarak ifade edilmektedir.

Kişi, içerisinde yaşamış olduğu toplumun dini yaşayış ve algılayış biçimini içselleştirmekte ve bu algılardan kişisel formlar oluşturmaktadır. Böylelikle din, kişinin hayatına anlam katmakla birlikte toplumda kişiselleşerek bireysel bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda dinin bireysel bir olgu olması yönüyle, kişilerin dindarlık yorumlarına dair algılarında da farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Söz konusu bu farklılıklara sebep olan etkenlerden biri yaş faktörü olmakla birlikte, farklılıkların oluşabileceği alanlardan biri de dini semboller kapsamında kişilerin dindarlığının belirlenmesi hususunda ele alınan mekânsal sembollere dair kişilerin yorumlarını kapsamaktadır. Bu kapsamda, yaş faktörüyle bağlantılı olarak çalışma grubunda yer alan iki ayrı kuşağı oluşturan, Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı içerisinde bulunan katılımcıların kişilerin dindarlık düzeyini belirlemede en etkili buldukları, çok etkili ve etkili olarak değerlendirdikleri, etkili görmedikleri mekânsal dini semboller ile ilgili görüşlerinde birtakım benzerlikler ve farklılıklar söz konusudur. Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcılar kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde en etkili olarak gördükleri mekânsal dini semboller seccade ve Kur'an-ı Kerim olarak ifade ederken; Y Kuşağı'nda yer alan katılımcılar ise dini figürlü eşya/obje, seccade ve Kur'an-ı Kerim olarak ifade etmektedir. Y Kuşağı katılımcılarının kişilerin dindarlık düzeyini belirlemede en etkili olarak ifade ettikleri mekânsal dini semboller kapsamında Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcılardan farklı olarak mekânda bulunan dini figürlü eşya/obje sembolünü de belirttiği görülmektedir.

Kişilerin dindarlık düzeylerini yansıtan mekânsal dini semboller kapsamında katılımcıların anlatılarına baktığımızda; Y Kuşağı katılımcıları tarafından mekânda Kur'an-ı Kerim sembolünün bulunmasının çok etkili olarak ifade edildiği görülürken, buna karşın Bebek Patlaması Kuşağı içerisinde yer alan katılımcıların söz konusu mekânsal dini semboller içerisinde çok etkili olduğunu

düşündükleri sembollerin bulunmadığı görülmektedir. Kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde Y Kuşağı'nda yer alan katılımcılar tarafından mekânsal dini semboller kapsamında çok etkili olarak ifade edilen Kur'an-ı Kerim sembolü, Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcılar tarafından ise etkili olarak değerlendirilmektedir.

Her iki kuşaktan katılımcıların kişilerin dindarlığının belirlenmesinde etkili olarak ifade etmiş oldukları mekânsal dini sembolere baktığımızda ise, her iki kuşağın da mekânda bulunan dini figürlü eşya/obje, seccade, Kâbe/cami/türbe fotoğrafı-tablosu sembollerini etkili bulduğu; Bebek Patlaması Kuşağı katılımcılarının Y Kuşağı katılımcılarının görüşlerinden farklı olarak etkili buldukları mekânsal dini semboller içerisinde mekânda Kur'an-ı Kerim, tespih, dini yazı/levha bulunmasının da etkili olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Bununla birlikte, Y Kuşağı'nda yer alan kadın katılımcılar tarafından dini bir isme sahip olup olmaması yönüyle mekân ismi sembolünün de mekânsal semboller kapsamında etkili bulunan sembollerden biri olarak ifade edildiği görülmektedir. Her iki kuşak için etkili olmayan mekânsal dini semboller kapsamında mekânda bulunan cevşen, hilal, ay ve yıldız tablosu sembollerinin belirtildiği; Y Kuşağı'nda Bebek Patlaması Kuşağı'ndan farklı olarak mekânda tespih bulunması durumunun ise katılımcıların tamamı tarafından etkili olmayan mekânsal dini semboller içerisinde değerlendirildiği görülmektedir. Bebek Patlaması Kuşağı'nda ise, Y Kuşağı'ndan farklı olarak dini bir isme sahip olup olmaması anlamında mekân isminin etkili olmayan mekânsal semboller içerisinde vurgulandığı görülmektedir. Bebek Patlaması Kuşağı'nda yer alan katılımcılar tarafından etkili olmayan mekânsal dini semboller içerisinde değerlendirilen mekânın ismi sembolünün, aynı zamanda Y Kuşağı'nda yer alan kadın katılımcıların görüşlerinden farklı olarak erkek katılımcılar tarafından da etkili olmayan mekânsal sembollerden biri olarak ifade edildiği görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 6. Kişilerin Dindarlık Düzeyinin Belirlenmesinde Mekânsal Sembollerin Etkisi

	BEBEK PATLAMASI KUŞAĞI	Y KUŞAĞI
Çok Etkili	X	* <i>Kur'an-ı Kerim</i>
Etkili	* <i>Kur'an-ı Kerim</i> *Mekânda bulunan dini figürlü eşya/obje *Seccade *Kâbe/cami/türbe fotoğrafı-tablosu *Dini yazı/levha * <i>Tespih</i>	*Mekânda bulunan dini figürlü eşya/obje *Seccade *Kâbe/cami/türbe fotoğrafı-tablosu
Etkili Değil	*Cevşen *Hilal tablosu *Ay ve yıldız tablosu *Mekân ismi	*Cevşen *Hilal tablosu *Ay ve yıldız tablosu * <i>Tespih</i>

Toparlayacak olursak, çalışma grubunu oluşturan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı'nın kişilerin dindarlık düzeylerinin belirlenmesindeki etkileri kapsamında değerlendirilen mekânsal dini semboller içerisinde Kur'an-ı Kerim ve tespih sembollerine dair farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir.

3.6. Katılımcıların Dini Pratikler ve Semboller Üzerinden Kişilerin Dindarlık Düzeylerine Dair Değerlendirmelerin Yapılması Hususundaki Görüşleri

Kişiler, toplumda yaşayan diğer kişiler ile ilgili olarak o kişilerin eylemleri, davranışları, özellikleri, dış görünüşleri gibi birçok konu hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunabilmektedir. Söz konusu bu değerlendirmelerin yapılmasında fikirler, beklentiler, ideolojiler ve zihinde canlanan görüntüler ile birtakım kategorilendirmelerin yapılması etkili olmaktadır. Kategorilendirme, kişinin içerisinde yaşamış olduğu topluma ve toplumda yaşayan diğer kişilere ilişkin bakış açısını ifade etmekte; başkalarının algılarını, davranış ve beklentilerini etkileyen değer yargıları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplum içerisinde doğup büyüyen kişi, yaşadığı süreç içerisinde pek çok gruba dâhil olmaktadır. Söz konusu bu sosyalleşme sürecinde kişi, toplumda yaşayan diğer kişilerle etkileşimi sonucunda stereotipler/kalıpyargılar ile düşünmektedir. Kişi hem içinde bulunduğu çevreyi hem de içinde bulunmadığı çevreyi, sosyalleşme sürecinde edindiği duygu ve düşüncelerle çeşitli kategorilere bölerek, bir takım kalıpyargılarla algılama yoluna gitmektedir. Kalıpyargıları ifade eden stereotipler, kişinin toplumda yaşayan diğer kişilere karşı bilgi, inanç ve beklentilerini şekillendirmekte; aynı zamanda kişinin faydalandığı düşünsel ve kavramsal araçların da temelini oluşturmaktadır.

Kalıpyargılar/Stereotipler, kişinin birçok konu hakkında daha önceden edinmiş olduğu bilgileri ve izlenimleri zihninde oluşturduğu birtakım tablo ve şemalara aktarmasını, kategorilere ayırmasını sağlayarak, bu bilgiler sayesinde yeni karşılaşılan durumlarla ilgili davranışlarını yönlendirmektedir. Kişi başkalarından okuduğu, duyduğu bilgileri bir araya getirerek hakkında az şey bilinen bir grup hakkında tutum geliştirmekte ve geliştirdiği tutum kişinin o grup hakkında kısa yoldan bilgi edinmesini sağlamaktadır. Her yeni tutum objesi veya karşılaşılan kimse/grup ile ilgili olarak en baştan yeni bir öğrenme sürecinden geçmek yerine, bazı eğilim ve beklentileri kullanma imkânı sağlaması yönüyle stereotipler kişinin işini kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda, karşılaşılan her yeni kişi için yeni bir kategori oluşturmak yerine bu kişiler hazır bulunan temel kategorilere göre anlamlandırılmakta ve stereotipler sayesinde kişi diğer gruplar hakkında özet bilgiye sahip olabilmektedir.

Toplumsal cinsiyet, yaş, ırk, etnik köken, din, siyasi görüş gibi pek çok farklı alanda nitelikler, davranış kalıpları ve toplumsal normlar çerçevesinde oluşturulmuş olan birçok

kategorilendirme söz konusudur. Stereotiplerin/kalıpyargıların geliştirildiği alanlardan biri olan dini alan içerisinde ise; kişilerin dindarlıkları, dindarlık düzeyleri kapsamında güçlü dindar, dindar, zayıf dindar ve dindar olmayan şeklinde çeşitli kategoriler bulunmakta ve bunlara dair değerlendirmeler yapılmaktadır. Yapılan görüşmeler esnasında Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyelerinden oluşan katılımcılara dini pratikler ve dini semboller üzerinden kişilerin dindarlık düzeylerinin değerlendirilmesi ile ilgili görüşleri sorulmuştur. Dini pratikler kapsamında dini eylem, davranış ve kişisel özellikler ile dini semboller kapsamında kadın-erkek bedeninde bulunan bedensel dini semboller ve mekânsal dini semboller üzerinden kişilerin dindarlık düzeylerine dair güçlü dindar, dindar, zayıf dindar gibi değerlendirmelerin yapılmasının çalışma grubunu oluşturan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı katılımcılarının tümü tarafından doğru bulunmadığı görülmektedir.

Doğru değildir, kimsenin dindarlığını bilemeyiz ve bunun hakkında konuşamayız. Bu doğru değildir. Dindar gibi gördüğümüz dindar olmayabilir. Dindar değil diye düşündüğümüz ise dindar olabilir. Mesela erkek temiz bir giyime, bol bir giyime sahip olduğunda dindardır diye düşünürüm ama görüldüğü gibi olmayabilir. Aynı şekilde kadın da kapalı olabilir ama yine aslı farklı olabilir. Bunlar tam olarak gerçeği yansıtmaz. Bu nedenle de bunlara dayanarak kişilerin dindarlığına dair yorum yapmamız doğru değildir, gerçeği yansıtmaz (BP2, Kadın).

Dışsal olarak gördüğümüz şeylerle insanları yargılamanın doğru olmadığını düşünüyorum. Öyle görünüp aslında başka türlü olabilir, bunu dışardan bakarak bilemeyiz. Sadece hepimizin bunlarla ilgili birtakım fikirleri, önyargıları bulunmaktadır. Doğru bulmuyorum, bunlar bizim öznel yorumlarımızdır, bu nedenle gerçeği yansıtmayabilirler. Mesela kişi kapalı olup namazını kılmıyor, orucunu tutmuyor olabilir. Buna karşın açık olan kişi ibadetlerini yerine getiriyor olabilir. Allah'la kul arasında olanı kimse bilemez. Bu nedenle de bence dış görünüşle insanları yargılamak doğru değildir. (BP3, Kadın).

Dini pratikler ve semboller üzerinden insanların dindarlık düzeylerinin değerlendirilmesini doğru bulmuyorum. Günümüzde kişi çok dindar olabilir, cumadan geri gelmez ama bunlara uygun davranmıyorsa bu bir ölçüt değildir. Dini ibadetleri yerine getiren herkes dindardır anlamına gelmez. Hiçbir şey benim için görüldüğü gibi değildir. Öyle gibi görünen aslında öyle olmayabilir. Dümdüz gibi görünen aslında öyle olmayabilir. Bunlar gerçeği yansıtmaz. Kimin parası, kimin imanı var hiç bilemeyiz. Kim inançlı, gerçek inançlı, kim gerçekten inanmayan biz bunu bilemeyiz. Yani bunu dini pratik ve sembollerle de ilişkilendiremeyiz (BP4, Kadın).

İnsanların dindarlık düzeyiyle ilgili dini pratikler ve semboller üzerinden yapılan değerlendirmeleri doğru bulmuyorum. Dışardan bakarak dindar olarak gördüğüm kişi dindar olmayabilir ya da dindar gibi görünmeyen biri dindar olabilir. O, Allah'la kul arasındadır. Bu değerlendirmelerimiz aslında gerçeği yansıtmayabilir, bu nedenle kişilerin dindarlığına dair değerlendirmelerin yapılmasını doğru bulmuyorum. Kapalı olan, ibadetlerini yerine getiren ama insanlara karşı çok kırıncı olan karşılaştığım çok insan var. Onun için hiç güvenim yok. O kadar

kapalısın, namaz kılıyorsun, hacca gidiyorsun ama insanları kırılıyorsun, yanlış davranılıyorsun. Bu yüzden bunlarla dindar olunabileceğine güvenmiyorum. Kişinin namaz kılması dindarlığıyla ilgili benim için etkilidir, görünce ne güzel yapıyor derim. Ama bazen acaba namaz kıldığı gibi diğerlerini de yapıyor mu diyorsun. Çünkü genellikle hepsini yapamıyorlar. Mesela benim bahçem var, bahçemde bir sürü şey dikiyorum. Çarşafı, kapalı kadın haramdan kaçır diye düşünürüz. Ama birinin bir şeyine uzanmayacağını, haramdan kaçacağını düşündüğümüz kapalı kadın bahçeme girip benim emek verdiğim ürünlerimi sormadan alıp gidebiliyor. Bu nedenle gördüğünü gibi değil (BP5, Kadın).

Kişilerin dış görünüşlerine, yerine getirdikleri ibadetlere, davranışlarına bakarak onların dindarlık düzeyleriyle ilgili değerlendirmelerin yapılmasını doğru bulmuyorum. Çünkü din özel bir kavramdır, özel alana ait bir kavramdır. Müslümanlık dini ibadetini gizli yapacaksın der, bu bakımdan insanların önünde yapılmayan şeyler de olabilir. İşte bu yüzden din özel bir kavramdır. Dış görünüşe bakarak insanların dindar olup olmadığını, dindarlık düzeylerini değerlendiremeyiz. Diyelim ki sen kapalısın ama yanındaki açık bayan hakkında yorum yapıyorsun, namazını kılmıyorsun. Ya da başın açık ama orucunu tutuyorsun, namazını kılıyorsun, insanlara iyi davranılıyorsun. O yüzden gördüğümüz gibi de olmayabilir, gördüklerimiz gerçeği yansıtmayabilir. Yani insanların dindarlık düzeyleriyle ilgili değerlendirme yapmamız bu anlamda doğru olmaz. Mesela Hristiyanların dindarlık düzeylerini anlamamız çok daha kolay, çünkü hepsi aynı tip. Onlar da kapalı, açık diye bir şey yok. Demişler ki insanlar özgürdür, istedikleri gibi giyinebilirler. Belki kiliseye gidip gitmemekle kıyaslayabilirler. Onların ibadetleri bildiğim kadarıyla bu kadarla sınırlı. Onlar kiliseye giderse, namuslu olursa iyi bir Hristiyan oluyor ama bizde öyle değil, bizde birçok kavram var. Bu nedenle belli şeylere bakarak insanların dindarlık düzeylerini dış görünüşleriyle, hareketleriyle, davranışlarıyla yorumlamamız doğru değildir. Bu etiketi aslında uygulayamayız, vuramayız (BP7, Erkek).

Bir şeylere bakarak insanların dindarlıklarıyla ilgili karar vermemiz aslında hiç doğru değil. Mesela başı kapalı olan bir kadın başı açık olan bir kadından dindarlık anlamında daha düşük de olabilir, bazı şeyler gördüğünü gibi olmayabilir. Bizim bakarak karar verdiğimiz ya da önyargıda bulunduğumuz şeyler aslında gerçeği yansıtmayabilir. Kişinin başı açık ama dini eğitimi zirvede olabilir, buna karşın başı kapalı olanda bu anlamda hiçbir şey olmayabilir. Ben camiye giderken denk geliyorum; başı açık, pantolon giyinmiş, ojeleri olan kızlar camiye geliyorlar. Abdestlerini alıyorlar namaz kılmaya camiye geliyorlar. Yani bunlar bir gösterge, etken değildir. Gördüğünü gibi olmayabiliyor (BP10, Erkek).

Benim için insanların dini pratiklere ve sembollere göre dindarlık düzeylerinin değerlendirilmesi doğru değildir. Gerçeği tam olarak yansıtamaz. Ben bir insanın dış görünüşüne bakarak dindar ya da dindar değil diyemem, kılık kıyafetine bakarak da diyemem, yaptığı dini ibadetlere bakarak da diyemem. Gerçekten dindar da olabilir ama olmaya da bilir, bundan emin olamayız. Bu nedenle gördüğümüz şeyler gerçeği yansıtabildiği gibi aslında gerçeği yansıtmayabilir de (Y3, Kadın).

Dini pratikler ve semboller üzerinden insanların dindarlık düzeylerinin değerlendirilmesini doğru bulmuyorum. İnsanları bir şeylere göre yargılayamayız, yorum yapamayız. Mesela şöyle bile olabilir; kişi dövme yaptırmıştır ama belki de namazını kılıyordur, Kur'an okuyordur. Bunu bilemeyiz. Ben dövmeli birini gördüğüm zaman dinine bağlı değildir diye düşünürüm ama o kişi belki de öyle değildir. Mesela kişi beş vakit namaz kılar, kapalıdır, görünüşü de düzgündür ama haram yer, zina yapar, bir şeyler çalar, insanlara saygısız, kötü davranır. Bu tür şeyler üzerinden insanların dindarlık düzeylerine dair değerlendirmelerin yapılmasını ben doğru bulmuyorum. Aslında bunlar gerçeği yansıtmaz. Kişi kapalı olabilir ama kapalılığın ve dinin gerekliliklerini yerine getiren biri olmayabilir ya da açık olabilir ama gayet dinine düşkün, ibadetlerini yerine getiren biri de olabilir. Bu nedenle de hiçbir şeyin görüldüğü gibi olmadığını, olamayacağını ve bu konuda da insanların dindarlık düzeyine dair hiçbir yorumda bulunamayacağımızı ve bulunduğumuzda da yorumlarımızın tam olarak gerçekleri yansıtmayacağını düşünüyorum (Y4, Kadın).

Ben bunu doğru bulmuyorum. Bir insanın dindarlığının zayıf-güçlü olduğu hakkında yorum yapamayız. Mesela ben temiz giyinmişim, düzgün giyinmişim, hatlarım belli olmuyor karşımdaki şalvar giyiniyor. O benden daha mı dindar oluyor, bu çok saçma bir şey. Şalvar, cübbe vs. giyenler görüldüğünün tam tersi çıkabiliyor. Mesela kişi namaz kılıyordur, oruç tutuyordur ama dindarlığı belki senden daha düşüktür, yani kişinin dindarlığını bunlara bakarak bilemeyiz. Bence bunlar bir ölçüt değildir. Görüldüğü gibi olmayabilir, bu değerlendirmelerimiz gerçeği yansıtmayabilir (Y6, Erkek).

Dini sembol ve pratikler üzerinden insanların dindarlık düzeyine dair değerlendirmelerin yapılmasını yanlış buluyorum. Bu değerlendirmeler gerçeği yansıtmayabilir. Çok dindar, dine bağlı olarak gördüğümüz, düşündüğümüz kişi dindar olmayabilir ya da dindar olmadığını düşündüğümüz kişi aslında dinle çok bağlantılı çıkabilir. Görüldüğü gibi olmayabilir, o yüzden bu değerlendirmelerin yapılması doğru değildir. Dindarlık dışarıdan görünen kısım değil, daha çok dinin içselleştirilmesiyle ilgilidir. Bu nedenle dışardan görüldüğü gibi, düşündüğümüz gibi olmayabilir (Y9, Erkek).

Sosyal çevreyi anlamlandırmaya çalışırken kişiler tarafından sık sık kalıpyargılar kullanılmaktadır. Ancak bu özellikler bazen eksik ve yanlış bilgiler içerebilmekte, bu anlamda tümüyle gerçeği yansıtmayarak gerçekliğin algılanmasında yetersiz kalabilmektedir. Kişilerin dindarlıklarının bir çeşit dışavurumu olarak ifade edebilecek olduğumuz dini pratikler kapsamında dini eylemler, davranışlar ve kişisel özellikler ile dini semboller kapsamında ifade edebilecek olduğumuz kadın-erkek bedeninde olmak üzere bedensel ve mekânsal dini semboller ile ilgili olarak kişilerin dindarlığının belirlenmesi hususunda da çeşitli kalıpyargılar bulunmaktadır. Bu kapsamda kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde etkili olan söz konusu bu dini pratikler ve semboller üzerinden kişilerin dindarlığının değerlendirilmesinin doğru bulunmadığı belirtilmektedir. Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı'nda yer alan katılımcıların tümü tarafından dindarlık Allah'la kul arasında olan bir durum olarak değerlendirilirken, kişilerin dindarlığına dair

yapılan değerlendirmelerin gerçeği yansıtmayabileceğinin ve bu kapsamda da hiçbir Şeyin göründüğü gibi olmayabileceğinin ifade edildiği görülmektedir.

Genel anlamıyla bakıldığında kişilerin giyim tarzı, davranışları, özellikleri, ibadetleri kapsamında dindarlık düzeylerinin belirlenmesinin katılımcıların tümü tarafından doğru bulunmadığı, bu değerlendirmelerin gerçeği yansıtmadığı ifade edilmektedir. DıŐarından bakıldığında dindar gibi görünen kişinin gerçekten dindar olduğunun bilinemeyeceği gibi, dindar gibi görünmeyen birinin de öyle olup olmadığının bilinemeyeceğinin vurgulandığı görülmektedir. Din zel alana ait bir kavram olarak görülmekle birlikte, kişinin dindarlığının Allah’la kul arasında olduğu ve bununla ilgili değerlendirmelerin yapılmasıyla kişilerin dindarlığının bilinemeyeceği ifade edilmektedir. Bununla birlikte, çalışma grubunu oluşturan iki kuşak arasında kişilerin dindarlık düzeylerinin belirlenmesine dair değerlendirmelerin yapılması hususundaki görüşleri kapsamında bir farklılığın bulunmadığı, hem Bebek Patlaması Kuşağı’nda hem de Y Kuşağı’nda bulunan kadın ve erkek katılımcıların benzer görüşlere sahip olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dindarlık, kişinin mensubu olduğu dine ait inanç, ibadet, pratik ve sembollere ilişkin içten kabul, yoğunlaşma ve meşgul olma derecesidir. Dindarlık algısı dinden dine, kültürden kültüre ve hatta bireyden bireye farklılık gösterebilen değişken bir yapıya sahiptir. Kişilerin dindarlık yorumları, içerisinde bulunmuş oldukları mekâna, duruma ve zamana göre değişiklik göstermektedir. Bu kapsamda kişilerin içinde bulunmuş oldukları kuşak ve zaman dilimi, sahip oldukları dindarlık yorumunda dini pratiklere ve sembollere yükledikleri anlamlarda farklılıkların bulunmasına neden olmaktadır. Bu araştırmada da Trabzon ilinde yaşayan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı içerisinde bulunan kişilerin kuşaklar arası ilişkiler, benzerlikler ve farklılıklar kapsamında dindarlık yorumunda, dini pratiklere ve dini sembollere ilişkin algı farklılıklarından söz edilmektedir.

Nitel araştırma yöntemleri içerisinde fenomenolojik desende yürütülen bu araştırmada, yapılan görüşmeler ışığında çalışma grubunu oluşturan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı katılımcılarından elde edilen verilere bakıldığında, tüm katılımcıların dindarlığa dair dini pratikler kapsamında hem dini eylemleri, ibadetleri hem de davranışları, ahlaki ve kişisel özellikleri kapsayan iki yönlü bir tanımlama yapmış olduğu görülmektedir. Dindarlığın tanımında ifade edilen söz konusu bu iki yön içerisinde ilk yönü oluşturan dini eylemler kapsamında; inanca sahip olmak, namaz kılmak, Kur'an okumak, sağlık açısından bir rahatsızlık söz konusu değilse oruç tutmak, sahip olunan maddi durum müsaade ediyorsa hacca gitmek, zekât vermek ve kurban kesmek gibi dini gereklilikler/farzlar ifade edilmiştir. Kişilerin dindarlık tanımlamasında ikinci yönü oluşturan davranışsal kısım içerisinde ise, kişilerin toplumda yaşayan diğer insanlara karşı iyi davranması, saygılı, anlayışlı, dürüst, kibar, merhametli, iyi niyetli, ahlaklı, yardımsever, topluma faydalı olması durumlarına dair söylemlerde bulunulmuştur. Ayrıca kişilerin helal kazanç sahibi olması, haram yememesi, kul hakkına girmemesi kapsamında helal ve haram kavramlarına bakışı ve bunu davranışlarına yansıtışı dindarlığın davranışlar ve kişisel özellikler ile ilgili tanımlanan kısmında tüm katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Katılımcılar tarafından dindarlık; yalnızca dini eylemler, ibadetler ya da davranış ve kişisel özellikler temelinde ele alınmamış, hem dini eylemleri hem de davranışları kapsayan bütüncül bir dindarlık tanımı ortaya konulmuştur. Bununla birlikte, ortaya konulmuş olan bütüncül dindarlık tanımında kişilerin dindarlığının belirlenmesinde ahlaki, kişisel ve davranışsal özellikler dini eylemlerden, ibadetlerden daha ön planda tutulmakta, daha önemli bulunmaktadır. Bu anlamda dini eylemler ile davranışsal özelliklerin bir teraziye konulması durumunda davranışsal kısmın daha ağır basacağı dile getirilmiş, iyi bir insan olmanın dindarlığın özünü oluşturduğu ifade edilmiştir.

Dindarlığa dair yapılan tüm tanımlamalar gibi dindar kişi tanımına dair de bütüncül bir tasnif yapılmıştır. Dindar kişi dinin gerekliliklerini/farzlarını yerine getirerek, aynı zamanda bunları davranışlarına yansıtan kişi olarak ifade edilmiştir. Bu anlamda araştırma kapsamında Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyelerinden oluşan katılımcılar dindar kişiyi; hem namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, zekât vermek gibi dini gereklilikleri, dini ibadetleri içten ve düzenli bir şekilde yerine getiren, hem de iyi ve topluma faydalı bir insan olarak toplumda yaşayan diğer insanlara, canlılara, doğaya, çevreye karşı duyarlı, anlayışlı, saygılı olan, hak ve haram yemeyen kişi olarak tasnif etmiştir. Bu kapsamda, dindarlığın tanımlanması ve dindar kişinin tasnif edilmesi hususunda dinin yaşanış şeklinde var olan çeşitliliğe rağmen araştırmanın çalışma grubunu oluşturan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyeleri arasında genel itibariyle bir farklılığın bulunmadığı, benzer görüşlerin hâkim olduğu görülmektedir.

Dindarlık ve dindar kişi tanımlarında olduğu gibi, Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyelerinden oluşan katılımcılar önem verdikleri dini semboller kapsamında da hem dini eylemleri/ibadetleri, hem de kişisel, ahlaki ve davranışsal özellikleri kapsamına dâhil eden iki yönlü değerlendirmelerde bulunmuştur. Mülakat verilerine göre önem verilen, anlamlı bulunan, duyulduğu ve görüldüğü zaman doğrudan doğruya İslam'ı çağrıştıran ve İslam'la özdeşleşmiş dini eylemler ile ilgili dini semboller olarak; namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, seccade, Kur'an-ı Kerim, dua etmek, yardımseverlik, yoksullara, ihtiyaçlılara, düşkünlere yardım edilmesi sebebiyle zekât vermek, kurban kesmek, dini yazılar, levhalar ve objeler ifade edilmiştir. Bununla birlikte, kişilerin ahlaki, kişisel, davranışsal özellikleri ile ilgili ifade etmiş oldukları dini semboller kapsamında ise; sabırlı, saygılı, ahlaklı, anlayışlı, hoşgörülü, dürüst, merhametli, yardımsever, kibar olmak, helal ve haram kavramlarına önem vererek helal yemek, haram yememek ve kul hakkına girmemek sembolleri belirtilmiştir. Aynı zamanda; insanlar önem verdikleri dini semboller kapsamında davranışsal ve kişisel özellikleri ifade eden dini sembollerini dini eylemlerle ilgili olarak ifade edilen dini sembollerden daha anlamlı bulmakta, ön planda tutmaktadır. Bununla birlikte, Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı üyelerinin anlamlı bulunan, değer verilen dini semboller ile ilgili görüşleri arasında genel olarak bir farklılık bulunmazken, kişilerin üzerinde taşıdığı cevşen, dua, muska ve kılık kıyafetlerine ilişkin sembollerin önem verilen dini semboller olarak Bebek Patlaması Kuşağı'nın görüşlerinden farklı olarak Y Kuşağı tarafından ayrıca ifade edilip vurgulandığı görülmektedir. İnsanların bu tür dini sembollerini içselleştirmesi sebebiyle üzerinde taşıdığı ve bu hususlara dikkat ettiği düşünülmekte, bu sebeple söz konusu bu semboller önemli dini semboller olarak görülmektedir.

Her din içerisinde o dine mensup olan kişilerin sahip oldukları dindarlık düzeylerini birtakım dini sembol ve pratikleri kullanarak diğer insanlara aktardıkları, ifade ettikleri görülmektedir. Mülakatlardan elde edilen verilere göre, kişilerin dindarlık düzeyi aktarımı, gerçekleştirmiş oldukları dini eylemlerle ilgili olabildiği gibi kişisel ve bedensel özellikler aracılığıyla da görünür kılınabilmektedir. Bu kapsamda, insanların dindarlık düzeylerini diğer insanlara aktarırken

kullandıkları dini semboller ve pratikler olarak; konuşurken dini kelimeler kullanmak, maddi ve sağlıksal bir engel bulunmuyorsa, gösteriş amacı olmadan, içten, içselleştirilmiş bir şekilde namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, kurban kesmek, hacca ve umreye gitmek, mekânda seccade, Kur'an-ı Kerim, dini yazı ve obje bulundurmak gibi dini eylemler; anlayışlı, ahlaklı, hoşgörülu, saygılı, yardımsever, kibar olmak, kırııcı olmamak, hak yememek, kul hakkına girmemek gibi kişisel özellikler; hem kadın hem de erkek için geçerli olan örtüluu ve giyim tarzı kapsamında bedensel dini semboller katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Söz konusu dini ibadetlere, kişisel ve bedensel özelliklere ilişkin belirtilen dini sembollerin her birinin bir bütünü ayrılmaz parçaları olduğu ve dindarlık etiketinin oluşturulmasında en büyük payı kişisel özelliklerin aldığı düşünölmektedir. Bununla birlikte anlatılara bakıldığında, kişilerin dindarlık düzeylerini ifade ettiği düşünölen dini semboller ile ilgili Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı görüşleri arasında bir farklılık bulunmamaktadır.

Hemen her dinde kutsal olarak kabul edilen varlığa yönelik dini pratikler kapsamında yerine getirilmesi gereken birtakım dini eylemler ve davranışlar bulunmaktadır. Dinler, inançları gereği mensupları tarafından bu dini eylemlerin ve davranışların yerine getirilmesini beklemektedir. Yerine getirilen söz konusu dini eylemler ve davranışlar, kişiler tarafından toplumda yaşayan diğer kişilerin dindarlık düzeylerinin belirlenmesinde, dindarlık yorumlarına dair algılarının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Kişilerin içerisinde bulunduğu kültürel ve zamansal bağlamla ilişkili olarak dindarlığın toplumdaki yansıma biçimlerinde ve kişilerin dindarlık algısında pek çok farklılık söz konusu olabilmektedir. Kişilerin dindarlık yorumlarına dair algı farklarını ifade etmesi açısından zamansal ve kültürel farklılığı yansıtabileceği düşünölen Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı katılımcılarıyla gerçekleştirilen mülakat verilerine göre, her iki kuşak içerisinde bulunan katılımcılar tarafından kişilerin dindarlık düzeylerinin belirlenmesinde en etkili dini eylemler olarak helal-haram kavramlarına bakış ve uygulayış, namaz kılmak, Kur'an okumak; çok etkili dini eylemler olarak helal-haram kavramlarına bakış ve uygulayış; etkili dini eylemler olarak namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, Cuma namazına gitmek, kurban kesmek, dini bayramlara ilişkin hassasiyet; etkili olmayan dini eylemler olarak ise cenaze namazına gitmek, aşure gününe ilişkin hassasiyet, konuşurken Bismillah-Elhamdü lillah gibi dini kelimeleri kullanmak, dini kurum ve cemaatlere bağlılık eylemleri ifade edilmiştir. Aşure günü gelenekselleşmiş bir ritüel olarak görölmekte, konuşurken Bismillah-Elhamdü lillah gibi dini kelimelerin kullanılması alışkanlık ve gösteriş olarak ifade edilmekte, dini kurum ve cemaatlere bağlılık dindarlıkla ilişkilendirilmeyerek, yapmacık bulunmaktadır. Bununla birlikte cenaze namazına gitmek eylemi, dini bir ritüel olarak görölmekten ziyade, ölen kişiye karşı yerine getirilen son görev, veda olarak değerlendirilmektedir.

Kişilerin dindarlık algısı dinden dine, kültürden kültüre ve hatta bireyden bireye farklılaşabilmektedir. Çalışmanın kuramsal perspektifini oluşturan Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın Gerçekliğin Sosyal İnşası Kuramında da olduğu gibi, kişiler kendileriyle aynı kuşakta bulunan diğer kişilerle sürekli etkileşim ve iletişim içerisinde olmaları ve aynı zamansal süreçleri,

koşulları deneyimlemeleri sebebiyle birbirleriyle olan etkileşimleri aracılığıyla yaşadıkları dünyaya dair anlamları birlikte inşa etmektedir. İnşa etmiş oldukları anlamlar ise, onları kendilerinden önce ve sonra gelen diğer kuşaklardan ayırmakta ve bu durum da kuşaklararası farklılığı beraberinde getirmektedir. Elde edilen verilere bakıldığında, kişilerin dindarlık düzeylerinin belirlenmesindeki etkileri kapsamında değerlendirilen dini eylemler içerisinde zekât vermek, hacca/umreye gitmek, Kur'an okumak ve kandillere ilişkin hassasiyet eylemlerine dair Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı'nın farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Hacca/umreye gitmek, Kur'an okumak Y Kuşağı tarafından kişilerin dindarlığının belirlenmesinde çok etkili dini eylemler olarak ifade edilirken, Bebek Patlaması Kuşağı tarafından etkili olarak değerlendirilmektedir. Kişinin kandillere ilişkin hassasiyeti ise Bebek Patlaması Kuşağı tarafından etkili dini eylemden biri olarak görülürken, Y Kuşağı tarafından etkisiz bulunmaktadır. Ayrıca, zekât vermek kişilerin dindarlığının belirlenmesi hususunda Bebek Patlaması Kuşağı tarafından en etkili dini eylemlerden biri olarak görülmekte, bu anlamda Y Kuşağı ile söz konusu dini eyleme ilişkin derecelendirme farkı bulunmaktadır.

Din, bir inanç alanı olmakla birlikte aynı zamanda tanımlanmış olduğu davranış örüntüleriyle de kulluğun göstergelerine işaret etmektedir. Tüm dinler mensuplarının söz konusu bu davranış örüntülerine uygun olarak yaşamalarını istemektedir. Dini pratikler kapsamında dindarlığın göstergelerinden biri de davranışsal ve kişisel özelliklerdir. Kişilerin dindarlık düzeylerinin belirlenmesi hususunda çeşitli davranışsal, ahlaki ve kişisel özellikler etkili olmaktadır. Her alanda birbirlerinden farklı özelliklere sahip olan insanlar, aynı zamanda dindarlık, gelişen dini tutum, davranış, anlayış ve algı yönünden de büyük bir çeşitliliğe sahiptir. Dini pratikler kapsamında davranışların ve kişisel özelliklerin kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesindeki etkileri hususunda Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı ile gerçekleştirilmiş olan mülakatlarda elde edilen verilere göre, her iki kuşak tarafından kişilerin dindarlık düzeylerinin belirlenmesinde en etkili davranışsal-kişisel özellikler olarak yoksullara yardım etmek ve Hz. Muhammed'in ismine hassasiyet; etkili davranışsal-kişisel özellikler olarak ezan okunurken ki, mezarlığın önünden geçerken ki tutum/davranış, oruçlu insanların yanında takınılan tutum, yoksullara yardım, alkol kullanmak ve kumar oynamak; etkili olmayan davranışsal-kişisel özellikler olarak kişilerin çocuklarına isim koyma tercihleri, ailesinde dini otorite sahibi birinin olup olmaması, kadın-erkek ilişkilerine ve diyaloguna bakış özellikleri ifade edilmiştir. Kişilerin çocuklarına isim koyarken bu ismin Kur'an'da geçiyor olmasına, dini bir isim olup olmamasına dikkat ederek isim vermesi ve kişilerin ailelerinde dini bilgiye hâkim olan dini otorite sahibi kişilerin bulunması kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde bir gösterge olarak görülmemektedir. Aynı zamanda kişilerin tokalaşma, konuşma vb. tercihleri bakımından kadın-erkek ilişkilerine ve diyaloguna bakışı kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde anlamlı bulunmamakta, bağınazlık olarak değerlendirilmektedir.

Araştırmanın kuramsal perspektifini oluşturan gerçekliğin sosyal inşası kuramında söz konusu olduğu gibi, insanlar dâhil oldukları kuşağın içerisinde bulunan diğer üyeler ile birlikte aynı

zaman diliminde dünyaya gelmiş olmaları sebebiyle yoğun bir etkileşim içerisine girmekte ve bu etkileşim sonucunda benzer duygulara, düşüncelere, anlayışlara sahip olarak, kendilerinden önce ve sonra gelen kuşaklardan bazı noktalarda ayrılabilirler. Bu kapsamda elde edilen verilere bakıldığında, kişilerin dindarlık düzeylerinin belirlenmesindeki etkileri kapsamında değerlendirilen davranışlar ve kişisel özellikler içerisinde Hz. Muhammed'in ismine hassasiyet, yoksullara yaklaşım, yeme-içme pratikleri tercihi, dini eğitime sahip olup olmamak özelliklerine dair Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı'nın farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Hz. Muhammed'in ismine hassasiyet ve yoksullara yaklaşım Bebek Patlaması Kuşağı tarafından kişilerin dindarlığının belirlenmesinde etkili özellikler olarak ifade edilirken, Y Kuşağı tarafından çok etkili olarak değerlendirilmektedir. Kişinin domuz eti/helal kesim tercihi gibi yeme-içme pratikleri tercihi Bebek Patlaması tarafından çok etkili davranışsal özelliklerden biri olarak görülürken, Y Kuşağı tarafından etkili bulunmaktadır. Ayrıca, dini eğitime sahip olup olmamak kişilerin dindarlığının belirlenmesi hususunda Bebek Patlaması Kuşağı tarafından etkili özelliklerden biri olarak görülmekte, bu anlamda Y Kuşağı tarafından etkili bulunmamaktadır.

Tüm dinler, o dinin kendisini temsil eden ve inanç sistemini, dini yaşam tarzlarını bizlere aktaran birtakım sembollere sahiptir. Dindar bir kişi, mensup olduğu dinle ilgili bir sembol gördüğünde veya işittiğinde sembolün ifade ettiği anlama ve dinî hakikate ulaşmaktadır. Dini semboller ve bu sembollerin anlamları kişilerin kendi inançlarını ifade etmelerinde önemli bir rol oynamakta ve kişiler bu dini sembollerini kullanarak dindarlıklarını, dindarlık düzeylerini toplumda yaşayan diğer insanlara iletmektedir. Bu kapsamda dindarlık; görsel dini semboller kapsamında hem kadın hem de erkek bedeninde olmak üzere bedensel semboller ve mekânsal semboller bağlamında ele alınıp değerlendirilebilmektedir. Elde edilen verilere göre, kadın bedeninde bulunan bedensel semboller kapsamında hem Bebek Patlaması Kuşağı hem de Y Kuşağı'nda yer alan kişiler için kadının dindarlık düzeyinin belirlenmesinde en etkili ve etkili olarak ifade edilen bedensel semboller kılık kıyafet ve başörtüsünü bağlama/takma şekli sembollerinden oluşmaktadır. Kadının dindarlığının belirlenmesi hususunda kılık kıyafet sembolüne ilişkin çok açık giyime sahip bir kadın zayıf dindar olarak değerlendirilirken, kapalı giyimli bir kadının dindarlığı hakkında yorum yapılamayacağı ifade edilmektedir. Aynı zamanda, başörtüsünü bağlama/takma şekli kapsamında kadının başörtüsünü abartılı bir şekilde kapatması dinin gerekliliklerinden biri olan kapanmanın asıl amacından uzaklaşıldığını göstermekte ve bu sebeple kişi güçlü bir dindar olarak görülmemektedir. Buna karşın kadının başörtüsünü sade bir şekilde kapatması olması gereken bir durum olarak görülmekte ve bu nedenle kadının dindarlığının dışarıdan bakılarak bilinemeyeceği ifade edilmektedir. Etkili bulunmayan bedensel semboller olarak ise arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar kullanmak, oje sürmek, saçına veya eline kına sürmek, makyaj yapmak, kişisel bakımına önem vermek, başörtü takmak ve vücudunda dövme bulundurup bulundurmamak sembollerini belirtmiştir. Kadının arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarları kullanması, kadının dindarlığının belirlenmesinde bedensel dini semboller kapsamında etkili bulunmamakla birlikte, aynı zamanda gösteriş olarak değerlendirilmektedir.

Elde edilen verilerden hareketle, hem Bebek Patlaması Kuşağı hem de Y Kuşağı tarafından erkek bedeninde bulunan bedensel semboller kapsamında kişilerin dindarlık düzeylerinin belirlenmesinde en etkili bedensel semboller içerisinde kılık kıyafet sembolü ifade edilirken, çok etkili ve etkili olarak değerlendirilen sembol bulunmamaktadır. Etkili bulunmayan bedensel semboller olarak ise arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar kullanmak, saç ve sakal şekli, küpe takmak, tespih kullanmak ve vücudunda dövme bulundurup bulundurmamak sembolleri belirtilmiştir. Erkeğin dindarlığının belirlenmesi hususunda kılık kıyafete ilişkin bol kesim giyime sahip bir erkek görüldüğünde o kişi dindar olarak ifade edilmemekte, tespih ise el alışkanlığı ve aksesuar olarak değerlendirilerek dindarlıkla bağdaştırılmamaktadır.

Bununla birlikte, Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı ile gerçekleştirilmiş olan mülakatlarda elde edilen verilere göre, her iki kuşak için kişilerin dindarlığını yansıtan, dindarlığının belirlenmesinde etkili olan dini semboller kapsamında yer alan mekânsal dini semboller içerisinde ise, mekânda seccade ve Kur'an-ı Kerim'in bulunması en etkili semboller olarak değerlendirilmektedir. Bir mekânda seccadenin bulunup bulunması orada namaz kılınıp kılınmadığının bir göstergesi olarak düşünülmekte ve bu yönden etkili bulunmaktadır. Kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde mekânsal sembolere dair mekânda bulunan dini figürlü eşya/obje, seccade, Kâbe/cami/türbe fotoğrafı-tablosu sembolleri etkili görülürken; mekânda bulunan cevşen, hilal, ay ve yıldız tablosu sembolleri kişilerin dindarlığının belirlenmesi hususunda etkili bulunmamaktadır. Hilal, ay ve yıldız sembolleri dini bir figür olarak bilinmemekte ve bu yönden de etkili bulunmamaktadır. Ayrıca her iki kuşağın da mekânsal dini semboller kapsamında çok etkili olarak ifade ettiği sembol bulunmamaktadır.

Sembollere yüklenen anlamlar kişiden kişiye, kültürden kültüre değişiklik gösterebilmektedir. Aynı kuşak içerisinde bulunan kişilerin birbirleriyle olan etkileşimleri benzer görüş geliştirmelerini sağlarken; farklı kuşakların sosyalleşme süreçlerindeki ayrımlar ise bazı hususlarda kuşaklar arasında farklılıkların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu kapsamda elde edilen verilere bakıldığında, kişilerin dindarlık düzeylerinin belirlenmesindeki etkileri hususunda dini semboller kapsamında değerlendirilen kadın bedeninde bulunan bedensel dini semboller içerisinde muska/dua/cevşen; erkek bedeninde bulunan bedensel dini semboller içerisinde kılık kıyafet, muska/dua/cevşen ve takke; mekânsal semboller içerisinde ise mekân ismi, mekânda Kur'an-ı Kerim, tespih bulunması sembolleri ile ilgili Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı'nın farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir.

Kadınların dindarlığının belirlenmesinde muska, dua, cevşen takmak sembolü Y Kuşağı tarafından etkili bedensel bir sembol olarak ifade edilirken, Bebek Patlaması Kuşağı tarafından etkili bulunmamaktadır. Erkeğin temiz, dar olmayan, salaş, bol kesim bir giyime sahip olması, imam yaka gömlek, şalvar, cübbe gibi kıyafetler giyinmesi, takke takması Y Kuşağı tarafından kılık kıyafet açısından etkili olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, içselleştirilmiş olması

sebebiyle takıldığıının düşünülmesi ve şık bir şey olarak görülmemesi yönüyle de erkeğin üzerinde muska, cevşen, dua taşıması dindarlığını belirlemede etkili bulunmaktadır. Buna karşın kılık kıyafet, muska/dua/cevşen ve takke sembolleri erkeklerin dindarlık düzeylerinin belirlenmesi hususunda Bebek Patlaması Kuşağı'nın etkili bulmadığı bedensel dini semboller içerisinde yer almaktadır. Kişilerin dindarlığının belirlenmesinde etkili olan mekânsal semboller kapsamında mekânın dini bir isme sahip olup olmaması anlamında mekân ismi sembolü, Y Kuşağı'nda bulunan kadın katılımcıların görüşlerinden farklı olarak, Y Kuşağı erkek katılımcıları ve Bebek Patlaması Kuşağı üyeleri tarafından etkili bulunmayan mekânsal sembollerden biri olarak değerlendirilmektedir. Mekânda Kur'an-ı Kerim'in bulunması Y Kuşağı tarafından kişilerin dindarlık düzeyinin belirlenmesinde çok etkili görülürken, Bebek Patlaması Kuşağı tarafından etkili bulunmamakta; tespih sembolü ise Bebek Patlaması Kuşağı tarafından etkili bulunurken, Y Kuşağı tarafından etkili olarak değerlendirilmeyen mekânsal sembollerden biri olarak ifade edilmektedir.

Kişiler, toplumda yaşayan diğer kişiler ile ilgili olarak o kişilerin eylemleri, davranışları, özellikleri, dış görünüşleri gibi birçok konu hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunabilmektedir. Elde edilen verilere bakıldığında, dini pratikler ve semboller üzerinden kişilerin dindarlığının değerlendirilmesi hem Bebek Patlaması Kuşağı hem de Y Kuşağı tarafından doğru bulunmamaktadır. Dışarıdan bakıldığında dindar gibi görünen kişinin gerçekten dindar olup olmadığı bilinemeyeceği gibi, dindar gibi görünmeyen birinin de öyle olup olmadığının bilinemeyeceği vurgulanmaktadır. Dindarlık Allah'la kul arasında olan bir durum olarak değerlendirilirken, kişilerin dindarlığına dair yapılan değerlendirmelerin gerçeği yansıtmayabileceği ve bu kapsamda da hiçbir şeyin görüldüğü gibi olmayabileceği ifade edilmiştir.

Aynı kuşak içerisinde bulunan kişiler, aynı zaman diliminde dünyaya gelmiş olmaları, aynı koşulları deneyimlemeleri sebebiyle benzer düşüncelere sahip olmakta, toplumda yaşanan olaylara benzer tepkiler vermektedir. Bu anlamda, Berger ve Luckmann'ın gerçekliğin sosyal inşası kuramında olduğu gibi aynı kuşak içerisinde bulunan kişiler hayatlarına dair her alanda inşa etmiş oldukları anlamı, birbirleriyle olan etkileşimleri aracılığıyla oluşturmaktadır. Genel anlamıyla bakıldığında; Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağının dindarlık tanımlamaları, dindar kişi tasnifleri, dini pratikler ve semboller üzerinden kişilerin dindarlık düzeylerine dair değerlendirilmelerin yapılması hususundaki görüşleri, önem verdikleri ve kişilerin dindarlık düzeyini ifade ettiğini düşündükleri dini semboller gibi dindarlık yorumlarına dair genel görüşleri kapsamında bir farklılık bulunmamaktadır. Buna karşın, çalışmanın asıl odağını oluşturan, kişilerin dindarlık düzeylerinin belirlenmesi hususunda dini eylemler, davranışlar, kişisel özellikler olmak üzere dini pratiklere; mekânsal ve kadın-erkek bedenindeki bedensel semboller olmak üzere dini sembollere ilişkin farklı görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Bu kapsamda dini sembol ve pratikler düzleminde kişilerin dindarlık yorumundaki algı farkları, araştırmanın çalışma grubunu oluşturan Bebek Patlaması Kuşağı ve Y Kuşağı'nın dindarlık alanına dair anlamı kendi kuşakları içerisinde birbirleriyle olan etkileşimleriyle yaratmaları yönüyle farklılıkları bizlere sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağlargo , Feyza (2017a), “Ku aklararası Sosyal Medya”, Hatice Hicret  zko  ve Funda Bayrakdaro lu (Ed.), **Kuşak Kavramına Disiplinler Arası Bakı **, 1. Baskı *içinde* (173-202), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Ağlargo , Ozan (2017b), “Kuşaklar ve  alı ma Hayatı”, Hatice Hicret  zko  ve Funda Bayrakdaro lu (Ed.), **Kuşak Kavramına Disiplinler Arası Bakı **, 1. Baskı *içinde* (27-57), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Akdin, Fatma Betül (2009), **Türk Modernleşme Sürecinde Din-Toplum İlişkisi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkuş, Ekim ve Bayrakdaro lu, Funda (2018), “ zde le me ve Davranışsal Sadakat Bağlamında X ve Y Ku a ı Taraftarları  zerine Bir İnceleme”, Hatice Hicret  zko  ve Funda Bayrakdaro lu (Ed.), **Kuşak Kavramına Disiplinler Arası Bakı  2**, 1. Baskı *içinde* (201-217), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Akkuş, Halil İbrahim (2018), **Türk Toplumunun Dindarlık Algısı (Batı Akdeniz  rne i)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alkı , Murtaza (2013), **Hilmi Yavuz'da Modernleşme ve Din**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alparslan  zkan, Feyza Nur (2019), **Sek lerle mede Yeni Boyutlar: Dindarların Sek lerle mesi Süreci**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altunsu Sönmez,  zlem (2012), **Religiosity, Self-Monitoring and Political Participation: A Research On University Students**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2016), “Dindarlığın  l lebilirli i  zerine Geliştirilen Dindarlık  l ekleri”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 36, 557-578.
- Anıl, Hatice Alev (2011), **Kültürel De i me Açısından Kuşaklar Arası  atı ma (A kan ve Dumlupınar Mahallesi  rne i)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, Mustafa (2006), “Dindarlık Farklılaşması ve Popüler Dindarlık”,  nver Günay ve Celaeddin  elik (Ed.), **Dindarlığın Sosyo-Psikolo isi**, 1. Baskı *içinde* (289-319), Karahan Kitabevi Yayınları, Adana.
- Ata a un, Galip (1996), **İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da) Dini Semboller**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- _____ (2001), “Yahudilikte Dini Sembol Ve Kavramlar”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 11(11), 125-156.
- Aydeniz, Hüsnü (2011), “Dinî Semboller, Sembolün Anlam Kaybı ve Etkilerine Gelenekselci Bir Yaklaşım (René Guénon Örneği)”, **EKEV Akademi Dergisi**, 48, 75-90.
- Aydınalp, Halil (2006), “Türkiye’de Dini Yapı: Örnek Alanlar Üzerinden Bir Tasvir, Hayati Hökelekli (Ed.), **Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)**, 1. Baskı içinde (301-318), Kurav Yayınları, Bursa.
- Ayten, Ali (2004), **Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık İlişkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balkız, Bekir ve Öğütte, Vefa Saygın (2012), “Peter L. Berger ve Thomas Luckmann’ın ‘Gerçekliğin Sosyal İnşası’ Teorisi ve Eleştirisi”, **Sosyoloji Dergisi**, 27, 33-49.
- Bayer, Ali (2006), **Sosyolojik Perspektiften Sekülerleşme ve Din İlişkisine Yeniden Bakış**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berger, Peter Ludwig (1995), “Dini Kurumlar”, Adil Çiftçi (Çev.), **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 9, 425-465.
- Berger, Peter Ludwig ve Luckmann, Thomas (2008), **Gerçekliğin Sosyal İnşası, Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi**, (Çev. Vefa Saygın Öğütte), Paradigma Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), **Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi**, (Çev. Mustafa Derviş Dereli), 1. Baskı, Heretik Basın Yayın, Ankara.
- Binay, Miray Ece (2020), **Kuşaklararası Farklılıkların Çalışma Değerleri Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozkurt, Veysel (2012), **Değişen Dünyada Sosyoloji**, 8. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Büyüköztürk, Şener vd. (2014), **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, 17. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Cansız, Abdülkadir (2017), **Türkiye’de Sosyal Hayatta Sekülerleşme ve Göstergeleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ceviz, Fatma Hayrünnisa (2009), **Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dindarlık, Mistik Tecrübe ve Benlik Saygısı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Clarke, Peter Bernard (2012), **Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler**, İhsan Çapcıoğlu (Çev. Ed.), 1. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Çelik, Celaledin (2006), “Kentsel Dindarlık –Kentlilik Tecrübelerinde Farklılaşan Dindarlıklar”, Ünver Günay ve Celaledin Çelik (Ed.), **Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi**, 1. Baskı içinde (81-111), Karahan Kitabevi Yayınları, Adana.
- _____ (2013), **Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına**, 1. Baskı, Hikmetevi Yayınları, İstanbul.
- Çetin, Ensar (2013), **Gündelik Hayat Sosyolojisi**, 1. Baskı, Rağbet Yayınları, İstanbul.

- Çınar, Aliye (2004), **Paul Tillich’de Din-Sembol İlişkisi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dalmış, Leyla (2009), **Dindarlık Düzeyi İle Dini Pratiklerin İlişkisi (Ankara Örneği)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Daloğlu, Elif Sezi (2013), **Çalışma Algısı Üzerine Kuşaklararası Bir Analiz**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Daşkiran, Filiz (2017), “Sigortacılıkta Kuşaksal Tercih Farklılıkları”, Hatice Hicret Özkoç ve Funda Bayrakdaroglu (Ed.), **Kuşak Kavramına Disiplinler Arası Bakış**, 1. Baskı içinde (203-223), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Demir, Ali vd. (2017), “Kuşakların Yaşam Memnuniyeti Açısından Farklılıklarının İncelenmesi”, Hatice Hicret Özkoç ve Funda Bayrakdaroglu (Ed.), **Kuşak Kavramına Disiplinler Arası Bakış**, 1. Baskı içinde (77-101), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Demir Askeroğlu, Emel (2017), **Dijitalleşme Sürecinde Dönüşen Kültür ve Yaşam Tarzları: Kuşaklar Üzerine Bir Tipoloji Araştırması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, Oğuzhan Ömer (2017), “Nitel Araştırma Yöntemleri”, Kaan Böke (Ed.), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**, 5. Baskı içinde (285-318), Alfa Basım Yayınları, İstanbul.
- Demirtaş, Mehmet Can (2017), “Seçmen Davranışlarında ‘Kuşak’ Faktörünün Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, Hatice Hicret Özkoç ve Funda Bayrakdaroglu (Ed.), **Kuşak Kavramına Disiplinler Arası Bakış**, 1. Baskı içinde (151-172), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Dereli, Mustafa Derviş (2012), **Din Fenomenine Sosyolojik Yaklaşımlar-Peter Berger Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2016), “Bir Din Sosyoloğu Olarak Peter Berger’in Entelektüel Portresi”, **Bilimname**, 31(2), 227-244.
- Dönmez, Selma (2017), **Erol Güngör’de Modernleşme ve Din**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duman, Mehmet Zeki (2019), **Kuşak Çatışması - X ve Z Kuşağı Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma**, 1. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Emecen, Sadık (2019), **Hayatı Anlamlandırmada Kuşaklararası Analiz: (Atilla Uras Anadolu Lisesi Örneği)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yalova Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erden, Sena (2012), **Kültürel Değişimlerin Örgütlerde Kuşaklararası Çatışmalara Etkisinin İncelenmesi: Akademisyenlere Yönelik Bir Araştırma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkol, Mehmet (2004), **Din-Dindarlık Kavramları ve Sosyolojik Bir Yöntem Olarak Dindarlık Ölçekleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Esiroğlu, Azizhan (2017), **Akademisyenleri Motive Eden Faktörlerin Belirlenmesi: Farklı Kuşaklara Yönelik Bir Araştırma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ferah, Hakan (2012), **Dinlerde ve Halk İnançlarında Sayı Sembolizmi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gedikli, Burcu (2016), **Sosyal Teoride İndirgemecilikten Sentezciliğe: Berger ve Luckmann**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Giddens, Anthony (2012), **Sosyoloji**, 1. Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Gökalp Yılmaz, Gaye (2017), “Gündelik Hayatta Kuşaklar Arası Farklılık: Almanya’daki Türkiyeliler Üzerine Bir İnceleme”, Hatice Hicret Özkoç ve Funda Bayrakdaroglu (Ed.), **Kuşak Kavramına Disiplinler Arası Bakış**, 1. Baskı içinde (59-75), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Güçlü, Sevinç (2017), “Din Kurumu”, Sevinç Güçlü (Ed.), **Kurumlara Sosyolojik Bakış**, 4. Baskı içinde (195-222), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Gül, Ahmet (2005), **Haçın Hristiyan Teolojisindeki Yeri ve Önemi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güllük, İsmail (2016), “Karakter İnşasında Dinî Sembol ve Karakterlerin Rolü: Kâbe Örneği”, **EKEV Akademi Dergisi**, 67, 187-204.
- Günay, Ünver (2006), “Dindarlığın Sosyolojisi”, Ünver Günay ve Celaledin Çelik (Ed.), **Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi**, 1. Baskı içinde (1-59), Karahan Kitabevi Yayınları, Adana.
- Güvendi, Tarık (2008), **Geleneksel Yapının Kırılma Sürecinde Dindarlık (Oğuzeli Örneği)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güzel, Özlem (2018), “Kuşakların Değişen Ruhü: Milenyum (Y) Kuşağı Turistlerini Anlamak ve Çözümlmek”, Hatice Hicret Özkoç ve Funda Bayrakdaroglu (Ed.), **Kuşak Kavramına Disiplinler Arası Bakış 2**, 1. Baskı içinde (1-21), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Işık, Hakan (2018), **Kişilik ve Dindarlık İlişkisi (Artvin İli Örneği)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İlhan, Ümit Deniz (2019), **Kuşaklar Arası Çalışma Değerleri Algısı ve Örgüte Duygusal Bağlılık: X ve Y Kuşakları Arasındaki Farklılıklar Üzerine Bir Araştırma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaçar, Semih (2019), **X, Y ve Z Kuşaklarının Yönetim Tarzlarının Karşılaştırılması Örnek Bir İşletme Araştırması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kahraman, Sebiha (2010), **Türkiye’de Sekülerleşme Perspektifinden Dini Pratiklerdeki Değişmeler (DİB Din Şurası Kararları Örneği)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kaplan, Meltem (2019), **Üniversite Öğrencilerinin Algıladıkları Aile İklimi, Kuşaklararası İlişkiler ve Aile Uyumunun Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Çukurova Üniversitesi - Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı.
- Karakaya, Semra (2008), **Dindarlık ve Kişilik Arasındaki İlişki, Allport ve Fromm'un Karşılaştırmalı Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karşlı, Necmi (2005), **Dindarlık Olgusu ve Dindarlığı Ölçme Girişimleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kavut, Sevgi (2015), **Kuşaklararası İletişim Farklılıklarının Aile İçi İletişime Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayacan, Emir (2016), **X ve Y Kuşaklarının Motivasyon Kaynakları: Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Alan Araştırması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazkondur, İhsan (2020), **Türkiye'de Yeme İçme Alışkanlıklarının Kuşaklara Göre Değişimi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kermen, Özlem (2019), **Rene Guenon'da Dini Sembolizm**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keskin, Hümeysra Doruk (2019), **İslam Medeniyetinde Bir Sembol Olarak Cami: Günümüzdeki Camiler Etrafında Dini, Siyasi ve Estetik Tartışmalar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İbn Haldun Üniversitesi - Medeniyetler İttifakı Enstitüsü.
- Kılıç, Sadık (2013), "Sembolün Gücü ve İslam'da Semboller", **Diyanet İlmî Dergisi**, 49(3), 7-20.
- Kımtır, Nurten (2008), **Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kızıl, Hayreddin (2018a), "İşlevleri Açısından Dini Sembol", **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 21, 30-42.
- _____ (2018b), "Özellikleri Açısından Sembol", **e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi**, 10(4), 1306-1327.
- Korkmaz, Esra (2019), **Kuşakların İncelenmesi ve 'Y' Kuşağı Çalışanlarının İş Yaşamına Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurt, Abdurrahman (2009a), **İşadamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme**, 1. Baskı, Emin Yayınları, Bursa.
- _____ (2009b), "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 18(2), 1-26.
- _____ (2015), **Din Sosyolojisi**, 8. Baskı, Sentez Yayınları, İstanbul.
- Kuruçay, Yasin (2019), **Ergenlerde Dindarlık Ve Hayatın Anlamı Arasındaki Çok Yönlü İlişki Üzerine Bir Araştırma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Luckmann, Thomas (2016), **Görünmeyen Din**, (Çev. Ali Coşkun, Fuat Aydın ve Osman Coşkun), 2. Baskı, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Şerif (2018), **Türk Modernleşmesi**, 26. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mat, Cansu (2020), **The Relationship Between Personality Traits, Interpersonal Conflict Resolution Strategies and Coping Skills Among X, Y, Z Generations**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi - Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Metin, Abdullah (2011), “Kimliğin Toplumsal İnşası ve Geleneksel Kadın Kimliğinin Aktarımı”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, 2(1), 74-92.
- Okcu, Birgül (2020), **Dini Gruba Mensup Bireylerde Dini İnanç, Tutum ve Davranış Açısından Kuşaklar Arası Farklılaşma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Onay, Ahmet (2004), **Dindarlık, Etkileşim ve Değişim (Üniversite Öğrencileri Örnekleme)**, 1. Baskı, DEM Yayınları, İstanbul.
- Öz, Ülgen (2015), **XYZ Kuşaklarının Özellikleri ve Y Kuşağının Örgütsel Bağlılık Düzeyi Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özçelik, Füzulan (2015), **Kuşaklararası Motivasyon Farklılıklarının İş Tatminine Etkisine Yönelik Bir Çalışma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özel, Çağır Hale (2017), “Kuşak Kavramı ve Turizme Yansımaları”, Hatice Hicret Özkoç ve Funda Bayrakdaroglu (Ed.), **Kuşak Kavramına Disiplinler Arası Bakış**, 1. Baskı içinde (1-25), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Özsevinç, Işıl (2012), **Kentli Hayat Tarzı ve Dindarlık (Modern ve İslami Değerler Açısından Bir Karşılaştırma)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, Filiz (2019), **Değişen Aile Yapısı Bağlamında Yaşlılık Dindarlık İlişkisinin Sosyolojik Çözümlemesi (Kayseri İli Örneği)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pekmezci, Pelin (2017), **Ailelerin Etnosentrik Gıda Ürünleri Tüketim Davranışları: Kuşaklararası Bir İnceleme**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Perşembe, Erkan (1998), “Dinde Sembolün Fonksiyonu ve İslâm’da Sembolik Değerlerin Bugünü”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 10, 89-101.
- Saklavcı, Fatmagül (2015), **Alevi-Bektaşî İnançlarında Sembol ve Motifler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Schimmel, Annemarie (1954), “Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?”, **Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3(3), 67-73.
- Sevinç, Bayram (2009), **Türkiye Bağlamında Dinlerarası İlişkiler ve Süreç Yapıları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Subaşı Baybuğa, Media (2017), “Farklı Kuşaklarda Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Yöntemlerinin (TAT) Kullanımının İrdelenmesi”, Hatice Hicret Özkoç ve Funda Bayrakdaroglu (Ed.), **Kuşak Kavramına Disiplinler Arası Bakış**, 1. Baskı *içinde* (103-117), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Subaşı, Necdet (2018), **Gündelik Hayat ve Dinsellik**, 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Şalap, Kaniye Oya (2016), **Çalışma Yaşamında Kuşaklar: Kuşakların İş ve Özel Yaşam Dengesine İlişkin Yaklaşımları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şen, Seher (2019), **Din ve Sekülerleşme: Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Kocaeli İli İzmit İlçesi Örneği)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşdemir, Fatma (2017), **Kent Dindarlığı Bağlamında İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinde Dindarlık Olgusu (Konya Örneği)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tezcan, Mahmut (2016), **Kuşaklar Çatışması**, 1. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Tıllich, Paul (2002), “Din Dilinin Doğası”, Aliye Çınar (Çev.), **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 11(2), 227-236.
- Turan, Yahya (2017), **Kişilik ve Dindarlık**, 1. Baskı, Ensar Yayınları, İstanbul.
- Turner, Bryan S. (2017), **Din ve Modern Toplum**, Arzu Tüfekçi (Çev. Ed.), 1. Baskı, Sentez Yayınları, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu; Güncel Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr (08.04.2021).
- Tüzün, İdris (2015), **Kur'an'da Sembol ve Sembolik Anlatım (Neml Suresi Süleyman (a.s) Kıssası Örneği)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uluocak, Şeref (2018), “Gündelik Gerçeklikte ‘Anlamanın’ Sosyal İnşası: Peter Berger ve Thomas Luckmann”, Ali Esgin ve Güney Çeğin (Ed.), **Gündelik Hayat Sosyolojisi**, *içinde* (269-303), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- URL, “Popüler Dini Semboller ve Anlamları” (07.06.2017), <https://www.dunyaatlası.com/populer-dini-seboller-ve-anlamlari/> (02.01.2021).
- Uzun, Zafer ve Şafak Uzun, Ayşenur M. (2017), “Değerin Yeniden İnşası: Askerlik Mesleğinde Değer Eğitime Dair Kuramsal Bir Yaklaşım Önerisi”, **Akademik Bakış Dergisi**, 63, 503-520.
- Yardımcı, Muhammet Orhan (2018), **Dini Nitelikli Sembollerin Psikososyal Etkisi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazar, Tarık ve Geçen, Fahrettin (2018), “Görsel Sanatlarda Evrensel Dil ve Sanatsal Sembolizm”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 11(61), 556-567.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2005), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

- Yıldırım, Esra (2019), **Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ve Modernleşme Algısı: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, M. Cengiz (2015), **Din Sosyolojisi Okumaları**, 1. Baskı, Çıra Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Hüseyin (2006), “Gelenek ve Modernlik Bağlamında Bir Güvenlik Alanı Olarak Dindarlık”, Hayati Hökelekli (Ed.), **Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)**, 1. Baskı *içinde* (129-135), Kurav Yayınları, Bursa.
- _____ (2014), **Din ve Dindarlık**, 1. Baskı, Hikmetevi Yayınları, İstanbul.
- Zeyrek, İsmail Naci (2014), **Yahudilikte Dini Semboller (Magen David Örneği)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKLER

Ek 1: Mülakat Formu

MÜLAKAT FORMU

1- Kişisel Bilgiler

Yaş : Cinsiyet : Medeni Durum : Eğitim :
Meslek : Çalışma Durumu : Gelir Durumu :

2- Kendinizden kısaca bahseder misiniz? (Kendini tanımlama-gündelik hayat-aile vb.) :

.....
.....
.....

3- Hiç tanımadığınız kişilerden oluşan bir ortamda bulunduğunuzu düşünün. Bu ortamda ilk defa karşılaştığınız insanların dindarlık düzeyleri (güçlü-zayıf) hakkında karar vermenizde kişilerin hangi dini pratikleri etkili olur?

	<u>A)DİNİ PRATİKLER</u>	Çok Etkili	Etkili	Etkili Değil	En etkili (3 tanesini işaretleviniz)
Eylemler	Namaz kılması				
	Oruç tutuyor olması				
	Zekât vermesi/söz ediyor olması				
	Hac ziyareti yapmış olması				
	Umre ziyareti yapmış olması				
	Kur'an okuması/okumayı biliyor olması				
	Bismillah-Elhamdülillah gibi kelimeleri				
	Kâbe, cami, türbe ziyareti- kutsal mekân				
	Dini kurum ve cemaatlere bağlılık				
	Cenaze namazına gitmesi				
	Cuma namazına gitmesi (Erkekler için)				
	Dini bayramlara ilişkin hassasiyeti				
	Kandillere ilişkin hassasiyeti				
	Aşure gününe ilişkin hassasiyeti				
	Helal/Haram kavramına bakışı				
Kurban kesimi yapıyor olması					
Diğer :					

Ek 1: Devamı

4- Hiç tanımadığınız kişilerden oluşan bir ortamda bulunduğunuzu düşünün. Bu ortamda ilk defa karşılaştığınız insanların dindarlık düzeyleri (güçlü-zayıf) hakkında karar vermenizde kişilerin hangi kişisel özellikleri ve davranışları etkili olur?

	<u>A) DİNİ PRATİKLER</u>	Çok Etkili	Etkili	Etkili Değil	En etkili (3 tanesini yaz.)
Kişisel	Kişinin dini eğitim alıp almaması				
	Kişilerin çocuklarına verdiği isim*				
	Ailede dini otorite sahibi birinin olup olmaması				
Davranışlar	Yoksullara yardım				
	Dilenciye yaklaşım				
	Ezan okunurken ki tavır/davranış**				
	Dua edilirken ki tutum/davranış**				
	Mezarlığın önünden geçerken ki				
	Oruçlu insanların yanında takınılan tutum				
	Hiz. Muhammed'in ismine hassasiyet				
	Yeme-içme pratikleri (domuz eti/helal kesim				
	Alkol – uyuşturucu kullanma				
	Kumar oynama				
	Kadın-erkek ilişkilerine/diyaloguna bakış****				
Diğer :					

*(Kur'an'da geçiyor olması, dini bir isim olması vb.)

** (bacak bacak üstüne atmak, doğrulmak vb.)

*** (açık olan müziği kapama, dua etme vb.)

**** (tokalaşma, konuşma vb.)

5- Hiç tanımadığınız kişilerden oluşan bir ortamda bulunduğunuzu düşünün. Bu ortamda ilk defa karşılaştığınız insanların dindarlık düzeyleri (güçlü-zayıf) hakkında karar vermenizde kişilerin bedenlerinde/vücutlarında/üzerlerinde bulunan hangi semboller/özellikler etkili olur?

	<u>B) SEMBOLLER</u>	Çok Etkili	Etkili	Etkili Değil	En etkili (3 tanesini yaz.)
Kadınların Bedeni Üzerinde Bulunan Semboller	Arma, broş, kolye gibi dini figürlü aksesuarlar				
	Oje (Tırnağa sürülen)				
	Kına				
	Makyaj, kişisel bakım				
	Dövme				
	Başörtü				
	Başörtü bağlama/takma şekli				
	Kılık kıyafet				
	Muska, üzerinde taşınan dua/cevşen				
Diğer :					

Ek 1: Devamı

	<u>B) SEMBOLLER</u>	Çok Etkili	Etkili	Etkili Değil	<u>En etkili</u> (3 tanmesini yaz
Erkeklerin Bedeni Üzerinde Bulunan Semboller	Arma, broş, kolye gibi dini figürlü				
	Tespih				
	Takke				
	Dövme				
	Sakal- sakal şekli				
	Muska, üzerinde taşınılan dua/cevşen				
	Kılık kıyafet				
	Saç şekli (uzun-kısa)				
	Küpe				
Diğer :					

6- Hiç tanımadığınız kişilerden oluşan bir ortamda bulunduğunuzu düşünün. Bu ortamda ilk defa karşılaştığınız insanların dindarlık düzeyleri (güçlü-zayıf) hakkında karar vermenizde hangi mekânsal özellikler etkili olur? Lütfen anlatınız...

	<u>B) SEMBOLLER</u>	Çok Etkili	Etkili	Etkili Değil	<u>En etkili</u> (3 tanmesini yaz
Mekânda Bulunan Semboller	Mekânın ismi (dini bir isme sahip olması)				
	Mekânda bulunan dini figürlü				
	Dinî yazı, levha				
	Seccade				
	Kur'an-ı Kerim				
	Kâbe, cami, türbe fotoğrafı/tablosu				
	Tespih				
	Mekâna/Arabaya vb. koyulan dini				
	Hilal Tablosu				
	Ay ve Yıldız Tablosu				
	Diğer :				

Ek 1: Devamı

7-Size göre dindarlık nedir? Dindar kişi kimdir, dindar kişinin özellikleri nelerdir? Lütfen anlatınız... :

.....
.....
.....

8- Sizin için anlamlı olan, önem verdiğiniz dini semboller nelerdir? (Kişide/kişilerin bedeninde bulunan-mekânda bulunan-davranışa dair semboller) Lütfen anlatınız... :

.....
.....

9- Kadınların dindarlık düzeyiyle ilgili (güçlü-zayıf) tanımlama yapmanızda kadının kılık-kıyafetine ilişkin hangi özellikler/nesneler/aksesuarlar sizin için etkili olmaktadır? (Başörtü-pardösü- bone-açık giyim vb.) Lütfen anlatınız... :

.....
.....
.....
.....

10- Erkeklerin dindarlık düzeyiyle ilgili (güçlü-zayıf) tanımlama yapmanızda erkeğin kılık-kıyafetine ilişkin hangi özellikler/nesneler/aksesuarlar sizin için etkili olmaktadır? (Gömlek yaka şekli- takke- bol pantolon-şalvar-cübbe, uzun saç- küpe vb.) Lütfen anlatınız... :

.....
.....
.....

11- Size göre insanlar hangi dini pratikleri ve sembolleri kullanarak dindarlıklarını/dindarlık düzeylerini gösterebilmektedir/ifade edebilmektedir? Kısaca anlatınız... :

.....
.....
.....

12- Son soru olarak, dini pratikler ve semboller üzerinden insanların dindarlık düzeylerinin değerlendirilmesi ile ilgili düşünceleriniz/görüşleriniz nedir? Lütfen anlatınız... :

.....
.....
.....

13-Eklemek istediğiniz başka bir husus varsa lütfen ekleyiniz.

.....
.....

Ek 2: Katılımcıların Demografik Verileri

Kod	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim Düzeyi	Meslek	Yaşadığı Şehir
BP1	73	Kadın	Dul	Ortaokul	Terzi	Trabzon
BP2	71	Kadın	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	Trabzon
BP3	62	Kadın	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	Trabzon
BP4	60	Kadın	Evli	Lise	Serbest Meslek	Trabzon
BP5	58	Kadın	Evli	Okur-yazar	Ev Hanımı	Trabzon
BP6	69	Erkek	Evli	Lise	Esnaf	Trabzon
BP7	58	Erkek	Evli	Üniversite	Kimyager	Trabzon
BP8	62	Erkek	Evli	Ortaokul	Serbest Meslek	Trabzon
BP9	60	Erkek	Evli	Üniversite	Müteahhit	Trabzon
BP10	72	Erkek	Evli	Lise	Esnaf	Trabzon
Y1	22	Kadın	Bekâr	Üniversite	Mühendis	Trabzon
Y2	26	Kadın	Bekâr	Üniversite	Sosyolog	Trabzon
Y3	22	Kadın	Bekâr	Üniversite	Psikolog	Trabzon
Y4	28	Kadın	Evli	Üniversite	Muhasebeci	Trabzon
Y5	25	Kadın	Evli	Üniversite	Plancı	Trabzon
Y6	27	Erkek	Bekâr	Üniversite	Öğretmen	Trabzon
Y7	24	Erkek	Bekâr	Üniversite	Mühendis	Trabzon
Y8	25	Erkek	Bekâr	Üniversite	Plancı	Trabzon
Y9	24	Erkek	Bekâr	Üniversite	Plancı	Trabzon
Y10	27	Erkek	Evli	Üniversite	Öğretmen	Trabzon

ÖZGEÇMİŞ

İleyda ŞEN, 2008 yılında Yavuz Selim İlköğretim Okulu'nu; 2012 yılında Yavuz Sultan Selim Anadolu Lisesi'ni; 2017 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi – Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü'nü bitirdi. 2017 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalında yüksek lisans programına başladı. 19.08.2020 - 08.11.2021 tarihleri arasında Trabzon Ortahisar Belediyesi Orkent Kentsel Dönüşüm Proje Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'nde sosyolog olarak çalıştı.

ŞEN, iyi derecede İngilizce bilmekte olup, halen araştırma projelerinde ve sosyal sorumluluk projelerinde aktif olarak çalışmaktadır.